

PREOCUPĂRI DE ORIENTALISTICĂ–TURCOLOGIE ÎN ROMÂNIA DE LA MAREA UNIRE PÂNĂ LA INSTAURAREA REGIMULUI COMUNIST (1918-1948)

DAN PRODAN

1918 a fost unul din cei mai importanți ani din istoria bimilenară a poporului român. În acest an s-a desăvârșit *procesul de formare a statului național unitar român*, prin unirea cu Regatul a Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei propriu-zise, Maramureșului, Crișanei și Banatului (aprilie–1 Decembrie 1918). Acest eveniment politic, corolar firesc al evoluțiilor și acumulărilor seculare, a impus profunde transformări în toate domeniile de manifestare ale societății, culturii și civilizației românești, relațiile externe ale României Mari și istoriografia națională incluzându-se între acestea.

Peste trei decenii (1948), regimul politic comunist a cuprins întreaga societate românească, celelalte forme de manifestare materială și spirituală (economia, viața socială, cultura, societatea, libertățile fundamentale ale omului etc.) fiind remodelate după matricea sistemului totalitar comunist. Din nou, însă de data aceasta malefic, o evoluție politică și-a pus amprenta asupra unor acumulări cantitative și calitative cultural-științifice, deturnându-le într-o direcție totalitaro-dirijisto-ideologică obiectivele și motivațiile, formele de manifestare și finalitățile didactico-științifice, și nu în ultimul rând, rolul de “punte culturală” între două sau mai multe popoare. Și istoriografia românească *post 1948* a fost trecută prin sita dirijisto-ideologică marxist-leninist-stalinistă și subordonată factorului politic, impunându-i-se astfel un “nou suflu”, “noi motivații și finalități” doctrinar-ideologice comuniste, teme “prioritare” de cercetare, subiecte *tabu* etc. Și *preocupările românești de turcologie*, domeniu firesc al istoriografiei naționale din deceniile III-V ale secolului al XX-lea, au suferit același “tratament”, urmările negative fiind percepute în anii următori.

Doresc astfel să urmărim evoluția preocupărilor românești de orientalistică-turcologie între aceste două evenimente politice fundamentale în istoria contemporană a României¹, ambele influențând puternic cultura și istoriografia românească, primul

¹ Prezenta contribuție succede firesc și complementar studiilor mele anterioare, cu aceeași tematică, referitoare la perioada 1878 - 1918: Dan Prodan, *Preocupări de orientalistică-turcologie în România în perioada c. 1875-1950. Considerații introductive*, în “A. M. S.”, I, 1999, Botoșani, pp. 7-82; idem,

(1918) într-o manieră benefică, stimulatorie, oferind trei decenii de democrație reală națiunii și societății românești, în toate domeniile lor de manifestare, iar al doilea (1948) într-o formă malefică, restrictivă și ideologizantă, impunând brutal modelul totalitar comunist.

Pe plan politic, în perioada 1918–1948 între România și Turcia nu au existat probleme în litigiu ce să pericliteze prietenia și colaborarea din intervalul 1878–1916. Turcia avea interese importante economico-politico-strategice în Marea Neagră și în zona balcanică, iar România interese multiple vitale în zona Strâmtorilor și la sudul Dunării. Armonizarea și promovarea acestor interese comune au avut ca rezultat o politică de prietenie și colaborare profundă, sinceră și activă, între cele două țări și popoare (și rezolvarea prin tratative și acorduri oficiale a problemei emigrației turcești din Dobrogea în Turcia a contribuit la aceasta), de cooperare fructuoasă în cadrul Înțelegerii Balcanice, la conferințele de la Lausanne și Montreux. Acest parteneriat nu a fost influențat negativ sau alterat de derularea celei de-a doua conflagrații mondiale, fiind un model de cooperare zonală pontico-balcanică.

*

Evoluția gândirii istorice și a istoriografiei românești în perioada ce îmi stă în atenție a fost puternic influențată de realizarea și de urmările marelui act istoric de la 1 Decembrie 1918. *Formarea statului național unitar român* a permis istoricilor români consacrați, dar și celor în formare, să-și îndrepte atenția cercetărilor și finalizărilor științifice spre domenii deloc sau puțin avute în vedere în perioada antebelică; aceasta a dus, benefic, la studierea unei palete largi de manifestări ale vieții umane, materiale și spirituale. Acest pronunțat eclecticism, deconcertant la prima vedere, dar obiectiv justificat și încadrabil în însăși evoluția generală a societății contemporane interbelice românești, la o analiză temeinică, având ca origine “revitalizarea gândirii istorice [românești – n. D. P.], fenomen explicabil desigur după o mare conflagrație”², iar ca urmare o diversitate a preocupărilor și a contribuțiilor istoriografice (între care se încadrau, firesc și organic, și cele de *orientalistică turcologie*), este o primă caracteristică a peisajului istoriografic interbelic românesc³.

Preocupări de orientalistă-turcologie în România între Independență și Marea Unire (1878 - 1918), în “A. M. S.”, I, 1999, Botoșani, pp. 83-178

² Al. Zub, *Istorie și istorici în România interbelică (infra abreviat Istorie și istorici)*, Editura Junimea, Iași, 1989, p. 52

³ Lucian Boia, *Evoluția istoriografiei române*, Tipografia Universității din București, 1976, p. 234. Această caracteristică a fost subliniată, în 1931, și de istoricul C. C. Giurescu: “Generația istoricilor dinainte de război a avut ca preocupare centrală problema care forma idealul întregii societăți românești: unitatea națională. Generația de azi a văzut împlinit acest ideal. Ea se găsește acum în fața unor probleme care au căpătat o nouă valoare: probleme sociale, economice, culturale. De aceea istoriografia, continuând

Desăvârșirea unității naționale românești, ce a “eliberat” din sfera luptei naționale importante energii istorice creatoare, a însemnat și instituționalizarea cercetărilor istorice, prin întemeierea unor noi universități la Cluj și Cernăuți (cu facultăți de istorie), și a unor institute de cercetări de profil, prin implicarea tot mai activă a Statului român în susținerea materială și morală a acestor demersuri cognitive. Rezultatele nu au întârziat să apară: creșterea cantitativă și calitativă a cercetărilor și studiilor istorice, organizarea tot mai temeinică, lărgirea și adâncirea muncii științifice, apariția unor noi și variate tematic periodice de specialitate de nivel european, școli românești post-universitare la Paris și Roma, sporirea spiritului critic până la “hipercriticismul” tinerilor istorici grupați în “noua școală” din anii '30, intensificarea cercetărilor în arhivele românești și străine și continuarea editării colecțiilor de documente interne și externe etc.⁴

Istoriografia românească a fost capabilă, în perioada interbelică, “să se alinieze din mers, prin ce avea mai bun, la exigențele istoriografiei europene”⁵, prin studiile și lucrările istorice proprii, prin conturarea unui ideal de sinteză istorică (N. Iorga și C. C. Giurescu), deziderat ce “e mereu în față, sever și intangibil, ca o «fata morgana» în pustiu”⁶, prin conferințe la universități străine, prin numeroase prietenii personale și colaborări științifice cu mari istorici ai lumii, prin participarea semnificativă la congrese internaționale de istorie, unde au fost formulate și lansate inițiative de elaborare a unor noi sinteze de istorie universală (N. Iorga sau Gh. I. Brătianu) etc.

În acest cadru general de evoluție⁷, sumar schițat în paginile anterioare, *preocupările românești de orientologică turcologie*, existente încă din perioada antebelică, au continuat să se dezvolte, impunând fără drept de apel, ca o necesitate obiectivă, *disciplina turcologie* în cadrul istoriografiei românești interbelice.

preocupările anterioare, va da de azi înainte tot mai multă atenție acestor chestiuni din trecutul nostru” (vezi *Cuvânt înainte*, în “R.I.R.”, I, 1931, fasc. I, București, p. 4; idem, *Amintiri*, vol. I, Editura Sport-Turism, București, 1976, p. 287).

⁴ *Ibidem*, pp. 235–237.

⁵ Al. Zub, *op. cit.*, p. 52

⁶ *Ibidem*, p. 318.

⁷ Fredrick Kellogg, *O istorie a istoriografiei române*, Editura “Institutul European”, Iași, 1996, pp.66–74: istoriografia românească la “vârsta de argint 1918–1944”

1. Descoperirea, traducerea și editarea izvoarelor istorice documentare și cronistice otomane, ale altor surse istorice europene sau orientale referitoare la istoria Imperiului otoman și/sau a relațiilor româno-otomane între secolele XIV–XX

În perioada interbelică a continuat activitatea științifică de cercetare a arhivelor interne și externe, de traducere și editare a izvoarelor documentare și cronistice otomane, orientale și europene (cu referire la istoria Imperiului otoman și/sau a relațiilor româno-otomane)descoperite.

Astfel, în marea colecție *Hurmuzaki*, Nicolae Iorga a terminat de editat seria “documentelor grecești privitoare la istoria românilor”, partea a III-a, anii 1560–1820, în care au fost incluse 425 de documente inedite și editate, dar greu accesibile, în limba greacă, sau traduceri grecești ale unor documente otomane, despre legăturile domnilor români cu Patriarhia din Istanbul, despre relațiile româno-otomane în perioada amintită etc.⁸

În aceeași colecție, istoricul I. I. Nistor a publicat trei volume (XIX/1+2, XX și XXI) de documente și “rapoarte austriece” referitoare la relațiile româno-otomane între anii 1782–1836, între care și unele piese documentare otomane (*fermân-e*, scrisori vizirale, alte documente, în special în vol. XIX), în traducere germană, descoperite în arhivele din Viena, Budapesta sau Lwow⁹

Andrei Veress, în cele 11 volume ale colecției sale¹⁰, a publicat numeroase izvoare documentare și cronistice otomane după traduceri în limbile maghiară, germană, italiană, polonă, sârbă sau latină, fără a folosi însă originalele acestora sau a realiza versiunile în limba română direct după textele originale.

Mihai Costăchescu a publicat două documente importante privind începutul relațiilor moldo-otomane: scrisoarea dată de voievodul Petru al III-lea Aron lui Mihail–Mihul logofătul pentru a merge să plătească sultanului otoman primul “*harâç* molodovenesc”, datată “Vaslui, 1456, iulie–septembrie”, și scrisoarea lui Mehmed al

⁸ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente referitoare la istoria românilor*, vol. XIV, *Documente grecești privitoare la istoria românilor*, publicate după originale sau după copiile Academiei Române și tipărite de Nicolae Iorga, partea a III-lea, 1560–1820, București, 1936, XLIV p. +588 p

⁹ *Ibidem*, vol. XIX/1 (1782–1797), *Rapoarte austriece*, București, 1922; vol. XX/2(1798–1812), *Rapoarte austriece*, Cernăuți, 1938; vol. XX (1813–1827), *Rapoarte austriece*, Cernăuți, 1941; vol. XXI (1828–1836), *Rapoarte austriece*, București, 1942, toate editate de I. I. Nistor

¹⁰ Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I–XI, *Acte și scrisori (1527–1690)*, București, 1929–1939.

II-lea către amintitul voievod, datată însă greșit "1456, octombrie 5", ambele în limba slavonă, cu traduceri în românește¹¹.

În afara marilor colecții de documente anterior amintite, astfel de izvoare istorice au mai fost publicate în articole sau studii cu o mai mică sau mai mare întindere, semnate de turcologi sau de alți istorici români cu preocupări permanente sau ocazionale de *turcologie*, ultimii cu sprijinul unor traducători care cunoșteau limba turcă, sau traducându-le ei înșiși după ediții în diferite limbi europene.

Astfel, Nicolae Iorga, marele istoric al Imperiului otoman și al relațiilor româno-otomane, a publicat în traducere românească, după varianta în limba germană din ediția critică de documente otomane realizată de turcologul Fr. Kraelitz (Viena, 1921). "actul" acordat de sultanul Mehmed al II-lea negustorilor din Cetatea Albă, la 9 iunie 1456, susținând că localitatea de emiteră a documentului se afla în Serbia¹². S-au adăugat apoi alte trei acte otomane: scrisoarea trimisă de sultanul Selîm al II-lea lui Ferdinand de Habsburg pentru a-i solicita comunicarea condițiilor pentru reînnoirea păcii otomano-habsburgice și a-i cere predarea lui Bogdan Lăpușneanu (1572); *bercît*-ul acordat de sultanul Osmân al II-lea lui Alexandru Iliăș al Moldovei în 1620, în care se făceau referiri la valoarea tributului și la viitorul comportament al domnului moldav; scrisoarea marelui vizir Köprülü Mehmed *pâșâ*, adresată boierilor și clerului Țării Românești, prin care li se comunica numirea ca domn a lui Mihnea al III-lea Radu (28 ianuarie 1658)¹³. Nicolae Iorga le-a tradus din limba germană, după ediția realizată de Jan Rypka (1933). Pentru secolul al XVIII-lea, a publicat două *arz*-uri în limba turco-osmană, din arhiva lui Nicoale Mavrocordat, redactate de boierii și clerul ortodox din Țara Românească sau din Moldova și adresate sultanului Mustafa al III-lea (c. 1760). Traducerile au fost însoțite de o clară fotocopy a primului document, metodă modernă de editare a izvoarelor istorice; în schimb, editorul nu a menționat numele traducătorului documentelor din limba turco-osmană în românește¹⁴. A publicat și comentat "două porunci turcești" adresate domnului Moldovei, Mihai

¹¹ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, *Documente externe (1387-1458)*, Iași, 1932, d. 233, pp. 797-800; d. 234, p. 801.

¹² Nicolae Iorga, *Actul lui Mohamed al II-lea pentru Cetatea Albă (1456)*, în "R. I.", an X, nr. 4-6/Aprilie-Iunie 1924, București, p. 105; vezi și regestul realizat de Damian P. Bogdan în *Creșterea colecțiilor Bibliotecii Academiei Române*, București, 1937 (-1942), p. 16.

¹³ Idem, *Noi porunci turcești către Domnii noștri (1572-1658)*, în "R. I.", an XX, nr. 10-12/Octombrie Decembrie 1934, pp. 381-383.

¹⁴ Idem, *Două arzuri ale țării către sultan în secolul al XVIII-lea*, în "A.A.R.M.S.I.", s. III, t. XVI, 1935, nr. 10, București, pp. 206-210 +1 pl., vezi și recenzia favorabilă a C. Grecescu în "R.I.R.", vol. V-VI/1935-1936, București, p. 520.

Racoviță, în 1722 și 1726, referitoare la trasarea hotarului moldo-transilvan¹⁵. A oferit noi informații istorice despre ultima invazie a tătarilor (din *Bucak*) în Moldova (1758), pe baza valorificării unui "nou document"¹⁶. Tot secolului fanariot îi aparțin alte trei documente în limba greacă cu traducerea în românește: scrisori semnate de clerici, boieri sau de Alexandru Ypsilanti-vodă, piese documentare ce au fost redată și în fotocopii¹⁷. Nicolae Iorga a insistat și asupra formulărilor documentelor fanariote, publicând 72 de astfel de "începuturi de scrisori" în limba greacă, redactate între 1774-1807, descoperite într-un caiet cu scrisori aparținând familiei domnului Ypsilanti. Istoricul român a susținut că aceste formulare erau de origine bizantină, preluate ulterior de fanarioți¹⁸.

Nicolae Iorga a tradus și publicat în limba română originalul grecesc al scrisorii mitropolitului Timotei către papa Pius al V-lea, în care epistolă a fost incorporat și ordinul (din 1571) a sultanului Selîm al II-lea adresat lui Alexandru al II-lea Mircea, domnul Țării Românești. Padișahul otoman l-a anunțat pe conducătorul muntean că a cucerit insula Cipru și i-a ordonat să facă cunoscută întregii țări această mare victorie. Apoi să-și unească propria armată cu cea a sultanului și să atace insula Corfu, Veneția și Roma. Dar a urmat înfrângerea navală otomană de la Lepanto și toate aceste planuri s-au spulberat¹⁹.

Istoricul român a tradus, publicat și comentat inscripția în limba greacă a bisericii ortodoxe din satul Elsani de lângă Ohrida, inscripție datată 1407-1408. Acest izvor epigrafic a ridicat problema identificării fiului lui Băyezîd I care a stăpânit această zonă în timpul *interregnum*-ului otoman, fiu pe care Nicolae Iorga l-a identificat ca fiind Mûsâ Çelebi, cel care a avut legături politice și cu Mircea cel Bătrân²⁰.

La aceste izvoare istorice s-au mai adăugat republicarea și comentarea a două scrisori sultanale originale în limba greacă, adresate dogelui Veneției: a lui Selîm I din

¹⁵ Idem, *Două porunci turcești către domnul Moldovei, Mihail Racoviță vv., din 1722 și 1726, pentru îndreptarea hotarului cu Transilvania*, în "A.A.R.M.S.I.", s. II, t. XXVIII, 1905-1906, București, 1906, pp. 511-513

¹⁶ Idem, *Prădăciunea tătarilor de la 1758, după un nou document*, în "R.I.", anul II, nr. 1-3/Ianuarie-Martie 1916, București, pp. 26-27

¹⁷ Idem, *Trei rare documente fanariote*, în "A.A.R.M.S.I.", s. III, t. XVII, 1935, nr.2, București, pp.29-36+2 pl.; vezi și recenzia favorabilă semnată de C. Grecescu în "R.I.R.", vol. V-VI/1935-1936, București, pp. 520-521.

¹⁸ Idem, *Formularul fanariot*, în "A.A.R.M.S.I.", s. III, t. XVII, 1935, nr. 5, București, pp. 188-134.

¹⁹ Idem, *Ordinul lui Selim II către Alexandru-Vodă al Țării Românești (1572)*, în "R.I.", an XI, nr. 1-3/Ianuarie-Martie 1925, București, pp. 153-155.

²⁰ Idem, *Une inscription grecque sous le Sultan Mousa, 1407-1408, dans la region d'Ochrida*, în "R.H.S.E.E.", X^e année, n-os 1-3/Janvier-Mars 1933, Bucarest, pp. 11-12.

25 octombrie 1513 și a lui Süleymân I din 13 noiembrie 1529, în ultima fiind descrisă campania otomană antimaghiară din 1526²¹.

Bizantinistului clujean Nicolae Bănescu i s-au prezentat, cu ocazia unei călătorii de studii la Veneția, în 1925, “opt scrisori turcești”, pe care fostul voievod și domn al Țării Românești, Mihnea al II-lea, mazilit atunci la Tripoli în Libia²², le-a adresat diferiților înalți demnitari otomani din capitala Imperiului otoman pentru a obține, în primul rând, mutarea într-o localitate din “Turcia europeană”, apoi, în măsura posibilităților, reconfirmarea sultanală în scaunul domnesc de la București. Scrisorile, șase dintre ele datate, au fost redactate la 18 septembrie 1584 sau la 1 octombrie același an, după calculele cronologice ale “interpretului” Gh. Iogu, care le-a tradus în limba română. Prof. N. Bănescu a introdus în anexa studiului său fotocopiile clare ale celor opt scrisori, acesta fiind primul exemplu din perioada interbelică în care editarea unor documente otomane a fost însoțită de facsimile bine realizate tehnic. Și astăzi acestea din urmă pot fi folosite cu succes atât în scop științific cât și, mai ales, didactic. N. Bănescu a sesizat corect că aceste scrisori ofereau o imagine inedită și interesantă atât despre “decăderea politică a țărilor noastre în epoca de înainte de Mihai Viteazul”, prin ingerințele repetate ale Porții Otomane în viața politică internă românească, cât și despre “dedesubturile afacerii” numirii unui domn pe un tron românesc²³. Gh. Iogu a calculat greșit datele scrisorilor în calendarul creștin gregorian; cele corecte sunt: 25 septembrie și 8 octombrie 1584²⁴. N. Bănescu nu a răspuns la întrebarea cum au ajuns aceste scrisori în orașul lagunelor.

Apreciind după aspectul “tehnic” al fotocopiilor atașate studiului lui N. Bănescu, personal cred că sunt *scrisorile originale*, în eventualitatea în care nu au fost redactate *în dublu exemplar*, pentru a mări siguranța ajungerii lor la destinatari. În ultimul caz, în arhivele Veneției se păstrau *dubletele*, prima serie de scrisori fiind înmănată destinatarilor stambulioți. Dacă au fost redactate *într-un singur exemplar*, atunci prezența lor în orașul dogilor ar putea fi explicată în două moduri: fie ele nu au mai fost expediate (puțin probabil !), rămânând în “arhiva” familiei lui Mihnea al II-lea “Turcitul”. Fie au fost expediate, destinatarii au luat act de conținutul lor, iar

²¹ Idem. *Deux lettres grecques de Sultans*, în “R.H.S.E.E.”, XVIIe année, n-os 1-3/Janvier-Mars 1940, Bucarest, pp. 1-6

²² Vezi Gh. David, *1584-1585: Un principe român în Africa de nord*, în “M.I.”, s.n., anul XXVII, nr. 1/310-ianuarie 1993, București, p. 88

²³ N. Bănescu. *Opt scrisori turcești ale lui Mihnea II "Turcitul"*, în “A.A.R.M.S.I.”, s. III, t. VI, m. 8, 1926, București, pp. 177-191+8 pl.

²⁴ Vezi și Mihail Guboglu, *Tabelele sincronice. Datele Hegirei și datele erei noastre cu o introducere în cronologia musulmană (măra abreviat: Tabelesincronice)*. București, 1955, p. 199. Eroarea a fost sesizată și de C. I. Karadja, *Calcularea datelor Hegirei*, în “R.I.”, anul XVII, nr. 4-6/Aprilie-Iunie 1931, București, pp. 144-147, care a greșit și el în încercarea de a le calcula corect, folosind însă un sistem de calcul învechit și inexact, din sec. XVIII.

trimisul lui Mihnea, pentru asigurarea secretului demersurilor de culise la Istanbul ale "surghiunitului valah", le-a "recuperat" și le-a readus expeditorului. Cum au ajuns la Veneția? *Încă* nu se pot face decât speculații. Revenite *deja*, într-un mod sau altul, în "arhiva" lui Mihnea "Turcitul", aceste scrisori au ajuns la Veneția sau la Murano, în deceniile următoare, cu unul dintre membrii familiei acestuia.

Dumitru Z. Furnică a publicat traduceri în limba franceză a 12 documente otomane din fondul de 215 acte otomane diverse copiate din arhivele otomane, traduse în limba franceză și depuse la Academia Română la sfârșitul secolului al XIX-lea. Din cele 12 piese arhivistice, una este *hätt-i hümayün*-ul din 19 august 1564 (greșit datat: 1565!) adresat regelui Poloniei, 6 *fermân*-e trimise voievodului Moldovei Alexandru Lăpușneanu, 2 voievodului Țării Românești, Petru cel Tânăr, unul *hün*-ului tătar, unul vameșilor otomani de la Dunăre și ultimul *kādî*-ilor de pe traseul Dunăre-Istanbul, toate documentele emise între anii 1560-1568. Toate aceste piese documentare au un "caracter economic", referindu-se la trimiterea de cereale, animale, cherestea etc. din Țările Române la Istanbul sau la cetatea Ozu (Özü sau Oçakov), la rezolvarea unor litigii comerciale, fixarea parității anumitor monede etc.²⁵ Din cele 12 documente publicate, 10 au datarea cronologică greșită, dar vina revenea traducătorilor din limba turco-osmană în franceză, și nu lui D. Z. Furnică care, de altfel, nici nu cunoștea limba turcă.

Dr. Andrei Antalfy din Târgu Mureș, bun cunoscător al limbilor osmană, arabă, persană și al scrisului cu alfabet arab, a publicat doar în traducere românească două documente descoperite într-o colecție de scrisori păstrate în Biblioteca egipteană din Cairo²⁶. Este vorba despre o *jetihncime* în limba turco-osmană referitoare la cucerirea cetăților Chilia și Cetatea Albă de către armata otomană condusă de sultanul Bâyezid al II-lea, în iulie-august 1484, și despre varianta persană rezumată a primeia, cu enumerarea pompoasă a titlurilor oficiale ale anterior amintitului sultan, cu elogiul în "stil oriental" al virtuților lui etc. A. Antalfy, analizând cele două scrisori și colecția în care au fost descoperite, a ajuns la concluzia că "scrisoarea persană nu este decât o simplă prelucrare a celeilalte [turcești-compl. D.P.]"²⁷. Scrisorile publicate ofereau informații noi și interesante despre înverșunatele lupte româno-otomane, despre importanța strategico-economică a celor două cetăți etc., iar prin elementele de cronologie conținute au contribuit la o mai bună cunoaștere a derulării evenimentelor petrecute în sudul Moldovei în vara anului 1484. Deși traducătorul avea "frumoase

²⁵ Dumitru Z. Furnică, *Documente privitoare la comerțul românesc. 1472-1868*, Tipografia "România Nouă", București, 1931, pp. XVII-XVIII, 3-14 (doc nr. 3-14).

²⁶ Dr. Andrei Antalfy, *Două documente din Biblioteca Egipteană de la Cairo despre cucerirea Chiliei și Cetății Albe în 1484*, în "R.I.", an XX, nr. 1-3/Ianuarie-Martie 1934, București, pp. 33-42; vezi și nota bibliografică a lui Petre P. Panaitescu în "R.I.R.", vol. IV/1934, București, p. 367.

²⁷ *Ibidem*, p. 35.

copii fotografice” ale celor două scrisori, aceste necesare “accesorii tehnice” nu au fost însă atașate la sfârșitul textului, probabil că dotarea tehnică precară a editurii nu a permis aceasta.

Orientalistul mureșan a studiat și culegerea de documente a lui Ahmed Feridün Ruksanzāde și i-a stabilit valoarea științifică ca izvor pentru istoria românilor. După ce a sintetizat toate informațiile istorice despre viața și operele *kātib*-ului și *nișancı*-ului Ahmed Feridün, orientalistul român a precizat că *Münşa'at es-Selātin* (*Scrisori ale sultanilor*), principala compilație documentară a lui Ruksanzāde, prezintă un anumit interes pentru istoria relațiilor româno-otomane în evul mediu. Culegerea include copiile a cinci “scrisori” și a jurnalului expediției sultanului Süleymān I în Moldova în 1538, pe care le-a tradus din turco-osmană în română²⁸. Dintre cele cinci “scrisori”, patru prezintă importanță: “înalta scrisoare” a lui Köprülü Mehmed *pāşā* trimisă boierilor din Țara Românească (28 ianuarie 1658); “înalta scrisoare” a aceluiași către *hān*-ul tătarilor din Crimeea (noiembrie 1659); “înaltul *berāt*” trimis lui Alexandru Iliăș (septembrie 1620), în care a fost rezumat conținutul *hāt*-i *himāyīn*-ului acordat domnului moldav anterior pomenit și s-a precizat valoarea *hurūc*-ului pe care trebuia să-l plătească anual: 560.000 *ākçe*-le; copia “scrisorii imperiale” trimise de Selīm al II-lea lui Maximilian al II-lea de Habsburg (august 1572)²⁹. A. Antalffy nu a încercat să dateze cronologic aceste “scrisori”, deși informațiile istorice din cuprinsul lor permiteau acest lucru. Scrisorile n-le 1, 3 și 4 au fost publicate în traducere românească chiar în același an, 1934, și de Nicolae Iorga, dar după variantele în germană realizate de turcologul Jan Rypka (1933). Dar ceea ce nu a remarcat sau nu a subliniat în scris atât A. Antalffy cât și Nicolae Iorga este faptul că, din cele șase piese documentare referitoare la istoria românilor incluse în *Münşa'at es-Selātin*, doar două (cele din 1538 și 1572) au fost introduse personal de Ruksanzāde, celelalte patru (din sec. XVII) fiind selectate de altcineva, poate de alcătuitoarii edițiilor din 1848-1849 sau 1858, ambele apărute la Istanbul. Ultimele patru izvoare istorice pot fi considerate “scrisori” pseudo-Ruksanzāde.

H. Dj. Siruni, alt bun cunoscător al limbilor turcă, arabă și persană și al scrisului cu alfabet arab, a publicat în românește 11 scrisori dintr-o “corespondență necunoscută în limba turcească” a lui Scarlat Calimachi, domnul Moldovei (1812-1819), cu diferiți demnitari otomani, opt documente epistolare fiind traduse parțial (fără formulele de început sau de încheiere) iar trei rezumate. Șase scrisori au fost expediate, iar cinci primite de domnul moldav în intervalul 1809-1815; prin acest set

²⁸ Idem, *Münşa'at al-Selātin al lui Ruksanzāde Ahmed Feridun, et-tevkii (pomenit și supt numele de Ahmed Feridun Bēi nișancı) ca izvor pentru istoria românilor*, în “B.C.I.R.”, nr. XLI, 1934, București, pp. 5-8; vezi și nota bibliografică a lui Petre P. Panaitescu în “R.I.R.”, vol. IV/1934, București, p. 367, care a subliniat atât valoarea cât și importanța traducerilor.

²⁹ *Ibidem*, pp. 8-23.

epistolar s-au transmis informații despre diferite evenimente interne și externe din intervalul temporal amintit; datările scrisorilor (doar în ani¹) sunt corecte, cu o singură excepție (dar poate fi o simplă greșală de tipar). Autorul nu a menționat fondul documentar unde a descoperit scrisorile și nici nu le-a însoțit cu fotocopii³⁰

Același turcolog a mai publicat, în traducere românească, alte patru documente otomane referitoare la revoluția din Țara Românească din 1821 și la urmările politice ale acesteia asupra Principatelor Române (1822). Primele două documente sunt scrisori ale pașei de Silistra, Mehmed Selîm, din iulie-august 1822 adresate recent numitului domn al Moldovei, Ioniță Sandu Sturza; ultimele două sunt scrisori primite de Grigore Dimitrie Ghica, domnul Țării Românești (1822-1829), de la înalți funcționari otomani de pe linia Dunării, prin care i se "recomanda" să cerceteze și să soluționeze două cazuri de abuz și de neplată a unei datorii contractate în timpul evenimentelor din 1821, după care să informeze despre "realitatea faptelor" și "rezultatul cercetărilor"³¹. Traducătorul a menționat locul de depozit arhivistic al documentelor; datarea cronologică a scrisorilor este exactă; dar H. Dj. Siruni nu a însoțit traducerea cu fotocopiile originalelor.

Cercetarea și traducerea unor documente din "fondul turcesc" de la Arhivele Statului din București i-au permis lui H. Dj. Siruni să publice noi izvoare documentare otomane despre relațiile româno-otomane în evul mediu. Astfel, a publicat în traducere românească 21 de documente otomane din perioada decembrie 1759-decembrie 1774, referitoare la aspecte puțin sau deloc cunoscute ale relațiilor complexe dintre Țara Românească și Imperiul otoman, accentul fiind pus pe "o năvălire necunoscută a bandelor turcești" în centrul și estul Munteniei în aprilie-mai 1769³². Primele șapte documente (n-le I-VII), datate decembrie 1759-septembrie 1763, se refereau la "decretul împărătesc" din 1759 ce interzicea intrarea în Țara Românească a militarilor otomani, construirea pe pământ românesc a taberelor de iarnă și la aplicarea acestuia pentru soluționarea unor conflicte și treceri ilegale de frontieră în zona Dunării. Următoarele patru piese arhivistice (n-le VIII-XI), datate 9-25 mai 1769, ofereau informații despre urmările (morți, răniți, pagube materiale etc.) "năvălirii bandelor turcești", plecate din Giurgiu, în zona București și în estul Munteniei (aprilie-mai 1769). Prin ultimele zece documente (n-le XII-XXI), datate octombrie-decembrie 1774, s-a adus la cunoștința boierilor munteni și a funcționarilor

³⁰ H. Dj. Siruni, *O corespondență necunoscută în limba turcească a lui Șcaftar Calimaclu, Domnul Moldovei*, în "R.I.", anul XVII, nr. 7-9/ Iulie-Septembrie 1931, București, pp. 177-185.

³¹ Idem, *Documente turcești referitoare la evenimentele din 1821-1822*, în "A. R.", vol. IV/1940, București, pp. 259-263; vezi și nota bibliografică a lui Ioan N. Neda în "R.I.R.", vol. XI-XII/1941-1942, București, p. 485.

³² Idem, *O năvălire necunoscută a bandelor turcești în Țările Române la 1769 (după documente turcești din Arhivele Statului)*, în "R. A.", nr. IV/1. 1940, București, pp. 6-68+4 pl

otomani de pe linia Dunării, de la Cladova până la Brăila, că s-a încheiat pacea otomano-rusă la Küçük Kaynarca, că *re'âyâ*-lele (supușii creștini) din Principatele Române trebuiau protejate împotriva abuzurilor autorităților locale, că era necesar să fie împiedicate trecerile “răufăcătorilor” otomani la nordul Dunării, pentru a evita excesele și jafurile de genul celor săvârșite în 1769³³. Din aceste documente a rezultat cu claritate realitatea istorică, subliniată și de H. Dj. Siruni, că Țările Române nu erau provincii otomane, ci și-au păstrat entitatea și autonomia statală, că ele erau considerate “grânarele (*kilar*) Pragului nostru al fericirii”, că anumiți funcționari otomani de pe linia Dunării interveneau abuziv în “afacerile judiciare” ale Țării Românești, încălcând “autonomia juridică” a acesteia. O introducere³⁴, un glosar³⁵ și șase fotocopii completau informațiile istorice oferite de aceste documente. Comparativ cu studiile anterioare semnate de turcologul român, se observă cu această ocazie un pas înainte în ceea ce privește însușirea și aplicarea unei concepții și metode științifice de editare a documentelor otomane. Titlul studiului reflectă doar parțial tematica documentelor traduse și ar fi fost necesar ca autorul să fi ținut cont în formularea titlului de toate piesele documentare publicate cu acea ocazie.

Tot din “fondul turcesc” de documente de la Arhivele Statului din București, turcologul H. Dj. Siruni a mai publicat zece documente otomane, date între august 1822–februarie 1827, reîncritoare la: împrumuturile și cheltuielile făcute de domnul Țării Românești, Grigore Dimitrie Ghica (cu ocazia numirii sale pe tronul “valah”), în august–septembrie 1822, la Istanbul și Silistra (doc. n-le I și II); activitatea *beyzade*-lelor Moldovei (Nicolachi Sturza) și Țării Românești (Costachi Ghica) la Istanbul, în calitate de *bâşkâpukehâyî*-le ale părinților lor, domnii în funcție ai Principatelor Române, tinerii “reprezitanți diplomatici” având reședința în cartierul Çengel-Köy, pe țărmul asiatic al Bosforului (o scrisoare trimisă lui Ionijă Sandu Sturza și șase lui Grigore Dimitrie Ghica de diferiți funcționari otomani–doc. n-le III–VII, IX–X): valoarea “sumelor obișnuite anuale” plătite de Țara Românească vistieriei otomane în timpul primului “domn pământean” anterior amintit și modalitatea de achitare a datoriei acestuia (doc. nr. VIII)³⁶. O substanțială introducere³⁷ (în prima parte fiind analizate evenimetele legate de numirea “domnilor pământeni” în iulie 1822 iar în ultima “viața cotidiană” a *beyzade*-lelor la Çengel-Köy), și glosarul cuvintelor turcești a cartierelor Istanbulului, a numelor diplomaților străini și a

³³ *Ibidem*, pp. 26–55.

³⁴ *Ibidem*, pp. 6–25.

³⁵ *Ibidem*, pp. 56–68, vezi și nota bibliografică semnată de Aurel Decet–Nicoară Beldiceanu, în *K.M.R.*, p. 345.

³⁶ *Idem*, *Două beyzadele la Çengel Köy, în lumina documentelor turcești din Arhivele Statului*, în “*A. R.*”, nr. V/1940, București, pp. 303–310.

³⁷ *Ibidem*, pp. 275–302.

“demnitarilor turci pomeniți în text”³⁸ au completat acest studiu. Lipsesc fotocopiile unor documente, cerințe tehnice cu care ne obișnuisem deja. Cred că editura unde se tipărea periodicul “Arhiva Românească” nu avea dotarea tehnică pentru a le realiza.

În biblioteca Institutului de Istorie Universală din București, H. Dj. Siruni a cercetat un manuscris otoman din secolul al XVIII-lea, în fapt o înșiruire de note de protocol dintre anii 1698–1782, destinate a alcătui o “culegere de ceremonii și obiceiuri” din Istanbul, în care izvor istoric a descoperit “mai multe note despre ceremoniile cu care erau primiți domnii români la curtea din Stanbul” și pe care le-a tradus în limba română³⁹. În *Introducere* a oferit informații generale despre acest manuscris, subliniindu-i rolul important în reconstituirea vieții cotidiene din capitala otomană în secolul al XVIII-lea și insistând asupra informațiilor istorice despre prezența domnilor români la curtea sultanală. A trecut succint în revistă informațiile oferite de călătorii europeni, de cronicarii otomani și de cărturarul Dimitrie Cantemir în legătură cu acest subiect; a stabilit, pe baza studierii acestor izvoare istorice, etapele și “formalitățile” investirii unui domn român la Poarta Otomană⁴⁰.

Traducerea în limba română a pasajelor textului otoman cu referiri la români⁴¹, cu interesante și documentate *adnotări*⁴², a fost însoțită de transliterația originalului otoman în alfabet latin⁴³ și de transcrierea unor paragrafe în alfabet arab⁴⁴. Această ediție a fost completată cu un *indice*⁴⁵, *bibliografie*⁴⁶ și cu încă 16 planșe în care au fost reproduse stampe și desene contemporane ce ilustrau viața cotidiană otomană în secolul al XVIII-lea. Această nouă contribuție a turcologului român, adevărată ediție critică a fragmentelor publicate din importantul manuscris otoman, a reprezentat cea mai bine realizată și cea mai completă lucrare a lui H. Dj. Siruni în domeniul publicării documentelor otomane, la nivelul cerințelor științifico-tehnice europene în această sferă de activitate. Existența “triadei” științifico-tehnicometodologică: text otoman în alfabet arab–transliterație în alfabet latin–traducere în

³⁸ *Ibidem*, pp. 311–314; vezi și nota bibliografică favorabilă semnată de Ilie Corfus în “R.I.R.”, vol. VI–XII/1941–1942, București, p. 483.

³⁹ *Domnii români la Poarta Otomană*, după un manuscris turcesc conținând note și însemnări despre ceremoniile și recepțiunile din Palatul Împărațesc din Stanbul între anii 1698–1782, tradus și adnotat de H. Dj. Siruni, București, 1941, 124 p. + XXI planșe, în colecția “Studii și Cercetări”, nr. LV, a Academiei Române.

⁴⁰ *Ibidem*, pp. 3–10

⁴¹ *Ibidem*, pp. 11–31.

⁴² *Ibidem*, pp. 33–92

⁴³ *Ibidem*, pp. 93–106

⁴⁴ *Ibidem*, pl. I–V.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 107–117.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 119–122

românește a permis ca această carte să poată fi folosită și ca material didactic aplicativ pentru studenții sau cercetătorii care doreau să se specializeze în acest domeniu al *turcologiei* românești.

Toate aceste calități ale lucrării au fost șesizate de către unii istorici și arhiviști contemporani⁴⁷, fără specializare în *turcologie*, care au recenzat elogios această carte. Unul dintre ei, Dumitru Imbrescu, a formulat câteva "reflecții" pe marginea contribuțiilor lui H. Dj. Siruni (elaborate până în 1942) într-o recenzie cu un titlu semnificativ: *Studii de turcologie în România*⁴⁸. D. Imbrescu a apreciat că "ne-a lipsit omul care să facă începutul [studiilor de turcologie– compl. D.P.]. În fine, s-a găsit. Nu ne mai rămâne decât ca brazda bărbătească trasă de el în cercetarea materialului istoric turcesc să fie dusă mai departe, fără întreruperi și șovăiri, de alți cercetători"⁴⁹. Turcologul Mihail Guboglu a considerat însă, poate pe baza unor resentimente personale, că studiul lui H. Dj. Siruni din 1941 "nu este decât o traducere aridă, fără o sistematizare și cercetare mai adâncă a materialului"⁵⁰. Personal, regret faptul că H. Dj. Siruni nu a transcris în alfabet arab *toate pasajele* referitoare la domnii români din acest manuscris deosebit de important⁵¹ și, în ultimă instanță, faptul că nu a elaborat (sau nu a reușit obiectiv să o finalizeze!) ediția critică a *întregului manuscris* cu 224 p., ceea ce i-ar fi conferit o recunoaștere europeană a pregătirii și activității sale științifice de turcolog.

H. Dj. Siruni a publicat în traducere românească 13 documente otomane din intervalul mai 1578–iulie 1826, din același fond de *Documente turcești* de la Arhivele Satului din București, referitoare la unele litigii de hotar româno-otomane pe linia Dunării⁵². În considerațiile introductive autorul a trecut în revistă caracteristicile

⁴⁷ Aurelian Sacerdoțeanu, *H. Dj. Siruni, Domnii români la Poarta otomană*, în "R. A.", vol. IV/2, 1941, București, pp. 403–404; N. Camariano, *Studiul lui H. Dj. Siruni, Domnii români la Poarta Otomană*, în "R. F. R.", vol. IX/5, 1942, București, pp. 475–476; Cornelia Bodea, în aceeași publicație, vol. IX/8, 1942, București, pp. 477–478; note bibliografice semnate de C. Grecescu în "R.I.R.", vol. XI–XII/1941–1942, București, p. 468, de Al. Iordan în "B.", VII, 1/1944, Bucarest, p. 277; de V. Mihalea, în "R.I.", vol. XXIX, nr. 7–12/Iulie–Decembrie 1943, București, p. 304 ("bazată pe un manuscris inedit, este o lucrare de mare însemnătate la lămurirea raporturilor româno-otomane"), în "Arhivele Olteniei", an XX, 1941, nr. 113–118, Craiova, p. 333; de Mihai Berza în "R.H.S.E.E.", XV/IIIe année, 1941, Bucarest, p. 291, de A. Decer–Nicoară Beldiceanu, în *K.M.R.*, p. 345.

⁴⁸ În "Ramuri. Revistă literară", an XL, nr. 3–6/martie–iunie 1944, Craiova, pp. 159–162.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 161

⁵⁰ Mihail Guboglu, *Paleografia și diplomația turco-osmană. Studii și album* (infra abreviat: *Paleografia*), Editura Academiei, București, 1958, p. 19

⁵¹ Pe care Franz Babinger l-a menționat în mod expres în *Quelques problèmes d'études islamiques dans le sud-est-européen*, în "L'Europe Orientale", no. 7/1937 (no. 34), Paris, (1935–)1937, p. 108.

⁵² H. Dj. Siruni, *Acte turcești privitoare la hotarele dunărene ale țării românești*, în "R. A.", nr. V/1, 1942, București, pp. 129–165

orgaizării administrativ-teritoriale, militare și juridice ale "Turciei europene", în special a regiunilor de la sudul Dunării și de pe litoralul nord-vestic al Mării Negre. A subliniat, în urma prelucrării informațiilor oferite de aceste piese documentare, două mari adevăruri istorice: că între Țara Românească și Imperiul otoman a existat o frontieră riguros determinată și bine cunoscută, autoritățile românești și cele otomane obligându-i pe supușii lor să o respecte cu strictețe; și că populația *kazâ*-lelor otomane de la nordul Dunării era în majoritate covârșitoare românească ("romanitatea raialelor"—după formula turcologului român)⁵³. Pot să adaug aici încă un mare adevăr istoric demonstrat indirect și de aceste documente: conservarea entității statal-naționale și a autonomiei interne românești. Șapte fotocopii clare ale celor mai importante documente au fost inserate în această contribuție, iar un "glosar de cuvinte turcești și geografice" oferă explicațiile necesare înțelegerii termenilor otomani întâlniți în aceste izvoare istorice.

Cu o finalitate didactică declarată, H. Dj. Siruni a întocmit o culegere de fotocopii⁵⁴ a 28 de documente otomane din intervalul mai 1578–octombrie 1824, referitoare la diferite aspecte ale relațiilor româno-otomane, păstrate la Arhivele Statului din București, fondul *Documente turcești*. Fiecare document reprodus în fotocopia bine realizată tehnic este însoțit de un scurt rezumat în românește și de transliterația parțială a textului otoman în alfabet latin. Este de reproșat că tocmai într-o astfel de lucrare, cu un pronunțat caracter didactico-formativ, autorul nu a introdus transliterația integrală și traducerea riguroasă a textului otoman. Nici ordinea cronologică a redactării documentelor nu a fost respectată cu strictețe. Din titlu ne este dat să înțelegem că după fasc. I, publicată deja, ar urma fasc. II, ce n-a mai fost însă tipărită niciodată. Majoritatea documentelor incluse în culegere au mai fost publicate anterior de către autor în traducere integrală românească, în diferite contribuții ale sale, ceea ce ar explica, poate, una din "neîmplinirile" tehnico-metodice amintită în rândurile anterioare. Aceste "scăderi" nu știrbesc însă prea mult importanța și valoarea didactico-științifică și caracterul de pionierat ale acestei *culegeri*.

Mihai Regleanu a publicat traducerea românească a zece documente otomane trimise de Înalta Poartă lui Alexandru Dimitrie Ghica, primul domnitor "regulamentar" al Țării Românești (1834–1842), din intervalul aprilie 1834–martie

⁵³ *Ibidem*, pp. 129–134; vezi notele bibliografice semnate de C. Grecescu, în "R.I.R.", vol. XIII/1943, fasc. III, București, p. 99, Aurel Decei–Nicoară Beldiceanu, în *K.M.R.*, p. 345

⁵⁴ *Culegere de făcșimile pentru Școala de Arhivistică*, seria turcă, fasc.I (nr.1–28), de H. Dj. Siruni, Tiparul "Cartea Românească" S.A., București, 1943, 8 p.+28 planșe.

1838⁵⁵. Traducerea românească a acestor documente a fost realizată în anii domniei lui Alexandru Dimitrie Ghica, iar cele două variante ale actelor (în limbile turco-osmană și română) au fost inserate într-o condică a Secretariatului domnitorului, păstrată la Arhivele Statului din București, unde a fost descoperită de M. Regleanu. Documentele conțin porunci ale conducerii otomane, trimise amintitului domnitor, referitoare la organizarea unor instituții și servicii statale în Țara Românească în perioada aplicării prevederilor Regulamentului Organic. Șapte documente au fost datate greșit, probabil chiar de la traducerea în limba română (mijl. sec. XIX), sau ulterior, în urma transcrierii lor în condică. Descoperind doar *copiile* documentelor, M. Regleanu a renunțat la realizarea facsimilelor transcrierilor. Însă a precizat că va mai publica “și alte șaisprezece documente turcești din aceeași vreme, cu traducere în limba greacă”, dar nu a mai reușit să materializeze acest proiect.

F. C. Nano a întocmit și a publicat o culegere⁵⁶ a “tratadelor și a altor legăminte ale României” din perioada 1354–1937(-1943), în care a inclus c. 125 de astfel de documente otomane sau europene, originale ori apocrife, traduse în limba română, majoritatea publicate anterior în mari colecții românești sau străine de documente externe. Această culegere, nefiind însă o ediție critică de documente externe, oferea doar o imagine de ansamblu asupra relațiilor “diplomatico-juridice” româno-otomane în intervalul temporar precizat.

Gen. Radu R. Rosetti a publicat aprox. 60 de documente otomane referitoare la Țările Române⁵⁷, din intervalul 1725–1849, traduse integral sau rezumate în românește de Gh. Iogu, translator în M. A. S. al României. Aceste izvoare istorice, păstrate în secția *Manuscrise a B. A. R.*, deși aveau o valoare istorică secundară, puteau contribui totuși, a apreciat autorul, la o mai bună și mai completă cunoaștere a relațiilor româno-otomane la începutul epocii moderne.

Maria Matilda Alexandrescu-Dersca a publicat traducerea în franțuzește a *fërmân-ului*, din iunie 1764, al sultanului Mustafa al III-lea adresat lui Grigore Alexandru Ghica, domnul Moldovei (1764–1767), a analizat și a integrat acest document în contextul “raporturilor de economie dirijată turco-române în secolul al

⁵⁵ Mihai Regleanu, *Zece documente turcești din vremea lui Alexandru Ghica l'odă*, în “B.”, vol. II-III/1939–1940, București, 1940, pp. 319-330; vezi și notele bibliografice semnate de Nistor Camariano, în “R.I.R.”, vol. XVI/1946, fasc. II, București, p. 207 și de Aurel Decei–Nicoară Beldiceanu, în *K.M.R.*, p. 344.

⁵⁶ F. C. Nano, *Cronica tratadelor și a altor legăminte ale României, 1354–1937*, vol. I, 1938; vol. II, 1938; vol. III, 1942; Supliment, 1943, București.

⁵⁷ Gen. Radu R. Rosetti, *Câteva scrisori și documente turcești preivitoare la țările noastre*, în “A.A.R.M.S.I.”, s. III, t. XXIII, 1940, m. 2, București, pp. 17–25; vezi și nota bibliografică a lui C. Grecescu în “R.I.R.”, vol. XI–XII/1941–1942, București, p. 467.

XVIII-lea”⁵⁸. O copie a acestui document și traducerea lui în franțuzește se găseau la B. A. R., colecția *Documente turcești*, fiind realizate la sfârșitul secolului al XIX-lea de funcționarii Legației române de la Istanbul. O fotocopie a *fermân*-ului, imprimată însă din greșeală “în oglindă”, însoțea traducerea; lipsea transliterația textului otoman în alfabet latin.

Mihail Guboglu a întocmit inventarul “manuscriselor orientale” păstrate la B.A.R.⁵⁹, insistând în mod special asupra documentelor otomane (originale sau copii) de diferite categorii, în număr de câteva sute, ale căror traducere și editare în limba română se impuneau cu necesitate. Odată intrate în circuitul științific intern și extern, ele ar fi contribuit la o mai bună cunoaștere a caracterului relațiilor româno-otomane în evul mediu și în epoca modernă.

Inițiativa publicării acestor documente otomane a aparținut anterior istoricului C. C. Giurescu, profesor de Istoria Românilor la Facultatea de Litere și Filosofie din București și director al Institutului de Istorie Națională din același oraș, care anunțase în 1941 chiar o viitoare ediție a amintitelor izvoare istorice, sub auspiciile acestui institut⁶⁰. Dar această ediție, concepută probabil în spirit critic, nu a mai apărut niciodată. Ar fi interesant de știut cărui turcolog român i-ar fi încredințat C. C. Giurescu această “misiune”: lui H. Dj. Siruni ? Lui Aurel Decei ?

Nu a mai văzut lumina tiparului nici catalogul documentelor turco-osmane aflate al *Arhivele Statului București*. Catalogul a fost întocmit de H. Dj. Siruni între anii 1940-1942, în urma cercetării, inventarierii și traducerii aproape în întregime, în românește, a respectivului fond documentar. Precizez că pentru această activitate arhivistico-științifică turcologul amintit a fost angajat de Arhivele Statului din București în 1940, în calitate de “colaborator extern”⁶¹.

V. Mihordea a întocmit un volum de *Documente privitoare la suveranitatea (sic!) otomană în Principate*, anunțat fie “sub tipar”, fie “în pregătire”, pe coperta a IV-a a revistei “Balcania”⁶², dar care culegere de documente nu a mai fost editată

⁵⁸ Maria-Mailda Alexandrescu-Dersca, *A propos d'un firman du sultan Mustapha III*, în “B.”, vol. VII-2/1944, Bucarest, pp. 366-391+1pl

⁵⁹ Ion I. Nistor, *Manuscrisele orientale din Biblioteca Academiei Române cu inventarul lor*, în “A.A.R.M.S.I.”, s. III, t. XXVIII/1946, nr. 4, București, pp. 77-126 (*inventarul* întocmit de Mihail Guboglu, pp. 93-126).

⁶⁰ Vezi nota bibliografică semnată de C. C. Giurescu în “R.I.R.”, vol. XIII/1943, fasc. III, București, p. 104.

⁶¹ Mihail Guboglu, *H. Dj. Siruni la 80 de ani*, în “R.A.”, an XLVII, vol. XXXII, nr. 2/1970, București, pp. 652-665; Nicolae M. Ghinea, *H. Dj. Siruni (1890-1973)*, în “R.A.”, anul L, vol. XXXV, nr. 2, 1973, București, pp. 413-414; vezi și “R.A.”, IV/1, 1940, București, pp. 116; 404; 466; “R.A.”, V/1, 1942, București, p. 168.

⁶² Vezi “B.”, vol. IV/1941, VI/1943, VII,1/1944, VII,2/1944, VIII/1945, București.

niodată. Lipsa altor informații mă împiedică să ofer noi detalii “tehnice” despre acest nepublicat volum de documente.

Aurel Decei a publicat textul otoman și traducerea în limba română a “confesiunii creștine” a patriarhului Ghenadie al II-lea Scholarios, adresată sultanului Mehmed al II-lea⁶³. Textul otoman, cu “caractere noi turcești”, a fost însoțit de facsimilele formei originale cu caractere arabe. Același orientalist-turcolog a descoperit și publicat copia contemporană (din noiembrie-decembrie 1490) a “tratatului de pace al sultanului Mehmed cu Moldova”, pe care l-a datat în 1479⁶⁴. Transliterația în alfabet latin și traducerea în românește au fost însoțite de fotocopii ale textului tratatului în alfabet arab.

În perioada interbelică, în urma cercetărilor în arhive, biblioteci sau muzee (publice sau particulare) din România și din străinătate, au fost descoperite, traduse și editate în țara noastră cronici sau fragmente de cronici, biografii, relatări și jurnale de călătorie etc. otomane, orientale sau occidentale despre relațiile complexe româno-otomane/orientale în evul mediu.

C. Brătescu a tradus din limba latină fragmentele *Itinerarium*-ului călugărului franciscan Guillaume de Rubruck referitoare la spațiile carpatice și nord-pontice, pe care le-a străbătut în timpul soliei la curtea marelui *hân* mongol Môngke, în 1253–1254⁶⁵. Același autor a tradus din limba franceză fragmentele din relatările de călătorie ale lui Ibn Battuta referitoare la Dobrogea în anul 1330 (sau 1331)⁶⁶. Acestea au fost singurele traduceri românești (parțiale) din relatările de călătorie ale amintitorilor peregrini, realizate în istoriografia românească în perioada interbelică.

Nicolae Iorga, marele istoric al Imperiului otoman și al relațiilor româno-otomane, a subliniat, pentru prima dată în istoriografia națională, însemnătatea deosebită a izvoarelor narative otomane pentru scrierea istoriei poporului român în evul mediu. A realizat o succintă trecere în revistă a edițiilor de cronici otomane apărute în Europa de Vest și Centrală, comparând aceste reușite cu situația precară din istoriografia românească și propunând alcătuirea unui *corpus* cu toate fragmentele și

⁶³ Aurel Decei, *Versinnea turcească a confesiunii patriarhului Ghenadie II Scholarios. scrisă la cerea sultanului Mehmed II*, extras din vol. *Omagiul Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului, la 20 de ani de arhiepiscopie*, Sibiu, 1940, 39 p.; vezi notele bibliografice semnate de C. C. Giurescu în “R. I. R.”, XIV, 1944, fasc. I, p. 139: (“acest studiu este o valoroasă contribuție în domeniul turcologiei”) și de Nicolae Beldiceanu, în *K. M. R.*, p. 337.

⁶⁴ Idem, *Treatatul de pace-sulh năme-încheiat între sultanul Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare la 1479*, în “R. I. R.”, vol. XV/1945, fasc. IV, București, pp. 465–494 (reeditat în idem, *Relații româno-orientale, culegere de studii*, E. Ș. E., București, 1978, pp. 118–139, fără facsimilele textului în alfabet arab).

⁶⁵ E. Brătescu, *Itinerariul fratelui Wilhelm de Rubriquis, din ordinul fraților minoriși în anul mântuirii 1253. în părțile răsăritene*, în “An. D.”, anul II, nr. 4/1924, pp. 507–535.

⁶⁶ Idem, *Ibn Battuta, un călător arab prin Dobrogea în sec. XII*, în “An. D.”, anul IV, nr. 2/1923, pp. 138–148.

informațiile din cronicile otomane referitoare la istoria românilor: "O concluzie se desface din acest studiu. *Trebuie să avem și noi, stând la un loc, tot ce ne privește în cronicile osmanilor.* Dar pentru aceasta *ne trebuie orientaliști* (subl. N. I.). Nu e o rușine că până azi nu avem nici unul?"⁶⁷. Apoi a selectat, a tradus în românește și a comentat fragmente din *Tevārîh-i âl-i 'Osmân*, ed. Fr. Giese, 2 vol., Breslau–Leipzig, 1922–1925, cu informații despre: Mircea cel Bătrân, Vlad Dracul, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare⁶⁸. Nicolae Iorga a mai prezentat și cronica marelui vizir Rustem-pâșă, ed. L. Forrer, Leipzig, 1923, cu informații despre cucerirea Chinei și Cetății Albe de către otomani (1484) și despre expediția sultanului Süleymân I împotriva lui Petru Rareș al Moldovei (1538). De asemenea, ca o paralelă la cronica lui Rustem-pâșă, a tradus fragmente din "istoriile lui Marco Guazzo" despre luptele moldo-otomane din perioada 1475-1484⁶⁹. La sfârșitul acestui studiu, autorul a atras atenția istoricilor români asupra operelor cronicarului otoman Nasuh Matrakçı și culegerii de documente a lui Ahmed Feridün, cu informații despre campania lui Süleymân I împotriva lui Petru Rareș al Moldovei (1538)⁷⁰. A tradus din limba germană, după ediția realizată de Theodor Seif (1925), și a comentat un fragment din cronica lui Şükrullâh bin Şehabeddîn Ahmed, referitor la expediția sultanului Mehmed I *Kirişçi* împotriva Țării Românești (1416–1417): refacerea cetăților Isaccea, Yeni Kale și Giurgiu, distruse anterior de "ghiaurii cei fără de minte", cucerirea cetății Severin, impunerea acestei țări la plata haraciului și încheierea păcii (*barış*) cu "valahii"⁷¹.

Marele istoric român a tradus și a editat în românește fragmentele din cronica lui Jehan de Wavrin referitoare la luptele românilor împotriva otomanilor în 1445, la care lupte a participat și nepotul cronicarului, Walerand de Wavrin (1445)⁷².

În ceea ce privește istoria relațiilor bizantino-otomane în secolul al XIV-lea, a analizat *Istoria romantică a lui Yakub-çelebi*, scrisă de un catalan anonim la sfârșitul

⁶⁷ Nicolae Iorga, *Cronici turcești ca izvor pentru istoria românilor*, în "A.A.R.M.S.I", s. III, t. IX, 1928, m. I. București, p. 22 (reeditat în idem, *Desprecronicari și cronici*, ediție îngrijită de Damaschin Mioc, E.Ș.E., București, 1988, p. 288).

⁶⁸ *Ibidem*, pp. 3–15 (pp. 276–283, ed. 1988).

⁶⁹ *Ibidem*, pp. 16–22 (pp. 283–288, ed. 1988).

⁷⁰ *Ibidem*, p. 22 (p. 288, ed. 1988).

⁷¹ Idem, *O nouă mențiune turcească despre români*, în "R.I.", anul XXVIII, nr. 1–12/1942, București, p. 26.

⁷² *Cronica lui Wavrin și românii*, ed. Nicolae Iorga în "B.C. I. R.", vol VI, București, 1927, pp. 57–148. *Cronica* a fost analizată și comentată de istoricul român în studiul său *Les aventures "sarrasines" des français des Bourgognes au XIe siècle*, Cluj, 1926, 52 p., în seria "Université de Cluj Publications de l'Institut de l'histoire générale. Mélanges d'histoire générale"

acelui veac, cu informații istorice interesante despre domnia lui Murād I⁷³. În această "producție literară pe fond istoric", autorul anonim a descris aventurile "romantice" ale "moștenitorului legitim" al tronului otoman, Yakub Çelebi, fiul lui Murād I, fratele lui Bāyezîd I. Autorul, contemporan cu evenimentele narate, a călătorit prin Imperiul otoman și prin Orientul Apropiat.

Referitor la cucerirea Constantinopolului de către otomani, Nicolae Iorga a analizat și a editat două surse narative referitoare la acest eveniment⁷⁴, incluse în *Codul* grecesc al prințului Alexandru Ypsilanti, *cod* aflat la B. A. R. Aceste izvoare au titlurile: I. *Pentru începutul Țarigradului*, și II. *Pentru robia prea-slăvitei cetăți a Țarigradului (1453)*. Nicolae Iorga le-a atribuit lui Constantin Cantacuzino Stolnicul, care le-a scris inițial în limba greacă, după anul 1680. Aceste relatări sunt izvoare istorice narative deosebit de importante referitoare la evenimentul descris. Datele istorice sunt exacte, personajele reale, atmosfera timpului veridică.

Nicolae Iorga a tradus și a comentat informațiile cuprinse în incunabulul german *Geschichte/ von der Turkey* [autor Jörg von Nürnberg], tipărit la Memmingen în 1482, despre luptele moldo-otomane de la Vaslui (1475) și Valea Albă (1476) și ecoul lor în spațiul german⁷⁵. (Ulterior, în 1943, C. I. Karadja va edita această cronică a lui Jörg von Nürnberg, cu un substanțial studiu introductiv.)

Dorind să contribuie la realizarea dezideratului formulat de Nicolae Iorga încă din 1928 (acela de a se întocmi o culegere de cronici turcești referitoare la români), orientalistul din Târgu Mureș dr. Andrei Antalfy a studiat "cartea de călătorii" a celebrului *Globetrotter* otoman Evliyâ Çelebi, *Seyahâtnâme*, și a tradus în românește fragmentele referitoare la călătoria acestuia prin Moldova, în 1659⁷⁶. În prefață orientalistul transilvănean a analizat sumar viața și opera cunoscutului călător, insistând în mod deosebit asupra călătoriilor acestuia prin Țările Române (1651–1666) încadrându-le atât în desfășurarea evenimentelor politico-militare ale vremii, cât și în structura ediției I, turcești, în zece volume, Istanbul, 1897–1938, a *Seyahâtnâme*⁷⁷

⁷³ Nicolae Iorga, *Contributions catalannes à l'histoire byzantine. I. I. histoire romantique de Yakoub Tchélébi*, Ed. "J. Gamber", Paris, Imprimeria "Datina Românească", 1927, pp. 3–8. Receditată cu același titlu în "R.H.S.E.E.", IV, 1927, București, pp. 308–314.

⁷⁴ Idem. *Une source négligée de la prise de Constantinople*, extras din "Académie Roumaine. Bulletin de la section historique", tome XIII, 1927, Bucarest, 70 p. (introducere, pp. 1–10; textul prinei relatări în românește, pp. 11–15, și în franceză, pp. 48–52; textul celei de-a doua relatări în românește, pp. 16–30, în slavonă, pp. 31–47 și în franceză, pp. 52–70).

⁷⁵ Idem. *Une nouvelle source sur les campagnes de Mehmet II contre Étienne le Grand, prince de Moldavie*, în "R.H.S.E.E.", XIe année, n-os 10–12/Octobre–Décembre 1934, Bucarest, pp. 341–342

⁷⁶ Dr. Andrei Antalfy, *Călătoria lui Evliyâ Çelebi prin Moldova în anul 1659 (traducere din textul turcesc)*, în "B.C.I.R.", vol. XII/1933, București, pp. 3–56

⁷⁷ *Ibidem*, pp. 3–11.

Călătorul turc a descris localitățile din Dobrogea, Țara Românească și Moldova prin care a trecut, portul, obiceiurile, viața cotidiană a locuitorilor, a enumerat principalele dregătorii din Moldova și a descris principalele lor caracteristici etc.⁷⁸

Dr. Andrei Antalfy i-a prezentat această traducere lui Nicolae Iorga (în august 1932), însoțită de o interesantă scrisoare, în care traducătorul îl ruga pe marele istoric să se pronunțe asupra valorii lucrării. Andrei Antalfy l-a mai informat pe Nicolae Iorga că în vara anului 1931 a făcut cercetări în bibliotecile din Istanbul, căutând noi manuscrise otomane cu informații despre români.⁷⁹ Nicolae Iorga a răspuns la 8 noiembrie 1932 printr-o scrisoare în care a apreciat că "lucrarea domniei-tale e de o mare valoare", publicând-o în anul următor.⁸⁰

Orientalistul transilvănean a mai analizat și tradus integral în românește toate pasajele referitoare la români⁸¹ din *Tevârih-i âl-i 'Osmân (Istoriile dinastiei otomane)*, după textul turcesc cu alfabet arab al ediției critice elaborate de dr. Friedrich Giese (1922). În partea introductivă a reluat principalele concluzii la care a ajuns traducătorul și editorul dr. Fr. Giese referitoare la filiația dintre aceste cronici otomane. Apoi a tradus 14 fragmente referitoare la români, între anii 1389-1485, din aceste cronici, cele mai bine ilustrate "momente" fiind acțiunile militare antiotomane conduse de lăncu de Hunedoara și Ștefan cel Mare. A. Antalfy a tradus *Tevârih-i âl-i 'Osmân* prin sintagma "vechea cronică otomană", ceea ce este incomplet. Cum însuși Andrei Antalfy a precizat, traducerea în limba română s-a făcut după textele în limba turco-osmană, dar variantele românești nu au fost însoțite de textul original în alfabet arab și de transliterația acestuia în "caractere noi turcești".

Constantin Moisil a tradus în limba română fragmente din cronicile lui Tursun *hey* și Mehmed Neşri referitoare la luptele sultanului Mehmed al II-lea cu Vlad Țepeș (1462) și Ștefan cel Mare (1476)⁸², insistând apoi asupra confruntării sârbo-otomane de la Kossovo sau Câmpia Mierlelor (1389), cum a fost prezentată în cronică aceluiași Neşri.⁸³ Traducătorul nu a menționat însă ediția din care a tradus respectivele fragmente, dar, nefiind orientalist-turcolog, nu a putut folosi ediția lui Mehmed Arif *hey*, în alfabet arab, Istanbul, 1914-1916, fără ajutorul unui filolog român specialist în domeniu. Mult mai sigur este faptul că C. Moisil a folosit ediția în limba maghiară a

⁷⁸ *Ibidem*, pp. 12-56.

⁷⁹ Biblioteca Academiei Române, *Correspondență N. Iorga*, vol. CCCXCI, 1932, f. 19, București.

⁸⁰ Apud Valeriu Nițu, *Antalfy Endre*, în Ioan Chioreanu, Ladislau Kocziány, Valeriu Nițu, *Profiluri mureșene*, vol. I, Târgu Mureș, 1971 (308 p.), p. 275 (fotocopia scrisorii).

⁸¹ Dr. Andrei Antalfy, *Vechea cronică otomană, editată de Friedrich Giese, ca izvor pentru istoria Românilor (traducere din limba turcească)*, în "R. I.", anul XXIII, nr. 1-3/1937, București, pp. 217-235

⁸² Constantin Moisil, *Spicături din cronicarii turci*, în "Revista Societății «Tinerimea Română»", an IV, nr. 6-7/februarie-martie 1923, București, pp. 195-202.

⁸³ *Ibidem*, loc. cit., an IV, nr. 9-10/mai-iunie 1923, București, pp. 259-276.

fragmentelor de cronici otomane, *Török Történetirök*, realizată de orientalistul J. Thury, vol. I, Budapesta, 1893.

C. I. Karadja, diplomat și istoric român, discipol al lui N. Iorga, a publicat "poema" cântărețului (trubadurului) Michel Beheim despre cruciadele antiotomane ale lui Iancu de Hunedoara dintre anii 1443–1444, însoțită de o temeinică și documentată introducere⁸⁴. Vedem aici urmarea exemplului lui Nicolae Iorga, care editase anterior mărturiile despre români, din 1445, ale cronicii lui Jehan de Wavrin. Cu toate scăderile și impreciziile "poemei", "textul lui Beheim este însă de o importanță nelăgăduită" pentru stabilirea rolului istoric al românilor la Dunărea de Jos la mijlocul secolului al XV-lea, fapt ce justifică editarea în România a acestei narațiuni în versuri. Autorul a analizat și cronica germanului Jörg von Nürnberg (*Geschicht[e] von der Turkey*, Memmingen, 1482, 14 p.) privitoare la otomani, insistând asupra pasajelor referitoare la relațiile acestora cu Ștefan cel Mare, în a doua jumătate a secolului al XV-lea⁸⁵. Meșterul Jörg, tumător de tunuri, a fost prizonier la otomani două decenii: întâi în Bosnia (1460–1463), apoi la Istanbul (1463–1480), având posibilitatea să vină în contact și să cunoască "lumea otomană" din interior. Scăpat din prizonierat, a scris din memorie o relatare despre deceniile petrecute la otomani, evenimetele politico-militare la care a fost martor ocular (1456–1480), legea și religia islamică, soarta prizonierilor creștini aflați la sudul Dunării. "Cronica lui Jörg von Nürnberg, adesea confuză și inexactă, cu toate lipsurile ei, are totuși meritul de a fi *prima încercare a unui occidental de a da o istorie a neamului turcesc* (subl. C. I. K.)", a conchis C. I. Karadja⁸⁶.

În 1930 a fost publicată la Bazarcik, cu "caractere noi turcești", cronica lui Ibrahim Ali din Caffa referitoare la evoluțiile politice de la nordul Mării Negre în prima treime a secolului al XVIII-lea⁸⁷. Această *istorie* a fost scrisă în 1736, iar manuscrisul ei descoperit în 1928 într-o bibliotecă din Istanbul. Autorul a subliniat îngrijorarea conducătorilor tătari de la nordul Mării Negre în privința pericolului rus, în paralel cu indiferența sultanului Ahmed al III-lea față de apărarea hotarelor otomane din această zonă. Ibrahim Ali a lăsat să se înțeleagă că, dacă conducerea otomană ar fi

⁸⁴ C. I. Karadja, *Poema lui Michel Beheim despre cruciadele împotriva turcilor din anii 1443 și 1444*, în "B.C.I.R.", vol. XV/1936, București, pp. 3–17 (introducere), pp. 18–57 (textul în germană), p. 58 (rezumat în franceză), notă bibliografică în "R.I.R.", vol. VII, 1937, fasc. I–IV, București, p. 211.

⁸⁵ Idem, *Cronica lui Jörg von Nürnberg*, în vol. *Omagiul lui Ioan Lupșa la împlinirea vârstei de 60 de ani. August 1940*, București, 1943, pp. 398–409, +14 p. reprod. O notă bibliografică despre această contribuție în "R. I.", XXIX, nr. 1–6/ianuarie–Iunie, 1943, București, pp. 185–186

⁸⁶ C. I. Karadja, *art. cit., loc. cit.*, p. 405.

⁸⁷ Ibrahim Ali din Caffa, *Tevârih-i tâtar hân ve Dagistân ve Mosku ve Dest-i Kıpçak ülkelerinindir (Istoriile hân-ului tătar și a ținuturilor Daghestan, Moscova și Dest-i Kıpçak)*, Bazargik, 1930 (nepaginată)

redus valoarea sarcinilor fiscală--materiale impuse celor două principate românești, ele ar fi fost interesate în susținerea eforturilor comune otomano--tătare de apărare împotriva pericolului rusesc⁸⁸.

Marcela C. Karadja a comentat informațiile istorico--geografice inedite referitoare la Țările Române în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, cuprinse în "memoriile" sau *însemnările* unui funcționar otoman care a activat în cetatea Hotin⁸⁹. În această originală și inedită "oglină otomană" a Europei central--sudice și estice, datată c. 1740, au fost descrise Țara Românească (*Iflāk*), Moldova (*Boğdān*), *Bucak*, cetatea *Oçakov (Özü)*, Crimeea etc.

Preotul Vasile Radu, cu temeinice studii de limbă și literatură arabă la Institutul Catolic din Paris (1921--1927), completate cu cele de filologie orientală la *École des Langues Orientales Vivantes* și de la *École des Hautes Études*, a realizat traducerea și editarea în limba franceză a textului în arabă a relatărilor de călătorie ale lui Paul din Alep, secretarul patriarhului Macarie al Antiohiei. Secretarul sirian l-a însoțit pe înaltul prelat "cerșetor", după expresia lui Nicolae Iorga⁹⁰, în călătoria acestuia prin Orientul Apropiat, Moldova, Țara Românească și Rusia (1653--1657).

În studiul preliminar, V. Radu a precizat că traduceri anterioare în limbile engleză (a lui Belfour), rusă sau română, ultimele realizate de B. P. Hașdeu, Emilia Cioran sau Gh. Popescu--Ciocănel, erau defectuoase, ceea ce impunea o nouă versiune într-o limbă de circulație internațională, bazată pe manuscrisele în limba arabă ale relatărilor de călătorie. Traducătorul a analizat amănunțit cele trei manuscrise de bază ale relatărilor: de la Biblioteca Națională din Paris, de la British Museum din Londra și cel păstrat la Sankt Petersburg, ajungând la concluzia că Paul din Alep a povestit cu exactitate tot ceea ce a văzut, aceste însemnări având o mare valoare istorică⁹¹. Apoi a publicat ediția critică, incompletă însă, datorită morții sale premature, a relatărilor de călătorie, textul arab și traducerea în limba franceză⁹². Ediția critică realizată de V.

⁸⁸ Vezi recenzia semnată de Seit Abdurrahman în "R.I.R.", vol. III, 1933, București, p. 420.

⁸⁹ Marcela C. Karadja, *Principatele Române văzute de un funcționar turc din secolul al XVIII-lea*, în "Arhivele Olteniei", anul XII, nr. 5--8/mai--august 1933, Craiova, pp. 263--278.

⁹⁰ Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, vol. I, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Adrian Angheliescu, Editura Eminescu, București, 1981, pp. 235--245 (cap. XX).

⁹¹ Vasile Radu, *l'oyage du patriarche Macarie d'Antioche. Etude preliminaire. Valeur des manuscrits et des traductions*, I, Paris, 1927, 99 p. + IX pl.

⁹² Idem, *l'oyage du patriarche Macarie d'Antioche. Texte arabe et traduction française par ...*, II, Paris, 1930, în "Patrologia Orientalis", t. XXII, fasc. I, pp. 19--194; *ibidem*, III, Paris, 1933, *loc. cit.*, t. XXIV, fasc. 4, pp. 201--364; *ibidem*, IV, Paris, 1949, *loc. cit.*, t. XXVI, fasc. 5, pp. 603--720 (traducere incompletă, până la descrierea orașului Kiev din Ucraina, inclusiv)

Radu s-a bucurat de o bună primire în cercurile științifice din țară și din străinătate, fiind recențată favorabil de istorici și filologi⁹³.

Gh. Zerva, "cancelarul Legației României din Ankara", a tradus în limba română pasajele referitoare la călătoria *Globetrotter*-ului Evliyâ Çelebi prin Țara Românească și Moldova în perioada august–octombrie 1660⁹⁴. Traducătorul a folosit ca text de bază ediția în limba turcă cu alfabet arab a celebrei *Seyahâtname*, vol. IV.

N. Firu a tradus în limba română, din aceeași *Carte de călătorii* a neobositului pelerin Evliyâ Çelebi, pasajele referitoare la cucerirea cetății Oradea de către otomani în 1660⁹⁵. A folosit ca text de referință fragmentele din amintita *Carte* traduse în limba maghiară și incluse în culegerea *Török Történetirök*, vol. III, Budapesta, 1916. Tot din limba maghiară și din aceeași culegere, G. Postelnicu⁹⁶ și egumenul Serapion⁹⁷ au tradus fragmentele referitoare la cetatea Timișoarei și la Bantul otoman la mijlocul secolului al XVII-lea. Au fost reeditate însemnările de călătorie ale *Globetrotter*-ului otoman prin Dobrogea⁹⁸, publicate de Goran I. Cialicoff în 1912, după traducerea în limba bulgară efectuată de D. G. Gadjanoff.

Anterior tuturor acestor traduceri din vasta operă a lui Evliyâ Çelebi, cu referiri la români, C. I. Karadja a schițat o imagine de ansamblu asupra uriașei surse de informații istorico-geografice numită *Seyahâtname*, comentând⁹⁹ traducerea

⁹³ Recenzie favorabilă la vol. I–II semnată de istoricul C.C. Giurescu în "R.I.R.", an I, vol. I, fasc. IV, 1931, București, pp. 421–424; vezi și privirea de ansamblu asupra vieții și operei lui Vasile Radu realizată de același istoric, în *loc. cit.*, vol. X, 1940, București, pp. 491–493. Maria Matilda Alexandrescu–Dersca Bulgaru a apreciat că ediția critică realizată de V. Radu era cea mai bună traducere într-o limbă europeană a relatărilor de călătorie ale lui Paul din Alep. Cu mult superioară, prin concepție și abordare, traducerilor anterioare realizate de Emilia Cioran și de Gh. Popescu–Ciocânel, ediția în limba franceză a lui V. Radu a fost folosită ca text de bază pentru cea mai bună traducere în limba română, elaborată de M.M. Alexandrescu–Dersca Bulgaru (*Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, 1976, E.Ș.E., București, *introducere*, pp. 4–20, și *text*, pp. 21–307). Vezi și diac. prof. Emilian Vasilescu, *Orientalistica română*, în "O.R.P.R.", anul VIII, nr. 4/octombrie–decembrie 1956, București, pp. 622–623.

⁹⁴ Gh. Zerva, *Călătoria lui Evlyâ Çelebi–İsfendi*, în "B.C.I.R.", vol. XVI, 1937–1938, București, pp. 247–281.

⁹⁵ N. Firu, *Evlyâ Çelebi, călător turc, despre ocuparea cetății Oradea de către turci. Traducere din ungurește*. Oradea, 1939, 32 p.

⁹⁶ G. Postelnicu, *Descrierea Timișoarei de către un călător turc în veacul al XVII-lea*, în "Analele Banatului", anul I, nr. 1/1928, Timișoara, pp. 57–64.

⁹⁷ Egumenul Serapion, *Un călător turc prin Banat în veacul al XVII-lea*, în "Banatul", anul III, nr. 1/1928, Timișoara, pp. 6–10.

⁹⁸ *Din descrierea călătoriei lui Evlyâ Çelebi în Dobrogea (pe la jumătatea veacului XI'II)*, traducere de G. I. Cialicoff, în "A. D.", anul II, nr. 2/1919, București, pp. 134–146.

⁹⁹ C. I. Karadja, *Un istoric turc despre noi*, în "R.I.", an IX, nr. 1–3/ianuarie–Martie 1923, București, pp. 92–93.

fragmentară în limba engleză a acestei *Cărți de călătorii*, realizată de orientalistul-turcolog austriac Joseph von Hammer-Purgstall¹⁰⁰. Istoricul român a subliniat pasajele și informațiile despre români din această *Carte*, ediția în limba engleză fiind singura accesibilă istoricilor români din perioada interbelică, alături de fragmentele publicate în limba maghiară. Un grup foarte restrâns de istorici și filologi turcologi putea folosi ediția în limba turcă cu alfabet arab, și astfel au apărut traduceri în românește efectuate de dr. Andrei Antalffy și Gh. Zerva.

Cartea de călătorii a lui Evliyâ Çelebi s-a situat și în atenția tinerilor turcologi (pe atunci !) Gh. I. Constantin și Mihail Guboglu. Primul a prezentat, în cadrul Institutului de Istorie Națională din București, la 27 iunie 1946, comunicarea *Călătorul Evlia Çelebi la Dunărea de jos*¹⁰¹, la discuții participând și Mihail Guboglu. E foarte posibil ca autorul, discipol și colaborator al lui Franz Babinger, să fi folosit ediția în limba turcă, cu alfabet arab, a *Seyahâtname*, alături de traduceri în românește apărute până atunci. Al doilea turcolog a susținut, tot în vara anului 1946, dar la Institutul de Studii și Cercetări Balcanice din București, conferința cu titlul *Călătoriile lui Evliyâ Çelebi ca izvor pentru istoria Țărilor Române*¹⁰², pe baza valorificării ediției turcești și a traducerilor românești din *Seyahâtname*.

Mihail Guboglu a mai susținut, la același institut bucureștean, la 6 iunie 1945, și comunicarea *Românii în cronicile turcești din secolul al XV-lea*¹⁰³, ca rezultat al valorificării cronicilor otomane din acest secol, ale căror ediții se găseau în biblioteca Institutului de Turcologie de la Iași (1940–1945). Autorul a admis că un detașament “valah” a participat la lupta de la Ankara (1402). În comentariile pe marginea acestei comunicări s-au folosit termenii de *turcolog* și *turcologie* pentru a-l caracteriza pe autor și domeniul istoric în care efectuează studii și cercetări de specialitate. O comunicare cu același titlu Mihail Guboglu a susținut, probabil în intervalul octombrie 1942–iunie 1943, și la Institutul de Istorie “A. D. Xenopol” din Iași, în prezența directorului de atunci, istoricul Al. V. Boldur. La Institutul de Turcologie, al cărui asistent era, Mihail Guboglu a prezentat, în anul universitar 1941–1942 sau, poate, în cel următor, comunicarea *Istoriografia otomană și importanța ei pentru Istoria Țărilor Române*, moderator fiind Franz Babinger, directorul de studii al acestei instituții¹⁰⁴.

¹⁰⁰ I. von Hammer-Purgstall, *Narrative of Travels in Europe, Asia and Africa... by Evliya Efendi*, vol. I–III, London, 1834, 1848, 1850.

¹⁰¹ Vezi “R.I.R.”, XVI, 1946, fasc. II, București, p. 227

¹⁰² Mihail Guboglu, *Crestomație turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale (1263–1683)*, București, 1977, p. 812, n. 13.

¹⁰³ Vezi “B.”, VIII, 1945, București, p. 336, și “R.H.S.E.E.”, XXIIe année, 1945, București, p. 326

¹⁰⁴ Dan Prodan, *op. cit.*, pp. 191–192 și nota 189; Anca Radu, *Profesorul Mihail Guboglu la 70 de ani*, în “A.I.T.A.X.I.”, XIX, 1982, Iași, p. 924.

Este regretabil faptul că cele patru comunicări nu au fost publicate în perioada imediat următoare suținerii lor, ceea ce ar fi constituit tot atâtea contribuții importante la realizarea, parțială deocamdată, a dezideratului formulat de Nicolae Iorga încă din 1928.

Th. N. Trâpcea a făcut o prezentare generală a vieții și cronicii rimate ale lui Suzi Çelebi, cu numele adevărat Muhamed Effendi ibn Abdullâh. În cronică sa, intitulată *Gazavât-nâme-i Ali Beğ Mihaloğlu*, și dedicată vestitului comandant de *akıncı*-ii Mihaloğlu Ali Beğ, a descris faptele de arme ale stăpânului său la mijlocul secolului al XV-lea, din Carintia și până la Giurgiu, și marea poveste de dragoste dintre temutul *akıncı*-u și frumoasa Maria, fiica unui boier muntean. În concluzie, Th. N. Trâpcea a subliniat că “opera lui Suzi Çelebi este bine apreciată în istoriografia turcească și ocupă un loc de seamă în istoria literaturii turcești. Ea mai prezintă însă interes și pentru istoriografia românească”¹⁰⁵. Nefiind turcolog, autorul prezentării nu a putut folosi manuscrisul original și nici nu a tradus pasajele referitoare la români din această cronică.

Turcologul german Franz Babinger a descoperit la Istanbul, în Muzeul Revoluției, *fondul M. Cevdet*, nr. 228, manuscrisul original în care erau descrise viața, activitatea politică, opera filosofică etc. ale *şeyh*-ului reformator Bedr ed-dîn Mahmūd, la sfârșitul secolului al XIV-lea și la începutul celui următor. Manuscrisul, elaborat de nepotul *şeyh*-ului, Halil bin İsmâ’il, a fost copiat pentru editare de Ibrâhîm Hakkı Konyalı din Istanbul și publicat de Franz Babinger la Iași, în 1943¹⁰⁶, pe când era director al Institutului de Turcologie din acest oraș. Editarea manuscrisului, ca al II-lea volum, partea I, al seriei “Publicațiunilor Institutului de Turcologie”, s-a realizat prin multiplicarea fotografică a copiei realizate de Ibrâhîm Hakkı Konyalı, în bune condiții grafice. Transcrierea cu caractere arabe este cursivă, îngrijită, inteligibilă, semnele de vocalizare bine redade, textul fiind ușor de citit și de tradus. Volumul putea fi folosit atât de către specialiștii turcologi, cât și ca manual didactic de către studenți la seminarul de paleografie turco-osmană¹⁰⁷. În partea a II-a editorul Franz Babinger, cu sprijinul științific al aceluiași Ibrâhîm Hakkı Konyalı, a intenționat să realizeze transliterația textului din alfabetul arab în cel “nou turcesc”, iar un studiu introductiv urma să analizeze această interesantă biografie și să-i fixeze locul și rolul în cadrul

¹⁰⁵ Th. N. Trâpcea, *Din cronică rimată a lui Suzi Çelebi*, în “B”, vol. V, 1/1942, București, pp. 433–444.

¹⁰⁶ *Die Vita (Menâqibnâme) des Schejch Bedr ed-dîn Mahmūd, gen. Ibn Qâdi Samâna*, von Chalil bin İsmâ’il bin Schejch Bedr ed-dîn Mahmūd, I. Teil: *Urtext* nach der einzig erhaltenen Handschrift im Revolutions-Museum zu Istanbul (Sammlung Muallim Cevdet, Nr. 228), Alleinvertrieb Ausserhalb Rumâniens und der Turkei; Otto Harrassowitz, Leipzig C₁, 1943, 126 p.

¹⁰⁷ Vezi Dan Prodan, *Din tradițiile orientalisticii românești. Franz Babinger și Institutul de Turcologie de la Iași (1940–1945)*, în “C.L.S.O.”, nr. 2, coordonatori: conf. univ. dr. Mihai Maxim și asist. univ. Bogdan Murgescu, București, 1993, pp. 192–193

istoriografiei otomane din secolul al XV-lea. Textul astfel pregătit pentru tipar a fost însă distrus în mare parte, la 16 martie 1945, când un incendiu produs de bombardamentul aliaților asupra orașului Würzburg a mistuit locuința lui Franz Babinger din acest oraș nord-bavarez¹⁰⁸. Partea a II-a va fi editată, cu un studiu introductiv, abia peste două decenii decătre Abdülbakı Gölpinarlı¹⁰⁹.

Această ediție a *Menâkıhnâme*-lei s-a bucurat de o bună primire în rândul turcologilor români și străini. Astfel, M. M. Alexandrescu-Dersca a apreciat că acest manuscris era o mină de informații de cel mai mare interes pentru viața *șeyh*-ului reformator, istoria Peninsulei Balcanice în intervalul 1360–1416, și relațiile politice româno-otomane la începutul secolului al XV-lea¹¹⁰. Aurel Decei și Nicoară Beldiceanu au subliniat, în plus, necesitatea ca manuscrisul în alfabet arab să fie transliterat în alfabet latin, iar o introducere la text să valorifice istorico-filologic bogăția și diversitatea informațiilor pe care acesta le conținea¹¹¹.

Aurel Decei a descoperit, printre manuscrisele păstrate la geamia Süleymaniye din Istanbul, o copie inedită a unei *Fetihnâme-i Karaboğdân* (1538), pe care a atribuit-o cronicarului otoman Nasuh Matrakçı (acesta era și autorul unei alte *fetihnâme-i Karaboğdân*, păstrată la Topkapı Sarayı Kütübhanesi, fond Revan Köşkü, no. 1284). Aurel Decei a transliterat în alfabet latin textul cu caractere arabe, a expus și a analizat informațiile oferite de acest izvor cronicistic inedit. Și-a exprimat intenția de a publica cele două *fetihnâme*-le, cu o traducere în limba română și cu un studiu critic¹¹², proiect nematerializat însă.

Cercetările unor istorici români, în perioada interbelică, în diferite arhive, biblioteci sau muzee publice sau private, din țară sau din străinătate s-au concretizat în descoperirea câtorva mii de documente turco-osmane, orientale sau emise în cancelariile statelor vest- și central-europene, cu referire specială la Imperiul otoman sau la relațiile româno-otomane. Astfel, Nicolae Iorga, Aurel Decei, N. Bănescu, H. Dj. Siruni, A. Antalfy, Ion I. Nistor, D. Furnică, M. M. Alexandrescu-Dersca, M. Regleanu, Andrei Veress, R. Rosetti, Mihail Guboglu etc. au introdus în circuitul istoriografic documente inedite scrise în limbile turco-osmană, persană, greacă, sau traduse anterior în germană, polonă, franceză, latină, italiană etc. Toate aceste izvoare istorice au contribuit la o mai bună cunoaștere a istoriei economice, sociale, politice,

¹⁰⁸ Franz Babinger, *Schriftenverzeichnis, 1910 bis 1961*, München, 1962, p. 32

¹⁰⁹ Abdülbakı Gölpinarlı, editor, Halil bin İsmâ'il bin Şeyh Bedrüddin Mahmüd, *Sımavna Kâdisioğlı Şeyh Bedreddin menâkibi*, Istanbul, 1967, XLIV+127 p.

¹¹⁰ Notă bibliografică în "B", VII, 1/1944, București, p. 251–252.

¹¹¹ Aurel Decei, Nicoară Beldiceanu, *K.M.R.*, în "Oriens", II/1949, Leiden, pp. 334–335.

¹¹² Aurel Decei, *Un "Fetihnâme-yi Karaboğdân" (1538) de Nasuh Matrakçı*, în vol. *Fuad Köprülü Armağanı (Mélanges Fuad Köprülü)*, O.Y.M., Istanbul, 1953, pp. 113–124. Această contribuție a fost anunțată încă din 1945 (vezi "R.I.R.", XIV, 1944, București, fasc. IV, p. 353).

militare etc. a Imperiului otoman și a caracterului complex, dar și particular, al relațiilor româno-otomane în evul mediu.

Istoricii turcologi români, prin pregătirea de specialitate, au tradus aceste documente direct din limba turco-osmană în limba română. Unii istorici ne-turcologi au apelat pentru aceasta la traducători profesioniști; alții au folosit ca ediție de bază variantele în limbile germană, franceză, italiană, polonă etc. ale unor astfel de izvoare istorice scrise.

În ceea ce privește metoda editării, în unele cazuri, documentele în alfabet arab (sau fotocopii bine realizate ale originalelor) au fost însoțite de transliterații în alfabetul latin, de traduceri în limba română și de analize și aprecieri critice. În alte cazuri, transliterația în alfabet latin era însoțită de traducerea în limba română. De cele mai multe ori, din diferite motive (lipsa documentului original sau a unei fotocopii bine realizate tehnic, lipsa caracterelor arabe din dotarea editurilor românești, numărul limitat de pagini al spațiului tipografic, indiferența autorului etc.), doar traducerea românească a izvorului istoric era însoțită de o succintă introducere.

În 1940 Arhivele Statului din București l-au angajat pe turcologul român H. Dj. Siruni să cerceteze, să traducă, să catalogheze și să publice documentele turco-osmane din cadrul acestei instituții. S-a lansat în acei ani ideea de a publica catalogul acestor documente, intenție nefinalizată însă datorită lipsei fondurilor bănești necesare și, ulterior, arestării turcologului român de către ruși în 1945.

În cadrul Institutului de Istorie Națională din București, istoricul C. C. Giurescu a propus editarea celor 215 documente turco-osmane, traduse în limba franceză, de la Biblioteca Academiei Române. Dar această ediție critică de documente turco-osmane, probabil sub îngrijirea lui H. Dj. Siruni sau Aurel Decei, nu a văzut niciodată lumina tiparului.

Nu a apărut nici volumul de *Documente privitoare la suveranitatea (sic!) otomană în Principate*, realizat de V. Mihordea în cadrul Institutului de Studii și Cercetări Balcanice din București și anunțat prin intermediul revistei "Balcania". Deși nu se specifică ce categorii de documente ar fi intrat în volum, presupun că cele turco-osmane dețineau o pondere însemnată.

Eșecurile acestor inițiative editoriale, ce ar fi aliniat o dată în plus turcologia românească interbelică la standardele calitative și cantitative ale celei mondiale, au făcut ca prezentarea și publicarea documentelor turco-osmane să se facă *doar* prin intermediul unor studii sau articole cu o importanță și consistență istoriografică mai mare sau mai mică.

Istorici și filologi români, dintre care unii cu specializare în orientalistă, și-au îndreptat atenția și asupra cronicilor și relatărilor de călătorie turco-osmane și orientale, cu referire la relațiile multiple româno-otomane/orientale în evul mediu.

Primul pas, temeinic și cu caracter programatic, l-a făcut același Nicolae Iorga în 1928. Traducerea fragmentelor din cronicile și relatările de călătorie otomane-

orientale referitoare la români s-a făcut fie direct din limba în care au fost scrise (A. Antalfy, Vasile Radu, Gh. Ioșu, Mihail Guboglu, turcologul german Franz Babinger, Aurel Decei), fie după edițiile în limbi europene ale acestor izvoare istorice (germană, engleză, maghiară)–(Nicolae Iorga, C. Moisil, C.I. Karadja, N. Firu, Th. Trăpcea).

La toate acestea s-au adăugat unele cronică occidentale, catalane, franceze și germane, referitoare la istoria Imperiului otoman și la luptele antiotomane purtate de români în secolul al XV-lea (traduse și prezentate de Nicolae Iorga și C.I. Karadja). Deși nu sunt cronică otomane propriu-zise, prin concepție, elaborare și limbă, totuși acestea completează și lămuresc informațiile oferite de izvoarele narative otomane, oferind o imagine și o percepere a evenimentelor de pe poziția “celuilalt”, a “europeanului”, a “partenerului de conflict”. Din acest motiv ele nu au putut fi ignorate în prezenta analiză.

2. Preocupări de orientalistică–turcologie cu conținut istoric

Acest domeniu al activității orientalistico–turcologice a avut cea mai importantă pondere în cadrul preocupărilor generale istoriografice din România, din perioada interbelică, analizate în prezenta contribuție. Cele mai numeroase și cele mai incitante contribuții turcologice, unele cu caracter de pionierat, pot fi incluse în categoria de preocupări amintită în subtitlu.

În cadrul preocupărilor de orientalistică–turcologie cu conținut istoric s-au conturat trei direcții tematice:

1. istoria populațiilor turcice, a tătarilor, a găgăuzilor, a otomanilor și a Imperiului otoman;

2. istoria relațiilor complexe româno–otomano/orientale în evul mediu și în epoca modernă;

3. istoria teritoriilor românești aflate sub ocupație vremelnică otomană (*re'āyā-le* sau *kazā-le*).

2.1. Contribuții orientalistico–turcologice românești la istoria populațiilor turcice, a tătarilor, găgăuzilor, otomanilor și a Imperiului otoman

La rândul lor, aceste contribuții pot fi încadrate tematic în articole și studii ce au tratat fie *a)* aspecte politico–economice ale evoluțiilor populațiilor și popoarelor turcice amintite și ale formațiunilor lor statale, fie *b)* realitățile și concepțiile religioase–culturale ale acestor mari comunități umane și reflectarea lor în istoriografia ex–sovietică.

Astfel, în ceea ce privește *prima categorie tematică*, voi prezenta respectivele contribuții în ordinea cronologică a subiectelor tratate și nu a apariției lor în periodicele de specialitate sau în volume independente.

Orientalistul Aurel Decei a analizat un fragment din opera geografului persan Gardizî. *Zayn al ahhâr (Podoaba istoriilor)*, alcătuită la mijlocul secolului al XI-lea e.c., în care autorul a descris configurația geografică și etnică de la nordul Mării Negre, între Caucaz-Volga și Carpați-Dunăre, în secolele X-XI¹¹³. Gardizî a oferit informații prețioase despre etapele migrației ungarilor și despre zonele geografice unde s-au așezat aceștia (la estul Dunării, în Panonia), apoi bulgarii (la sudul fluviului), cât și despre "un popor din Imperiul Roman, și toți sunt creștini și pe ei [ungurii] îi numesc N-n-d-r". În urma unei pertinente analize comparatiste, Aurel Decei a ajuns la concluzia "că în geograful persan Gardizî, la 1050, sunt pomeniți românii creștini" din Imperiul Roman, "așezați în Carpați, la miazănoapte de Dunăre, fiind deosebiți răspicat de slavi și de unguri, între care trăiesc"¹¹⁴. Două fotocopii din anexă redau pasaje în alfabet arab ale *Podoabei istoriilor*, ce conține informațiile pe care le-a analizat orientalistul român. Prin această contribuție, Aurel Decei a prezentat pentru prima dată istoriografiei românești textul și informațiile lucrării lui Gardizî referitoare la realitățile etnice în mișcare de la nordul Mării Negre în secolele X-XI e.c. și la continuitatea poporului român în spațiul său de formare, la cumpăna dintre milenii.

I. Ferenț a cercetat fenomenul migrării cumanilor peste teritoriul românesc (c. 1050-c. 1200), sedentarizarea unor triburi ale acestora în zona carpato-dunăreană (c. 1100-c. 1200) și organizarea în zona Carpaților de curbură a unei *Episcopii catolice a cumanilor*, cu reședința episcopală în cetatea Milcovului (Crăciuneii), pe râul cu același nume (1227-1228). Această dioceză (1228-1241) a fost subordonată direct papei de la Roma (1229). Autorul a folosit în special izvoarele istorice occidentale, mai ales documente în limba latină emise de cancelaria papală de la Roma¹¹⁵.

Aurelian Sacerdoțeanu a studiat cauzele, desfășurarea, impactul și urmările în diferite domenii ale existenței umane ale mării invazii mongole dintre anii 1237-1241 în Europa estică și Centrală¹¹⁶. Prin această îndrăzneală și originală lucrare, tânărul medievist român a urmărit să realizeze o expunere precisă a evenimentelor istorice de la începutul secolului al XIII-lea, din Asia Centrală și din Europa estică și Centrală, prin analiza tuturor categoriilor de izvoare istorice ce erau accesibile atunci. Se adaugă apoi studierea influențelor mongolo-tătare asupra sud-estului european și, în special, asupra

¹¹³ Idem, *Asupra unui pasaj din geograful persan Gardizî (a. 1050)*, extras din vol. *Omagiu fraților Alexandru și Ion I. Lapedatu*, București, 1936, 28 p.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 26.

¹¹⁵ Ioan Ferenț, *Cumanii și episcopia lor*, Blaj, 1931, 152 p.

¹¹⁶ Aurelian Sacerdoțeanu, *Marea invazie tătară și sud-estul Europei*, București, 1933, 91 p.+1 hartă.

spațiului geografico-istoric românesc. Acest ultim aspect se integra într-un orizont interacțional mult mai larg: influența “orientală” generală (bulgară, maghiară, pecenegă, cumână, mongolo-tătară, turco-otomană) asupra amintitului spațiu european¹¹⁷. După ce a prezentat evoluția generală politico-juridică, militaro-organizatorică, economico-culturală, cuceririle teritoriale ale statului mongol central-asiatic la începutul secolului al XIII-lea¹¹⁸, A. Sacerdoțeanu a analizat, pe baza izvoarelor istorice cunoscute, motivația, hotărârea de declanșare, planul de acțiune, pregătirea, desfășurarea, direcțiile de penetrare ale mongolilor în cadrul mării invazii dintre anii 1237–1241. Au fost descrise amănunțit luptele invadatorilor cu popoarele din aceste zone: ruși, români, poloni, ungari, sârbo-croați, distrugerile materiale și pierderile umane, retragerea neașteptată a mongolilor, motivată de moartea intempestivă a marelui *hân* și de urmările acestui eveniment¹¹⁹. Autorul a studiat apoi impactul cuceririlor mongole asupra Europei estice și Centrale pe plan politic, militar, comercial, religios, ideologic etc.¹²⁰. În concluzie, autorul a afirmat că amintita mare invazie mongolă asupra “bătrânei Europe” a făcut, pentru prima dată în istorie, legătura dintre popoarele Asiei Centrale și cele ale Europei estice și Centrale. Această nouă și inedită lume mongolă a determinat preocuparea europenilor de a-l cunoaște pe “celălalt” partener de conviețuire, pe “mongol sau tătar”, prin călătoriile misionarilor sau ambasadurilor europeni, ceea ce a dus la descoperiri geografice, dialog și alianțe politice, la preluarea unor inovații practice sau teoretice mongole, la intensificarea legăturilor comerciale etc. Dar, din punct de vedere politic, sud-estul Europei a rămas sub o puternică dominație mongolă, beneficiind destul de puțin de aceste influențe și legături reciproce. În secolul următor se va delimita precis individualitatea etnico-religioasă-statală a formațiunilor politice de aici: Țările Române vor oscila continuu, pentru apărarea propriei independențe statale, între Regatele catolice ungar și polon, *Hânăt*-ul tătarilor și Imperiul otoman musulman¹²¹.

Această lucrare a fost recenziată favorabil de către critica istorică românească, prin pana marelui medievist Ilie Minea, întemeietorul școlii istorice ieșene de medievistică¹²²: “este una din cele mai bune lucrări care s-au scris în ultimul timp la noi în legătură cu istoria veche românească. Cu o bogată orientare bibliografică, autorul arată fazele mării invazii mongole până la invazia din anul 1241. (...) Cea mai bună, cea mai de seamă [contribuție-compl. D. P.] din câte s-au scris în general în

¹¹⁷ *Ibidem*, pp. 3–5

¹¹⁸ *Ibidem*, pp. 5–23.

¹¹⁹ *Ibidem*, pp. 24–66.

¹²⁰ *Ibidem*, pp. 66–73

¹²¹ *Ibidem*, pp. 73–74.

¹²² Vasile Cristian, *Istoria la Universitatea din Iași*, 1985, pp. 86–94; Al. Zub, *Istorie și istorici în România interbelică*, Editura Junimea, Iași, 1989, pp. 181–183

legătură cu marea invazie tătară și urmările ei¹²³. Deși unele concluzii ale acestei lucrări au fost amendate de cercetările istorice din ultimele șase decenii¹²⁴, ea a fost cea mai importantă contribuție românească din perioada interbelică dedicată subiectului amintit, valoarea ei istorică crescând prin faptul că autorul cunoștea foarte bine urmările “influenței orientale mongolo-tătare” asupra spațiului românesc în feudalismul timpuriu și dezvoltat. Lipsa unei traduceri într-o limbă de circulație internațională a privat această contribuție de recunoașterea, în lumea istoricilor, atât a valorii sale științifice, cât și a întâietății apariției în raport cu marile sinteze de istorie a mongolilor din deceniile IV-VII ale secolului al XX-lea.

Ilie Gherghel a analizat, încă din 1912, informațiile cronicii istoricului persan Rașid od-Dîn referitoare la invazia mongolilor în spațiul românesc în 1241 și la prezența românilor la nordul Dunării în secolul al XIII-lea, folosind traducerea franceză a respectivelor pasaje din *Histoire des Mongols depuis Thinguiz-Khan jusqu'à Timour Bey ou Tamerlan*, vol. II, Haga-Amsterdam, 1834, de Mouradjea d'Ohson, și concluziile pertinente ale cercetărilor orientalistului Gustav Strakosh-Grassman. Cercetătorul român a concluzionat că “Basarab ban” din compilația *Djāmi' ot Tevārīkh* nu are nici o legătură cu istoria timpurie a românilor. A admis în schimb identitatea “Cara-Oulag”-ilor, pomeniți în aceeași operă în limba persană, cu românii de la nordul Dunării inferioare¹²⁵.

Asupra aceluiași pasaje ale cronicii persanului Fāzl ol-lāh Rașid od-Dîn a revenit și Titus Hotnog, care a folosit tot traducerea în limba franceză a acestora, preluată din amintita sinteză a lui de Mouradjea d'Ohson, *Histoire des Mongols*, vol. II. T. Hotnog a ajuns la concluzia că expresia “Bezerenbam” trebuie citită “de Zeren ban” și că desemnează pe banul de Severin, care a luptat în 1241 împotriva hoardei tătare condusă de Orda, în zona Severinului. Acest dregător local, nenominalizat, era probabil un comandant peceneg sau cuman și conducea o oaste de aceeași naționalitate¹²⁶. Ipoteza lui T. Hotnog, care nu era orientalist și nu a folosit manuscrisul original al cronicii istoricului persan, criticată și respinsă de filologul Vasile Bogrea¹²⁷ sau acceptată de istoricul Oreste Tafrafi¹²⁸, s-a dovedit a fi greșită.

¹²³ În “C.I.”, vol. X–XII/1934–1936, nr. 1, Iași, pp. 400–402.

¹²⁴ Șerban Papacostea, *România în secolul al XIII-lea. Între Cruciată și Imperiul Mongol*, Editura Enciclopedică, București, 1993, 188 p. (în special pp. 84–114).

¹²⁵ Ilie Gherghel, *Zur Nachricht des Raschid ad Din Fadlallah über “Bazaran-ban” und “Cara-ulag”. Ein Beitrag zur walachischen Geschichte des 13. Jahrhunderts*, Sonderabdruck, Hermannstadt, 1912, 14 p.

¹²⁶ Titus Hotnog, “Bezerenbam” dincronica persană a lui Fazel-Ullah-Rachid. *Studiu istorico-filologic*, Tipografia “Moderna”, Iași, 1919, 24 p.

¹²⁷ În recenzia la contribuția lui T. Hotnog, în “Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, I, 1921–1922, pp. 318–321, Vasile Bogrea a analizat critic respectivul articol, arătând că T. Hotnog, “improvizat, pentru trebuința cauzei, orientalist”, a forțat explicațiile sale, bazându-se pe unele prezumții și derivații

Marele orientalist-turcolog român Aurel Decei a dovedit, peste o jumătate de secol, că acel controversat personaj a fost castelanul polon Wladimir Brzeze-Brzesk din Sandomierz, iar ținuturile pe care le-a străbătut Orda în timpul mării invazii din 1241 făceau parte din regiunea Opolji-Opolia-Oppeln din Silezia, și nu din spațiul geografico-istoric românesc¹²⁹

În anul 1940 au fost editate în țara noastră traducerea românești a două importante studii referitoare la *istoria găgăuzilor*, scrise de G. D. Balascef¹³⁰ și de A. I. Manoiț¹³¹. În prima contribuție, a cărei traducere din grecește s-a realizat la îndemnul lui H.S. Tanrıöver, ambasadorul Turciei în România, și cu sprijinul turcologului Franz Babinger și a orientalistului V. Laurent, sub patronajul Institutului de Istorie Universală de la Iași, autorul a studiat legăturile politice între Imperiul bizantin condus de împăratul Mihail al VIII-lea Paleologul, și statul oguzilor seldjukizi, întemeiat de sultanul Izzeddîn Kaykavus și de legendarul Sarı Saltûk Dede, pe țărmul vestic al Mării Negre. În concluzie s-a afirmat că statul turcilor oguzi-seldjukizi, fondat în 1263 și condus de Sarı Saltûk Dede, Balica, Dobrotiță, Teodor și Ioanchoș, a fost independent 130 de ani, cu un exarh creștin propriu, subordonat direct patriarhului ortodox de la Constantinopol. Urmașii supușilor oguzi ai sultanului Kaykavus s-au numit *găgânzı*, de la numele acestuia, locuind în Dobrogea și în nord-estul Bulgariei.

A. I. Manoiț a trecut sumar în revistă, în lucrarea sa (tradusă din limba bulgară tot cu sprijinul lui Humdullâh Suphî Tanrıöver), principalele momente din istoria uzilor (sec. VIII-XIII), pe de o parte, principalele ipoteze și teorii referitoare la originea, numele, caracteristicile etc. găgăuzilor din istoriografia europeană, pe de altă parte. În concluzie, istoricul bulgar a afirmat că găgăuzii erau urmașii triburilor turcice (pecenegi, uzi, cumani), care au trecut Dunărea și s-au așezat în Peninsula Balcanică.

sau similitudini filologice artificiale, că nu a consultat bibliografia problemei, că nu a clarificat datele chestiunii, a cărei lămurire cădea în sarcina viitoarelor cercetări

¹²⁸ Oreste Tafrali, *Monuments Byzantins de Courte de argeș*, Librairie Orientaliste Paul Genthner, Paris, 1931 (352 p.), pp. 284–288; *Bezerenbam* al lui Fazel ed-din nu era nici "banul Basarab", nici alt voievod muntean, cum au crezut unii istorici români de până atunci, ci conducătorul Banatului de Severin, întemeiat de regele ungar Bela al IV-lea și amintit documentar pentru prima dată în 1233 (=ideile "tezei seducătoare" a lui T. Hotnog)

¹²⁹ Aurel Decei, *Invazia tătarilor din 1241-42 în ținuturile noastre după Djâmi' ot-Tevârîkh a lui Fazl al-lâh Râșid od-Dîn*, în "R.R.H.", tome XIIe, no. 1/1973, Bucarest, pp. 101–121, inclus în idem, *Relații româno-orientale*. Culegere de studii, E.Ș.E., București, 1978, pp. 193–208

¹³⁰ G. D. Balascef, *Împăratul Mihail VIII Paleologul și statul oguzilor pe țărmul Mării Negre*, ediție întocmită după textul grecesc, cu o introducere de Gh. I. Brătianu, Tipografia "Presa Bună", Iași, 1940, 35 p. Vezi și nota bibliografică din "R.I.R.", X, 1940, București, p. 437

¹³¹ A. I. Manoiț, *Originea găgăuzilor*, I, traducere după originalul bulgăresc de N. Batzaria, Tipografia Universul, București, 1940, 51 p.

Uzii au traversat fluviul după 1224, stabilindu-se pe țărmul vestic al Mării Negre, în Deliorman și în Dobrogea, unde locuiesc și în prezent. Uzii creștinați au fost numiți *găgăuzi* = *uzi, oguzi, dreptcredincioși*, adică creștinați sau creștini. Limba de origine turcică și religia creștin-ortodoxă sunt comune întregii populații de găgăuzi. Manoff a respins astfel ipoteza lui Balascef, prezentată anterior. La sfârșitul studiului său, Manoff a enumerat 102 localități din Bulgaria estică, Dobrogea și Basarabia locuite în întregime sau parțial de găgăuzi.

Am insistat asupra acestor două contribuții, cu traduceri lor în limba română, din trei motive: ele reprezentau expresia nivelului cercetării istorico-filologice sud-est europene asupra subiectului amintit; respectivele articole au fost puse astfel la dispoziția istoricilor români, această atitudine fiind o ilustrare a preocupărilor de turcologie de la Iași și București; aceste studii, în original sau în traducere românească, au influențat cercetările și lucrările de popularizare sau de specialitate referitoare la *istoria găgăuzilor*, semnate de autori români: Mihail Ciachir, Mihail Guboglu, Olga Necrasov etc.

Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca a studiat un aspect important din evoluția tânărului stat otoman la începutul secolului al XV-lea: conflictul politico-militar dintre *otomanul Bâyezîd I și turco-asiaticul Timur Lenk*—cel Șchiop, încheiat cu marea luptă de la Ankara (1402)¹³². Autoarea și-a propus să sublinieze cauzele, caracterul, desfășurarea, deznodământul și urmările amintitului conflict, văzut ca rezultat al permanentei contradicții dintre vechile populații turcice de stepă, seminomade, reunite forțat în state politice efemere, și turcii sedentarizați, în acest caz otomanii, făuritori ai unui imperiu viabil, în Anatolia și Balcani, și ai unei civilizații superioare, urbane¹³³.

În *capitolul I* a fost trecută în revistă situația politico-militară și religioaso-ideologică a *Europei în fața problemei Orientului*¹³⁴. Apoi autoarea a analizat *Cauzele campaniei lui Timūr în Anatolia*¹³⁵; antagonismul politico-militaro-ideologic între cei doi conducători islamici; politica de cuceriri dusă de Bâyezîd I în Anatolia și nemulțumirea dinaștilor locali, care au cerut ajutorul lui Timūr; intervenția acestuia în litigiile din Asia Mică, în calitate pe care și-a autoasumat-o de justițiar și garant al ordinii și păcii în lumea islamică.

¹³² Maria Matilda Alexandrescu-Dersca, *La campagne de Timūr en Anatolie (1402)*. Bucarest, 180 p. + 5 hărți, prezentată și acceptată ca teză de doctorat la Universitatea din București, 1940, conducători științifici fiind Nicolae Iorga și Franz Babinger, ediția a II-a, fără modificări și completări, la Editura Variorum Reprints, London, 1977.

¹³³ *Ibidem*, pp. 6-7.

¹³⁴ *Ibidem*, pp. 8-29.

¹³⁵ *Ibidem*, pp. 30-40.

Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca a descris în *capitolele III și IV: Prima expediție a lui Timūr în Anatolia (1400)*¹³⁶ și *Campania din 1402 (februarie-iulie)*¹³⁷ din punct de vedere al organizării și desfășurării militaro-logistice. Epilogul acestor confruntări, *lupta de la Ankara*¹³⁸, datată de autoare la 28 iulie 1402, a fost analizat pe plan militar: efectivele participante și dispunerea lor pe câmpul de luptă, desfășurarea bătăliei, rezistența, retragerea și capturarea învinsului Băyezîd I. *Ultimele operațiuni militare ale lui Timūr în Anatolia (iulie 1402–primăvara 1403)* au fost studiate în *capitolul al VI-lea*¹³⁹

Urmăririle și consecințele campaniei anatoliene au fost subliniate în capitolul următor: în conflictul dintre cele două tabere otomanii au fost învinși, tânărul imperiu din Anatolia și Balcani intrând într-o perioadă de criză internă complexă. Dar elementele otomane de rezistență (vigoarea și stabilitatea "rasei otomane" din Anatolia și Balcani, politica conciliantă, tolerantă față de minoritățile supuse) au fost mai puternice decât pericolul disoluției, reprezentat de Timūr cel Șchiop sau de statele central-europene. Catastrofa de la Ankara și războiul intern pentru tronul otoman au întrerupt pentru un timp procesul organizării Imperiului otoman pe baza fuziunii inițiativelor militare *gâzî* cu manifestările înaltei culturi musulmane. Eșecul de la Ankara a contribuit la consolidarea elementului otoman în Balcani și la reorientarea către sud-estul Europei a direcției de expansiune otomană în secolul al XV-lea: cucerirea Constantinopolului a fost consacrarea definitivă a acestei tendințe. Campania lui Timūr și lupta de la Ankara au fost evenimentele memorabile ce au marcat pregnant cursul istoriei otomanilor în prima jumătate a secolului al XV-lea¹⁴⁰. Un *appendix*, o *anexă* documentară, *bibliografia* subiectului și *indicele* general au completat această importantă contribuție istorică¹⁴¹.

Publicarea ei într-o limbă de circulație internațională, sub patronajului Institutului de Turcologie de la Iași, i-a asigurat circulația în lumea științifică europeană. Istoricii români au recenzat elogios această monografie istorică. Bizantinistul Nicolae Bănescu a apreciat că era o documentată și importantă contribuție istorică la elucidarea cauzelor și evoluțiilor politico-militare, necunoscute până atunci, legate de acest moment crucial din istoria otomanilor. Autoarea a folosit izvoare occidentale și orientale (în special otomane), edite și inedite, redând în *anexe* importante mărturii cronistice¹⁴². Mediivistul Mihai Berza a subliniat multitudinea și

¹³⁶ *Ibidem*, pp. 41–53.

¹³⁷ *Ibidem*, pp. 54–68.

¹³⁸ *Ibidem*, pp. 68–79.

¹³⁹ *Ibidem*, pp. 80–96.

¹⁴⁰ *Ibidem*, pp. 97–111.

¹⁴¹ *Ibidem*, pp. 112–177.

¹⁴² În "R.I.", vol. XXIX, nr. 7–12/Iulie–Decembrie 1943, București, pp. 292–293.

varietatea surselor istorice edite (orientale și occidentale) folosite de autoare, la care s-au adăugat unele inedite. În urma analizei critice a acestora și a folosirii unei bogate bibliografii istorice, Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca a reușit să ofere o imagine de ansamblu veridică și o descriere detaliată a subiectului studiat, integrând aceste evenimente în cadrul istoriei universale asiatico-europene¹⁴³.

Asupra aceluiași aspecte au insistat și Petre S. Năsturel¹⁴⁴, A. Decei și N. Beldiceanu¹⁴⁵. Turcologul Ettore Rossi¹⁴⁶ și bizantinistul F. Dölger¹⁴⁷ au recenzat-o favorabil, apreciind noutatea și importanța istoriografică a acestei contribuții în bibliografia subiectului tratat.

Mult mai reținut în aprecieri a fost turcologul Halil Inalcık, care a reproșat autoarei că nu a folosit unele contribuții științifice turcești și europene, sau anumite izvoare documentare și narative otomane și occidentale accesibile cercetării istorice. Aceste carențe au lăcut ca anumite afirmații și concluzii formulate de Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca să nu fie destul de fundamentate istoric pentru a fi acceptate de criticul recenzor turc. Această monografie era departe de a fi clarificat toate aspectele necunoscute și întrebările legate de acest mare eveniment istoric din evoluția statului otoman. Era necesar să fie reabordate critic și reconsiderate istoric cauzele, urmările și locul campaniei lui Timūr și a luptei de la Ankara (1402) în cadrul istoriei universale. Însă această viitoare rescriere a istoriei acestui eveniment va trebui să țină seama de contribuția autoarei române, realizată cu un mare efort intelectual, zel și râvnă, după cum a subliniat și Franz Babinger în *Cuvânt înainte*¹⁴⁸.

Însă adevărul în legătură cu această monografie era la mijloc, între aprecierile laudative ale istoricilor români și străini (care nu erau totuși *turcologi*, cu excepția lui E. Rossi) și considerațiile critice ale lui Halil Inalcık, cel mai promițător *osmanist* al generației sale. A fost o contribuție istorică îndrăzneală despre un subiect până atunci inedit, ce a încercat, și în mare parte a reușit, să completeze un mare gol în literatura istorică de specialitate. Ținând cont de perioada când a fost scrisă (1937-1940) și de faptul că arhivele, bibliotecile și muzeele din Turcia erau greu sau deloc accesibile (să nu uităm sprijinul în documentare acordat autoarei de Humdullâh Suphî Tanrıöver și de Franz Babinger), a fost o lucrare meritorie a unui istoric ne-turc, care a încercat și a reușit în general să abordeze subiectul "din afară", neutru, critic și obiectiv, independent de orice emoții partizane naționaliste. În concluzie, *La campagne de Timūr en Anatolie (1402)* a fost o monografie a timpului său, produsul unui anumit

¹⁴³ În "R.H.S.E.E.", XXIIe année, 1945, Bucarest, pp. 325-327.

¹⁴⁴ În "Revue des Études Byzantines", IV, 1946, Paris, pp. 261-262.

¹⁴⁵ Aurel Decei-N. Beldiceanu, *K.M.R.*, p. 334

¹⁴⁶ În "O. M.", XXVIII, 1948, Roma, p. 224

¹⁴⁷ În "B. Z.", XLIII, 1950, pp. 141-142.

¹⁴⁸ În "Belleten". XI. Cilt, sayı: 41-44, T.T.K.B., Ankara, 1947, pp. 341-345.

nivel al cunoștințelor științifice referitoare la acest subiect, al etapei inițiale a accesului la izvoarele istorice inedite din arhivele, bibliotecile sau muzeele turcești și al concepției istorice fundamentată pe aceste premise informaționale. A fost, de asemenea, o temeinică contribuție a preocupărilor românești de turcologie la dezvoltarea turcologiei mondiale.

C. I. Karadja a oferit câteva "detalii" în legătură cu tratativele otomano-suedeze desfășurate la Stockholm, în 1729 și 1732, pentru lichidarea datoriilor contractate de "regele ostaș" Carol al XII-lea la însuși sultanul Ahmed al III-lea (3.000.000 de taleri de argint suedezi)¹⁴⁹. Sumele de bani datorate de statul suedez diferiților "creditori orientali" și cifrate la 300.000 de taleri de argint suedezi fuseseră achitate încă din 1725¹⁵⁰. În urma unor îndelungate discuții, suedezii s-au angajat să predea la Istanbul autorităților otomane un vas mare de război înarmat corespunzător. Dar, navigând către capitala otomană, acesta s-a scufundat în Golful Biscaya, la destinație ajungând doar însoțitorul său, un vas mai mic de război cu 32 de tunuri¹⁵¹.

N. P. Smochină a analizat, pornind de la mărturiile lui Grigore Orlik, fiul hatmanului ucrainean în exil în capitala otomană, Filip Orlik, evenimentele politico-militare derulate la Istanbul în 1730, ce au provocat detronarea sultanului Ahmed al III-lea. Aceste evoluții, caracterizate exagerat ca fiind o "revoluție turcă", au avut o anumită influență asupra Moldovei și Țării Românești, autorul conturând intensitatea "ecourilor" schimbării de conducere din capitala otomană asupra celor două "provincii vasale"¹⁵². Publicarea în anexă a amintirilor lui Grigore Orlik a oferit istoriografiei române un inedit și interesant izvor memorialistic ucrainean despre anul 1730 în isoria otomană¹⁵³.

Mihail Guboglu a prezentat sintetic principalele mărturii istorice și ipoteze științifice referitoare la găgăuzi. Aceștia erau o populație care vorbea limba turcă, de credință creștin-ortodoxă, locuind în Basarabia centrală și sudică, în Dobrogea și în nord-estul Bulgariei. Găgăuzii erau urmașii uzilor sau oguzilor, care, la rândul lor, formau o ramură a türçilor sau türk-oguzilor, amintiți în izvoarele istorice din secolul VIII e.c.. În secolele X-XI au fost localizați în nordul Mării Negre, iar între 1036—1224, sub presiunea cumanilor, s-au așezat în valuri succesive în Dobrogea. Începând cu anul 1259 sultanul seldjuikid Izzeddin Kaykavus s-a așezat cu 10.000 de supuși în

¹⁴⁹ C. I. Karadja, *Detalii asupra ambasadelor turcești la Stockholm din 1729 și 1732*, în "R.I.", an XIII, nr. 7-9/iulie-septembrie 1927, București, pp. 272-278.

¹⁵⁰ *Ibidem*, pp. 272-273.

¹⁵¹ *Ibidem*, pp. 276-277.

¹⁵² N. P. Smochină, *Revoluția turcă din 1730. Contribuții la studiul politicii după o nouă sursă*, în "Moldova Nouă", I, 1936, Iași, pp. 408-424.

¹⁵³ *Ibidem*, pp. 424-433; vezi și nota bibliografică semnată de M. Sânzianu în "R.I.R.", VII, 1937, fasc. I-IV, București, p. 222.

Dobrogea, în 1261 întemeind un *beylik* creștin seldjukido-găgăuz, în care populația găgăuză avea o pondere importantă. În secolul al XIV-lea acest *beylik* oguz sau găgăuz a fost condus de Balica, Dobrotici și Ivanko. După ocuparea Dobrogei de către otomani, la începutul secolului al XV-lea, unele grupuri de găgăuzi creștini nu au putut fi asimilate de civilizația otomană. Ele au migrat în Moldova sau Basarabia, silite și de distrugerile cauzate de războaiele ruso-otomane din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. După 1812, rușii i-au așezat pe găgăuzi în *Budjak*, în sudul Basarabiei, unde ultimii au întemeiat numeroase sate cu nume găgăuze. Era absurdă ipoteza originii bulgare a găgăuzilor. Limba găgăuză este limba turcă populară necontaminată cu elemente lexicale arabe și persane, ultimele alcătuint „limba cultă” oficială otomană. În perioada interbelică găgăuzii din N-V Bulgariei au fost supuși unui proces de bulgarizare, în timp ce statul român a respectat drepturile constituționale și particularitățile etnice ale acestei minorități naționale¹⁵⁴

Această sumară incursiune în istoria găgăuzilor nu a adus nimic nou față de informațiile științifice cunoscute la sfârșitul anilor '30, aspect subliniat și de autor, fiind în fapt o sinteză a teoriilor lui Balascef și Manoff, pe care le-am prezentat anterior¹⁵⁵. Articolul era un rezumat al lucrării de licență cu același titlu, susținută de autor la Universitatea din Cernăuți, în octombrie 1938. În legătură cu această scurtă contribuție trebuie să mai subliniez două aspecte: faptul că Mihail Guboglu l-a numit pe istoricul danez W. Thomsen *turcolog* ceea ce era corect, dovedindu-se odată în plus realitatea că individualizarea *turcologiei* în cadrul *orientalisticii* s-a concretizat la sfârșitul secolului al XIX-lea, această evoluție fiind cunoscută și acceptată în lumea istoricilor în prima jumătate a secolului următor.

Semnând această contribuție, Mihail Guboglu a menționat că era „unul dintre asistenții Universității din Cernăuți, doctor în literatură și filosofie”, aspect ce trebuie înțeles în sensul de „*doctorand*”¹⁵⁶ în literatură și filosofie (subl. D. P.)” După examenul de licență (octombrie 1938), Mihail Guboglu a urmat la Universitatea din Cernăuți cursurile pentru doctorat, sub îndrumarea istoricului Ioan I. Nistor, îndrumat fiind și de bizantinistul Vasile Grecu. Subiectul lucrării de doctorat a fost tot *Găgăuzii în lumina istoriei*. În 1941 teza de doctorat era deja redactată, autorul sperând să o poată publica în anul următor. George-Mihail Dragoș a văzut și a consultat un

¹⁵⁴ Mihail Guboglu, *Tarih Karşısında Gagauzlar (Găgăuzii în lumina istoriei)*, în ziarul „Türk Birliği”, nr. 19/6 Eylül 1939, Bazarcik, Romanya, p. 3. O variantă dezvoltată a acestui articol a fost publicată în ziarul „İkdam” („Stăruința”) din Istanbul, în anul 1939 (mai multe părți), vezi idem, *Orientalistica română*, p. 331; idem, *Contributions Roumaines*, p. 469.

¹⁵⁵ Idem, *Orientalistica română*, p. 331

¹⁵⁶ *A.N.R.I.J.I., fond U.I., F.I.F.*, d. 5/1939, f. 79

exemplar dactilografiat al acesteia, pentru elaborarea unui studiu al său¹⁵⁷. Dar teza nu a mai fost tipărită și nici autorul nu și-a mai susținut, în anii tulburi ai celui de-al doilea război mondial, doctoratul. Un exemplar, sau poate unicul exemplar, dactilografiat al lucrării s-a aflat în marea bibliotecă de specialitate a profesorului Mihail Guboglu (mort în mai 1989) până la sfârșitul anului 1990, când a fost trimis nepotului său, cu același nume, domiciliat la Moscova. Textul dactilografiat avea 700 de pagini, după cum mi-a declarat doamna Ecaterina Guboglu în 1991. De altfel, nu am descoperit încă nici un document sau referire oficială, din perioada septembrie 1939–iulie 1945, în care să se menționeze că Mihail Guboglu ar fi obținut titlul de doctor în istorie, specializarea *turcologie*. Și este puțin probabil să găsim în viitor astfel de acte, deoarece, în octombrie 1966, turcologul s-a înscris, la Universitatea din București, pentru susținerea unui nou examen de doctorat¹⁵⁸.

Ulterior, Mihail Guboglu a revenit asupra problemei istoriei, limbii, culturii și civilizației găgăuzilor, prezentând stadiul cercetărilor în domeniul *găgăuzologiei* în jurul anului 1984¹⁵⁹. Cu această ocazie, turcologul român a oferit noi informații despre teza sa de doctorat, elaborată între anii 1938–1940. În prima parte a lucrării, autorul a ordonat și a enumerat ipotezele și considerațiile istorice referitoare la originea și evoluția etnică ale găgăuzilor. Mihail Guboglu a acceptat originea etnică oguzo-turcică a acestora. În partea a doua a tezei s-a ocupat mai mult cu studierea limbii, literaturii populare și a folclorului găgăuzilor. Până în 1985 autorul a publicat din această teză de doctorat doar unele subcapitole¹⁶⁰.

Mihail Guboglu a întocmit listele cronologice cu sultanii și principalii mari dregători otomani între secolul al XIV-lea—sfârșitul secolului al XIX-lea¹⁶¹. Această contribuție făcea parte dintr-o lucrare mai cuprinzătoare a autorului, *Monarhi turci și mari dregători otomani*, ce s-a dorit a fi o introducere cronologică—instituțională la istoria turcilor și a ramurii lor otomane, de la primele formațiuni statale (sec. VII e.c.)

¹⁵⁷ George-Mihail Dragoș, *Fauna și flora României în toponimia Basarabiei. Elemente turcești*, în "Buletinul Institutului de Filologie Română «Alex. Philippide»—Iași", vol. VII–VIII/1940–1941, p. 199.

¹⁵⁸ A.N.R.I.D.A.I.C.B., *fond Aurelian Sacerdoțeanu*, d. 81/1966–1977, ff. 24–25.

¹⁵⁹ Mihail Guboglu, *Gağauzların «Türkçe» Dili Edebiyatı ve Tarihi hakkında Araştırmalar. Bibliyografya Kaynakça Denemesi (Cercetări în legătură cu limba «turcă», literatura și istoria găgăuzilor. Bibliografie Analiza izvoarelor)*, în "V-ci Milletlerarası Türkoloji Kongresi", Istanbul, 23–28 Eylül 1985, Tebliğler, I. Türk Dili, Cilt 2, E.F.B., Istanbul, 1987, pp. 63–72.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 66. Pentru stadiul actual al cercetărilor în domeniul găgăuzologiei, vezi Mihaela Babușka, *Considerații generale privind originea și evoluția istorică a găgăuzilor*, în "C.L.S.O.", nr. 2, 1993, București, pp. 7–15; Constantin Rezachevici, *Găgăuzii*, în "M.I.", s.n., anul XXXI, nr. 5 (362)/mai 1997, București, pp. 60–63; nr. 6 (363)/iunie 1997, pp. 64–68; Andrei Oișteanu, *Găgăuzii. Istorie și etnogenază*, în idem, *Mitos și Logos. Studii și eseuri de antropologie culturală*, ediția a II-a ilustrată, revăzută și adăugită, Editura Nemira, București, 1998, pp. 296–310.

¹⁶¹ Mihail Guboglu, *Sultani și mari dregători otomani*, în "H.", VII, 1947, București, pp. 49–136.

până la prăbușirea Imperiului otoman (1922)¹⁶². După o scurtă introducere și precizări generale referitoare la transliterația din alfabetul arab în cel latin și la cronologia turco-otomană, autorul a schițat sumar liniile generale de evoluție a istoriei otomane și a întocmit lista sultanilor Imperiului otoman, cu explicațiile și completările necesare¹⁶³. În continuare Mihail Guboglu a alcătuit listele cronologice ale marilor viziri otomani (cu explicații despre instituția viziratului)¹⁶⁴, *şeyh-iil-Islām*-ilor (marele *Muñfiyât*)¹⁶⁵, marilor *kapūdān-i* (kapudanatul)¹⁶⁶ și *kādī-’asker*-ilor (*kādī-’askerlik*-ul)¹⁶⁷. Deși nu a reușit niciodată să publice în întergime anterior amintita lucrare, ceea ce ar fi constituit o noutate în istoriografia turcologică românească și o prioritate în cea europeană, totuși capitolele ce au văzut lumina tiparului în 1947 și în 1958¹⁶⁸ reprezentau pași importanți către o istorie cronologico-instituțională a Imperiului otoman și a relațiilor româno-otomane, ce se dorea a fi scrisă în țara noastră în deceniile următoare.

Menționez că în 1941 și Aurelian Sacerdoțeanu a întocmit o listă cronologică sumară cu sultanii otomani din sec. XIV–încep. sec. XX, cu unele greșeli de datare, dar cu finalități didactice, pentru studenții Școlii de Arhivistică din București¹⁶⁹.

Viața tumultuoasă, activitatea militară și politică, personalitatea multilaterală a făuritorului Turciei moderne, Mustafa Kemāl Atatürk, au atras atenția unor intelectuali români, care au studiat ascensiunea și opera unuia dintre cei mai mari oameni politici ai lumii din prima jumătate a secolului al XX-lea. Astfel, Th. Martinescu¹⁶⁹, Petre Gheață¹⁷⁰ și Dragoș Gheorghe¹⁷¹ au prezentat cititorilor români profilul uman, militar, politic, cultural etc. al “părintelui” Turciei naționale și al turcilor secolului al XX-lea¹⁷².

¹⁶² *Ibidem*, loc. cit., pp. 51–52, n. 4 (structura acestei lucrări pe capitole).

¹⁶³ *Ibidem*, pp. 49–65.

¹⁶⁴ *Ibidem*, pp. 66–82.

¹⁶⁵ *Ibidem*, pp. 83–95.

¹⁶⁶ *Ibidem*, pp. 95–105.

¹⁶⁷ *Ibidem*, pp. 105–136

¹⁶⁸ Idem, *Paleografia și diplomatica turco-osmană. Studii și album*, Editura Academiei, București, 1958, pp. 102–108, 115–116.

¹⁶⁹ A. Sacerdoțeanu, *Liste de Siverani. Imperiul Otoman*, în “H.”, I, 1941, București, pp. 156–157.

¹⁶⁹ Th. Martinescu, *Mustafa Kemāl*, București, 1930, 62 p.

¹⁷⁰ Petre Gheață, *Atatürk*, București, 1935; idem, *Luțul cenușiu*, București, 1939, 220 p.

¹⁷¹ Dragoș Gheorghe, *Kemāl Atatürk omul și opera*, Cluj, 1945, 42 p.

¹⁷² Zezi și Anca Gheață, *La personnalité et l'époque de Kemāl Atatürk dans l'historiographie roumaine*, în “C.L.S.O.”, nr. 2, 1993, București, pp. 133–135.

Turcia lui Atatürk a fost subiectul monografiei economistului G. Nicolae Mănescu¹⁷³. "Această lucrare asupra Turciei de astăzi este rezultatul activității ce am desfășurat timp de 15 ani ca reprezentant al intereselor comerțului românesc în Turcia. (...) În această lucrare, având caracter de documentare economică (subl. D.P.), am căutat să scot la iveală, pe baza unei bogate documentări, rezultatele obținute în fiecare ramură economică"¹⁷⁴, astfel caracterizându-și autorul propria prezentare generală a Turciei moderne.

La începutul monografiei sale, N. Mănescu a prezentat "geografia fizică, umană și politică a Turciei"¹⁷⁵, insistând în mod deosebit asupra reformelor îndrăznețe înfăptuite de Atatürk. Apoi autorul a analizat realitățile și perspectivele din *agricultura* (cu principalele plante de cultură), *domeniul forestier*, *creșterea animalelor* (cu respectivele categorii de animale) și *bogățiile minerale* (cu principalele categorii de cărbuni, petrol, metale și nemetale) ale acestei țări¹⁷⁶.

O atenție deosebită a acordat N. Mănescu analizei evoluției industriei turcești¹⁷⁷, insistând asupra factorilor ce au determinat industrializarea tinerii republici, planurilor de industrializare și aplicării acestora, configurației principalelor ramuri industriale. Căile de comunicație (terestre, navale și aeriene)¹⁷⁸ și comerțul exterior al Turciei¹⁷⁹ au fost următoarele realități economice analizate de autor. Cu această ocazie economistul român a realizat cea mai completă sinteză cu caracter economic din perioada interbelică referitoare la "schimburile economice dintre România și Turcia" în intervalul 1880–1938 (evoluție istorică, legislație comercială, structura, valoarea și balanța exporturilor și importurilor reciproce)¹⁸⁰.

N. Mănescu a analizat în continuare, în capitolul *Finanțele Publice*, structura bugetelor Turciei pentru anii financiari 1929 – ... –1938, monopolurile statului și datoria publică, impozitele directe și indirecte (valoarea lor, ponderea în buget etc.), sistemul monetar, de credit (principalele bănci de stat și particulare), schimbul valutar și valoarea lirei turcești¹⁸¹.

Această "monografie economică a Turciei", pe nedrept uitată sau ignorată astăzi, este cea mai pertinentă și cea mai completă analiză interbelică a subiectului,

¹⁷³ Dr. Nicolae Mănescu, *Turcia de astăzi*, Tipografia "Cartea Românească", București, 1939, 407 p.

¹⁷⁴ *Ibidem*, *Introducere*, p. 7.

¹⁷⁵ *Ibidem*, pp. 9–47.

¹⁷⁶ *Ibidem*, pp. 48–145.

¹⁷⁷ *Ibidem*, pp. 146–185.

¹⁷⁸ *Ibidem*, pp. 186–208.

¹⁷⁹ *Ibidem*, pp. 209–264.

¹⁸⁰ *Ibidem*, pp. 264–302.

¹⁸¹ *Ibidem*, pp. 305–397.

realizată la sfârșitul anilor '30 de un specialist român recunoscut în acest domeniu, "consilier economic al României în Turcia și Grecia". Temeinica lucrare reprezintă, în acest context, punctul de vedere al analiștilor economiști români referitor la evoluția economică a unei țări prietene, așezată într-o zonă geografico-politico-economică unde România avea puternice și constante interese.

Contribuțiile istoriografice ale lui N. Iorga, circumscrise tematicii acestui subcapitol, au tratat subiecte diverse și au acoperit aprox. 12 secole. Într-un studiu special am insistat în detaliu asupra acestora, subliniind locul și rolul lor în opera istorică a lui Iorga și în evoluția turcologiei românești interbelice¹⁸²

*

În *a doua categorie* tematică poate fi încadrat articolul de popularizare a *Islâm-ului* în România, semnat de dr. Andrei Antalfy¹⁸³. În prima parte a articolului, autorul a amintit faptul că în România existau condiții concrete, obiective, de dezvoltare a orientalisticii: relațiile româno-otomane în sec. XIV-XIX, prezența unei "mase mai mult sau mai puțin compacte de musulmani" sau de găgăuzi creștini în țara noastră, operele istorice în acest domeniu ale lui Dimitrie Cantemir și Nicolae Iorga. Dar exista în România interbelică "o aproape completă lipsă de interes, o aproape totală inerție" în valorificarea acestor avantaje și în continuarea cercetărilor amintitelor orientaliști români de renume mondial. În această situație critică, Andrei Antalfy s-a hotărât să abordeze și să clarifice, în plan general, teoretic, "chestia izvoarelor orientale ale istoriografiei române", și să arate, cu scop practic, "marele folos ce poate să-l aducă studiul islamului, pe care, sub acest raport, îl putem considera ca una din științele auxiliare ale istoriografiei române". După ce a amintit de traduceri din limba arabă a *Kur'ân-ului*, realizată de Silvestru Octavian Isopescu și a *Călătoriei patriarhului Macarie al Antiohiei*, începută de Vasile Radu, Andrei Antalfy a descris organizarea și funcționarea *Universității florilor (Medreset ul-giamiat ul-Azhar)* din Cairo, unde el însuși a fost "student tolerat" între anii 1903-1905¹⁸⁴.

Precizând că acest articol de popularizare era "destinat să fie o modestă orientare introductivă în studiul teologiei muhammedane, (...) prima încercare de a aborda acest subiect în limba română", în partea a II-a autorul a explicat termenii de *Islâm* și *muslim*, a enumerat cele patru izvoare din care derivă doctrinele și percepțiile

¹⁸² Dan Prodan, *Contribuția lui Nicolae Iorga la dezvoltarea orientalisticii-turcologiei*, în "A.M.S.", II, 2002, Botoșani, pp. 91-102, 103-112, 125-126; vezi și idem, *Preocupări de orientalistică-turcologie în opera lui Nicolae Iorga*, în "A.I.I X.1.", XXXVIII, 2001, Iași, pp. 222-223; A. Decei, N. Beldiceanu, *K.M.R.*, pp. 339-342.

¹⁸³ Dr. Andrei Antalfy, *Sistemul religios al islamului*, I-IV, în revista "Scânteieri", 1938-1940, Târgu Mureș.

¹⁸⁴ *Ibidem*, I. loc. cit., anul I, nr. 5-6/1938, pp. 3-9.

acestei religii: *Kur'ân-ul, Sunna* sau *Hadith* (tradiția), *Idjma'* (Consensul comun) și *Kıyyās* (analogia). Dintre acestea, a analizat și comentat succint *Kur'ân-ul*¹⁸⁵

În partea a III-a a oferit informații despre *Sunna (Hadith), Idjma'* și *Kıyyās*¹⁸⁶. În partea a IV-a Andrei Antalfy a amintit succint principiile generale ale dogmaticii islamice, clasificate în: *illāhiyyat*, dogme referitoare la Allāh: *an-nubūviyyat*, dogmele în legătură cu misiunea profetului Muhammad; *as-san'āiyyat*, percepțiile de credință independente de primele două categorii¹⁸⁷. În partea a V-a Andrei Antalfy a explicat dogmele religioase din categoria *illāhiyyat*: Allāh a creat tot ce se află pe lume; credința în existența îngerilor (*mal'āyyika*); credința în cărțile inspirate de Allāh; acesta a trimis în mijlocul arabilor pe Muliammad, profetul său, cu misiunea de a le predica și a le face cunoscut cultul și religia islamică; credința musulmanilor în minunile profetului lor Muhammad; admiterea dogmei imaculatei concepții a lui Isus Christos de către Fecioara Maria¹⁸⁸.

Acest articol nu a putut fi publicat în întregime, datorită evenimentelor tragice prin care a trecut România în lunile iunie–septembrie 1940; dogmatica islamică nu a fost, așadar, explicată în întregime, iar partea practică (practica religioasă islamică), ce urma să constituie un alt capitol, *Sistemul juridic al Islām-ului*, nu a mai văzut nici ea lumina tiparului. Părțile ce au fost publicate pot constitui o *introducere explicativă* actualizată la traducerea în limba română a *Kur'ân-lui* realizată de S. O. Isopescu și editată în 1912.

Tot în legătură cu “Biblia” sfântă a musulmanilor trebuie menționată și traducerea în limba română a copiei latinești a comentariilor lui D. Cantemir la *Kur'ân*, ediție realizată de profesorul de liceu Ioan Georgescu¹⁸⁹.

Istoricul C.I. Karadja a prezentat istoricilor români metoda lui Ideler de calculare a datelor Hegirei în calendarul creștin, pentru a oferi posibilitatea datării documentelor otomane și a stabilirii cronologiei faptelor amintite în acestea¹⁹⁰. Dar metoda era greoaie, cu multe calcule, a căror logică și succesiune nu a fost explicată, iar rezultatele nu ofereau garanția exactității istorice. Dar succinta prezentare încerca, parțial, să umple un gol în istoriografia românească, ceea ce se va realiza abia peste un

¹⁸⁵ *Ibidem*, II, *loc. cit.*, anul I, nr. 7–8/1938, pp. 1–7.

¹⁸⁶ *Ibidem*, III, *loc. cit.*, anul II, nr. 1–2/1939, pp. 1–5.

¹⁸⁷ *Ibidem*, IV, *loc. cit.*, anul II, nr. 3–6/1939, pp. 5–10.

¹⁸⁸ *Ibidem*, V, *loc. cit.*, anul III, nr. 1–4/1940, pp. 12–16.

¹⁸⁹ Principele Dimitrie Cantemir, *Despre Coran. După copia latinească de la Academia Română, acum mai întâi tâlmăcit și tipărit în românește*, de prof. Ioan Georgescu, în “An D.”, an VII, 1927, pp. 67–121 (și extras, 59 p.).

¹⁹⁰ C. I. Karadja, *Calcularea datelor Hegirei*, în “R.I.”, anul XVII, nr. 4–6/aprilie–iunie 1931, București, pp. 144–147.

sfert de secol, cu lucrarea clasică, devenită indispensabilă fiecărui orientalist-turcolog, elaborată de regretatul Mihail Guboglu¹⁹¹.

Dacă Andrei Antalfy a popularizat *Islām*-ul în rândul cititorilor români creștini, Aurel Decei a analizat situația inversă, în care, cu aproape cinci secole în urmă (1453), patriarhul ortodox Ghenadius II Scholarios a prezentat în scris tânărului sultan Mehmed II Fâtîh sinteza principiilor fundamentale ale dogmaticii creștin-ortodoxe¹⁹². Turcologul român a tradus în românește versiunea turcească a acestei *confesiuni creștine*, insistând asupra amintitei *omologhii* (ce era, în primul rând, o operă apologetică, fiind adresată unui muhammedan, deci unei persoane de altă religie), "văzută prin prisma *Islām*-ului, pentru o mai bună înțelegere a opozițiilor și identităților" dintre cele două sisteme religioase¹⁹³. Copia *omologhiei*, pe care a descoperit-o autorul la *Preussische Staatsbibliothek* din Berlin, a fost realizată de "lanache din Egipt" (lanache Misirliul), "supus" al lui Matei Basarab și "slugă" al lui Istrati, al doilea vistier al amintitului mare voievod și domn. "Publicarea acestui text turcesc al *Omologhiei*, a concluzionat Aurel Decei, pe lângă valoarea intrinsecă a traducerii pentru dogmatică, dovedește așadar încă o dată întinsele și adâncile preocupări de ordin spiritual-cultural ale boierimii noastre¹⁹⁴, căreia îi aparțineau Matei Basarab și Istrati vistierul.

Cu caracter istoriografic este analiza pe care Mihail Guboglu a făcut-o evoluției *orientalisticii* în Rusia țaristă și în fosta U.R.S.S. până în 1948¹⁹⁵. Autorul a definit orientalistica ca fiind "o disciplină ce urmărește colecționarea materialului privitor la Orient și întreprinderea de studii și cercetări pentru cunoașterea lui sub toate aspectele și raporturile. În sfera sa largă sunt cuprinse în primul rând: lingvistica și filologia, istoria literaturii și a religiilor, arta și arheologia, istoria politică și economică"¹⁹⁶. Apoi a subliniat principalele realizări ale orientalisticii ruse înainte de 1918,

¹⁹¹ Mihail Guboglu, *Tabelele sincronice. Datele hegirei și datele erei noastre, cu o introducere în cronologia musulmană*, București, 1955, LXIII + 330 (la p. LIII critica metodei lui Ideler)

¹⁹² Aurel Decei, *Versiunea turcească a confesiunii patriarhului Ghenadie II Scholarios, scrisă la cererea sultanului Mehmed II*, extras din vol. *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului, la douăzeci de ani de arhipăstorie*, Sibiu, 1940, 39 p. Acest studiu a fost publicat și în limba turcă; idem, *Patrik II. Gennadiyos Skolarıyos'un Fatih Mehmed için yazdığı Ortodoks İtikatnâmesinin Türkçe Metni*, în "Fatih ve İstanbul", I. yılı, no. 1/1953, İstanbul, pp. 99-116; idem, *Gennadiyos İtikatnâmesinin Metni*, în "Fatih ve İstanbul", II. yılı, no. 7-12/1954, İstanbul, pp. 203-210.

¹⁹³ *Ibidem*, pp. 27-33.

¹⁹⁴ *Ibidem*, p. 39; vezi și notele bibliografice semnate de C. C. Giurescu în "R.I.R.", XIV, 1944, fasc. I, București, p. 139 sau de N. Beldiceanu în *K. M. R.*, p. 337.

¹⁹⁵ Mihail Guboglu, *Orientalistica în U.R.S.S.*, în vol. "Comunicări și conferințe. Istorie-Filologie", an academic 1947-1948, Institutul de studii româno-sovietic. Secția de istorie-filologie, Editura Cartea Rusă, București, pp. 11-44.

¹⁹⁶ *Ibidem*, loc. cit., p. 11.

concluzionând că "(...) existau câteva nuclee de orientologică științifică și un oarecare număr de instituții care se ocupau cu problemele Orientului în mod direct sau indirect. Acestea erau însă cu totul insuficiente pentru studiul și cercetarea Orientului. (...) Orientalistica burgheză din Rusia țaristă, deși realizase progrese vădite și avea merite deosebite în unele domenii, n-a putut să creeze o bază solidă pentru dezvoltarea acestei discipline, care dispunea și dispune de un vast câmp de investigație științifică"¹⁹⁷

După 1918 s-au înființat un mare număr de institute de cercetări orientologice în U.R.S.S. (cu periodicele lor de specialitate) ce au reunit orientaliști de renume internațional, care au elaborat lucrări fundamentale în domeniu, au participat la expediții științifice în Orient și la congrese, conferințe de orientologică etc. Principalele direcții ale activității științifice a orientaliștilor sovietici au fost: descoperirea și adunarea materialului istoric, lexicografic, folcloristic, etnografic etc. referitor la popoarele din Orient; istoria popoarelor din Orientul sovietic; realizarea vastului program de traduceri în limba rusă din categoria monumentelor literaturilor orientale; cercetări și studii folclorice, lingvistice, filologice, didactice, etnografice, arheologice, istoria artelor, arhitecturii, teatrului, muzicii, picturii și artelor minore orientale¹⁹⁸.

"(...) Dacă am încerca să facem o comparație între orientologică sovietică și aceea din epoca țaristă, la concluzionat autorul, (...), se poate afirma că și cantitativ și mai ales calitativ, sovieticii au reușit să realizeze în decurs de numai trei decenii (1918–1947 – compl. D. P.) ceea ce țariștii nu realizaseră în trei veacuri"¹⁹⁹

Această concluzie este în unele privințe exagerată, pentru că a fost formulată sub presiunea influenței sovietice în România la sfârșitul anilor '40. Pe de altă parte, pentru că minimalizează realizările calitative și cantitative ale orientologicii ruse, faptul că acestea au fost preluate de cea sovietică. Autorul ignoră realitatea că majoritatea orientaliștilor ziși "sovietici" s-au format și au activat științific și didactic în timpul țarismului²⁰⁰

La sfârșitul expunerii sale, Mihail Guboglu a lansat un necesar și îndreptățit apel pentru reunirea activităților orientologice românești într-un institut *ad-hoc* și impulsivarea cercetărilor atât în acest domeniu, cât și în cel al legăturilor româno-otomano/orientale și al influențelor reciproce în sec. XIV–XIX. Viitorii specialiști

¹⁹⁷ *Ibidem, loc. cit.*, pp. 23–25.

¹⁹⁸ *Ibidem, loc. cit.*, pp. 26–43.

¹⁹⁹ *Ibidem, loc. cit.*, p. 44

²⁰⁰ Vezi și idem, *Sarcinile actuale ale istoricilor sovietici ai Orientului*, în "Analele româno-sovietice. Seria Istorie-Filologie", anul III, nr. 2/aprilie–iunie 1950, București, pp. 95–100.

orientaliști români puteau fi formați științific la Institutul de Orientalistică al Academiei de Științe al U.R.S.S. din Moscova²⁰¹.

Mihail Guboglu a subliniat cu claritate faptul că una din ramurile *orientalisticii* era *turcologia*, promișând că va elabora alte două contribuții complementare aceleia pe care am analizat-o: *Figuri de orientaliști ruși și sovietici și Turcologia în U.R.S.S.*²⁰², care ar fi interesat în mod deosebit, dar aceste proiecte nu au mai văzut lumina tiparului.

2.2. Contribuții orientalistico-turcologice românești la istoria relațiilor complexe româno-otomane/orientale în evul mediu și în epoca modernă

În cadrul acestei direcții tematice, contribuțiile turcologice românești au analizat aspecte generale sau particulare ale: *a)* relațiilor politico-economice româno-tătaro/otomane; *b)* relațiilor juridico-diplomatice între statalitatea românească și cea otomană; *c)* realizărilor și influențelor arhitectonice între cele două civilizații materiale; *d)* aspectelor și interferențelor cultural-tipografice între cele două entități spirituale.

În sintezele de istorie a românilor, semnate de Nicolae Iorga²⁰³ sau de C.C. Giurescu²⁰⁴ relațiile seculare complexe româno-mongolo/otomane au fost integrate organic în cadrul general al evoluției istorice a poporului nostru în spațiul geografico-politic carpato-dunăreano-pontic. Analiza istorică a acestor relații a urmărit să sublinieze caracteristicile generale și particulare ale interferențelor pe multiple planuri româno-mongolo/tătare (sec. X-XIX) sau româno-otomane (sec. XIV-XIX), capitole sau subcapitole distincte fiind consacrate acestor legături interetnice.

De asemenea, în monografiile consacrate unor mari voievozi și domni români, sau în studiile de politică externă promovată de aceștia (Mircea cel Bătrân²⁰⁵, Vlad Dracul²⁰⁶, Ștefan cel Mare²⁰⁷, Alexandru Lăpușeanu²⁰⁸, Mihai Viteazul²⁰⁹ sau

²⁰¹ *Ibidem*.

²⁰² *Ibidem*, loc. cit., p. 11; n. 1; p. 21, n. 1.

²⁰³ Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III-X, București, 1937-1939; idem, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, vol. III-X, Bucarest, 1937-1945.

²⁰⁴ C.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. I-III/1-2, București, 1935-1946

²⁰⁵ Petre P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, Editura Casei Școalelor, București, 1944, 354 p. Vezi și nota bibliografică semnată de Aurel Decei-Nicoară Beldiceanu în *K.M.R.*, p. 342. V. Motogna, *Politica externă a lui Mircea cel Bătrân*, Gherla, 1924.

²⁰⁶ Ilie Minea, *Vlad Dracul și vremea sa*, Iași, 1928

²⁰⁷ Ioan Ursu, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei de la 12 aprilie 1457 până la 2 iunie 1504*, București, 1923.

Dimitrie Cantemir²¹⁰), “politica otomană” a Țărilor Române pe care le-au condus a fost studiată plecându-se de la realitățile concrete interne românești și internaționale din sud-estul Europei în secolele respective.

Referitor la *primul aspect* al relațiilor româno-mongole, C. Necșulescu a studiat desfășurarea și urmările năvălirii uzilor prin spațiul românesc în Imperiul Bizantin²¹¹. La începutul contribuției autorul a prezentat situația politică din Imperiul Bizantin și apoi izvoarele și informațiile istorice despre patria de origine și triburile uzilor, așezările, ocupațiile, obiceiurile și relațiile acestora cu pecenegii și cumanii, pătrunderea și așezarea uzilor în Imperiul Bizantin (c. 1050–1065). În urma trecerii uzilor prin spațiul românesc pe la mijlocul secolului al XI-lea e.c. au rămas unele vestigii toponimice: Uzolamna (lac sud-dunărean lângă Siliștră), Uz (sat în Ardeal), Uzul (afluent al Trotușului), Oituz (trecătoare în Carpații de curbură), populația găgăuză (urmașii creștini ai uzilor)²¹².

Aurel Decei, reanalizând lingvistic și istoric două capitole din *Carmen miserabile* a călugărului Rogerius, a ajuns la concluzia că “(...) prin *canesii* lui Rogerius nu sunt desemnați cnezii români. (...) Rogerius vorbește așadar în pasagiile citate ale impresionantului său “cântec de jale” despre chanii Tătarilor și nu despre cnejii noștri români”²¹³. S-a eliminat astfel falsă ipoteză ce susținea prezența cnejilor români în relatarea călugărului Rogerius și s-au lămurit unele aspecte “etnico-organizatorice” ale mării invazii tătare în centrul Europei și în spațiul românesc la mijlocul secolului al XIII-lea²¹⁴.

Virgil Șotropa a trecut în revistă invaziile tătarilor prin Valea Rodnei în Transilvania în intervalul 1241–1717. Autorul a analizat izvoarele istorice referitoare la aceste incursiuni în perioada amintită și a concluzionat că ele au lăsat urme adânci în amintirea și groază în sufletul localnicilor, la care s-au adăugat pierderile umane și

²⁰⁸ N. C. Bejenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1935, 131 p.

²⁰⁹ Nicolae Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. I, 301 p., II, 231 p., București, 1935. Petre P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936.

²¹⁰ Ilie Minea, *Despre Dimitrie Cantemir*, Iași, 1926, G. Pascu, *Viața și operele lui Dimitrie Cantemir*, București, 1924

²¹¹ C. Necșulescu, *Năvălirea uzilor prin Țările Române în Imperiul Bizantin*, în “R.I.R.”, IX, 1939, București, pp. 185–204.

²¹² *Ibidem*, pp. 195–204; vezi și nota bibliografică semnată de Aurel Decei - N. Beldiceanu în *K.M.R.*, p. 342.

²¹³ Aurel Decei, “*Canesii*” călugărului Rogerius, în vol. *Omagiu lui Ioan Lupșa la împlinirea vârstei de 60 de ani. August 1940*, București, 1943, pp. 211–220.

²¹⁴ Vezi nota bibliografică semnată de Ion Ionașcu în “R.I.R.”, XIV, 1944, fasc. I, București, p. 131, și de M. P. Dan în “B.”, VIII, 1945, Bucarest, p. 297.

distrugerile materiale provocate grupurilor etnice ce locuiau în Transilvania de Nord²¹⁵.

Istoricul medievist Petre P. Panaitescu nu a elaborat o lucrare separată referitoare la relațiile româno-otomane în timpul lui Mircea cel Bătrân, dar a analizat aceste realități politico-diplomatice în diferite capitole ale monografiei consacrate marelui voievod și domn muntean²¹⁶. Relațiile româno-otomane, componentă fundamentală a politicii externe a lui Mircea cel Bătrân, au fost analizate în contextul mai larg al evoluțiilor politico-diplomatice din sud-estul Europei la sfârșitul secolului al XIV-lea și la începutul celui următor. Astfel, în partea a II-a, capitolul al IV-lea, *Mircea cel Bătrân și lupta de la Cossovo*, autorul a afirmat că marele oștean muntean și detașamentul său militar nu au participat la amintita confruntare armată²¹⁷. În capitolul al VI-lea, *Rovine*, a analizat antecedentele, cauzele, desfășurarea și urmările mării bătălii datată la 10 octombrie 1394. După luptă, a conchis Petre P. Panaitescu, în Țara românească s-a instalat o dualitate a conducerii, Mircea împărțind puterea cu Vlad I "Uzurpatorul", sprijinit de otomani. Acesta din urmă a plătit pentru prima dată tribut otomanilor în 1394/1395²¹⁸. În capitolele următoare, *Nicopole* și *De la Nicopole la Ankara*, medievistul român a studiat caracteristicile relațiilor româno-otomane și permanența primejdiei Semilunii la Dunărea de jos în perioada 1396–1402. În acest context politico-militar complex, Mircea nu a plătit niciodată tribut lui Băyezid I, impunându-se ca principe al unei țări independente²¹⁹. În ultimul capitol al monografiei, *Epoca mării politici a lui Mircea în sud-estul Europei*, Petre P. Panaitescu a studiat caracteristicile politicii balcanice a "făcătorului de sultani" Mircea cel Bătrân în perioada *interregnum*-ului otoman de la începutul secolului al XV-lea²²⁰.

În *addenda* medievistul român a recenzat studiul lui Franz Babinger, publicat în 1943, despre începutul instaurării dominației otomane asupra Țărilor Române²²¹. A acceptat anul 1394 ca dată a primului tribut plătit de Țara Românească sultanului otoman, dar nu de către Mircea, ci de către Vlad I "Uzurpatorul", protejatul otomanilor, dar a respins anul 1393 ca dată a luptei de la Rovine²²².

²¹⁵ Virgil Șotropa, *Tătarii în Valea Rodnei*, în "A.I.I.N.C.", vol. III/1924–1925, Cluj, pp. 255–274.

²¹⁶ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, Editura Casa Școalelor, București, 1944, 365 p.

²¹⁷ *Ibidem*, pp. 215–223.

²¹⁸ *Ibidem*, pp. 240–248.

²¹⁹ *Ibidem*, pp. 261–291.

²²⁰ *Ibidem*, pp. 308–344.

²²¹ Franz Babinger, *Beginn der Türkensteuer in den Donaufürstentümern (1394 bzw. 1455)*, în "S.O.F.", VIII, Band, nr. 1–2/1943, München, pp. 1–21.

²²² P. P. Panaitescu, *op. cit.*, pp. 355–362.

Petre P. Panaitescu a analizat raporturile politico-militare dintre Mircea cel Bătrân și tătari la începutul secolului al XV-lea²²³. După o scurtă trecere în revistă a relațiilor româno-tătare în secolul al XIV-lea, autorul a precizat că în 1401 o armată tătară a trecut prin Moldova și Țara Românească în Imperiul otoman, unde a participat la marea bătălie de la Ankara (1402), în tabăra lui Bâyezîd I. Acest mare grup războinic era în fapt o armată în exil, ce nu mai putea, după lupta de la Worskla (1399), să rămână în *Hânât-ul* Hoardei de Aur, fiind așadar în căutarea unui stăpân militar și a unui patron spiritual. Mircea cel Bătrân a încercat să folosească această facțiune armată rivală urmașilor marilor hani mongoli ca mercenari în războiul anti-otoman, dar rebelii tătari au refuzat. Ca urmare, marele voievod și domn i-a trecut în sudul Dunării inferioare, iar Bâyezîd I, aflat deja în conflict cu Timūr, le-a acordat protecție militară și spirituală.

Aurel Decei a reluat problema trecerii la sudul Dunării inferioare, în Imperiul otoman, a acestei grupări armate dizidente tătare, ajungând la concluzia că era condusă de căpetenia tătară Aktav, că sultanul Bâyezîd I le-a permis să se așeze în imperiul său, că au luptat în tabăra otomană în marea bătălie de la Ankara (1402)²²⁴.

În legătură cu marea și decisiva confruntare armată de la Ankara (29 iulie 1402), în istoriografia românească interbelică s-a acceptat ideea, pe baza unor greșeli de editare și, apoi, de interpretare, ale unor cronicari otomane, că Mircea cel Bătrân, cu un detașament militar, ar fi participat direct, alături de sultanul Bâyezîd I, la sângeroasa ciocnire cu Timūr Lenk.

Nicolae Iorga²²⁵ și Andrei Antalfy²²⁶, comentând informațiile vechilor cronicari otomane despre această luptă, au acceptat ipoteza participării unui corp muntean condus de însuși Mircea la marea confruntare. Aurel Decei a reluat studiul cronicilor otomane și ale variantelor lor, ajungând la concluzia că: "Colarul este așadar: sârbii cu "Vulk oğlu" l-au ajutat pe Baiazid în lupta de la Ankara (subl. D. P.). (...) Putem, așadar, afirma cu certitudine că Mircea cel Bătrân nu l-a ajutat, nici personal, nici altfel, pe Baiazid I la lupta de la Ankara, lăsând această cinste pe seama cui i se

²²³ Idem, *Mircea l'Ancien et les Tartares*, în "R.H.S.E.E.", vol. XIX, nr. 2/1942, Bucurest. pp. 438-448; vezi și nota bibliografică, cu aprecieri pozitive, semnată de Aurel Decei-Nicoară Beldiceanu în *K.M.R.*, p. 343, și de I. D. Ștefănescu, în "R.I.R.", XIV, 1944, fasc. II, București, pp. 423-424

²²⁴ Aurel Decei, *Etablissement de Aktav de la Horde d'Or dans l'Empire ottoman au temps de Yıldırım Bâyezîd*, în vol. omagial *Zeki Velidi Toğan'a Armağanı*, Istanbul, 1955, pp. 77-92.

²²⁵ Nicolae Iorga, *Cronicile turcești*, ed. 1988, p. 276.

²²⁶ Andrei Antalfy, *Câteva însemnări scurte*, II, în "R.I.", anul XX, n-le 1-3/Ianuarie-Martie 1934, București, pp. 205-206. Vezi și nota bibliografică semnată de C. Grecescu în "R.I.R.", IV, 1934, București, p. 398.

cuvenea – “Vulk oğlului” sârb, și înlăturând pentru totdeauna confuzia”²²⁷. Totuși temeinica demonstrație istorico-filologică nu l-a convins pe Andrei Antalfy, care a continuat să-și susțină²²⁸ punctul de vedere formulat în 1934.

Nicoară Beldiceanu a reluat studiul problemei, analizând informațiile cronicii lui Oruç bin ‘Adil și Enverî referitoare la lupta din 1402. Aceste două izvoare cronistice fuseseră editate în 1925 și, respectiv, 1928, dar nu fuseseră folosite de Aurel Decei în analiza sa. Concluzia la care a ajuns Nicoară Beldiceanu a fost că “(...) il résulte comme un fait certaine qu’un contingent roumain a participé à la bataille d’Ankara. (...) Nous croyons que les Valaques rappelés dans les chroniques déjà citées sont des Valaques balkaniques. (...) Nous sommes d’avis que les Valaques requis comme participant à la bataille d’Ankara sont des Valaques balkaniques et que leur mention dans Enveri et Urug comme combattant à coté des Turques est la plus ancienne”²²⁹. Cred că plusul de informații istorice și de interpretare științifică introdus în circuitul istoriografic prin contribuția lui Nicolae Beldiceanu a contribuit definitiv la elucidarea problemei “prezenței” lui Mircea pe câmpul de luptă de la Ankara.

C. Brătescu a reanalizat diferitele izvoare istorice occidentale și orientale accesibile referitoare la marea confruntare militară de la Varna (1444), insistând asupra cauzelor, desfășurării și, mai ales, urmărilor tragice înfrângerii a armatei creștine de pe litoralul bulgăresc al Mării Negre. Aceste urmări, amplificate în timp și de ecurile expediției pe Dunăre a flotei cruciate conduse de Walerand de Wavrin (1445), s-au concretizat, în cazul Dobrogei, în reconsiderarea de către otomani a

²²⁷ Aurel Decei, *A participat Mircea cel Bătrân la lupta de la Ankara?*, în “R. I. R.”, VII, 1937, fasc. III–IV, București, pp. 355–357 (întregul articol la pp. 339–357); reeditare înidem, *Relații româno-orientale. Culegere de studii*, E. Ș. E., București, 1978, pp. 13–14 (întregul articol la pp. 5–14); vezi și nota bibliografică semnată de N. Beldiceanu în *K.M.R.*, p. 337.

²²⁸ Andrei Antalfy, *Vechea cronică otomană*, p. 218: “Interesanta știre despre participarea Românilor în armata lui Baiezîd I, la lupta dată între acesta și Timur–Lenk, nu departe de Ankara (...); noi susținem că vocalizarea corectă a consoanelor V–L–K trebuie să fie *Yalak* și că în această înfățișare vocalică a cuvântului ni s-a păstrat, după toată probabilitatea, un termen curent în vechea limbă turcească, având aceiași accepțiune ca *Eflak* (subl. A. A.)”. La p. 220, traducerea pasajelor din *Tevârikh-i âl-i ‘Osmân* efectuată de autor: “Asemenea a venit și oastea din *Yalahia*. (...). Numai (oastea) fiul(tui) prințului de *Yalahia*, care era o oaste a necredincioșilor, aceea a mai luptat. (...) După aceea și fiul (prințului) de *Yalahia* văzu că cu lupta nu mai merge, (fiindcă) au rămas singuri. El asemenea își luă armata, fugi la o parte (și) plecă (subl. D. P.)”

²²⁹ Nicoară Nădejde–Beldiceanu, *Les roumaines ont ils participé à la bataille d’Ankara?*, în “B.”, VIII, 1945, Bucarest, pp. 150; 153 (întregul articol la pp. 145–153); vezi și nota bibliografică semnată de Aurel Decei în *K.M.R.*, p. 336.

rolului strategic-militar al acestei provincii și prin mărirea capacității de apărare în fața atacurilor terestru-navale ale creștinilor²³⁰.

Aurel Decei a republicat și a analizat scrisoarea în limba latină a negustorului-patrician din Ragusa (Dubrovnik), Pasquale de Sargo, aflat în serviciul despotului sârb Djurdj Brancovici din Smederevo pe Dunăre, trimisă sicilianului A. Ansalò, la Arta în Acarnania. Această scrisoare, puțin cunoscută și folosită de istoriografe, "e un izvor de prim rang al evenimentelor premergătoare dezastrului de la Kosovo, prin faptul că ne furnizează informații precise și complete asupra stării armatei lui Huniade", cu cinci săptămâni înainte de marea confruntare cu otomanii. Scrisoarea fusese redactată la 11 septembrie 1448 în tabăra armatei lui Iancu de Hunedoara de la Subotica, pe râul Morava²³¹. Turcologul român a mai lămurit și circumstanțele luptei dintre un corp de oaste ungaro-transilvan și altul otomano-muntean pe linia Dunării, în august 1448, ciocniri armate neînregistrate în istoriografia română²³². Pasquale de Sargo a menționat că armata lui Iancu, în număr de 72.000 de combatanți, era alcătuită și din 3.000 de călăreți moldoveni, la care se adăugau 4.000 de arcași munteni, conduși de "însuși domnul Valahilor". Aurel Decei a concluzionat că detașamentul muntean era condus de pretendentul la tronul Țării Românești Dan al III-lea, care a căzut "ca un erou pentru creștinătate în a doua bătălie de la Kosovo". Corpul de cavalerie din Moldova, fără a i se fi putu stabili conducătorul, fusese trimis în sprijinul lui Iancu de către domnul Petru al II-lea, obedient politicii generale românești, cu orientare antiotomană, promovată de viteazul său cumnat²³³. Izvorul istoric epistolar valorificat de turcologul român a permis elucidarea unor necunoscute ale istoriei românilor la mijlocul secolului al XV-lea: numărul luptătorilor lui Iancu înainte de lupta de la Kosovo, diferite aspecte ale "politicii românești" ale viteazului strateg român, participarea detașamentelor muntean și moldovean la amintita confruntare; numele conducătorului arcașilor munteni etc.

Virginia Vasiliu (-Sacerdoțeanu) a subliniat caracterul și principalele momente (bătălia de la Lipnic/Lipinți din 1469/1470, campania antimoldavă din vara anului 1476 etc.) ale relațiilor tătar-moldovenești în timpul lui Ștefan cel Mare²³⁴.

Valerian Popovici a studiat relațiile politico-militare dintre Mihai Viteazul și otomani în perioada 1599-1601²³⁵, anii în care marele voievod și domn muntean a

²³⁰ C. Brătescu, *Dobrogea în 1444. Lupta de la Iarna*, în "A.D.", vol. II, nr. 2/aprilie-iunie 1919, București, pp. 96-115.

²³¹ Aurel Decei, *Oastea lui Iancu Huniade înainte de bătălia de la Kosovo (1442). Scrisoarea lui Pasquale de Sargo*, în "R.I.R.", XVI, 1946, fasc. I, București, pp. 40-44.

²³² *Ibidem, loc. cit.*, pp. 44-47

²³³ *Ibidem, loc. cit.*, pp. 47-50; vezi și nota bibliografică semnată de N. Beldiceanu în *K.M.R.*, p. 338.

²³⁴ Virginia Vasiliu, *Les tatars et la Moldavie au temps d'Etienne-le-Grand, prince de Moldavie*, în "R.H.S.E.E.", VIIe année, n-os 3-6/Avril-Juin 1931, Bucarest, pp. 188-191.

înfăptuit prima unire politică a românilor în evul mediu. În perioada anterioară acțiunii sale în Ardeal, Mihai Viteazul era în bune relații politice cu otomanii, obținând neutralitatea acestora prin mijloace diplomatico-financiare. Unirea Țării Românești cu Transilvania a fost o surpriză pentru conducerea și lumea otomană, ceea ce i-a determinat pe înalții demnitari otomani să poarte tratative cu domnul unificator, în martie 1600, fără să se încheie însă un acord de pace, dorit de ambele părți. Înainte de unirea cu Moldova, Mihai s-a asigurat de pasivitatea militară a comandanților otomani de pe linia Dunării. Desăvârșirea unirii românilor nu a provocat la Istanbul o reacție imediată de adversitate sau de violența la adresa lui Mihai și a românilor. Dealtfel, otomanii nici nu aveau forțele militare necesare pe linia Dunării; majoritatea armatei otomane era concentrată pe frontul din Ungaria. În condițiile politico-militare complexe din vara și toamna anului 1600, Mihai Viteazul a acceptat să poarte tratative cu otomanii, oferind prin solul său tribut sultanului pentru a-i câștiga neutralitatea și a consolida unirea îndeplinită. Dar cercurile conducătoare și opinia publică otomane au fost împotriva încheierii unei păci cu viteazul domn român. Există deja o înțelegere politico-militară otomano-polonă împotriva lui Mihai Viteazul. După înfrângerea de la Mirăslău (septembrie 1600) și până la uciderea sa (august 1601), otomanii au manifestat o atitudine de evidentă și accentuată dușmănie la adresa lui Mihai Viteazul, iar vestea uciderii domnului unificator a produs la Istanbul o reală satisfacție.

În concluzie, V. Popovici a afirmat că "relațiile lui Mihai vodă Viteazul cu Turcii din 1600–1601 sunt un aspect secundar al activității marelui domn. Axa principală a conduitei sale a fost statornicirea unui nou statut politic în regiunea carpato-dunăreană, cu ajutorul creștinilor și alături de aceștia". Tratativele dintre Mihai și otomani din martie–septembrie 1600 s-au purtat cu știrea imperialilor; "după toamna anului 1600 nu a mai fost loc pentru tratative între Mihai Viteazul și Turci"²³⁶. Deși relațiile politico-diplomatice dintre Mihai Viteazul și otomani în perioada amintită au fost mai puțin prezentate în contextul general sud-est și central european, totuși contribuția lui V. Popovici a fost singura din perioada interbelică ce a tratat și a lămurit acest important aspect particular al politicii externe a viteazului voievod și domn român.

Medievistul Petre P. Panaitescu, în monografia consacrată marelui conducător român²³⁷, a prezentat și analizat relațiile acestuia cu otomanii în cadrul general al realităților și evoluțiilor politico-diplomatice din Europa central-sudică, la sfârșitul secolului al XVI-lea și la începutul celui următor. În capitole sau subcapitole speciale

²³⁵ Valerian Popovici, *Mihai vodă Viteazul și Turcii în anii 1600–1601. Contribuție la istoria lui Mihai Viteazul*, în "C.I.", anii X–XII (1934–1936), nr. 1, pp. 156–176, nr. 2, pp. 3–25, Iași, 1936.

²³⁶ *Ibidem*, pp. 24–25; vezi și nota bibliografică a lui C. Grecescu în "R.I.R.", V–VI, 1935–1936, București, p. 558.

²³⁷ Petre P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936

autorul a mai prezentat *luptele cu turcii* din perioadele noiembrie 1594–1597²³⁸, 1598–1599²³⁹, toamna anului 1600²⁴⁰. În această îndrăzneță monografie, apreciată la superlativ de “școala nouă” de istorie din România interbelică sau respinsă cu obstinație de Nicolae Iorga și discipolii săi, deși bazată pe puține izvoare istorice documentaro–cronistice otomane, politica antiotomană promovată de Mihai Viteazul a fost încadrată relațional în războiul habsburgo–otoman dintre anii 1593–1606, subliniindu-se caracterul național românesc și creștin al acesteia.

La baza unei scrisori inedite descoperite la Bibliothèque Nationale–Paris, C. C. Giurescu a analizat un episod al relațiilor româno–otomane pe plan politico–militar: rivalitatea dintre Vasile Lupu și Matei Basarab și reflectarea ei în jocurile de culise ale înalților funcționari otomani de la Istanbul. În decembrie 1639 Matei Basarab l-a învins pe compatriotul său la Ojogeni, iar la Istanbul vizirul Mehmed Tabani Büyük, “sprijinitorul” ambițiosului domn al Moldovei, a fost ucis din ordinul energicului sultan Murād IV²⁴¹.

Gh. I. Năstase a analizat din punct de vedere geografic problema “hotarului” lui Halil-*pāșā*²⁴², trasat în zona Basarabiei Centrale. După ce a amintit principalele repere cronologice ale evoluției teritoriale a Bucak-ului otoman (1484, 1538, 1595), autorul a precizat că în 1595 un mare grup de tătari crimeeni s-a așezat în dreapta Nistrului, în cele “7 sate hănești” într-o zonă cuprinsă între Nistrul inferior–sudul cetății Bender–râul Botna–sudul Cetății Albe. Conflictele generate de vecinătatea moldo–tătară în Basarabia Centrală au impus, la mijlocul secolului al XVII-lea, intervenția autorităților otomane. Acestea, prin Halil-*pāșā* de Silistra, au încercat o rezolvare a acestor neînțelegeri, prin trasarea unui “hotar” pe aliniamentul: râul Ialpug–“Valul lui Traian”–râul Nistru, la sud de Bender, prin anii 1668–1672. După 1711 tătarii din Bucak au ocupat și s-au așezat într-o fâșie de teren de la nordul “hotarului lui Halil-*pāșā*” și paralelă cu această linie de demarcație, zonă numită “cele două ceasuri”. Domnii Moldovei i-au tolerat pe tătari aici, ultimii plătind dări. După pacea de la Kūçuk Kaynarca, stăpânirea efectivă a domnilor Moldovei a revenit (1775) până la amintitul hotar. În concluzie, zona “celor două ceasuri” a fost o fâșie de teren lungă de c. 80 km, cu o lățime între 10–15 km, cu o suprafață între 800–1200 km². Ea a fost colonizată cu locuitori moldoveni după 1775. Însă între Ialpug și Prutul inferior tătarii au mai stăpânit pământul și au locuit până în 1807, când teritoriul a fost ocupat de

²³⁸ *Ibidem*, pp. 109–127

²³⁹ *Ibidem*, pp. 147–150.

²⁴⁰ *Ibidem*, pp. 233–234.

²⁴¹ C. C. Giurescu, *Uciderea vizirului Mohammed Tabani Buiuc, sprijinitorul lui Vasile Lupu. O scrisoare inedită*, în “R. I.”, XII, nr. 1–3/Ianuarie–Martie 1926, București, pp. 99–103.

²⁴² Gh. I. Năstase, “Hotarul lui Halil-*Pașa*” și “cele 2 ceasuri” (*Schițarea unei probleme de geografie istorică și politică moldovenească*), extras, București, 1932, 44 p.+1 h.

armata rusească. Prin studiul său de geografie istorico-politică, Gh. I. Năstase a lămurit problema controversată a originii și traseului "hotarului lui Halil-pășă" și a suprafeței fâșiei "celor două ceasuri" din centrul Basarabiei, dintre lalrug și Nistru.

H. Dj. Siruni a tradus și publicat în limba română lucrarea preotului armean Hugas Ingigian referitoare la *pāšālik*-ul din Oçakov (cetate la vărsarea Bugului în Marea Neagră), în componența căruia intrau și *livā'*-lele *Bucak*, *Dobruca* și *Silistre*. Autorul armean a oferit interesante și inedite informații geografico-istorice și demografice despre teritoriile românești riverane Mării Negre și aflate sub stăpânire otomană în secolul al XVIII-lea²⁴³

M.M. Alexandrescu-Dersca a tradus în limba franceză și a analizat *fermān*-ul sultanului Mustafa III, din iunie 1764, trimis domnilor Ștefan Racoviță în Țara Românească și Grigore Alexandru Ghica în Moldova²⁴⁴. Acest important document oferea informații interesante despre "les rapports d'économie dirigée turco-roumains dans la seconde moitié du XVIIIe siècle"²⁴⁵. Necesitatea aprovizionării preferențiale și sigure a Istanbulului cu produse de consum de strictă necesitate și cu materii prime pentru activitatea meșteșugărească i-a determinat pe sultanii otomani de la mijlocul secolului al XVIII-lea să emită o serie de "decrete imperiale", prin care interziceau exportul în țările Europei Centrale a unor produse alimentare românești de strictă necesitate și consolidau monopolul (*mubāy'ua*) otoman asupra anterior amintitului export românesc. *Fermān*-ul sultanului Mustafa III, din iunie 1764, conținea toate detaliile de ordin "tehnic" necesare pentru îndeplinirea procedurilor și finalităților impuse de această situație. Autoarea a caracterizat relațiile comerciale româno-otomane în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea ca fiind "dirijate, îndreptate" către asigurarea aprovizionării constante și sigure a mării metropole Istanbul cu produsele alimentare primare. "Le firman, a afirmat M.M. Alexandrescu-Dersca în concluzie, (...) fournit un exemple frappant du régime de contrainte imposé aux principautés par les besoins alimentaires d'une capitale surpeuplée et improductive d'une part, et de l'autre par la nécessité de soutenir, pour des raisons fiscales, les privileges octroyés aux corporations commerciales (*esnāf*) de cette capitale"²⁴⁶.

Acest studiu de caz al tânărului turcolog român, bazat pe interpretarea unui important document sultanal otoman, a oferit o interesantă imagine de ansamblu

²⁴³ Pr. Hugas Ingigian, *Pașalikul din Uzu. Sângeacul din Ozu sau Ociakov unde intră și Țărarile din Buceac sau l'essaravia* (sic!), traducere de H. Dj. Siruni, în "Ani. Revistă de Cultură Armeană", anul I, vol. IV/noiembrie 1936, București, pp. 65–69. Vezi și nota bibliografică semnată de M. Sănzăianu în "R.I.R.", VII, 1937, fasc. I–IV, București, p. 219

²⁴⁴ Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca, *À propos d'un fermān du sultan Mustafa III*, în "B.", VII, 2, Bucarest, pp. 363–391

²⁴⁵ *Ibidem*, p. 363.

²⁴⁶ *Ibidem*, p. 364; vezi și nota bibliografică semnată de Aurel Decei–N. Beldiceanu, *K.M.R.*, p. 334.

asupra caracterului și evoluției relațiilor economico-comerciale româno-otomane în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Ipoteza emisă de autoare a fost acceptată în istoriografia românească, și abia cercetările în imensele arhive otomane, întreprinse în ultimele două-trei decenii, au nuanțat concluziile formulate de M.M. Alexandrescu-Dersca acum mai bine de jumătate de secol. De altfel, trebuie precizat faptul că relațiile economico-comerciale “dirijate” româno-otomane din perioada amintită nu erau “exclusiviste” în direcția Principatele Române-Istanbul, ci au existat exporturi românești și în Polonia, Transilvania, Imperiul Habsburgic etc., pe care *fermân*-ul din 1764 le recunoștea, declarându-le însă “ilegale” și interzicându-le în consecință.

În cadrul studiului său *Activitatea politică a lui Manuk bey Mirzaianț*, H. Dj. Siruni a consacrat un capitol special legăturilor de prietenie, de colaborare și de afaceri financiar-comerciale dintre armeanul Manuk Mirzaianț și *Bayrâktâr* Mustafa *pâșă*, *a'yân* de Rusçuk²⁴⁷. Folosind documente otomane și armenesti inedite, autorul a urmărit să clarifice prin această contribuție “(...) un épisode de la vie de Manouk-Bey: celui de ses relations avec Bairakdar Moustafa Pacha et son rôle dans les événements de l'année 1808, événements décisifs non seulement pour l'Empire ottoman, mais aussi pour l'histoire des peuples riverains du Danube”²⁴⁸.

Istoricul Siruni a prezentat principalele date biografice referitoare la bogatul și influentul armean²⁴⁹, cât și la puternicul și ambițiosul *a'yân* de Rusçuk²⁵⁰. În ceea ce privește relațiile dintre cele două personalități, autorul a concluzionat că “Bairaktar Mustafa *pâșă* entrait dans l'arène politique dans un moment où l'Empire ottoman traversait une crise des plus graves. Il (...) trouva dans la personne de Manouk un aide précieux. Celui-ci était non seulement un conseiller estimé, mais aussi son homme de confiance”²⁵¹. *Manuk bey* avea o puternică influență asupra lui Mustafa *pâșă*, folosindu-l într-un mod subtil pe acesta pentru a păstra pacea și securitatea cotidiană într-o zonă întinsă în jurul Rusçukului, atât în folosul locuitorilor de la Dunărea de jos, cât și pentru propriile sale interese financiar-comerciale²⁵².

A'yân-ii din zona Dunării de jos urmăreau cu interes evenimentele politice ce se derulau la Istanbul și în celelalte provincii ale Imperiului otoman în timpul domniei sultanului reformator Selîm al III-lea (1789-1807). Încercările de modernizare în spirit occidental a instituțiilor vastului imperiu, întreprinse de îndrăznețul *pâdișîh*, au scindat clasa politică și societatea otomană în două tabere: reformistă, căreia i s-a

²⁴⁷ H.Dj. Siruni, *Bairakdar Moustafa Pacha et Manouk Bey. "PrincedeMoldavie"*, în “B.”, vol. VI/1943, Bucurest, pp. 53-100.

²⁴⁸ *Ibidem*, p. 58

²⁴⁹ *Ibidem*, pp. 53-58; 66-71.

²⁵⁰ *Ibidem*, pp. 58-62.

²⁵¹ *Ibidem*, p. 62

²⁵² *Ibidem*, pp. 65-66.

alăturat și Mustafa-*pāšā*, și cea antireformistă, în care *yeniçeri*-ii și *ulem*'-lele jucau un rol important. Victoria celei din urmă a însemnat secolul reformelor *Nizâm-i cedid* și detronarea lui Selîm al III-lea (29 mai 1807), dar și intrarea intempestivă pe scena politică otomană a ambițiosului *Bayrâktâr*²⁵³.

Cu sprijinul unei puternice armate organizate și înarmate conform sistemului militar occidental, *Bayrâktâr* Mustafa *pāšā* a intrat în Istanbul, l-a detronat pe incapabilul și mediocrul sultan Mustafa al IV-lea, l-a urcat pe tron pe fratele acestuia, Mahmūd al II-lea, a fost numit mare vizir (iulie 1808) și a început activitatea, pe cât de îndrăzneată, pe atât de primejdioasă, de reintroducere a reformelor inițiate de Selîm al III-lea. Primul pas l-ar fi constituit neutralizarea din rădăcini a corpurilor de *yeniçeri*²⁵⁴. Dar opoziția forțelor antireformiste a fost prea puternică iar greșelile politice ale lui Mustafa *pāšā* prea mari pentru ca acesta să înfăptuiască în timpul scurtului său mare vizirat obiectivele propuse. Lăsînd deoparte prudența și moderația sa politică caracteristice și ignorând în mod repetat sfaturile pertinente și realiste date de confidentul său Manuk *hey*, marele vizir a pierdut simțul realității politico-militaro-sociale și sprijinul foștilor săi adepți. A fost ucis la 16 noiembrie 1808, în urma unui atac-surpriză al forțelor militare antireformiste²⁵⁵.

Manuk *hey*, pe care Mustafa *pāšā* l-a numit, printr-o "mare adresă vizirală", "principe al Moldovei" (22 septembrie 1808), confidentul marelui vizir la Istanbul în lunile octombrie-noiembrie 1808, a reușit să scape cu viață din aceste tragice și înșănăgerate evenimente, să părăsească Istanbul și să se stabilească la București²⁵⁶.

Acest studiu al orientalistului-turcolog H.Dj. Siruni, asupra căruia am insistat în detaliu, a fost o importantă contribuție la elucidarea desfășurării evenimentelor politice din Imperiul otoman la începutul secolului al XIX-lea (mai ales între anii 1807–1808), la înțelegerea raporturilor complexe și dinamice dintre conservatorismul și reformismul otoman, dintre zonele provinciale/periferie (în cazul nostru Dunărea de jos–Rusciuk), veritabile centre locale de putere, și marea capitală Istanbul (unde erau inițiate și, paradoxal, înecate în sânge încercările oamenilor politici otomani de înnoire a instituțiilor statale imperiale). Trebuie să mai adaug și sublinierea obiectivă de către autor a rolului pe care l-a jucat Manuk *hey* (cu o importantă activitate financiar-comercială și politică în spațiul românesc) pe lângă *a'yân*-ul și, apoi, marele vizir adept și promotor al înnoirii: *Bayrâktâr* Mustafa *pāšā*: om de încredere și sfătuitor politic.

²⁵³ *Ibidem*, pp. 71–76.

²⁵⁴ *Ibidem*, pp. 76–82.

²⁵⁵ *Ibidem*, pp. 82–85, 91–96.

²⁵⁶ *Ibidem*, pp. 86–91, 96–100.

Contribuția lui Siruni a fost recenzată favorabil în țara noastră²⁵⁷, iar publicarea ei în limba franceză i-a asigurat circulația în istoriografia mondială. Totuși, orientalistul sovietic A. F. Miller nu a folosit și nu a citat în clasică sa monografie consacrată lui Mustafa pâșă²⁵⁸ studiul turcologului român.

Tot în legătură cu epoca reformelor în Imperiul otoman, Cornelia C. Bodea a publicat fragmente din însemnările de călătorie în “Turcia” (ms. nr. 2446 de la *B.A.R.*) ale transilvăneanului Moise Nicoară, care, stabilit în Țara Românească, a vizitat Peninsula Balcanică otomană și capitala sultanală în 1814 și 1831²⁵⁹. Din aceste impresii de călătorie reieșea modul în care au fost percepute de către un român cauzele, caracterul, evoluția și finalitatea transformărilor din societatea otomană inițiate de sultanul reformator Mahmūd al II-lea, care fusese întronat de *Bayrâktâr* Mustafa pâșă.

Turcologul Aurel Decei a elaborat pentru *Islām Ansiklopedisi* articolele referitoare la Țările Române și la relațiile complexe româno-otomane în evul mediu și în epoca modernă. Astfel, în articolul *Boğdân (Moldova)* a oferit datele esențiale despre geografia și istoria acestui pământ românesc (mil. IV î.e.c.–1878). Un loc important l-a ocupat analiza relațiilor moldo-otomane (1420–1859), legături ce aveau la bază ‘*ahdnâme*-lele (capitulațiile) acordate de sultanii otomani conducătorilor moldavi. Autorul a acceptat ca dată a plății primului tribut al Moldovei către sultanul Mehmed al II-lea anul 1455, preluând necritic informația din studiul lui Franz Babinger publicat în 1936, datare ce s-a dovedit ulterior a fi eronată. O bibliografie selectivă a întregit analiza turcologului român²⁶⁰

Despre *Eflāk (Țara Românească)* autorul a făcut o prezentare geografico-istorică (mil. I î.e.c.–1878) și bibliografică, insistând asupra caracterului relațiilor valaho-otomane (1368–1878), bazate pe ‘*ahdnâme*-le. În ceea ce privește politica antiotomană a lui Mircea cel Bătrân, a preluat ideile generale din monografia medievistului P. P. Panaitescu consacrată viteazului voievod (1944)²⁶¹. În articolul *Erdel (Ardeal, Transilvania)*, elaborat în colaborare cu istoricul turc M. Tayyib Gökbiğgin, a schițat coordonatele geografice și istorice (mil. III î.e.c.–1920) ale evoluției acestei provincii intracarpătice românești, accentul punându-se pe relațiile

²⁵⁷ Aurel Decei - Nicoară Beldiceanu, *K.M.R.*, p. 345; Mihail Guboglu, *Orientalistica română*, p. 326; idem, *Contributions roumaines*, p. 466; idem, *Paleografia*, p. 19.

²⁵⁸ A.F. Miller, *Mustafa paşa Bairaktar. Ottomanskaia Imperia v naceale XIX-ogo veka*, Moskva-Leningrad, 1947, 508 p.; traducere franceză: *Mustapha Pacha Bairaktar*, Bucarest, 1975, 466 p.

²⁵⁹ Cornelia C. Bodea, *Les réflexions d'un Roumain sur l'époque du Tanzimat en Turquie*, în “R.H.S.E.”, XIV-e année, n-os 4-6/Avril-Juin 1977, Bucarest, pp. 150-163 și n-os 10-12/Octobre-Décembre 1937, pp. 307-333

²⁶⁰ Aurel Decei, *Boğdân*, în *Islām Ansiklopedisi*, 2-că Cilt. Istanbul, 1949, pp. 697-705.

²⁶¹ Idem, *Eflāk*, loc. cit., 4-că Cilt, Istanbul, 1945, pp. 178-189.

complexe transilvano-otomane (1391–1699). În perioada 1541–1688, în care Transilvania a fost principat autonom sub protecție tributară otomană, la baza acestor legături au stat *'ahdnâme*-lele acordate de sultanii otomani principilor ardeleni. Autorul a conturat și evoluția cantitativă a *harâç*-ului plătit de această provincie. O bogată bibliografie tematică a completat această prezentare²⁶²

Aurel Decei a oferit informații geografice, istorice și bibliografice și despre Porțile de Fier sau trecătoarea Cazanelor, subliniind rolul acestora și a regiunii înconjurătoare în cadrul relațiilor și vecinătății româno-otomane²⁶³

În articolul *Fenerler (Fanarioți)* turcologul român a sintetizat informațiile istorice și contribuțiile istoriografice referitoare la acest grup etno-politico-diplomatico-cultural. Fanarioții erau de origine greacă și locuiau în cartierul *Fener* din Istanbul, de unde derivă și numele lor. Din rândul acestora s-au recrutat și membrii corpului dragomanilor (interpreților, traducătorilor), fie pe lângă consulatele statelor occidentale în capitala otomană, fie pe lângă curtea sultanală stanbuliote. Din rândul marilor familii fanariote au fost numiți, de către sultan, domni în Moldova și Țara Românească, în perioada 1711/1716–1821. Fanarioții au jucat un important rol de intermediari, de mediatori atât între Imperiul otoman și statele europene, cât și între imperiul sultanilor și Principatele Române, pe plan politic, diplomatic, cultural etc., între sec. XVII–încep. sec. XIX²⁶⁴

Aurel Decei a fost singurul orientalist-turcolog român care a elaborat articolele referitoare la Țările Române și la spațiul carpato-dunărean incluse în prestigioasa *İslâm Ansiklopedisi*. Aceasta nu era în fapt decât traducerea în limba turcă a ediției I din *Encyclopaedia of Islam*, vol. I–IV + supl., Leiden, 1908–1937, la care s-au adăugat alte articole referitoare la turcii otomani, elaborate de istoricii turci. Aurel Decei, a cărui activitate științifică turcologică se bucura de o înaltă apreciere în Turcia, a avut astfel posibilitatea să prezinte, pe baza interpretării izvoarelor istorice din arhivele, bibliotecile și muzeele publice sau private otomane, descoperite de el însuși, și a literaturii istorice de specialitate, adevăratul caracter al relațiilor pe diferite planuri româno-otomane în secolele XIV–XIX. În felul acesta au fost prezentate istoriografiei mondiale și punctele de vedere ale istoriografiei românești referitoare la subiectele istorice amintite anterior.

În România aceste contribuții ale lui Aurel Decei au fost bine primite și elogios recenzate de istoricii români, C.C. Giurescu, de exemplu, apreciindu-le la justa lor valoare științifică²⁶⁵.

²⁶² Idem, *Erdel, loc. cit.*, 4-că Cilt, Istanbul, 1945, pp. 293–306

²⁶³ Idem, *Demir-Kapı, loc. cit.*, 3-că Cilt, Istanbul, 1945, pp. 523–526

²⁶⁴ Idem, *Fenerler*, în "I. A.", IV-că Cilt, 1946. Istanbul, pp. 547–550.

²⁶⁵ Astfel, despre colaborarea lui Aurel Decei la *İslâm Ansiklopedisi*, C.C. Giurescu a specificat: "Trebuie subliniat cu deosebită satisfacție faptul că Aurel Decei, cel mai de seamă dintre orientaliștii români și

Istoricul Gh. I. Brătianu a trecut sumar în revistă relațiile româno-otomane de-a lungul secolelor, cu ocazia constituirii Înțelegerii Balcanice (februarie 1934) și a vizitei ministrului turc al Afacerilor Externe, Tevfik Rüştü Aras, la București (mai 1934)²⁶⁶. Turcii au fost populații uralo-altaice cu o înrâurire deosebită asupra trecutului istoric românesc: începând din sec. X e.c. pegegegii, cumanii, mongolo-tătarii, osmanlâii-otomanii au influențat evoluția istorică a poporului băștinaș din spațiul carpato-danubiano-pontic. Dominația otomană asupra Țărilor Române, cu diferite grade de intensitate, a durat între 1369–1878. După Războiul de independență, românii nu i-au mai considerat pe otomani “vrăjmași ereditari”, ci i-au respectat și stimat. Autorul a insistat în mod deosebit asupra renașterii Turciei moderne sub conducerea lui Mustafa Kemâl Atatürk, exprimându-și speranța că aceasta va promova o politică externă diametral opusă celei duse de fostul Imperiu otoman, că va fi un exemplu demn de urmat și pentru alte țări europene.

Acest succint editorial a oferit opiniei publice românești principalele caracteristici și coordonate evenimentiale ale evoluției relațiilor complexe româno-otomano/turce între sec. XIV–1934.

Preocupările istoriografice ale lui N. Iorga, circumscrise tematicii abordate în acest subcapitol, au fost analizate într-un studiu special, unde am precizat locul și rolul acestora în opera istorică a Magistrului de la Vălenii de Munte și în evoluția turcologiei românești interbelice²⁶⁷.

*

Abordarea *relațiilor juridico diplomatice* otomano-române în secolele XIV–XIX a fost *a doua direcție* tematică în cadrul preocupărilor românești de turcologie cu conținut istoric.

I.D. Condurachi a studiat problema reprezentanților oficiali ai domnilor Moldovei la Istanbul în secolul secolul al XVII-lea²⁶⁸. În primul capitol al contribuției

posesorul unei biblioteci de specialitate unice în România, a fost însărcinat cu redactarea articolelor care privesc poporul român în “Islâm Ansiklopedisi”, e o garanție de competență și obiectivitate” (notă bibliografică în “R.I.R.”, XVI, 1946, București, fasc. IV, p. 402: *F:flāk. I:flāk*) Aceleași aprecieri despre *Erdel, Erdil ve ya Erdelistan*, *loc. cit.*, p. 402, sau despre *Demir-Kapr*: “expunere sintetică asupra “Porților de Fier” sau “Cazanelor Dunării” a eminentului nostru orientalist” (*loc. cit.*, fasc. I, p. 111)

²⁶⁶ Gh. I. Brătianu, *Din legăturile noastre cu turcii*, în “Mișcarea”, an XXVII/1934, nr. 994/ Joi 24 mai 1934, București, pp. 1–2

²⁶⁷ Dan Prodan, *Contribuția lui Nicolae Iorga la dezvoltarea orientalisticii-turcologiei*, în „A.M.S.”, II, 2002, Botoșani, pp. 91–98; idem. *Preocupări de orientalisticii-turcologie în opera lui Nicolae Iorga*, în „A.I.I.X.I.”, XXXVIII, 2001, Iași, pp. 222–223; A. Decei - N. Beldiceanu, *K.M.R.*, pp. 339–342.

²⁶⁸ Ioan D. Condurachi, *Soli și agenți ai domnilor Moldovei la Poartă în secolul al XVII-lea* București, Tipografia “Cultura”, 1920, 71 p.

autorul a analizat *începuturile relațiilor politice ale Moldovei cu Turcia*: primele contacte militare au avut loc în 1420, în 1432 și în 1454. Doi ani mai târziu, în 1456, Petru Aron a plătit sultanului otoman primul tribut al Moldovei. Domnii moldoveni, începând cu Ștefan cel Mare, au plătit constant otomanilor tributul anual. Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea conducătorii otomani s-au amestecat tot mai mult în treburile interne ale Moldovei, Istanbulul fiind locul unde se decidea soarta domnilor acestei țări²⁶⁹

În capitolul următor, I.D. Condurachi a studiat statutul și atribuțiile *persoanelor prin intermediul cărora se întrețineau raporturi politice cu turcii*: solii, ostaticii, protectorii și agenții sau "capucheaiialele". Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea cei mai importanți reprezentanți ai domnului Moldovei la Istanbul au fost *agenții* sau "capucheaiialele". Prima *kapukehâyâ* a fost boierul Duca, agentul lui Petru Șchiopul. Puteau activa una sau mai multe *kapukehâyâ*-le, nici o reglementare sau tradiție nefixând numărul lor. În principiu, acestor agenți nu li se cereau calități speciale, dar complexitatea vieții politico-diplomatice de la Istanbul impunea, obiectiv, prezența unor persoane cu însușiri deosebite, cu o bogată experiență diplomatică, culte, cunoscătoare a limbilor străine ce se vorbeau în capitala imperiului. Erau numiți cei mai importanți boieri divaniți, unii fii ai domnilor aflați pe tron, în mod excepțional anumiți diplomați sau oameni de afaceri străini²⁷⁰

Atribuțiile *kapukehâyâ*-lelor au fost astfel sintetizate de autor: să promoveze interesele și să apere tronul și viața domnului pe care îl reprezenta în relațiile cu sultanul și înalții demnitari otomani; să predea la Istanbul tributul anual al țării; să fie intermediar în transmiterea știrilor și informațiilor de la domn la otomani și viceversa; să întrețină bune relații diplomatice cu reprezentanții statelor vecine; să informeze pe domn despre eventualele intrigi și pericole ce i-ar fi amenințat tronul și să încerce să le contracareze prin plata unor mari sume de bani înalților demnitari otomani; să mențină legătura cu reprezentanții bisericii creștin-ortodoxe din Imperiul otoman; să rezolve problemele organizatorico-financiare ale misiunii lor la Istanbul²⁷¹.

Kapukhâyâ-lele nu se bucurau de imunitate diplomatică, securitatea vieții lor nu era garantată, aceasta fiind la bunul plac și la libera apreciere a conducătorilor otomani. Pentru activitatea lor, acești agenți domnești erau recompensați cu sume de bani sau cu moșii în Moldova. Ei îl informau periodic, în scris sau verbal, prin curieri speciali, pe domni în legătură cu derularea misiunii lor la Istanbul și cu evoluția evenimentelor din capitala otomană. Sediul misiunii lor era la *Boğdân Sarây*, format din locuințe și camere oficiale, grupate în jurul bisericii ortodoxe²⁷².

²⁶⁹ *Ibidem*, pp. 9–16.

²⁷⁰ *Ibidem*, pp. 16–50.

²⁷¹ *Ibidem*, pp. 51–54.

²⁷² *Ibidem*, pp. 54–70.

Contribuția lui I.D. Condurachi nu avea bibliografia izvoarelor istorice folosite și a lucrărilor științifice utilizate, ceea ce mă împiedică să fac aprecieri în legătură cu baza informațională ce a stat la originea elaborării ei. Oricum, acest studiu a sintetizat informațiile izvoarelor istorice editate în țară și peste hotare și concluziile cercetărilor referitoare la relațiile româno-otomane apărute până prin 1920. Personal, am recunoscut unele afirmații și concluzii preluate din sinteza otomană a lui Nicolae Iorga, *G.O.R.*, vol. I–III. Nu cred că autorul știa limba turco-osmană și că folosea alfabetul arab, sau că ar fi făcut cercetări în arhivele otomane. Pe de altă parte, lucrarea lui I.D. Condurachi era și o invitație adresată istoricilor români din perioada interbelică de a continua cercetările în legătură cu acest incitant subiect.

Biró Vencel a studiat originea, caracteristicile și evoluția statutului politico-juridico-diplomatic al solilor Transilvaniei la Istanbul în perioada suzeranității otomane asupra provinciei românești intracarpatică²⁷³. Această analiză a fost făcută doar pe baza interpretării izvoarelor istorice documentaro-narative maghiare, transilvănene, germane etc. și a traducerilor în diferite limbi europene ale unor surse istorice otomane de aceeași categorii. Necunoscând limba turcă și alfabetul arab, autorul nu a putut întreprinde cercetări directe, nemijlocite, în arhivele, bibliotecile sau muzeele din Istanbul (cum a efectuat, de exemplu, contemporanul său Imre Karácson în perioada 1907–1911). Biró Vencel a considerat că însuși instituția solilor ardeleni la Istanbul era o dovadă clară a statutului politico-juridico-militar etc. specific pe care îl avea Transilvania în relațiile complexe cu Imperiul otoman. Reprezentanții diplomați ardeleni apărau și promovau interesele complexe transilvane la Istanbul, iar uneori și pe cele moldovene și muntene. Autoritățile otomane, centrale și provinciale, acordau solilor ardeleni același statut politico-juridico-diplomatic și același tratament ca și reprezentanților diplomați ai marilor puteri europene. *Kapukehâyâ*-lele Transilvaniei își aveau reședința la *Erdel Sarây*. De o importanță istorică deosebită sunt tabelele cu numele solilor ardeleni la Istanbul și a “învățăceilor” transilvăneni trimiși în capitala sultanală să învețe limba turco-osmană, pentru ca ulterior să poată fi folosiți în activitatea diplomatică, aceste liste acoperind perioada 1543–1688²⁷⁴. Historicul clujean nu a încadrat însă analiza sa segmentială în sfera mai cuprinzătoare a studierii caracterului și evoluției relațiilor complexe, pe multiple planuri, transilvano-otomane în perioada 1541–1688/1699. Trecând peste aspectele amendabile subliniate anterior, contribuția lui Biró Vencel, prin sistematizarea informațiilor istorice din diferite surse, tabelele și listele întocmite,

²⁷³ Biró Vencel, *Erdélyi Követei a Portán (Solii Ardealului la Poartă)*, Cluj, 1921, 140 p. Vezi și Călin Felezu, *Statutul*, 1996, pp. 54–56. Vezi și Csetri Elek, *Biró Vencel (Égy igaz ember és történelmüds portréjához)*—[B. V. – Portretul unui adevărat om și istoric], în “Keresztesy Szó”, I, nr. 20/1990, Cluj-Napoca, p. 7.

²⁷⁴ Biró Vencel, *op. cit.*, pp. 113–137; Călin Felezu, *Statutul*, pp. 333–356.

concluziile formulate, a reprezentat un “pas înainte” istoriografic în problema abordată.

Aurel H. Golimas a reluat și extins studiul problemei reprezentanților oficiali ai domnilor Moldovei la Istanbul (în intervalul sec. XVI–1829), coroborat cu o analiză și o încercare de clasificare a “poruncilor Porții către Moldova” în aceeași perioadă²⁷⁵

Autorul a prefătat studiul său cu un capitol în care a încercat să stabilească *inceputul legăturilor de drept ale Moldovei cu turcii*²⁷⁶. După ciocniri militare și contacte diplomatice sporadice în intervalul 1420–1455, “în 1456, și poate înainte de 29 iulie”, Petru III Aron a “închinat” țara otomanilor, angajându-se, împreună cu boierii țării, să le plătească un “peșcheș” (nu tribut!) anual de 2.000 de galbeni. Supunerea la plata unui peșcheș a lui Petru Aron era departe de a fi o subjugare sau o știrbire a neatârării țării. Suntem în fața unei închinări sau capitulații, și aceasta nu implica vasalitate²⁷⁷. “Închinarea” Moldovei la otomani a durat până în 1538, când această țară românească a devenit vasală Porții Otomane. În 1496 Ștefan cel Mare “s-a închianat Porții”, plătind un “peșcheș” de 4.000 de galbeni și “primind un act formal scris, poate un Hatt-i-htimaiun”. Cu toate acestea, “în 1496 situația *de jure* a Moldovei era aceea de pe timpul lui Petru vodă Aron”. În cadrul acestei categorii de relații moldo–otomane s-a impus necesitatea ca domnul Moldovei să fie reprezentat la Istanbul de persoane cu un statut juridico-diplomatic special: soli, ostatici (“agenți extraordinari”) și “capuchehăi, agenți permanenți”. “Începutul instituției capuchehăilor trebuie socotit după moartea lui Ștefan cel Mare”²⁷⁸, a afirmat Aurel H. Golimas.

Tânărul istoric a apreciat corect că Moldova “s-a închinat” și a plătit primul “peșcheș” otomanilor în 1456, respingând anul 1455, propus de turcologul german Franz Babinger. A greșit însă datând mult controversatul act al sultanului Mehmed II din 5 octombrie [1455] în anul următor, 1456. Datorită unei erori de logică istorică, a inversat “cauza” cu “efectul” tatonărilor diplomatice otomano–moldave din intervalul octombrie 1455–iulie 1456.

O formă dezvoltată a acestui prim capitol al contribuției lui Aurel H. Golimas fusese deja publicată²⁷⁹, iar o sinteză a întregii lucrări a apărut la sfârșitul anului 1943²⁸⁰

²⁷⁵ Aurel H. Golimas, *Despre capuchehăile Moldovei și poruncile Porții către Moldova până la 1829. Contribuții la cunoașterea rapoartelor de drept dintre Moldova și turci (infra abreviat: Despre capuchehăile Moldovei)*, Iași, 1943, II+152 p.

²⁷⁶ *Ibidem*, pp. 1–17.

²⁷⁷ *Ibidem*, pp. 5–6

²⁷⁸ *Ibidem*, pp. 14–17

²⁷⁹ Idem, *Sensul închinării de la Vaslui a lui Petru vodă Aron. Din legăturile de drept ale Moldovei cu Poarta Otomană*, extras din revista “Cuget Moldovenesc”, nr 9–12/Septembrie–Decembrie 1940, Iași, 18

După ce a insistat asupra “agenților extraordinari” ai Moldovei la Istanbul, soli, ostateci și protectori²⁸¹, autorul s-a oprit asupra “agenților permanenți” ai țării est-carpătice în capitala otomană: “capucehăile”

Instituția “capucehăilăcului” a fost organizată la sfârșitul secolului al XV-lea sau la începutul celui următor, funcționând în perioada “închinării” (până în 1538) ca un simbol al suveranității externe a Moldovei, iar după acest an, ce marca începutul “vasalității” țării est-carpătice, ca reprezentanță permanentă a domnului moldav la Istanbul. Agentul permanent se numea “capucehaie”, cuvântul fiind “de origine turco-persană, (...) și înseamnă *stăpânul casei, intendentul unei gospodării, administratorul curții, căpătând numai în urmă și înțelesul de reprezentant, agent* (subl. D. P.)” Un sinonim folosit des în epocă a fost *vechil*²⁸²

Desemnarea “capucehăilor” se făcea de către domnul Moldovei, în perioadele de *interregnum* de caimacamul sau caimacamii acesteia, de înalții funcționari otomani sau, indirect, de diplomații marilor puteri europene, care trebuiau să-și promoveze și să-și apere propriile interese între Carpații Orientali, Nistru și Dunărea inferioară. Domnul Moldovei putea numi în acest “post foarte important pentru siguranța domniei” o rudă apropiată sau “boieri cu caftane și ranguri, cu aptitudini, înzestrați și culți”. Nu se cunoaște nici un caz în care funcția ar fi fost obținută de o “față” bisericească. Toți trebuiau să fie “activi” pe plan politico-diplomatic, să cunoască și să vorbească “limba turcă”, să aibă sau să-și creeze legături vaste cu toți factorii determinanți din viața politică constantinopolitană²⁸³

Nu a existat o lege sau o cutumă ce să fi stabilit un anumit număr al “capucehăilor” Moldovei la Istanbul. În funcție de mai mulți factori, subiectivi și obiectivi, au activat una sau două, trei, patru, cinci ori chiar șase “capucehăi” simultan. În caz de pluralitate, mai ales în “secolul fanariot”, domul desemna un șef al misiunii diplomatice, numit “bașcapucehaia”. La fel ca numărul acestor agenți, nici durata serviciului lor nu era stabilită legal sau cutumiar, putând fi de la câteva luni la câțiva ani. “Capucehăile” erau ajutate în misiunile lor de un “personal de serviciu”

p.; vezi nota bibliografică semnată de M. Sânzăianu în “R.I.R.”, XIII, 1943, București, fasc. I, pp. 121-122; Aurel Decei - Nicoară-Beldiceanu, *K.M.R.*, p. 339.

²⁸⁰ Idem, *Din politica Moldovei față de turci*, în revista “Cetatea Moldovei”, an IV, vol. XI, nr. 12/decembrie 1943, Iași, pp. 289-295. Autorul a oferit o imagine de ansamblu asupra relațiilor complexe, pe multiple planuri, moldo-otomane în perioada 1420-1829, concluzionând că Moldova a luptat să se mențină pe linia unei politici independente față de turci: “(...) Această politică (...) a fost în funcție și de oamenii ce o dirijau”. Pomind de la faptul că la Iași exista catedra de Turcologie onorată de Franz Babinger, Aurel H. Golimas a propus intensificarea cercetării și cunoașterii “raporturilor turco-moldovene” (p. 295).

²⁸¹ Idem, *Despre capucehăile Moldovei*, pp. 18-25.

²⁸² *Ibidem*, pp. 26-32.

²⁸³ *Ibidem*, pp. 33-40.

recrutat fie din Moldova, fie din Istanbul, sau mixt, din ambele spații geografico-politice²⁸⁴.

Pentru îndeplinirea în bune condiții și cu finalitățile dorite a misiunilor lor la Istanbul, “capuchehăile” au cheltuit întotdeauna mari sume de bani trimise special din țară. “Interesul Moldovei trebuia susținut prin orice mijloace”. Activitatea lor era răsplătită de către domn prin acordarea de sume de bani sau “donajii”, ce constau în sate sau moșii. “Abia în «secolul fanariot» acești agenți permanenți au fost recompensați cu sume de bani acordate regulat”. Sfera de activitate și îndatoririle “capuchehăilor” au fost sintetizate de Aurel H. Golimas astfel: să apere domnia, viața și demnitatea domnilor Moldovei, când acestea erau amenințate; să afle și să anihileze orice complot împotriva domnului și țării, informându-l rapid și corect pe acesta; să mijlocească corespondența între conducătorul Moldovei și înalții dregători otomani, insistând când era cazul pentru emiterea rapidă a unor acte oficiale otomane necesare domnului; să participe la solemnitățile de investitură ale stăpânului lor desfășurate la Istanbul; să întrețină relații diplomatice prietenești cu reprezentanții oficiali ai marilor puteri europene în capitala otomană; să ofere daruri și sume de bani înalților demnitari otomani, cu ocazia marilor sărbători religioase musulmane; să intervină pentru rezolvarea problemelor religioase ale comunității creștin-ortodoxe din Istanbul și din Imperiul otoman; să facă demersurile și pregătirile necesare în vederea desfășurării în condiții deosebite a unui eveniment matrimonial din familia domnului; de a lua parte la toate festivitățile organizate de sau în cinstea sultanului, marelui vizir sau a altor mari demnitari otomani, a le oferi consistente “atenții” din partea domnului Moldovei și de “a face spionaj” pentru acesta; de a-l îngropa creștinește pe domnul Moldovei ucis de otomani la Istanbul sau de a-i trimite în secret rămășițele pământești în țară²⁸⁵.

Statutul juridico-diplomatic al “capuchehăilor” Moldovei la Istanbul nu a fost, până în 1774, prin tratatul de la Küçük Kaynarca, fixat printr-o reglementare oficială bilaterală otomano-moldavă. Agenții permanenți ai Moldovei nu s-au bucurat de imunitatea și siguranța persoanei și misiunii, fiind considerați de otomani ca reprezentanți ai conducătorului unei țări “închinată” sau “vasale”. Ei puteau fi muștrați, maltratați, închiși sau chiar uciși. După 1774 “capuchehăile” au fost acceptate, cel puțin teoretico-juridic, ca membri ai corpului diplomatic european acreditat oficial la Istanbul. În continuare, autorul a inventariat “numele de capuchehăi cunoscute”²⁸⁶, care au rezidat în secolele XVI–XVII în “palatul” oficial al agenției Moldovei din Stanbul: Bogdan Sarai²⁸⁷. În acest context, Aurel H. Golimas a considerat, în mod eronat, că otomanii au atribuit Moldovei numele “Bogdania”,

²⁸⁴ *Ibidem*, pp. 41–51

²⁸⁵ *Ibidem*, pp. 52–67.

²⁸⁶ *Ibidem*, pp. 68–98.

²⁸⁷ *Ibidem*, pp. 99–107. Despre biserica ortodoxă a acestei reședințe vezi pp. 108–112.

“Cara-Bogdania” sau “Bugdania” plecând de la marea producție de grâu (în turco-osmană “bugday, bogday”) ce se obținea în țară în mod obișnuit.

În partea a doua a lucrării sale, autorul a studiat “Poruncile Porții către Moldova până în 1829”, ca forme de manifestare documentară a “raporturilor de drept” moldo-otomane în sec. XV–XIX. După o privire de ansamblu asupra documentelor oficiale otomane adresate Moldovei și a emitenților lor, tânărul istoric a încercat o clasificare și o analiză a acestor izvoare istorice în funcție de cancelaria de redactare: acte sultanale elaborate în cancelaria imperială (*hatt-ı hümayün, hatt-ı şerif*); aceeași categorie, elaborată în cancelaria marelui vizir (*fermân-e*, cu principalele categorii: *hüküm fermânı, fermân de mazilire, zapt-fermânı, menzil fermânı, katl fermânı, itlak fermânı*, “ferman de metaxuri”, *imtiyaz fermânı, rüthe fermânı*; apoi *berât-ı hümayün, sened-ı hümayün* și *irade-yi hümayün*). La acestea s-au adăugat ordinele vizirale scrise în cancelaria marelui vizir: *buyuruldu, mektub* sau *kayıme*. De asemenea, domniile Moldovei au mai primit *fatvâ-le, yarlık-uri* sau *hüccet-e*²⁸⁸.

Descrierea acestor categorii de documente a fost completată cu analiza obligațiilor protocolare ale domnului și boierilor Moldovei față de primirea respectivelor porunci sultanale, vizirale etc.²⁸⁹

Contribuției lui Aurel H. Golimas i-au lipsit atât *bibliografia tematică* cât și *indicele* necesar pentru o rapidă și eficientă consultare a lucrării.

Autorul și-a extins cercetările și asupra instituției “caimacamlâcului” în Moldova²⁹⁰ în “secolul fanariot”, însă studiul a rămas în manuscris, fiind publicate doar două subcapitole²⁹¹.

Lucrarea lui Aurel H. Golimas a fost bine primită și favorabil recenzată de către istoricii români. Astfel, Nistor Camariano a apreciat că această contribuție “vine să completeze și să întregască tot ce s-a publicat până acum (în 1943 - compl. D.P.) în această direcție, de altfel foarte puțin. Autorul (...) însă nu a putut să utilizeze și numeroasele documente turcești ce se află în arhivele noastre, care așteaptă să fie cercetate de viitorii noștri *turcologi* (subl. D. P.). (...) Nu putem decât prețui pe autor

²⁸⁸ *Ibidem*, pp. 108–145.

²⁸⁹ *Ibidem*, pp. 146–152.

²⁹⁰ *Ibidem*, pp. 135–136, n. 10: *Despre caimacamii Moldovei* (ms.).

²⁹¹ *Idem*, *Diarhii sau caimacamii?*, în “Arhiva”, an V, vol XI, 1938, Iași, pp. 75–83; *idem*, *Les caimacams inconnus du prince Jean Mavrocordat et la date de son arrivée a Iassy*, în “B.”, VI/1943, București, pp. 518–519. A definit amintita instituție în Principatele Române și s-a nominalizat pe cei patru *kaymakam-i* numiți de fostul domn Constantin Mavrocordat în iunie 1743, până la sosirea fratelui său Ioan Mavrocordat la Iași în octombrie același an

pentru strădania sa de a alcătui o lucrare care va fi de mare folos nu numai istoricilor români, ci și celor străini, mai ales greci și turci (...)²⁹²

Am analizat amănunțit această contribuție a lui Aurel H. Golimas atât pentru a sublinia progresul realizat de cercetările turcologice românești referitoare la acest subiect, comparativ cu lucrarea lui I. D. Condurachi din 1920 (pe care autorul a citat-o de câteva ori), cât și pentru a contura stadiul acestor cercetări către sfârșitul celui de-al doilea război mondial. După cum se observă din notele lucrării, realitate subliniată și de recenzorul N. Camariano, Aurel H. Golimas nu a folosit izvoare istorice otomane, atât de necesare în cercetarea sa, pentru că nu avea cunoștințele necesare de limbă și paleografie turco-osmană. Evident, lucrarea era deficitară din acest punct de vedere, concluziile formulate fiind provizorii; articularea relațională dintre părțile I și II era destul de slab realizată. Cu toate acestea, contribuția a fost folosită în istoriografia românească până prin anii '70, după care noile cercetări asupra subiectului și editarea altor documente, în special grecești²⁹³, referitoare la acesta, au permis conturarea unei imagini mai veridice și mai clare despre rolul "capuchehăilor" Moldovei la Istanbul, numeroase semne de întrebare primindu-și acum răspunsul riguros argumentat.

Despre capuchehăile Moldovei ... a fost o lucrare a unui *neturcolog*, însă cu certe preocupări de *turcologie*, referitoare la un aspect al relațiilor juridico-diplomatice româno-otomane între secolele XV--XIX.

La origine această contribuție a fost o teză de doctorat, definitivată la sfârșitul anului 1940 și tipărită la Iași abia în 1943. Informațiile inedite și interesante pe care Aurel H. Golimas mi le-a oferit în decembrie 1990, prin intermediul a două scrisori, îmi permit să deschid aici o mică paranteză. La Universitatea din Iași tânărul istoric Aurel H. Golimas a participat la cursurile și seminariile de istorie turco-osmană susținute de Franz Babinger în cadrul Catedrei de Turcologie, începând cu luna octombrie 1937. A intrat însă în conflicți cu irascibilul și vindicativul turcolog german atunci când a susținut că Moldova a plătit primul "peșcheș" otomanilor în vara anului 1456, după "închinarea" de la Vaslui. Se știe că Franz Babinger a susținut că 1455 a fost anul "celui dintâi bir al Moldovei către sultan". După decesul mentorului și conducătorului său de doctorat, profesorul Ilie Minea (februarie 1943), Aurel H. Golimas a depus lucrarea pentru susținerea examenului de doctorat la Facultatea de

²⁹² În "R.F.R.", anul XI, nr. 3/martie 1944, București, pp. 704-705. Vezi și notele bibliografice semnate de C.C. Giurescu în "R.I.R.", XIII, 1943, București, fasc. III, p. 104 și de Aurel Decei - Nicoară Beldiceanu, *K.M.R.*, p. 339.

²⁹³ *Reprezentanța diplomatică a Moldovei la Constantinopol (30 august 1741-decembrie 1742). Rapoartele inedite ale agenților lui Constantin Mavrocordat*, traducerea textului grecesc, studiu introductiv, note și comentarii, glossar și indice de Adriana Camariano-Cioran, Editura Academiei, București, 1985. 306 p.; aceste rapoarte au fost analizate anterior de același istoric în studiul său *Rapoartele inedite ale capuchehăilor lui Constantin Mavrocordat (august 1741-decembrie 1742)*, în "S.R.d.I.", anul XIV, nr. 4/1961, București, pp. 939-968.

Litere și Filosofie din București, decan fiind istoricul Gh. I. Brătianu, prieten cu Franz Babinger. Acesta din urmă i s-ar fi plăns lui Gh. I. Brătianu de atitudinea “sfidătoare” și “impertinentă” a tânărului candidat. Comisia de doctorat era constituită din: Gh. I. Brătianu, președinte; N. Bănescu, C. C. Giurescu, Victor Papacostea, Sauciuc-Săveanu. Gh. I. Brătianu a încercat să-l combată pe curajosul doctorand în legătură cu anul primului tribut al Moldovei către sultanul cuceritor și cu alte “chestiuni”, dar Aurel H. Golimas și-a susținut ferm punctele sale de vedere, iar ceilalți membri ai comisiei i le-au acceptat, candidatul fiind declarat “doctor în istorie” cu calificativul “magna cum laude”. Trecând peste unele nuanțe subiective ale amintirilor octogenarului Aurel H. Golimas, un adevăr rămâne evident: ranchiunosul Franz Babinger a încercat și prin mijloace extraștiințifice să-și impună concluziile cercetărilor sale istorice, iar Gh. I. Brătianu, în virtutea prieteniei dintre ei, a încercat, până la un anumit punct, să-l ajute...²⁹⁴

*

O altă direcție de cercetare în cadrul acestei categorii de preocupări de turcologie a fost studierea problemei “tratatelor” de pace moldo-otomane în secolele XV-XVI.

Reamintesc faptul că încă din 1908 istoricul Constantin Giurescu a susținut teza inexistenței unor astfel de “tractate” moldo-otomane în secolele XV-XVII, cele prezentate de boierii moldo-munteni în 1772, la Focșani, diplomaților ruși și austrieci fiind considerate simple “falsuri patriotice”. Această teză s-a impus în istoriografia românească până la începutul anilor ‘40, când noile izvoare istorice documentar-cronistice (în special turco-osmane) publicate, și alte cercetări științifice referitoare la acest subiect au impus o reevaluare a datelor problemei și a concluziilor (provizorii) formulate anterior.

Tânărul istoric Nicoară Nădejde-Beldiceanu (viitorul mare turcolog din perioada postbelică) a reluat studierea “problemei tratatelor Moldovei cu Poarta”, folosind informațiile edite, însă nevalorificate până atunci, ale cronicii lui Ibrahim Peçevi²⁹⁵

Pe baza interpretării acestei noi mărturii cronistice, autorul a apreciat că un “tratat de pace” între domnul Ștefan cel Mare și sultanul Băyezid al II-lea s-a încheiat în intervalul 1487-martie 1489. Prin acest “tratat” s-au fixat hotarele dintre Moldova și Imperiul otoman după pierderea cetăților Chilia și Cetatea Albă în tragica vară a anului 1484; domnul Moldovei era obligat să plătească sultanului un tribut anual de

²⁹⁴ Arhiva personală Dan Prodan, scrisorile lui Aurel H. Golimas din 3 și 14 decembrie 1990.

²⁹⁵ Nicoară Nădejde-Beldiceanu, *Problema tratatelor Moldovei cu Poarta în lumina cronicii lui Peçevi*, în “B.”, nr. V/1, 1942, București, pp. 393-407.

4.000 de galbeni, ce trebuia predat personal de Ștefan cel Mare la Istanbul din doi în doi ani²⁹⁶.

În 1514 s-a încheiat un "tratat" între Bogdan al III-lea și Selim I, act juridic ce "nu făcea altceva decât să reînnoiască pe cel pe care am văzut că l-a încheiat Ștefan cel Mare cu Înalta Poartă, cu diferența că acum birul se ridica de la 4.000 la 8.000 de galbeni"²⁹⁷.

La sfârșitul expediției militare a sultanului Süleymân I Kânûnî împotriva lui Petru Rareș al Moldovei (septembrie 1538), conducătorul otoman i-a impus noului domn Ștefan Lăcustă un "nou tratat", ale cărui clauze au fost cuprinse într-un *herât*: plata anuală a unui tribut mărit, ce va fi dus de însuși domnul țării la Istanbul, din doi în doi ani; ocuparea de către otomani a sud-estului Moldovei și transformarea acestei regiuni în *re'âyâ*; noul domn primea o "gardă turcească" pentru a-l proteja. Aceste noi "impuneri" otomane au schimbat "vechile raporturi dintre Moldova și Înalta Poartă. De acum înainte Moldova devine cu adevărat vasală imperiului, iar tributul pe care-l plătește constituie nu o garanție a neamestecului turcesc în politica internă și externă, ci un semn de supunere"²⁹⁸.

În concluzie, Nicoară Nădejde-Beldiceanu a afirmat că între Moldova și Imperiul otoman s-au încheiat mai multe "tratate de pace": între 1487 și 1489, reînnoit probabil în 1514. Al treilea în 1538, când "Moldova devine cu adevărat vasală Imperiului turcesc". Toate aceste acte juridice au demonstrat cu claritate faptul că între cele două entități statale "au existat o serie de tratate", iar viitoarele cercetări în Arhivele otomane din Turcia vor duce la descoperirea a cel puțin unuia dintre aceste atât de controversate dar și de căutate "tratate"²⁹⁹.

Studiul lui Nicoară Nădejde-Beldiceanu a pus pentru prima dată, în mod tranșant, sub semnul întrebării concluziile negativiste, devenite clasice, ale lui C. Giurescu din 1908. Studiul viitorului turcolog român a fost bine apreciat în epocă, iar o recenzie a sa a fost inclusă într-o prezentare pentru străinătate a contribuțiilor românești de orientalistă între anii 1936–1946³⁰⁰.

Previțiunea formulată de Nicoară Nădejde-Beldiceanu la sfârșitul studiului său se va adevăra în 1945, când turcologul Aurel Decei a publicat comentariul istoric și textul copiei unui "tratat de pace-sulhnâme" încheiat între Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare și datat de autor în "1479"³⁰¹.

²⁹⁶ *Ibidem*, pp. 394–398.

²⁹⁷ *Ibidem*, pp. 398–400.

²⁹⁸ *Ibidem*, pp. 401–405.

²⁹⁹ *Ibidem*, p. 407.

³⁰⁰ Aurel Decei - Nicoară Beldiceanu, *K.M.R.*, pp. 335–336.

³⁰¹ Aurel Decei, *Tratatul de pace-sulhnâme-încheiat între sultanul Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare la 1479*, în "R.I.R.", XV, 1945, fasc. IV, București, pp. 465–494+4 pl., reprodus în idem, *Relații româno-*

La *Süleymâniye Kütüphanesi* din Istanbul, Aurel Decei a descoperit în *fondul Esad Efendi, nr. 3369*, un codice miscelaneu ce includea și copia anterior amintitului act juridic. Prin acest tratat sultanul cuceritor “i-a iertat vina” lui Ștefan cel Mare de se a fi ridicat la luptă cu arma în mână împotriva sa, și “am înnoit legământul contractual” cu viteazul voievod, care redevenea “unul dintre servitorii” padișahului. Tributul era mărit de la 3.000 la 6.000 de galbeni anual, iar Ștefan se va considera “prieten prietenului și dușman dușmanului” otomanilor. În schimbul acestor condiții politico-financiare, Ștefan cu familia și averea sa, Moldova cu locuitorii și bunurile lor “nu vor mai suferi nici un atac din partea mea și a beilor sangeacurilor și din partea celorlalți robi ai mei”³⁰²

Textul descoperit de turcologul român, fiind doar o copie a unui act oficial, nu fusese datat, ceea ce deschidea un nou subiect de discuție: anul în care a fost încheiat tratatul. Pentru a încadra cât mai veridic din punct de vedere cronologic acest tratat, autorul a trecut sumar în revistă principalele momente ale relațiilor moldo-otomane începând cu 1456, când “Moldova acceptase să plătească tribut turcilor”. După marile confruntări militare moldo-otomane din 1475 și 1476, au urmat câțiva ani de relativă liniște la frontierele dintre cele două state, favorabili pentru discuții bilaterale și încheierea unui “tratat de pace”. Aurel Decei a considerat că “anul închinării lui Ștefan a fost 1479”, concluzie la care a ajuns coroborând înfrumătățiile oferite de mai multe izvoare istorice documentaro-cronistice otomane și europene³⁰³.

În ultima parte a studiului său, Aurel Decei a analizat poziția Țărilor Române în secolele XV–XVII în raport cu Imperiul otoman, în cadrul mult mai larg al normelor dreptului juridic musulman, ajungând la concluzia, ce rezultă și din prevederile “tratatului din 1479”, că statele românești nu au fost cucerite cu sabia și anexate imperiului sultanilor, ci și-au conservat autonomia internă și unele inițiative de politică externă. În felul acesta Țările Române au dobândit și păstrat “o situație specială” în relațiile cu Imperiul otoman³⁰⁴.

Patru fotocopii bine realizate tehnic ofereau specialiștilor textul în alfabet arab al acestui atât de important izvor istoric otoman pentru studierea și înțelegerea caracterului relațiilor juridice moldovo-otomane spre sfârșitul domniei lui Mehmed al II-lea *Fâtih*.

orientale, culegere de studii, E.Ș.E., București, 1978, pp. 118–139, fără reproducerea textului tratatului în alfabet arab. Voi folosi ultima ediție a studiului.

³⁰² *Ibidem*, pp. 123–126.

³⁰³ *Ibidem*, pp. 118–121; 127–133.

³⁰⁴ *Ibidem*, pp. 134–139.

Studiul lui Aurel Decei, cu foarte puține excepții, a fost bine primit și apreciat în istoriografia românească³⁰⁵, fiind considerat o contribuție de referință la cercetarea subiectului amintit, bazată pe o adevărată revelație documentară. Concluziile sale rămân valabile încă și astăzi, cu excepția “datării” (“1479”), ce a fost reconsiderată (1480–ianuarie/aprilie 1481). Documentul descoperit și concluziile analizei și interpretării acestuia au dovedit caducitatea teoriei negativiste a lui C. Giurescu din 1908

Nicolae Grigoraș a respins datarea (provizorie!–“1479”) propusă de Aurel Decei pentru “tratatul de pace” între Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare și, implicit, existența unui astfel de act juridic încheiat între cei doi conducători. Istoricul ieșean a argumentat că tratatul, a cărui copie a fost publicată de turcologul român, datează din timpul sultanului Băyezîd al II-lea și a fost încheiat cu Ștefan cel Mare, după 6 martie 1486³⁰⁶

Dar Aurel Decei nu a considerat *imuabilă*, ci *relativă* (“o mărturie categorică în această privință nu posedăm” sau “până la o probă contrarie”) datarea “tratatlui” în “1479”, deci nu se justifică tonul și atitudinea exagerat de critice la adresa studiului turcologului român. Cu atât mai mult cu cât causticul “recenzor” nu a citit *cu atenție* traducerea în limba română a copiei “tratatlui”, la începutul căreia caligraful a notat în deplină cunoștință de cauză “tratatul de pace al sultanului Mehmed-*fi-i țărăna uşorârî* (subl. D. P.) cu Moldova” (sau cu “moldoveanul”–aș completa eu), ceea ce înseamnă fără posibilitate de negare, că acest act juridic a fost acordat *anterior datei de 3 mai 1481!* Însă N. Grigoraș a ignorat intenționat această precizare clară și 12 pagini ale contribuției sale au devenit o aridă înșiruire de date și fapte istorice preluate din diferite surse și studii istorice, fără a putea însă demonstra ideea preconceptută amintită anterior.

Mai interesante au fost analiza istorică și afirmațiile autorului din a doua parte a articolului său, unde a încercat să demonstreze că în anul 1486, după 6 martie, sultanul Băyezîd II a încheiat pacea cu Ștefan cel Mare³⁰⁷

După parcurgerea articolului lui N. Grigoraș se pot sublinia trei adevăruri: două legate de interpretarea istorică a izvoarelor și faptelor istorice și altul de metodologie–deontologie istorică. În primul rând, a început să se accepte în istoriografia românească postbelică realitatea obiectivă că la baza relațiilor speciale româno–otomane în evul mediu au stat “tratatele”–acte juridice “acordate” de sultanii otomani domnilor români. Existența lor obiectivă nu mai putea fi negată sau pusă sub semnul întrebării. În al doilea rând, autorul a intuit corect că în 1486 s-a încheiat un “tratat de

³⁰⁵ Aurel Decei – Nicoară Beldiceanu, *op. cit.*, *loc. cit.*, p. 338; Mihail Guboglu, în *Paleografia*, pp. 132; 165, a reproduces acest izvor istoric: fotocopiile, transliterația în alfabet latin și traducerea în limba română

³⁰⁶ N. Grigoraș, *A existat un tratat de pace între Mehmed II și Ștefan cel Mare?*, Iași, 1948, 25 p.

³⁰⁷ *Ibidem*, pp. 12–25.

pace” între sultanul Băyezid al II-lea și domnul Ștefan cel Mare. În *al treilea rând*, studierea relațiilor româno-otomane trebuie să se facă de către specialiștii *orientaliști turcologi*, folosirea și interpretarea corectă a izvoarelor istorice turco-osmane jucând un rol foarte important în cadrul acestei investigații. În cazul în care această problemă este abordată de către *ne turcologi*, cum a fost și exemplul lui N. Grigoraș, aceștia trebuie să utilizeze traduceri izvoarelor istorice otomano-orientale cu foarte mare atenție, pe de o parte, să renunțe la ideile preconcepute și să abordeze tratarea studiului *sine ira et studio*, pe de altă parte. În caz contrar, nu se fac decât deservicii istoriei ca știință, se consumă inutil timp, hârtie, cerneală ...

Cercetătorul transilvănean Georg Müller a studiat problema “stăpânirii turcești în Transilvania” și a “poziției juridice a acesteia față de Poarta otomană în epoca Principatului (1541–1688)”³⁰⁸. În *Cuvântul înainte* autorul a menționat faptul că a efectuat cercetări doar în arhivele transilvănene și ungare, unde a descoperit numeroase documente referitoare la subiectul abordat, valorificate ulterior în cadrul lucrării. A folosit, de asemenea, doar bibliografia de specialitate apărută în Transilvania, România, Ungaria, Austria etc. până în 1918 inclusiv. Cartea a fost editată în cadrul Secției din Sibiu a Institutului pentru studiul Europei Est–Orientale din București, director fiind marele istoric al Imperiului otoman și al relațiile româno-otomane, *orientalistul sui-generis* Nicolae Iorga. Neștiind limba turcă și neputând descifra documentele turco-osmane scrise în alfabet arab, Georg Müller nu a efectuat cercetări în arhivele turcești și nu a putut folosi lucrările istoricilor turci (în alfabet arab) apărute până la sfârșitul Primului război mondial. Cu aceste carențe de documentare, unele concluzii formulate de autor au fost relative, provizorii.

În primul capitol al lucrării Georg Müller a analizat raporturile juridice dintre Poarta Otomană și Principatul Transilvaniei³⁰⁹. După ce a punctat principalele caracteristici ale suzeranității Imperiului otoman asupra unor teritorii limitrofe acestuia, exercitată în evul mediu, autorul a definit “statutul de protecție/apărare” de care a beneficiat Transilvania din partea sultanului otoman în perioada Principatului. În schimbul obligațiilor de protecție și apărare, asumate de Poarta Otomană, împotriva unor atacuri externe (din partea habsburgilor, polonilor sau a unor domni extracarpatici “haini” sau “rebeli”), Principatul era obligat să plătească un tribut anual și “daruri sau cadouri” sultanului otoman, Transilvania devenind “vasală” sau “tributară” acestuia. Otomanii au ocupat unele cetăți de la frontariile Transilvaniei, atât pentru a o “proteja”, cât și pentru a interveni rapid în caz de “hainire” a unui principe. Dar sultanul nu a anexat niciodată Principatul, transformându-l în *pāşalık* otoman, nici măcar după “episodul Gh. Rákóczi II (1657–1660)”.

³⁰⁸ Georg Müller, *Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen. Verfassungsrechtliches Verhältnis Siebenbürgens zur Pforte, 1541–1688*, Tipografia I.S.E.E.O., Sibiu, 1923, 148 p

³⁰⁹ *Ibidem*, pp. 5–31: *Das Fürstentum und die Pforte*

Autorul a studiat în continuare relațiile complexe dintre principele transilvan și Poarta Otomană³¹⁰; dreptul juridic al acestui conducător de a fi ales de Dietă și conformat de sultan, poziția demnității princiere în Transilvania, dreptul de căsătorie, exercitarea funcției pe plan intern și extern, “obligațiile de supunere” ale principelui față de padișahul otoman: tributul anual, detașamentul militar pus la dispoziția comandanților otomani, strângerea de informații politico-militare din zona Europei Centrale, atitudinea față de dezertorii otomani sau români extracarpatici etc. Otomanii nu au intervenit în organizarea internă a Principatului și nu au încercat niciodată să o modifice. Transilvania a fost autonomă pe plan intern, guvernându-se după propriile sale legi seculare. Toate aceste caracteristici ale raporturilor transilvano-otomane au fost stipulate în *‘ahdnâme*-lele și *berāt*-ele “acordate” de sultanii otomani principilor transilvăneni în perioada 1541–1688.

În ultimul capitol al contribuției sale, Georg Müller a cercetat problema reprezentăției diplomatice a Transilvaniei la Istanbul³¹¹. După o privire de ansamblu asupra acestei instituții diplomatice, autorul a insistat asupra funcției de șef sau conducător al acestei reprezentanțe diplomatice: criteriile obiective și subiective ale numirii în funcție, condiționată, în general, de calitatea de membru al Dietei Principatului; numărul acestor *kapukehâyâ*-le (numite de autor *kapitihâ*) și durata serviciului lor, sfera și modul de activitate diplomatică, ceremonialul de investitură în țară și de prezentare în fața autorităților otomane la Istanbul, cheltuielile de călătorie în capitala de pe Bosfor și de întreținere acolo etc.³¹²

Acest “șef” (*bâșkapukehâyâ*) avea în subordine, în anumite perioade sau împrejurări istorice, alte *kapukehâyâ*-le, numite de autor “reprezentați permanenți” la Istanbul. Georg Müller a stabilit criteriile și condițiile ce trebuiau îndeplinite pentru a fi numit în funcție și a activa la Istanbul, necesitatea cunoașterii și folosirii limbii turco-osmane, statutul juridic al acestui agent atât în cadrul reprezentanței, cât și în raport cu marii demnitari otomani sau cu ambasadorii marilor puteri europene, durata și sfera de activitate, “colegii de serviciu” și “personalul din cancelarie”, costurile de călătorie și întreținere la Istanbul³¹³ etc.

Un rol important în activitatea acestei reprezentanțe diplomatice l-a jucat traducătorul, interpretul sau “tâlmaciul de limbă turcă”, care mijlocea relațiile oficiale și comunicarea cu “ceialalți” din afara reprezentanței: autoritățile otomane, diplomații europeni etc. Au fost angajați atât “tâlmaci” sau “d̄ragomani” turco-greco-levantini, agreați de conducătorii otomani, cât și traducători transilvăneni, selectați dintre “studenții transilvăneni” care învățau limba turco-osmană la Istanbul, și cu care

³¹⁰ *Ibidem*, pp. 30–70: *Der Landesfürst und die Pforte*.

³¹¹ *Ibidem*, pp. 70–142: *Die siebenbürgische Gesandtschaft bei der Pforte*.

³¹² *Ibidem*, pp. 70–96.

³¹³ *Ibidem*, pp. 97–129.

kapukehâyâ-lele întrețineau strânse relații de serviciu, urmărind și îndrumând metodică și calitatea “pregătirii” acestora³¹⁴.

Reprezentanța diplomatică a Transilvaniei își avea sediul în “siebenbürgische Haus”, *Erdel-Sarây*, cumpărată probabil de la vreun particular stambuliot și restaurată într-un stil arhitectonic transilvan. “Casa transilvăneană” se găsea în cartierul *Fanar (Fener)*, pe unul din dealurile din apropierea Cornului de Aur. În vecinătatea sa se găseau *Boğdân-Sarây* și *Iflâk-Sarây*, sediile misiunilor diplomatice ale celorlalte două țări românești³¹⁵.

Bibliografia izvoarelor și lucrărilor istorice cercetate și folosite de Georg Müller întreaga în mod necesar structura echilibrată și judicios proporționată a acestei lucrări³¹⁶.

Nicolae Iorga a recenzat această contribuție chiar în anul publicării sale, apreciind-o ca fiind de o mare precizie și minuție cronologică, elaborarea ei presupunând îndelungate cercetări pregătitoare și o tenace parcurgere a izvoarelor istorice transilvano-ungare. Georg Müller a expus “condițiile de drept” în care “Transilvania principilor maghiari autonomi” a ajuns sub suzeranitatea și protecția otomană. Marele istoric român a reluat principalele idei și concluzii ale cărții recenzate, aducând interesante și necesare completări, de pe poziția *orientalistului sui-generis* care aprecia evoluția și manifestarea “fenomenului otoman”, a “chestiunii orientale” și a relațiile româno-otomane la nivel global, la scara Europei Centrale și de Est. Din acest punct de vedere, Nicolae Iorga a apreciat că, pentru o mai bună înțelegere a subiectului abordat, cercetarea ar fi trebuit fi făcută într-o manieră mai consecventă și dintr-o perspectivă mai cuprinzătoare, pentru a fixa și perioadele distincte ale “autonomiei politice” a Transilvaniei în raport cu Imperiul otoman. Recenzorul a propus trei etape “politice” ale acestei situații *de jure*: 1) “la început prestigiul regalității maghiare a persistat”: Ioan Zápolya și fiul său Ioan Sigismund Zápolya (1540–1571); 2) “epoca dinastiei Báthory” (1571–1602); 3) “personalitățile noilor dinastii: Bocskai, Rákóczi, Apafi” (1605–1690). Făcând abstracție de aceste “precizări și completări”, Nicolae Iorga a apreciat în încheiere că maniera de abordare și de finalizare a acestei interesante cercetări dovedea că Georg Müller a înțeles, din perspectivă istorică, particularitățile subiectului tratat și că a elaborat o lucrare istorică de multă vreme necesară în istoriografia românească și europeană a problemei³¹⁷.

³¹⁴ *Ibidem*, pp. 130–138.

³¹⁵ *Ibidem*, pp. 138–143.

³¹⁶ *Ibidem*, pp. 143–148.

³¹⁷ Nicolae Iorga, în “B.I.E.E.S.O.”, X-e année, n-os 7–12/Juillet–Décembre 1923, Bucarest, pp. 83–89.

Observații și completări interesante și pertinente referitoare la lucrarea lui Georg Müller a formulat și V. Zaborovschi³¹⁸, punând mai mult accentul pe rivalitatea otomano-habsburgică pentru Transilvania și, pornind de la această realitate istorică, pe specificitatea statutului Principatului în raport cu Imperiul otoman, în comparație cu cel al țărilor românești extracarpatiche. Aceste aspecte ale relațiilor otomano-transilvane au fost mai puțin abordate, după opinia recenzorului, de către autorul sibirian.

Lucrarea lui Georg Müller a fost o îndrăzneță contribuție la studierea relațiilor transilvano-otomane în epoca Principatului, abordate doar prin prisma izvoarelor istorice central-europene (transilvănene, ungare, habsburgice). Inițiată și finalizată sub auspiciile Institutului pentru studiul Europei Est-Orientale din București, condus de Nicolae Iorga, *Die Türkenherrschaft in Siebenburgen* a fost o lucrare ce ilustra nivelul de dezvoltare atins de istoriografia românească la începutul perioadei interbelice. Faptul că a fost scrisă într-o limbă de circulație europeană i-a facilitat accesul în istoriografia internațională, reprezentând punctul de vedere românesc referitor la subiectul istoric abordat.

După un sfert de secol, istoricul clujean Ștefan Pascu a reluat studiul problemei Transilvaniei sub suzeranitate otomană, perioada 1541-1691³¹⁹. Inspirându-se în mod evident din contribuția, anterior analizată, a lui Georg Müller, dar folosind și noile studii, articole și ediții de izvoare istorice pe această temă apărute până în 1948, autorul a subliniat caracteristicile generale ale evoluției politice, economice, sociale, culturale, religioase etc. ale provinciei românești intracarpatiche în perioada precizată. Șt. Pascu a interpretat doar izvoarele istorice deja cunoscute, maghiare, germane, românești, poloneze etc., fiindu-i inaccesibile cele otomano-orientale, indispensabile unei astfel de analize istorice. În aceste condiții, această contribuție, profitabilă pe plan metodologic-didactic, dar deficitară din punct de vedere al surselor istorice folosite, nu a depășit limitele lucrărilor istoriografice românești consacrate acestei teme, publicate până în 1948. Studiul lui Ștefan Pascu nu a reprezentat însă acel atât de necesar "pas înainte" istoriografic în definirea statutului Transilvaniei în raporturile complexe cu Imperiul otoman ci, mai degrabă, a fost o invitație adresată istoricilor turcologi români pentru clarificarea tuturor aspectelor acestei probleme.

Alt istoric clujean, Ioan Lupaș, a analizat una din cele mai agitate și mai tensionate perioade din istoria Transilvaniei, și anume a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când această provincie românească, cu o individualitate bine stabilită în sistemul politic central-european, a trecut de sub suzeranitatea-protecția otomană sub

³¹⁸ V. Zaborovschi, *Ceva despre situația de drept internațional a Țărilor Române supu Turci*, în "R.I.", anul X, nr. 7-9/Iulie-Septembrie 1924, București, pp. 191-194.

³¹⁹ Ștefan Pascu, *Transilvania în epoca Principatului. Timpul suzeranității turcești, 1541-1691*, Cluj, 1948.

ocupația efectivă habsburgică³²⁰. Nefiind, ca și G. Müller sau Șt. Pascu, *turcolog*, I. Lupaș a interpretat *doar* izvoarele istorice europene, edite sau inedite, la care a avut acces, direct sau indirect. Autorul a ajuns astfel la concluzia că această schimbare de statut (politic, juridic, militar etc.) al Transilvaniei s-a datorat decăderii politico-militare a Principatului, determinată, în primul rând, de eșecurile lui Gh. Rákóczi al II-lea și de înfrângerea Țărilor Române în războiul antiotoman desfășurat între 1658–1660. Pe de altă parte, ruperea echilibrului politico-militar central-european de către otomani prin atacul și asediul Vienei în 1683, urmate de contraatacul austro-polon, retragerea armatei sultanale și cucerirea Ungariei centrale și sudice de către habsburgi au dus, inevitabil, la intrarea trupelor austriece în Transilvania și ocuparea provinciei de către acestea. Deși nu a putut folosi *izvoarele istorice otomano orientale*, fără de care nu se poate realiza o analiză completă a acestor evoluții, totuși I. Lupaș a prezentat veridic contextul general central-european și particular transilvănean în care s-au derulat faptele istorice politico-diplomatice și militaro-strategico-tactice amintite anterior.

Sinteza istorică, *bazată în primul rând pe analiza izvoarelor istorice otomano orientale*, despre statutul complex al Transilvaniei în raport cu Imperiul otoman (mijlocul secolului al XVI-lea–sfârșitul celui următor) rămânea totuși un deziderat major al istoriografiei turcologice românești, realizat parțial abia peste jumătate de veac³²¹.

Turcologul H. Dj. Siruni a studiat titulatura ce era acordată domnilor români în documentele emise de cancelariile sultanală sau vizirală în secolele XVI–XIX³²². Această nouă abordare istorică continua și completa studiul anterior al aceluiași istoric despre numirea și instalarea domnilor români la București și Iași³²³. Autorul a folosit ca bază documentară pentru noua sa contribuție documentele otomane de la Arhivele Statului din București, pe care izvoare istorice le-a catalogat în anii 1940–1941. În legătură cu folosirea acestora în istoriografia românească, H. Dj. Siruni a subliniat un trist adevăr, anume valorificarea “insuficientă a izvoarelor (...) turcești, unele din ele fiind necunoscute direct până acum, altele nefiind utilizate decât în mod indirect, în

³²⁰ Ioan Lupaș, *Sfârșitul suzeranității otomane și începutul regimului habsburgic în Transilvania*, București, 1943.

³²¹ Cristina Feneșan, *Constituirea Principatului autonom al Transilvaniei*, E. E., București, 1997, 347 p.; Călin Felezeu, *Juridical Statute of the Transylvanian Principality in Relation with the Sublime Porte*, în “Bulletin of the Center for Transylvanian Studies”, volume III, nr. 1, January 1994, Cluj-Napoca, 1994, 56 p.; idem, *Statutul Principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541–1688)*, Editura “Presa Universitară Clujeană”, Cluj-Napoca, 1996, 383 p.

³²² H. Dj. Siruni, *Haşmetlii. Pe marginea titlaturii domnilor români în cancelaria otomană*, în “H.”, an II, 1942, București, pp. 139–202.

³²³ Idem, *Domni români la Poarta otomană*, București, 1941, 124 p. + XXI pl.

măsura în care fuseseră cercetate de străini, spre a fi reproduse apoi în literatura istorică românească, de multe ori într-o formă cu totul schimbată sau alterată³²⁴.

La începutul studiului său, turcologul român a oferit informații generale despre cancelaria sultanală din Istanbul, titulatura padișahilor (*'invan*), a marilor viziri, și cea acordată de conducătorii otomani “suveranilor străini” din Europa și Asia Centrală³²⁵. În continuare autorul a enumerat și explicat denumirile date de otomani Țărilor Române: *Eflāk* (Țara Românească), *Boğdān* (Moldova), *Erdel* (Ardeal) etc. Referitor la “locul Țărilor Române în organizația administrativă a Imperiului Otoman”, autorul a diferențiat două situații politico-juridice: cea *de jure*, în care otomanii susțineau că Țările Române “erau considerate dintre *eyālet*-ele Imperiului Otoman”, și cea *de facto*, ilustrată de adevărul istoric obiectiv că statele românești “(...) nu erau niște provincii făcând parte din sistemul administrativ al imperiului, ci țări autonome, legate cu imperiul numai prin unele obligațiuni determinate”³²⁶.

În ceea ce privește “denumirea domnilor români în textele turcești”, H. Dj. Siruni a enumerat și explicat titlurile de *voivoda*, *voivoda-beg/bey*, *mir*, *hakim*, *ban*, *celebi*, *prens* sau *ghiavur-efendi*³²⁷. “Semnele onorifice ale Domnilor Români”, acordate de înalții demnitari otomani cu ocazia investirii în funcție, au fost: o cabaniță de postav roșu, blănită cu piei de zibelină; un steag (*sancak*, *bayrak*, *'alem*); două tuiuri (*tuy*); o “cușmă brodată cu aur” (*işkūf* sau *kuka*); un cal (*at*) cu harnașamentul frumos împodobit; un buzdugan (*topuz*). “În timp ce Țările Române au stat sub suzeranitatea turcilor, domnii români n-au purtat coroană”, a afirmat autorul³²⁸.

“Turcii consideră pe cei doi Domni ai Țării Românești și al Moldovei ca doi prinți streini cu oarecare dependență de Poartă, ca doi pași cu două sau trei tuiuri. Domnii se bucură de acele onoruri exterioare care sunt rezervate Khanului tătar; ei erau considerați totodată ca ambasadorii Porții pe lângă guvernele creștine, și îndeosebi pe lângă cele vecine. Prin ei Poarta culegea știrile necesare despre acele țări unde nu aveau reprezentanți; de aceea Domnii urmăreau situația țărilor europene, raportând-o Porții. (...) Această misiune încredințată de înalții demnitari otomani domnilor români dovedea încrederea de care se bucurau Domnii români spre a îndruma dispozițiunile Înaltei Porți”³²⁹.

Referitor la titlaturile domnilor români în documentele otomane, H. Dj. Siruni a selectat numeroase “formule” din “poruncile împărătești și vizirale” pe care le-a redat în traducere românească. În aceste “expresii” se găsea “un interesant și bogat

³²⁴ Idem, *Haşmetlii*, p. 139.

³²⁵ *Ibidem*, pp. 140–151.

³²⁶ *Ibidem*, pp. 151–158.

³²⁷ *Ibidem*, pp. 158–163.

³²⁸ *Ibidem*, pp. 193–168.

³²⁹ *Ibidem*, pp. 169–171.

mozaic de epitete date Domnului”, pe care autorul le-a enumerat într-un capitol special. Dintre toate, cel mai important epitet era “titlul de *Haşmetlü*, pe care îl întâlnim aproape în toate adresele demnitarilor turci, celelalte epitete schimbându-se după caz. Acest titlu de *Haşmethü* corespunde celui de «Majestatea Sa» de astăzi, (...) și însemnează «plin de magnificență, de majestate, majestuos». Era deci rezervat exclusiv suveranilor streini, atât împăraților cât și regilor. (...) Întrebuițând acest epitet, demnitarii turci recunoșteau în mod tacit continuitatea suveranității românești asupra țărilor locuite de Români, cu toate că ele erau subjugate vremelnice, iar pe Domni îi considerau ca niște capi de stat”³³⁰.

Însuși titlul de *Haşmetlü* acordat de demnitarii otomani domnilor români dovedea “locul cu totul excepțional al Țărilor Române în rândul celorlalte ținuturi subjugate, (...) erau țări închinete, nicidecum anexate, (...) țări cu oarecare dependență economică, cu unele restricțiuni vremelnice în domeniul politic”. Principatele Române erau considerate de către otomani grânarele Istanbulului, produsele agricole românești fiind vândute acolo “în anumite condițiuni”³³¹.

Această lucrare a lui H.Dj. Siruni a fost recenzată favorabil în revistele de specialitate, fiind considerată o importantă contribuție, bazată pe studierea, interpretarea și valorificarea documentelor otomane de la Arhivele Statului București, la clarificarea raporturilor complexe româno-otomane în evul mediu³³².

O atitudine critică la adresa acestei contribuții a adoptat turcologul Mihail Guboglu. Acesta i-a reproșat lui H.Dj. Siruni lipsa unei metode științifice în abordarea subiectului, titlul nu i se părea “prea nimerit”, iar studiul nu era decât “o îngrămădire de adrese, titulaturi și diverse formule diplomatice ale cancelariei sultanilor”³³³. Însă critica negativistă a lui Mihail Guboglu, cu o puternică tentă subiectivă, era exagerată.

Analizând obiectiv acest studiu al lui H.Dj. Siruni, trebuie subliniată soliditatea bazei documentare: izvoarele istorice otomane *inedite* referitoare la Țările Române, de la Arhivele Statului București. Apoi, contribuția e necesar să fie privită ca o continuare și o completare a celei din 1941. Chiar dacă exemplele de titulaturi folosite de autor par, pentru un nespecialist, livrești, stereotipe și lipsite de importanță, cu toate că unele afirmații nu sunt destul de fundamentate documentar iar altele se dovedesc, într-o anumită măsură, puțin “forțate”, totuși concluziile generale formulate de H.Dj.

³³⁰ *Ibidem*, pp. 171–184; 189–200.

³³¹ *Ibidem*, pp. 184–189; 200–202.

³³² Vezi recenziile și notele bibliografice semnate de Gh. Drulă, în “R.I.R.”, XIII, 1943, București, fasc. IV, p. 171; N. Bănescu, în “R.I.”, vol. XXIX, nr. 7–12/Iulie–Decembrie/1943, București, pp. 303–304; Aurel Decei–Nicoară Beldiceanu, *op. cit.*, p. 345.

³³³ Mihail Guboglu, *Orientalistica română*, p. 326; idem, *Contributions roumaines*, p. 466; idem, *Paleografia*, p. 19.

Siruni au fost confirmate de cercetările turcologice din ultima jumătate de secol referitoare la caracterul "aparte" al relațiilor seculare româno-otomane.

Același H.Dj. Siruni a tradus, prefațat și publicat în limba română informațiile despre Țările Române în evul mediu³³⁴ cuprinse în masiva lucrare a preotului armean Hugas Ingigian, *Geografia celor patru părți ale lumii*, vol. VI, Veneția, 1804, pp. 163–226.

În primele șase capitole ale "mărturiilor" sale, H. Ingigian a oferit informații despre numele, întinderea geografică, granițele și populația Țărilor Române, formele de relief, climatul, activitatea economică, obiceiurile și limba locuitorilor acestora, principalele evenimente istorice de la nordul Dunării inferioare, începând cu getodacii și până la începutul secolului al XIX-lea³³⁵.

Pentru preocupările românești de turcologie din perioada interbelică, mult mai valoroase sunt capitolele următoare, al VII-lea – al XII-lea. În cel despre *guvernarea* Principatelor Române, autorul a precizat că "peste Moldova și Valahia supraveghea câte un bei pus de Imperiul otoman și având gradul de pașă cu două sau trei tuiuri. Lor li se dădeau aproape aceleași onoruri ca și Hanilor tătărăști. Beiul are și funcția de ambasador al Înaltei Porți pe lângă Statele creștine. Prin aceștia Înalta Poartă este reprezentată mai ales în statele vecine și prin ajutorul lor Imperiul primește diferite știri despre acele țări unde ea nu are ambasador"³³⁶. Referitor la administrația internă a Principatelor Române, "beiul se deosebea de pașă prin funcționarii săi și prin fel de fel de legi și de ceremonii care sunt moștenite dela foștii principii ai Moldovei și Valahiei"³³⁷.

În continuare H. Ingigian a descris "semnele de investitură" (cuca, cabanița, calul, sabia, steagul, buzduganul) acordate de sultan domnilor numiți la București și Iași, ceremonia de intrare în capitalele anterior amintite și de investire aici, statutul politic, juridic, administrativ, diplomatic și militar al Principatelor Române în raport cu Imperiul otoman, rangurile boierești românești³³⁸.

Toate aceste informații au fost completate cu alte aprecieri referitoare la sigiliul și venitul Țărilor Române, titlurile domnului, organizarea militară, religioasă și administrativ-teritorială a Principatelor Române³³⁹. Concluzia ce se desprinde din aceste foarte interesante și importante "mărturii armenesti" ale lui H. Ingigian este că

³³⁴ Părinte Hugas Ingigian (1758–1843), *Mărturii armenesti despre români. Valahia și Moldova, eialete guvernate de principii străini*, prefață și traducere de H. Dj. Siruni, în "A.A.R.M.S.I.", s. III, t. IX, 1929, București, 62 p.

³³⁵ *Ibidem*, pp. 7–33.

³³⁶ *Ibidem*, p. 33.

³³⁷ *Ibidem*, p. 34.

³³⁸ *Ibidem*, p. 34–43.

³³⁹ *Ibidem*, p. 43–62.

Țările Românești nu au fost niciodată cucerite de otomani și transformate în *pāşālik*-uri, ci au continuat să rămână entități statale ce se administrau după legi proprii românești, dar aflate în raporturi de dependență–protecție (“eyalete”) față de Imperiul otoman. Ele erau “guverdate de principii străini”, adică de *conducători ne-otomani*, români sau fanarioți. Faptul că în principatele române s-a păstrat instituția domniei era încă o dovadă clară că acestea erau “separate” prin teritoriu, conducător, administrația internă, inițiative de politică externă, populație etc. de Imperiul otoman propriu-zis.

Traducerea acestui izvor istoric narativ armenesc a reprezentat o importantă contribuție la alcătuirea unui *corpus* de “mărturii străine” despre statutul complex al Țărilor Române în raport cu Imperiul otoman în evul mediu. Observatorul imparțial și obiectiv care a fost H. Ingigian a sesizat, în general corect, caracterul particular al relațiilor româno–otomane, iar observațiile sale, inserate în amintita sa descriere generală a lumii, au putut fi cunoscute și folosite de istoriografia europeană de la începutul secolului al XIX-lea. Mai mult decât atât, informațiile istorico–geografice oferite de H. Ingigian au influențat, într-o anumită măsură, și direcțiile de cercetare istorică ale armenistului și turcologului H. Dj. Siruni, acesta ocupându-se în mod special după 1938 cu studiul relațiilor româno–otomane în secolele XVI–începutul secolului XIX, pe baza valorificării *izvoarelor istorice otomane inedite* aflate în România.

Referitor la acest domeniu al preocupărilor turcologice românești, se poate concluziona că s-au conturat *trei* direcții de cercetare istorică: *prima*, referitoare la *kapukehāyā*-lele domnilor români la Poarta Otomană (I.D. Condurachi, A.H. Golimas, G. Müller); *a doua*, despre “tratatele” româno–otomane în evul mediu (N. Beldiceanu, Aurel Decei, N. Grigoraș); iar *a treia*, mai cuprinzătoare, a avut în vedere statutul complex al Țărilor Române în raport cu Imperiul otoman (G. Müller, H.Dj. Siruni, A.H. Golimas, Aurel Decei). Toate aceste cercetări, întreprinse de specialiști turcologi sau de istorici medievaliști, având la bază izvoare istorice otomane și/sau românești/europene, au subliniat, în general corect, caracterul relațiilor complexe româno–otomane în secolele XV–XIX.

*

Al treilea domeniu al cercetărilor privind relațiile multiple româno–otomane a fost cel referitor la *influențele orientale* în arhitectura românească și la monumentele arhitectonice românești la Istanbul.

Preotul orientalist Vasile Radu a studiat legăturile spirituale ce au existat între Mănăstirea Sfântul Spiridon Vechi din București și patriarhul Silvestru al Antiohiei, pornind de la cele două inscripții bilingve, în limbile greacă și arabă, ce se găseau deasupra ușii de la intrare și pe icoana amintitului Sfânt. Descifrarea celor două

inscripții arabe a oferit informații istorice foarte interesante: acest ansamblu monahal a fost refăcut de domnul Constantin Mavrocordat în 1747 și închinat scaunului patriarhal al Antiohiei. La mijlocul secolului al XVIII-lea patriarhul itinerant, "peregrin", al Antiohiei, Silvestru, se afla în Țara Românească. V. Radu a oferit informații inedite despre călătoria patriarhului Silvestru al Antiohiei prin Țara Românească la mijlocul secolului al XVIII-lea. Cele două inscripții arabe au fost tipărite cu alfabet arab, ceea ce constituia o noutate în domeniu, și traduse în românește și franțuzește³⁴⁰

Marcel Romanescu a descris și studiat vestigiile arhitectonice ale "monumentelor românești" din fosta capitală otomană: *Boğdân Sarây, Vlah Sarây*, Biserica Sf. Gheorghe din Fanar, Biserica Sf. Maria Muhliotisa, Palatul lui Dimitrie Cantemir³⁴¹. Istoricul C.C. Giurescu a afirmat despre această contribuție că era un "articol prețios atât prin informațiile ce cuprinde cât și prin îndemnul la cercetări noi pe care-l dă (...) Articolul d-lui Romanescu e un argument în plus pentru înființarea unui institut de cercetări istorice la Stanbul și pentru crearea unei catedre de limbă și istorie turcească la una din universitățile românești (subl. D. P.)"³⁴²

Minodora Ignat a cercetat influențele orientale în tehnica construcției și ornației unor monumente arhitectonice din Moldova în secolele XVII–XVIII. Autoarea a ajuns la concluzia că astfel de influențe au existat, dar în general ele au fost adaptate la specificul arhitectonic românesc³⁴⁵.

Nicolae Iorga a descris sumar, din punct de vedere istorico-arhitectonic, moscheele construite în fostele *kazâ*-le otomane înființate la nordul Dunării inferioare, pe pământ românesc. Până în perioada interbelică s-au păstrat moscheele de la Mangalia (datând din secolul al XVII-lea, cu cimitir), Siliștra (din secolul al XVI-lea), Brăila, Ismail, Hârșova. Despre moscheea de la Ismail, Nicolae Iorga a afirmat că era cel mai vechi monument arhitectonic otoman de pe pământ românesc, datând din perioada c. 1485–c. 1520. Dar această afirmație este eronată, pentru că otomanii au anexat *Bucak*-ul, deci și localitatea Ismail, abia în 1538. În cea ce privește moscheea de la Mangalia, ea a fost restaurată după 1918, iar cele mai frumoase pietre sepulcrale din cimitirul acesteia au fost fotografiate³⁴⁴. Fotografii alb-negru ale acestor moschei

³⁴⁰ Preot Vasile Radu, *Mănăstirea Sf. Spiridon și Patriarhul Silvestru al Antiohiei*, în "R. I. R.", vol. III, 1933, București, pp. 11–31.

³⁴¹ Marcel Romanescu, *Monumentele românești la Stanbul*, în "Boabe de grâu", nr. 6/iunie 1932, București, extras, 15 p.

³⁴² Vezi nota bibliografică semnată de C.C. Giurescu în "R. I. R.", vol. III, 1933, București, p. 118.

³⁴³ Minodora Ignat, *Influențe orientale în arhitectura moldovenescă*, în "Arta și Arhitectura", fasc. IX–X, 1936, București, pp. 25–32. Vezi nota bibliografică în "R. I. R.", VII, 1937, București, fasc. II, p. 224.

³⁴⁴ Nicolae Iorga, *Moschei pe pământ românesc*, în "B. C. M. I.", anul XXII, nr. 62/Octombrie–Decembrie 1929, Vălenii de Munte, pp. 184–187

au completat explicațiile lui Nicolae Iorga. Turcologul german Franz Babinger a tradus în limba germană inscripțiile în alfabet arab ale acestor pietre tombale³⁴⁵.

În domeniul amintit anterior preocupările de turcologie au fost mult mai modeste, atât cantitativ cât și prin sfera de cuprindere a subiectelor abordate. Importanță rămâne însă invitația, subînțeleasă sau expres formulată, adresată de autori celorlalți istorici, de a continua această direcție de cercetare și de a aborda și alte subiecte circumscrise acesteia, neglijate sau sumar tratate până atunci.

*

Al patrulea și ultimul domeniu al preocupărilor de turcologie privind relațiile complexe româno-otomane a fost cel referitor la interferențele culturalo-istoriografico-tipografice româno-orientale în secolele XVI–XVIII

Dan Simionescu și Emil Muracade au studiat tipăriturile românești pentru arabi în secolul al XVIII-lea. După moartea patriarhului Atanasie IV Dabbas (1724), care fusese încurajat și sprijinit material de Constantin Brâncoveanu în tipărirea cărților bisericești pentru arabii din Orientul Apropiat, activitatea tipografică a fost supravegheată de către diaconul Abdullâh Zakhar (1680–1748). Patriarhul Silvestru al Antiohiei, urmașul lui Atanasie IV, a tipărit la Iași și București, între 1745–1747, următoarele cărți religioase pentru arabi: *Condac-ul*, Iași, 1745 (în limbile greacă și arabă, cu cheltuiala lui Ioan Mavrocordat); *Arbitrul adevărului și expunerea dreptății*, Iași, 1746; *Cina cea divină*, Iași, 1747; *Psaltirea*, București, 1747; *Colecția scrisorilor a două sinoade convocate la Constantinopol despre catolicismul în Siria*, București, 1747³⁴⁶.

C.C. Giurescu a cercetat cele două tipărituri “turcești” imprimare la București–Snagov în 1701 și 1768³⁴⁷. Prima dintre ele, *Liturghia greco-arabă*, ediție bilingvă

³⁴⁵ Cristina Feneșan, *Franz Babinger: ein deutscher Beitrag zur rumänischen Osmanistik*, în “R.E.S.E.E.”, XXXIIe année, n-os 3–4/1994, Bucarest, pp. 320–321, scrisoarea lui Babinger către Iorga din 5 decembrie 1930.

³⁴⁶ Dan Simionescu, Emil Muracade, *Tipar românesc pentru arabi în secolul al XVIII-lea*, în “Cercetări Literare”, III, 1939, București, extras. 32 p. Vezi și notele bibliografice semnate de Ioan I. Neda în “R.I.R.”, X, 1940, București, p. 479 și de Aurel Decei – Nicoară Beldiceanu în *K.M.R.*, p. 345. A se consulta și *Literatură română. Dicționar cronologic*, coordonatori I. C. Chițimia și Al. Dima, E.Ș.E., București, 1979, pp. 59–60.

³⁴⁷ C. C. Giurescu, *Livres turcs imprimés à Bucarest (1701 et 1768)*, în “R.I.R.”, XV, 1945, fasc. III, București, pp. 275–286; vezi și nota bibliografică semnată de Aurel Decei – Nicoară Beldiceanu în *K.M.R.*, p. 399. A se consulta și *Literatură română*, pp. 48–49, unde s-a afirmat că în “1701–apare la Snagov *Liturghia greco-arabă*, imprimată sub supravegherea lui Ignatie Pytianos. Este o mărturie importantă a rolului pe care îl are Țara Românească în timpul lui Constantin Brâncoveanu în răspândirea culturii și apărarea ortodoxiei”.

greacă–turcă“, imprimată doar cu alfabet grecesc pentru ambele limbi, a fost prima carte cu text în limba turco-osmană din istoria tipografiei românești. Ea mai conținea și textul unui *fermân* acordat de sultanul Murād al III-lea la doi negustori occidentali în 1587. Tipograful Ignatie Pytianos a supravegheat imprimarea acestei cărți.

A doua carte religioasă imprimată la București a fost *Catehismul creștin (Învățătura creștină)* (1768), cu text grec și turco-osman doar în alfabet grecesc. Cartea mai conținea și textul turco-osman în alfabet grecesc al epistolei/scriorii enciclice a lui Paisie, patriarhul Constantinopolului, din august 1727. Aceste două importante cărți religioase erau destinate activităților religioase ale populației creștine ce vorbea limba turco-osmană din Anatolia și Siria. Textele turco-osmane cercetate de C.C. Giurescu și reproduse în articol au fost traduse de turcologul Aurel Decei, bun prieten și colaborator al amintitului istoric.

Aurel Decei a completat informațiile oferite de studiul lui C.C. Giurescu, analizând un exemplar al *Ceaslovului grecesc și arăbesc* tipărit de Antim Ivireanul la Snagov–București, în 1702, cu banii oferiți de domnul Constantin Brâncoveanu³⁴⁸. A tradus și publicat cele trei *ex libris*-uri de pe respectivul exemplar și *exhortația* (“cuvânt către cititor”) lui Antim Ivireanul de pe ultima pagină a *Ceaslovului*. În partea a doua a studiului său, Aurel Decei a republicat traducerea românească a *foii de titlu*, a *versiunilor* și a *prefaței Învătăturii creștinești* (1768), studiată de C.C. Giurescu.

O altă direcție de cercetare turcologică în domeniul anterior amintit a urmărit *interferențele culturale istoriografice româno otomane* în secolele XVIII–XX.

Astfel, Gh. Duzinchevici a analizat manuscrisul românesc al unei istorii a Imperiului otoman, izvor istoric narativ aflat la Biblioteca *Ossolineum* din Lwow, la cota **ms. 5835/III**³⁴⁹. Titlul acestui manuscris este: “Chipurile împăraților turcești, dimpreună cu istoriile lor scrise pe scurt, în ce fel au urmat unul după altul, de la cel dintâi până la cel de acum la împărăție”, respectiv de la “Osmân I la Ahmed al III-lea. Manuscrisul nu avea menționată data la care a fost scris, iar analiza internă a sa nu a permis să se afle dacă era un original sau o copie a unuia elaborat anterior. Gh. Duzinchevici a putut preciza însă că textul de bază a fost redactat după anul 1710. Autorul manuscrisului original nu e cunoscut, nu era totuși român. El a folosit izvoare cronistice pe care nu le-a numit. Acest text era însoțit de portretele a 27 de sultani, desenate de mână, în diferite culori. În concluzie, Gh. Duzinchevici a afirmat că originalul a fost redactat într-o limbă străină și că a circulat prin Principatele Române

³⁴⁸ Aurel Decei, *Din tipăriturile orientale la București, în secolul XVIII-lea*, în “R.I.R.”, XV, 1945, București, fasc. III, pp. 365–371; A se consulta și *Literatura română*, p. 49; vezi și nota bibliografică semnată de Nicoară Beldiceanu în *K.M.R.*, p. 338

³⁴⁹ Gh. Duzinchevici, *Unecunoscută istorie a Imperiului turcesc în manuscris românesc*, în “R.I.R.”, IV, 1934, București, pp. 289–291

în manuscris, sau, poate, chiar tipărit. Acest "compendiu" de istorie otomană a fost tradus sau rezumat în limba română de un cărturar român sau, poate, de unul străin cunoscător al limbii noastre. Manuscrisul de față era fie originalul traducerii, fie o copie a sa. Prelucrarea în limba română s-a realizat după mulți ani de la elaborarea originalului (după 1710), spre sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Victor Papacostea a analizat o altă "istorie" a sultanilor otomani, întocmită de cărturarul Dionisie Fotino³⁵⁰ în limba greacă. Titlul manuscrisului lui Dionisie Fotino este: "Prescurtarea generală a istoriei otomane, de la Othman cel dintâi până la Sultanul Mahmud, cel ce stăpânește acum, cu multe anecdote și cu toate chipurile împăraților, naturale(...)". Fiecare biografie imperială era însoțită de portretul sultanului respectiv, realizat în acuarelă și peniță, autorul dovedindu-se a fi un fin și înzestrat portretist. Manuscrisul includea 33 de biografii sultanale, dintre care doar primele 26 erau însoțite de portretele respective. Dionisie Fotino nu a mai reușit să deseneze și chipurile ultimilor șapte sultani, ale căror biografii le-a întocmit totuși. Cărturarul cu preocupări de istorie otomană a elaborat opera sa în două etape: între 1800–1807 și, ulterior, în intervalul 1819–1821. Ca izvoare istorice a folosit lucrările lui Hacci Khalifa și alte scrieri istorice otomane sau creștine neidentificate însă (posibil bizantine–Ducas, și italiene–Paolo Giovio). În ceea ce privește concepția istorică ce a stat la baza elaborării contribuției lui D. Fotino, Victor Papacostea a precizat că autorul nu a realizat o înlănțuire cronologică a evenimentelor, ci a preferat o tratare anecdotică–nativă a subiectului ales. Dionisie Fotino a încercat să încadreze datele istorice într-un plan de idei generale: evoluția istoriei otomanilor a parcurs două faze: *măriră și decăderea* puterii otomane, asemănătoare cu sau poate inspirată din concepția istorică a lui Dimitrie Cantemir. În centrul expunerii se afla persoana și personalitatea sultanului, referirile la supușii acestuia erau sporadice iar unele biografii lipseau în totalitate. Dionisie Fotino s-a dovedit a fi un temperament înclinat spre satiră și ironie, un fin observator al personajelor și evenimentelor pe care le-a descris. A condamnat și ridiculizat absolutismul sultanilor, slăbiciunea clasei politice otomane și intrigile din cadrul acesteia, decadența statului și societății otomane. Istoria românilor și a relațiilor româno–otomane a fost foarte puțin tratată, aproape ignorată, în această contribuție biografică. În a doua etapă a redactării, autorul a intenționat să introducă în lucrarea sa relatările câtorva episoade sângeroase din istoria medie a românilor.

În concluzie, Victor Papacostea a subliniat faptul că această scriere a lui Dionisie Fotino a fost a patra contribuție de istorie otomană din spațiul cultural românesc, după manuscrisul anonim de la Mănăstirea Cașin (sec. XVII), sinteza elaborată de principele cărturar umanist moldav Dimitrie Cantemir (1714–1716) –

³⁵⁰ Victor Papacostea, *Viștile sultanilor. Scriere inedită a lui Dionisie Fotino*, în "R.I.R.", IV, 1934. București, pp. 175–214.

publicată postum (1734–1745) și compilația alcătuită de boierul muntean lenăchiță Văcărescu (1788–1794) – editată de Al. Papiu–Ilarian (1863).

Victor Papacostea a comparat manuscrisul românesc descoperit de Gh. Duzinchevici la Biblioteca Ossolineum din Lwow cu scrierea lui Dionisie Fotino, *Viețile sultanilor*, pentru a stabili posibilele legături dintre ele³⁵¹. A ajuns astfel la concluzia că “manuscrisul găsit în biblioteca Ossolineum nu este o lucrare originală, ci o traducere (subl. V. P.)”, asemănarea dintre ele fiind foarte mare în primele capitole “*Manuscrisul de la Ossolineum cuprinde traducerea în românește a unei lucrări mai vechi, pe care și Fotino a cunoscut-o și a folosit-o pentru o parte din biografiile sale. (...) Originalul acestei scrieri, necunoscută nouă, a fost întocmit în grecește (subl. D. P.)*”. Această compilație, completată cu portretele color ale sultanilor otomani până la Ahmed al III-lea inclusiv, ar fi circulat în mediile intelectuale grecești în secolul al XVIII-lea și la începutul celui următor. Poate că însuși Dionisie Fotino a luat hotărârea de a întocmi biografiile sale sultanale pornind tocmai de la această mică scriere ilustrată, pe care ulterior a completat-o și dezvoltat-o cu noi informații, conform concepției sale despre *mărirea și decăderea* puterii otomane. Numele autorului grec al scrierii ilustrate și cel al traducătorului ei în limba română rămân încă necunoscute istoriografiei. Tot ce se poate presupune despre compilatorul grec este că era un om de cultură, aparținând orientului greco–musulman, “(...) un spirit viu, deprins cu meșteșugul scrisului istoric, capabil de discernământul și de sinteza faptelor”³⁵².

Însă atât Gh. Duzinchevici cât și Victor Papacostea nu au subliniat faptul că autorul grec locuia și își desfășura activitatea la Istanbul, se bucura de încredere și era primit la *Topkapı Sarayı*, de unde a putut procura copii color ale portretelor sultanilor otomani, imagineare sau reale, de la ‘Osmân I la Ahmed al III-lea. Nu s-a insistat nici asupra unei posibile legături și filiații dintre compilația în grecește și *Istoria Imperiului Otoman* scrisă de principele cărturar moldav Dimitrie Cantemir. A fost prima redactată anterior celei de-a doua urcări pe tronul de la Iași a marelui orientalist moldav (1710)? A avut aceasta posibilitatea să o aducă în bagajele sale la Iași, apoi să se retragă cu ea în Imperiul țarist rus și să o folosească la redactarea celebrei sale opere (1714–1716)³⁵³? Sau mica culegere de biografii sultanale nu este decât un rezumat tradus în grecește al *Istoriei cantemiriene*, după edițiile engleză (1734–1735), franceză (1743) sau germană (1745)? Sau cele două contribuții cu valoare științifică

³⁵¹ Idem, *O istorie a țurcilor în românește. Nouă asupra manuscrisului găsit la Biblioteca Ossolineum*, în “R.I.R.”, V–VI, 1935–1936, București, pp. 393–399.

³⁵² *Ibidem*, p. 394.

³⁵³ “A.I.E.S.E.E”, *Dimitrie Cantemir. Historian of South-East European and Oriental Civilisations*, extracts from “The History of the Ottoman Empire”, edited by Alexandru Duju and Paul Cernovodeanu, with a foreword by Professor Halil Inalcik, president of the “A.I.E.S.E.E”, Bucarest, 1973, pp. 11–29.

inegală au fost independente una de alta, fiind rezultatele unor preocupări paralele de istorie otomană, conform concepțiilor istorice ale începutului secolului al XVIII-lea, aparținând unor medii culturale diferite: grec stambuliot și românesc?

A doua direcție de cercetare în acest domeniu al preocupărilor românești de *turcologie*, mult mai modest reprezentată decât celelalte anterior amintite și analizate, s-a axat pe studierea *activității de istoric orientalist sui-generis* a lui Nicolae Iorga și a bibliografiei românești despre “Orient” în deceniul 1936–1946.

Maria-Matilda Alexandrescu–Dersca, studentă, colaboratoare și discipolă a lui Nicolae Iorga (care i-a fost și îndrumător și conducător de doctorat) a analizat principalele coordonate ale activității de “istoric al Imperiului otoman” a acestuia în perioada 1896–1940³⁵⁴.

În debutul activității sale de istoric, la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul celui următor, tânărul Nicolae Iorga a cercetat fondurile arhivistice și marile biblioteci din Europa Centrală și de Vest, descoperind numeroase și importante izvoare istorice documentaro–cronistice referitoare la istoria Imperiului otoman și a relațiilor româno–otomane. Aceste izvoare istorice au fost publicate în principalele sale colecții de documente din perioada anterior amintită, analizate și integrate în primele sale studii și cărți referitoare la evoluțiile politice din Orient (sec. XIV–XV) și la ascensiunea puterii otomane sub primii sultani *gāzī*.

Toate aceste noi și importante surse istorice, împreună cu altele editate anterior și cu bibliografia subiectului tratat au constituit pilonii pe care Nicolae Iorga și-a fundamentat opera sa capitală în acest domeniu, *Geschichte des osmanischen Reiches, nach der Quellen dargestellt*, Gotha, vol. I–V, 1908–1913. Autoarea a analizat succint cele cinci masive volume ale sintezei otomane, subliniind originala și îndrăzneța concepție istorică promovată de Nicolae Iorga în abordarea acestei experiențe istorice unice: Imperiul otoman, caracterul obiectiv și echidistant al analizelor și interpretărilor istorice, eliberate de orice subiectivism, sentimentalism sau atitudine partinică, puterea intuiției istorice și clarviziunea concluziilor, integrarea organică a istoriei otomane în ce a Europei de Est și Centrale, Asiei de Vest și Africii de Nord, soluțiile radicale politico–economice, social–culturale etc. propuse de autor pentru modernizarea colosului otoman și pentru rezolvarea numeroaselor probleme interne și externe cu care se confrunta acesta la începutul secolului al XX-lea etc.

În concluzie, Maria-Matilda Alexandrescu–Dersca a afirmat că *G.O.R.* este “une oeuvre bien composée, appuyée sur une ample information, puissée à des sources si souvent directes, servie par un profond jugement, par une puissante vision de choses et par une étonnante divination de leur sens, et qui laisse à l’esprit une sensation d’équilibre et de plénitude, est réellement une grande oeuvre historique”. Această

³⁵⁴ Maria-Matilda Alexandrescu–Dersca, *Nicolae Iorga, historien de l’Empire Ottoman*, în “B.”, VI, 1943, Bucarest, pp. 101–122

sinteză ocupă un loc important în dezvoltarea istoriografiei referitoare la Imperiul otoman, fiind o operă de istorie universală ce reînnoia în totalitate "imaginea" despre imperiul sultanilor, prin introducerea în structura acestuia a unor capitole despre viața economică, socială, cultural-spirituală a întinsului conglomerat multinațional și a provinciilor³⁵⁵.

Obiectiva analiză a tinerei autoare, ținând cont că a fost realizată doar la trei ani de la sfârșitul tragic al marelui istoric, a fost bine apreciată în istoriografia românească³⁵⁶. Ea a constituit un "ghid informațional" indispensabil pentru orice istoric care folosește sau analizează *G.O.R.*, prima abordare istoriografică a preocupărilor de orientalistă-turcologie ale polyvalentului autor și, totodată, o subtilă invitație la intensificarea cercetărilor istoriografice asupra uriașei opere științifice a polihistorului Nicolae Iorga.

Aurel Decei și Nicoară Beldiceanu au întocmit bibliografia contribuțiilor științifice românești referitoare la "Orient"³⁵⁷, elaborate în intervalul 1936-1946. Precizând de la început că noțiunii istorico-geografice de "Orient" i s-a acordat accepțiunea cea mai largă, fără vreo limitare doar la Orientul islamic, conform concepțiilor istorice de la sfârșitul anilor '40, autorii au enumerat și recenzat sumar 109 articole și cărți referitoare la subiectul amintit anterior, câte le-au fost accesibile la Istanbul, unde Aurel Decei era în misiune diplomatică iar Nicolae Beldiceanu urma cursuri de limbă și paleografie turco-osmană, arabă și persană.

Această sumară și selectivă "bibliografie orientală" a fost prima și unica lucrare de acest gen din istoriografia românească de la mijlocul secolului al XX-lea. Deși limitată temporal doar la un deceniu, poate cel mai prolific din punct de vedere al cantității și calității preocupărilor românești de orientalistă *ante* 1948, amintita contribuție s-a dorit a fi și o carte de vizită a istoriografiei "orientale" din țara noastră în cadrul producțiilor istorice mondiale în acest domeniu. Indirect, *bibliografia "orientală" românească 1936-1946* a subliniat și necesitatea obiectivă a întocmirii unui astfel de catalog și ghid istoriografic cel puțin pentru întreaga perioadă interbelică, dacă nu chiar pentru intervalul temporal ce a început cu 1878.

³⁵⁵ *Ibidem*, pp. 117-122.

³⁵⁶ Vezi notele bibliografice semnate de Mircea Ionescu-Voicana, în "R.I.R.", XVI, 1946, București, fasc. II, p. 208, Mihai Berza, în "R.H.S.E.E.", XXII-e année, 1945, Bucarest, pp. 360-361. Aurel Decei - Nicoară Beldiceanu, *K.M.R.*, p. 334.

³⁵⁷ Aurel Decei - Nicoară Beldiceanu, *K.M.R.*, pp. 333-342.

2.3. Contribuții turcologice la istoria teritoriilor românești (*re'āyā-le* sau *kazā-le*) aflate sub ocupația otomană până în 1829/1878

Această *categorie de preocupări turcologice*, cu primele contribuții elaborate înainte de Primul război mondial, a cunoscut o evoluție semnificativă, sub raport calitativ și cantitativ, în perioada interbelică.

Folosindu-se de izvoare istorice diverse, românești și străine, istoricii noștri au abordat diferite aspecte ale evoluției acestor *re'āyā-le* (*kazā-le*) în cadrul Imperiului otoman în secolele XIV–XIX. Teritoriile românești sub administrație otomană au fost (în ordinea cronologică a intrării lor în componența Imperiului otoman): Dobrogea, Turnu, Giurgiu, Bender/Tighina, Brăila, Banat, Oradea și Hotin.

Dobrogea, provincie românească dintre Dunărea inferioară și Marea Neagră, a intrat în componența Imperiului otoman în timpul scurtei dar zbuciumatei domnii a lui Mihail I (1418–1420), fiul lui Mircea cel Bătrân. A revenit în cadrul statului român abia peste patru secole și jumătate, în 1878, în urma participării glorioase a armatei române la războiul antiotoman pentru cucerirea independenței (1877–1878) și a prevederilor tratatului de pace de la Berlin (iunie–iulie 1878). Integrarea Dobrogei în cadrul statului român a impus o cercetare și o cunoaștere profundă a realităților complexe din această provincie. Regimul proprietății agrare musulmane din Dobrogea, problemă de ordin legal-administrativ, a fost studiat și lămurit de juristul George Filitti³⁵⁸.

Turcologul Aurel Decei a elaborat pentru *Islām Ansiklopedisi*, articolul referitor la această provincie seculară românească³⁵⁹. Autorul a prezentat principalele date geografice și istorice (sec. VI î.e.c.–1940) despre acest teritoriu, completând expunerea cu o bibliografie selectivă a subiectului studiat. Prin această temeinică și obiectivă schiță geografico–istorico–bibliografică, Aurel Decei a expus punctul de vedere românesc asupra istoriei, apartenenței etnice și a statutului juridic ale provinciei devenită *re'āyā* otomană, ceea ce a contribuit la combaterea, în istoriografia mondială, a teoriilor neștiințifice “expansionist–istorice” ale bulgarilor sau sovieticilor. Recenzorul C.C. Giurescu a subliniat seriozitatea, obiectivitatea și competența cu care turcologul român a abordat subiectul studiat, dar și ocazia ce i s-a oferit de a colabora la această importantă enciclopedie și de a expune punctul de vedere istoric românesc asupra unui teritoriu național revendicat pe nedrept de către bulgari³⁶⁰.

³⁵⁸ Georges Filitti, *La propriété foncière dans la Dobroudja d'après les lois ottomanes*, Bucarest, 1881, 47 p.

³⁵⁹ Aurel Decei, *Dobruca*, în *Islām Ansiklopedisi*, 3-ncu Cilt, fasc. 28, Istanbul, 1945, pp. 628–643.

³⁶⁰ Notă bibliografică semnată de C.C. Giurescu în “R.I.R.”, XVI, 1946, București, fasc. II, p. 200.

Apostol D. Culea a elaborat o lucrare monografică despre trecutul, prezentul și perspectivele de evoluție și dezvoltare ale Dobrogei³⁶¹ în perioada interbelică, contribuția având și un rol de popularizare a cunoștințelor și informațiilor despre această provincie românească maritimă în rândul cititorilor din România. Autorul a prezentat Dobrogea din punct de vedere istorico-geografic, caracterul ei etnic românesc, cultura românească în această provincie până în 1877–1878. Un moment important din istoria acestuia a fost anul 1878, când a revenit în cadrul tărâului stat românesc. Autorul a analizat cauzele, desfășurarea și urmările colonizărilor “altor neamuri” în Dobrogea, perspectivele dezvoltării agriculturii, creșterii animalelor, grădinaritului, fondului forestier, industriei, pescuitului, comerțului, transporturilor, finanțelor, exploatarea bogățiilor subsolului, învățământului și culturii românești,

Alexandru P. Arbore a studiat problema colonizărilor tătaro-turcești în Dobrogea în evul mediu³⁶². Autorul a afirmat că “elementul etnic cel mai numeros” ce a populat acest teritoriu în sec. XV–XIX a fost cel turco-tătar. O primă colonizare masivă turcă, 10.000–20.000 de familii conduse de legendarul Sarı Saltūk Dede, s-a realizat în 1262–1263. După lupta de la Varna (1444) colonizarea a continuat, astfel că în timpul lui Mihai Viteazul elementul turco-tătar a devenit majoritar în Dobrogea. Relatările lui Paul de Alep, Evliyâ Çelebi și ale altor călători prin Dobrogea au menționat preponderența elementului etnic turco-tătar și în secolul al XVII-lea și în prima jumătate a celui următor.

După începerea războaielor ruso-otomane în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, turco-tătarii au emigrat sau au fost strămuțați cu forța. Aceste mișcări de populație au continuat, din diferite cauze, și în secolul al XIX-lea. Pentru acel secol și pentru primele două decenii ale celui următor autorul a analizat și stabilit numărul și repartitia pe teritoriul Dobrogei a populației turco-tătare, folosind diferite categorii de izvoare istorice. Ultima colonizare masivă de tătari în Dobrogea s-a realizat în timpul războiului din Peninsula Crimeea (1853–1855). După Primul război mondial ponderea numerică a elementului turco-tătar s-a diminuat continuu, iar decăderea economico-socialo-financiară a acestuia s-a accentuat. Colonizarea turco-tătară a influențat în mod deosebit toponimia și hidronimia din Dobrogea. La sfârșitul secolului al XIX-lea aceste denumiri erau în majoritate (62%) de origine turco-tătară, Al. P. Arbore întocmind chiar o listă cu numeroase exemple.

Al.P. Arbore a oferit ulterior noi informații despre configurația etnico-demografică a “Dobrogei sudice” din perioada otomană până la al doilea război

³⁶¹ A. D. Culea, *Cât trebuie să știe oricine despre Dobrogea. Trecutul-Prezentul-Viitorul*, Editura Casa Școalelor, București, 1928, 260 p

³⁶² Al.P. Arbore, *Contribuțiunea la studiul așezărilor tătarilor și turcilor în Dobrogea*, în “A.D.”, vol. II, nr. 2/aprilie–iunie 1919, București, pp. 213–260

balcanic (1913)³⁶³. Folosind date toponimice, lingvistice și istorice autorul a demonstrat că otomanii s-au așezat temeinic în această zonă la începutul secolului al XVII-lea, găgăuzii (turci creștini) au colonizat intens litoralul Mării Negre la începutul secolului al XIX-lea. Celelalte populații conlocuitoare au fost de origini etnice diferite (cerchezi, arabi, greci), și au activat intens pentru a ocupa locul elementului turco-otoman, care a început să imigreze în Imperiul otoman după 1878. În acest conglomerat de etnii elementul băștinaș românesc a fost peren și autorul a reușit să contureze o imagine sugestivă și convingătoare a acestui mare și inconfundabil adevăr istoric³⁶⁴.

Autorul a continuat și în anii următori să studieze evoluția demografică și configurația etnică a Dobrogei până la începutul secolului al XX-lea³⁶⁵, oferind informații și despre alte populații care au locuit în acest spațiu istoric³⁶⁶. A cercetat și problema "Cotului Bugeacului", acea fâșie de teren de la nordul Dobrogei și sud-vestul Basarabiei, oferind prețioase informații despre acest "ținut de hotar dobrogean"³⁶⁷.

Studiile lui Al. P. Arbore au fost importante contribuții la clarificarea trecutului istorico-etnico-demografic al Dobrogei, constituind totodată și o bază de plecare pentru noi cercetări în această direcție, ce se impuneau a fi efectuate mai ales în arhivele turcești. Publicate însă într-o revistă de istorie locală ("Analele Dobrogei"), aceste articole au fost pe nedrept ignorate de unii istorici români, sau sporadic folosite și citate de alți cercetători ai trecutului Dobrogei.

Un studiu asupra componenței etnice, răspândirii și evoluției demografice a populației Dobrogei a întreprins și Constantin Brătescu³⁶⁸. Folosind izvoare istorice edite și inedite românești, est și central-europene și otomane (unele păstrate în Dobrogea, altele traduse în limbi europene), autorul a ajuns la concluzia că elementul

³⁶³ Idem, *Caracterul etnografic al Dobrogei sudice din epoca turcească până la 1913*, în "An.D.", an XIX, vol. 2/1938, Cernăuți, pp. 77–120. Vezi și nota bibliografică semnată de I. Velicu în "R.I.R.", VIII, 1938, București, p. 332.

³⁶⁴ Idem, *O încercare de reconstituire a românilor în Dobrogea*, în "An.D.", anul III, nr. 2/1922, Constanța, pp. 237–291.

³⁶⁵ Idem, *Contribuție la studiul tătarilor din Dobrogea*, în "An.D.", an X, nr. 2/1929, pp. 222–238.; idem, *Formațiuni etnografice în Dobrogea*, în "An.D.", an X, nr. 1/1929, pp. 15–52; idem, *Noi informații etnografice, istorice și statistice asupra Dobrogei*, în "An.D.", an XI, nr. 1/1930, pp. 65–94.

³⁶⁶ Idem, *Câteva însemnări asupra cerchezilor, grecilor și arabilor în Dobrogea*, în "An.D.", an III, nr. 5/1922, pp. 501–512.

³⁶⁷ Idem, *Cotul Bugeacului. O încercare de reconstituire istorică a unui ținut de hotar dobrogean*, în "An.D.", an II, nr. 3/1921, pp. 332–359.

³⁶⁸ C. Brătescu, *Populația Dobrogei la începutul secolului al XX-lea*, în "An.D.", an II, nr. 1/1921, Constanța, pp. 3–28; idem, *Două statistici etnografice germane în Dobrogea [1916–1918]*, în "A.D.", an II, nr. 1/1919, Constanța, pp. 60–71.

românesc a fost peren și majoritar, cu excepția unor perioade istorice, că alături de acesta au mai locuit, pașnic și constructiv, și alte populații: turci, tătari, găgăuzi, bulgari, greci, arabi, cerchezi etc. După 1878 a început procesul de imigrare a otomanilor în Imperiul otoman, condiții în care statul român a sprijinit creșterea ponderii economice, demografice, cultural-religioase etc. a românilor în Dobrogea. Concluziile cercetărilor lui C. Brătescu au concordat, în general, cu cele ale lui Al. P. Arbore.

Juristul I.N. Roman³⁶⁹ a studiat problema proprietății imobiliare din Dobrogea în perioada 1858–1916 și modul cum s-a realizat transferul către statul român (după 1878) a fostului fond funciar stăpânit de statul otoman în această provincie.

Statutul juridic al pământurilor din Dobrogea a fost stabilit prin *Codul sau legea proprietății funciare otomane* din 21 aprilie 1858. Această importantă reglementare funciară otomană a stabilit existența a 5 categorii de pământuri: 1) *mülk*, proprietatea absolută; 2) *miriye*, proprietatea fiscolei otoman, domeniul public otoman, dată în folosință particularilor în anumite condiții; 3) *mevkufiye*, “bunuri de mână moartă”, proprietatea instituțiilor religioase și de binefacere; 4) *metrukiye*, bunuri de folosință publică; 5) *mevat*, pământuri “moarte”, recultivate, părăsite. Autorul a explicat sumar caracteristicile generale juridice ale fiecărei categorii de pământuri anterior enumerate, precizând faptul că în Dobrogea otomană întreaga suprafață de pământ fusese proprietate *miriye* (a statului otoman), și în aceste condiții și realități juridice a fost trecut în proprietatea statului român. Acest transfer juridic interstatal a fost stabilit prin legea din 1882 refcritoare la Dobrogea. În continuare aceeași reglementare a legiferat și acțiunea de vânzare a domeniilor funciare ale statului român unor particulari, pentru colonizare și cultivare, în condiții financiare avantajoase.

I.N. Roman a urmărit în continuare acest proces de vânzare-cumpărare a pământurilor din Dobrogea, întocmind, după datele recensămintelor din 1903 și 1905, statistici și clasificări pe categorii de suprafețe a proprietăților private din această provincie românească. După un deceniu, a concluzionat autorul, prin 1914–1916, proprietatea privată din Dobrogea depășea 720.000 ha, stăpânită de cultivatorii români în proporție de 72–75%.

Același autor, în continuarea și completarea cercetărilor efectuate de C. Teodorescu³⁷⁰, la sfârșitul secolului al XIX-lea, a trecut în revistă câteva momente importante din dezvoltarea culturii românești în Dobrogea în ultimul secol al stăpânirii

³⁶⁹ I.N. Roman, *Proprietatea imobiliară rurală din Dobrogea. Condițiile ei juridice și chipul cum se stăpânește*, în “A.D.”, vol. II, nr. 1/ianuarie–martie 1919, București, pp. 47–59. Același autor publicase anterior, pe aceeași temă, o lucrare de mai mare întindere, *Proprietatea rurală în Dobrogea*, Tipografia “Ovidiu”, Constanța, 1907, 359 p.

³⁷⁰ C. Teodorescu, *Istoricul școalelor române din Dobrogea sub turci*, în “Convorbiri Didactice”, anul III, nr. 3/1897, București.

otomane³⁷¹. S-a dovedit astfel că populația românească a reușit să-și mențină identitatea și continuitatea cultural-religioasă sub ocupația otomană și să reziste încercărilor oficiale de islamizare, prin intermediul școlilor românești, a legăturilor culturale cu românii din stânga Dunării, a răspândirii și folosirii cărților românești tipărite în spațiul carpatic, a conservării tradițiilor și obiceiurilor strămoșești, a existenței unei intense și bine organizate vieți monahale românești etc.

Majoritatea contribuțiilor analizate anterior au fost publicate în două reviste de istorie locală, “Arhiva Dobrogei”³⁷² și “Analele Dobrogei”³⁷³. Aceste publicații au urmărit să facă cunoscut tuturor românilor trecutul istoric zbuciumat al acestei provincii, să promoveze punctul de vedere al istoriografiei naționale asupra evoluției și componenței etnico-demografice și a apartenenței politice a respectivului teritoriu românesc, să integreze istoria Dobrogei în istoria României, din care logic, organic și firesc făcea parte și, nu în ultimul rând, să stimuleze cercetările istorice referitoare la aspectele necunoscute sau puțin cunoscute din trecutul Dobrogei “otomane”.

*

Referitor la *re'āyā-ua* (*ka-zā-ua*) *Turnu*, Mihail Popescu a studiat sursele de venituri ale acstui teritoriu retrocedat Țării Românești în 1829, pe baza analizei recensământului locuitorilor și al “averilor” acestora efectuat în satele din jurul fostei cetăți de “cinovnicul” Nicolae Popescu în februarie–martie 1830³⁷⁴. După o scurtă introducere în care a insistat asupra condițiilor istorice în care otomanii au ocupat și organizat militar, juridic, economic etc. amintitele teritorii românești, transformându-le în veritabile capuri de pod otomane pe pământ creștin, autorul a lămurit condițiile în care s-a realizat amintitul recensământ, la sugestia generalului rus Jeltuhin și din dispoziția Divanului Țării Românești. În anexă M. Popescu a publicat în limba română 19 importante documente inedite legate de această catagrafie și actele finale propriu-zise ale acestei necesare acțiuni administrative.

³⁷¹ Ioan N. Roman, *Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877*, în “An.D.”, anul III, nr. 3/1922, Constanța, pp. 355–398

³⁷² A fost “Revista Societății pentru cercetarea și studierea Dobrogei”, redactor Constantin Moșil, vol. I a apărut la București în 1915. Conținea studii de valoare științifică medie, ale unor autori locali puțin cunoscuți, fără colaborare națională. În vol. II/1919 s-au publicat contribuții științifice mult mai temeinice, iar la vol. III/1920 a colaborat, alături de alți istorici români, însuși marele Nicolae Iorga.

³⁷³ A fost “Revista Societății culturale dobrogene” de la Constanța, redactor C. Brătescu. A apărut la Constanța (1920–1923) trimestrial și la Cernăuți (1924–1938), anual. Au colaborat la acest anuar intelectuali dobrogeni și oameni de știință din marile centre universitare românești.

³⁷⁴ Mihail Popescu, *Raiata Turnul. Venituri și catagrafie*, în “R.A.”, vol. III, nr. 1–2 (6–7)/1936–1937, București, pp. 254–282; vezi și recenzia, cu aprecieri pozitive, semnată de Aurel Decei–Nicoară Beldiceanu în *K.M.R.*, p. 344.

Radu I. Perianu a analizat copia unui plan topografic al *re 'ăyă*-lei Turnu realizat în toamna anului 1831³⁷⁵. Pe baza acestui releveu, autorul a trasat hotarele "istorice" ale fostei *re 'ăyă*-le, folosind și informațiile oferite de o *hudut-năme* otomană din 13 octombrie 1578, de scrisoarea boierilor munteni din 1764, adresată autorităților otomane, de hotărnicile din 1700 și 1767. R. I. Perianu a concluzionat că prin 1829–1830 pe fostul teritoriu otoman locuiau aprox. 14.800 de persoane. El a mai subliniat trista realitate că "studiile" despre *re 'ăyă*-le din perioada interbelică erau "slabe" din punct de vedere științific, că autorii acestora nu folosiseră în analizele lor documentația necesară, îndeosebi cea turco-osmană.

*

După *Dobrogea*, *Brăila* a fost *re 'ăyă*-ua (1539–1829) de care cercetătorii români s-au interesat cel mai mult. Rezultatele investigațiilor acestora au fost publicate în periodicul de istorie locală "Analele Brăilei", apărut în orașul de pe Dunăre în perioada 1929–1940³⁷⁶, cât și în marile reviste istorico–arhivistice românești din perioada interbelică.

N. Iorga a scris o serie de articole referitoare la Brăila românească "otomană" și "postotomană", reușind să sublinieze sintetic principalele coordonate ale evoluției și dezvoltării acestui oraș în secolele XIV–XIX. Trecând în revistă secolele de istorie românească ale Brăilei, autorul a afirmat că această localitate a fost la origine *satul lui Brăilă*, sat de pescari așezat pe Dunărea inferioară, din care s-a dezvoltat ulterior un port, atestat documentar pentru prima dată în 1368. Întreținea puternice legături comerciale cu Brașovul. Portul Brăila devenise poarta răsăriteană a comerțului ce tranzita prin Brașov. "Toate mărfurile Apusului treceau către Răsărit prin Brăila", a conchis Nicolae Iorga. A fost și reședința episcopală³⁷⁷. Marele istoric a analizat circumstanțele politico–militare în care Brăila a fost ocupată de către otomani³⁷⁸. Domnul Țării Românești Radu Paisie (1535–1545), refugiat la *hey*-ii dunăreni datorită răzvrătirii boierilor opozanți grupați în jurul banului Șerban, a promis cedarea Brăilei

³⁷⁵ Radu I. Perianu, *Raiaua Turnu. Un plan topografic al raiaiei*, în "R.I.R.", XIII, 1943, București, fasc. I, pp. 52–60+1 pl.

³⁷⁶ A apărut cu ocazia aniversării a 100 de ani (1829–1929) de la retrocedarea Brăilei Țării Românești, inițiator și director fiind inginerul Gh. T. Marinescu. Istoricul C. C. Giurescu a apreciat că "această revistă constituie astăzi un instrument de lucru esențial, indispensabil pentru cine vrea să cerceteze istoria acestei părți de țară (subl. C. C. G.)", în monografia sa, *Istoricul orașului Brăila. Din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Editura Științifică, București, 1968, p. 7

³⁷⁷ N. Iorga, *Din trecutul istoric al orașului Brăila. Conferință...*, Brăila. Editura Bibliotecii "Petre Armencea", 1926; 32 p. O variantă rezumată, cu titlul *Din trecutul istoric al Brăilei. Conferință*, în "Neamul românesc", nr. 121–122/1922. București, pp. 124–132.

³⁷⁸ Idem, *Când și de ce s-a luat Brăila de Turci?*, în "A. B.", vol. V, nr. 1/1933, Brăila, pp. 3–4

otomanilor în schimbul ajutorului militar al acestora pentru reînscăunarea sa pe tronul de la Târgoviște (iunie 1539). “Răscoala” boierilor “haini” a fost înăbușită cu ajutor militar otoman, Radu a redobândit tronul Țării Românești, iar otomanii, conform promisiunilor voievodului, au ocupat Brăila (iunie–iulie 1539), în lunile următoare zidind o puternică cetate. În 1542 otomanii au înființat *re'âyâ*-ua Brăilei, ce cuprindea 55 de sate și siliști din jurul cetății, destinate a asigura aprovizionarea cu bunurile de consum necesare garnizoanei puternicii fortărețe. Prin întinderea sa, *re'âyâ*-ua Brăilei a devenit cel mai mare și unul din cele mai importante capuri de pod otomane la nordul Dunării.

Pe baza unor documente inedite, N. Iorga a studiat câteva pagini “din viața socială a Brăilei sub turci”, la începutul secolului al XIX-lea. Diferite date oficiale din 1802, 1806, 1811 sau 1816 au oferit informații interesante despre raporturile dintre categoriile sociale românești brăilene și autoritățile locale otomane sau de ocupație rusești (1809–1812). Autorul a mai semnalat și descrierea Brăilei făcută de generalul rus de origine franceză Langeron (în 1809) sau cea inclusă în *Memoires de l'évêque F. L. Bugnion*, Genève, 1876³⁷⁹.

Ca urmare a războiului ruso–otoman început în 1806, Brăila a fost ocupată de armatele țariste (1809–1812). N. Iorga a analizat prevederile păcii de la București (1812) prin prisma referirilor la Brăila și la retrocedarea acesteia autorităților otomane³⁸⁰. Cu ocazia centenarului revenirii Brăilei la Țara Românească (1829–1929), marele istoric român a elaborat un volum omagial în care a prezentat istoria “Brăilei românești” în perioada 1832–1866³⁸¹. În prima parte a acestei monografii autorul a studiat evoluția istorică complexă a acestui port: evenimente politice, clădiri, administrație, locuitori, comerț, armată, medici și spitale, biserici și preoți, școli și biblioteci, personalități și curiozități. În a doua parte a editat 208 documente “brăilene” (dintre anii 1832–1863), descoperite în arhivele Primăriei orașului și depuse ulterior de autor la Arhivele Statului din București. Marele istoric a mai publicat și un articol de o factură aparte, despre “caracteristicile” psihico–culturale ale “brăilenilor” în urma ocupației otomane din evul mediu. N. Iorga a susținut că în orașul și județul Brăila, în urma ocupației otomane aproape triseculare, s-au produs schimbări în psihicul, mentalitatea, comportamentul și atitudinea acestor locuitori, rezultând astfel o “rasă brăileană” în administrație, politică și cultură³⁸². La toate

³⁷⁹ Idem, *Din viața socială a Brăilei sub Turci*, în “A.A.R.M.S.I.”, s. III, t. XIV, 1933, m. 3, București, extras, 13 p.+2 pl.

³⁸⁰ Idem, *Însemnări cu privire la încheierea păcii de la București, ca urmare a războiului ruso–turc din 1806–1812, în urma căruia Brăila reintră în stăpânirea turcească*, în “A.B.”, an II, nr. 1/1930, Brăila.

³⁸¹ Idem, *Cei dintâi ani în noua “Brăilă românească”. Istorie și documente*. Pentru o sută de ani de la întemeierea orașului, Tipografia “Datina Românească”, București, 1929, 127 p. + 3 pl.

³⁸² Idem, *Caracteristici ale brăilenilor*, în “A.B.”, an III, nr. 1/1931, Brăila.

aceste interesante informații s-au adăugat și câteva referitoare la Mitropolia creștin-ortodoxă de la Brăila³⁸³.

Mihail Popescu a redactat un scurt istoric al *re'âyû*-lei și cetății Brăila până în 1829, subliniind principalele momente din "viață otomană" a acesteia și precizând faptul că *re'âyû*-ua Brăila a fost cea mai întinsă teritorial dintre cele trei capuri de pod otomane de pe teritoriul Țării Românești (cuprindea 55 de sate și siliști)³⁸⁴. Același autor a analizat și interpretat statistic recensământul populației și al veniturilor acesteia realizat în iulie 1828, după înfrângerea de către armata rusă a garnizoanei otomane din cetate și retragerea acesteia cu armele din dotare, împreună cu populația otomană ("cu bagaje") ce a dorit să o însoțească, la Silistra. Populația târgului Brăila număra circa 3.500 de persoane. Ținutul fostei *re'âyû*-le a fost împărțit în două plase: Vădeni, cu 18 sate și Balta, cu 20 de sate. Fiecare cap de familie plătea fostelor autorități otomane 30-32 de taleri anual, locuitorii trebuiau să presteze "claca" cu plugurile timp de 3 zile, iar cu mâinile 10-12 zile; fiecare casă plătea primăvara câte 3 taleri³⁸⁵. Noile documente descoperite i-au permis lui M. Popescu să revină cu informații suplimentare despre *re'âyû*-ua și orașul Brăila în crucialul an 1829, cel al retrocedării către Țara Românească³⁸⁶. După retragerea garnizoanei și administrației otomane, comandamentul rus a hotărât dărâmarea cetății Brăilei. Autorul a precizat în ce condiții tehnice și cu ce dotare materială s-a realizat respectiva operațiune de către salahorii români, durata acțiunii (vara anului 1828–sfârșitul anului 1830), "socotelile" cu sumele necesare pentru aceasta încheindu-se în februarie 1831³⁸⁷.

După N. Iorga, cercetătorul și istoricul Mihail Popescu a elaborat cele mai numeroase și cele mai temeinice contribuții la cunoașterea trecutului "otoman" al târgului Brăila și a regiunii înconjurătoare.

Inginerul Gh.T. Marinescu, cu veleități de istoric, inițiatorul editării revistei "Analele Brăilei" și unul din principalii organizatori ai comemorării centenare din 1929³⁸⁸, a prezentat câteva date generale despre Brăila în jurul anului 1830³⁸⁹ și a

³⁸³ Idem, *Despre mitropolia raialei turcești*, în "B.O.R.", an I, VII, nr. 5-6/1939, București, pp. 275-276

³⁸⁴ Mihail Popescu, *Raiaua și cetatea Brăilei*, în "A.B.", anul I, nr. 2-3/1929

³⁸⁵ Idem, *Catagrafia din 1828 a locuitorilor și venutului din orașul și județul Brăila*, în "A.B.", anul IV, nr. 2-3/1932 pp. 59-82, și broșură-extras, Brăila, 1933; 24 p.; idem, *Catastih de toate familiile ce s-au găsit la Catagrafia în toate satele Brăilei și în orașul Brăila cum mai josse arată, 1828, Iunie*, în "A.B.", anul IV, nr. 4/1932, pp. 9-64.

³⁸⁶ Idem, *Noi contribuțiuni la cunoașterea orașului și raialei Brăila la 1829*, în "A.B.", anul X, nr. 1/1938

³⁸⁷ Idem, *Dărâmarea Cetății Brăila*, în "A.B.", an VI, nr. 1/1934.

³⁸⁸ Gh.T. Marinescu, *În jurul pregătirii marelui sărbători a Brăilei (100 de ani de la eliberarea de sub turci)*, în "A.B.", anul I, nr. 1/1929.

³⁸⁹ Idem, *Brăila l'eeche*, în "A.B.", anul I, nr. 4-6/1929, pp. 3-36, și extras, Brăila, 1930; 32 p.

trasat linia frontierei *re'ăyă*-lei în anul 1808, în ajunul atacurilor armatei țariste, precizând faptul că detașamente militare otomane încălcau în mod repetat această graniță, terorizând populația românească și jefuind bunurile materiale din județele vecine³⁹⁰. Cu ocazia centenarului Brăilei “românești” (1829–1929), același autor a întocmit și editat un prim volum de documente referitoare la Brăila³⁹¹, cu o prefață semnată de N. Iorga, un album comemorativ³⁹² cuprinzând stampe, peceti și medalii privitoare la oraș și la port (sec. XIX–1928), și a elaborat o mini-monografie a orașului și județului Brăila, cu referiri și la perioada “otomană” a acestuia³⁹³.

Gh. Mihăilescu a oferit interesante date demografice despre populația din “câmpia Brăilei” la începutul secolului al XIX-lea³⁹⁴. Același autor a realizat un studiu comparativ asupra evoluției satelor din *re'ăyă*-ua Brăilei între anii 1790 (după datele de pe o hartă austriacă)–1828 (după informațiile anterior amintitului recensământ)³⁹⁵. Toate aceste date și informații demo–istorice i-au permis profesorului Gh. Mihăilescu să elaboreze o imagine de ansamblu asupra numărului și repartizării pe localități a populației târgului și zonei Brăila în jurul anului 1828³⁹⁶.

O expunere sintetică asupra istoriei *re'ăyă*-lei Brăila, fără informații inedite sau interpretări originale, a realizat și Șerban Ciuntu³⁹⁷. T. Bulat, pe baza izvoarelor istorice deja cunoscute, a trasat hotarele *re'ăyă*-lei Brăila³⁹⁸ și a precizat teritoriul pe care aceasta s-a întins³⁹⁹.

Ilie Corfus, analizând însemnarea inedită descoperită la B.A.R., a oferit informații despre hotarul *re'ăyă*-lei Brăila în 1695⁴⁰⁰. După ce a întocmit un scurt istoric al acestui cap de pod otoman la nordul Dunării inferioare, autorul a precizat că

³⁹⁰ Idem, *Hotarul raialei Brăila în anul 1808*, în “A.B.”, anul II, nr. 1/1930.

³⁹¹ Idem, *Documente privitoare la Brăila*, vol. I, Brăila, 1929, XVI+80 p.

³⁹² Idem, *Brăila veche–stampe, plamuri, hărți–Album comemorativ*, Brăila, 1929, XX+XXXII planșe și o hartă.

³⁹³ Idem, *Contribuțiuni pentru monografia orașului și județului Brăila*, Brăila, 1929, 47 p.

³⁹⁴ Gh. Mihăilescu, *Note asupra populației și satelor din câmpia Brăilei*, în “A.B.”, anul III, nr. 2/1931 și anul IV, nr. 2–3/1932, pp. 85–90.

³⁹⁵ Idem, *Așezările omenești din raiaua Brăilei la 1828, în comparație cu cele de pe harta austriacă dela 1790*, în “A.B.”, anul V, nr. 1/1933, pp. 52–63.

³⁹⁶ Idem, *Populația Brăilei*, în “A.B.”, anul IV, nr. 2–3/1932, pp. 106–122.

³⁹⁷ Șerban Ciuntu, *Raiaua Brăilei*, în “A.B.”, anul I, nr. 2–3/1929.

³⁹⁸ T. Bulat, *Hotarul Raialei Brăilei*, în “Arhivele Basarabiei”, an I, nr. 3/1929, Chișinău (retipărit și în “A.B.”, anul IV, nr. 2–4/1932).

³⁹⁹ Idem, *Teritoriul raialelor Hotimului și Brăilei*, în “Analele Basarabiei”, anul IV, nr. 4/1927, și anul V, nr. 1/1928, Chișinău.

⁴⁰⁰ Ilie Corfus, *Hotarul raialei Brăila la 1695*, în “R.I.R.”, XV, 1945, București, fasc. III, pp. 335–342; vezi și nota bibliografică semnată de Aurel Decei - Nicoară Beldiceanu în *K.M.R.*, p. 337.

desele încălcări de hotar și acaparările de pământuri românești ale otomanilor l-au silit pe domnul Constantin Brâncoveanu să trimită o impozantă delegație de boieri munteni la Istanbul, cu o plângere oficială în legătură cu aceste repetate injoncțiuni la adresa autonomiei teritoriale a țării. Plângerea a fost ascultată și acceptată, iar o delegație mixtă româno-otomană a restabilit (în 1695) hotarul pe vechiul traseu de la mijlocul secolului al XVI-lea.

I.C. Filitti a studiat caracteristicile și modul de organizare “românească” a Brăilei după 1828⁴⁰¹, “sub ocupația rusă”. După delimitarea graniței româno-otomane pe Dunăre în zona Brăilei (octombrie 1830), s-a reînființat județul Brăila cu 2 plase: Vădeni (cu 20 de sate) și Balta (cu 38 de sate). Orașul Brăila a fost condus administrativ de un “magistrat” (1831–1854). S-au înființat: judecătoria (1831) și poliția (1831) județului și orașului Brăila, ca urmare a aplicării Regulamentului Organic, o școală primară (1831), Căpitania portului Brăila (1832), ce a cunoscut o perioadă continuă de dezvoltare etc. Același istoric a analizat și interpretat din punct de vedere administrativ-financiar impunerile de impozite ce trebuiau plătite de locuitorii orașului și județului Brăila în iunie 1831⁴⁰²

Ion Vârtosu a analizat cele trei catagrafii inedite referitoare la Brăila în anul 1837, oferind informații demo-statistice cu privire la populația orașului, eșalonată pe categorii de vârstă, pe meserii, pe cartiere și “mahalale”, origine etnică etc.⁴⁰³ I. Manafu a subliniat principalele momente din istoria Mitropoliei Proilaviei sau Brăilei în timpul ocupației otomane. Această eparhie creștin-ortodoxă a fost înființată pentru enoriașii din *re'âyâ*-lele Brăila, Turnu, Giurgiu, Bender/Tighina, iar de pe la mijlocul secolului al XVII-lea cuprinzându-i și pe cei din nordul Dobrogei otomane sau din “Ucraina hanului tătar”. După revenirea teritoriilor fostelor *re'âyâ*-le Turnu, Giurgiu și Brăila la Țara Românească (1829), această mitropolie și-a încetat activitatea religioasă⁴⁰⁴. Și Ion-Radu Mircea a studiat circumstanțele politico-militare în care otomanii au ocupat Brăila în timpul lui Radu Paisie, acceptând punctul de vedere formulat anterior de N. Iorga⁴⁰⁵

⁴⁰¹ I.C. Filitti, *Primii ani de organizare a Brăilei după eliberarea de sub turci. Sub ocupația rusă de la 1828 la 1834*, în “A.B.”, anul II, nr. 1/1930, pp. 3–24, și extras, 24 p.

⁴⁰² Idem, *Extract de suma plugarilor și muncitorilor locuitorii prin satele acestui Principat sub răspunderea ocupației și de sumele banilor acestei capitale încheiate pe fiecare sat și an. Județul Brăila, 1831, Iunie*, în “A.B.”, anul II, nr. 1/1930, p. 56

⁴⁰³ Ion Vârtosu, *Trei catagrafii pentru Brăila anului 1837*, în “A.B.”, anul XI, nr. 2–3/1939, pp. 19–56

⁴⁰⁴ I. Manafu, *Contribuțiuni la istoria Mitropoliei Proilaviei*, în “A.B.”, anul VIII, nr. 1/1936, pp. 30–54; idem, *Mitropolia Proilaviei*, în “A.B.”, anul XI, nr. 1/1939, pp. 3–32

⁴⁰⁵ Ion-Radu Mircea, *Țara Românească și închinarea raialei Brăilii*, în “B.”, IV, 1941, București, pp. 451–488

Radu I. Perianu, istoricul brăilean care a elaborat în 1911 primul studiu din istoriografia românească despre *Raiua Brăilei*, a adus, după trei decenii, noi contribuții la studiul istoriei și organizării administrativ-teritoriale a Brăilei otomane⁴⁰⁶. Analizând izvoarele istorice editate și inedite ce i-au stat la dispoziție, autorul a precizat condițiile politice în care cetatea românească a fost ocupată și fortificată de otomani în 1540, pentru ca peste doi ani, în 1542, aceștia să ocupe și teritoriul înconjurător, transformându-l în cea mai întinsă *re'âyâ* otomană de la Dunărea inferioară. Folosind un izvor cartografic inedit, planul topografic al fostei *re'âyâ*-le Brăila, întocmit de inginerul Moritz van Ott în 1831, istoricul român a trasat hotarele fostei posesiuni otomane și a enumerat localitățile din interiorul acesteia. De-a lungul celor aproape trei secole de stăpânire otomană fruntariile *re'âyâ*-lei au fost trasate de mai multe ori, acțiuni tehnice pe care R. Perianu le-a amintit și le-a analizat. Hărțile fostei *re'âyâ*-le și recensămintele populației și localităților din regiunea Brăilei i-au permis autorului să precizeze care au fost satele din această provincie otomană, repartizarea pe localități a populației și evoluția demografică la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în primele trei decenii ale celui următor. Raporturile politice, militare, sociale etc. între domnii Țării Românești și *bey*-ii otomani de la Brăila au fost fie pașnice, fie încordate, în funcție de realitățile politice de pe linia Dunării inferioare, a ciocnirii intereselor otomane și rusești în această zonă, a atitudinii locuitorilor brăileni etc. Autorul a enumerat instituțiile și funcționarii locali otomani care asigurau apărarea, liniștea, ordinea și "obligațiile" economice ale *re'âyâ*-lei: aprovizionarea cetății și a garnizoanei otomane cu mijloacele necesare de subsistență; procurarea și exportul către Istanbul a unor produse de consum cerute de marea capitală otomană.

Această minimonografie a Brăilei otomane a lui Radu Perianu a fost cel mai temeinic studiu despre această *re'âyâ* elaborată în istoriografia română în prima jumătate a secolului al XX-lea. Contribuția a fost rezultatul interpretării izvoarelor istorice (în mare majoritate neotomane) care au devenit accesibile până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Indirect, ea a subliniat necesitatea stringentă a asigurării accesului la *izvoarele istorice otomane* referitoare la această *re'âyâ*, fără de care nu se putea scrie o istorie temeinică și completă a amintitei provincii otomane pe pământ românesc.

Radu Perianu a studiat și activitatea educativă în școlile primare din orașul și județul Brăila atât în perioada "otomană"⁴⁰⁷, cât și în cea următoare, "românească"⁴⁰⁸.

⁴⁰⁶ Radu Perianu, *Raiua Brăilei. Noi contribuții*, în "R.I.R.", XV, 1945, fasc. III, București, pp. 287–333+4 pl.; vezi și recenzie, cu aprecieri pozitive, semnată de Aurel Decei - Nicoară Beldiceanu, în *K.M.R.*, p. 344.

⁴⁰⁷ Idem, *O școală primară în județul Brăila la 1796*, în "R.I.R.", XVI, 1946, București, fasc. III, pp. 282–284.

A fost necesar să amintesc și să trec în revistă și contribuțiile istorice referitoare la primele decenii de viață “românească” în orașul și județul Brăila, pentru că urmările complexe ale celor aproape trei secole de stăpânire otomană s-au manifestat în timp, cu diferite grade de intensitate, încă o generație. În perioada 1829–1878 Brăila a fost un important port fluvial la frontiera Țării Românești (apoi, după 1859, a Principatelor Unite, ulterior România) cu Imperiul otoman, în nord-vestul Dobrogei, străveche provincie românească allată și ea, de peste patru secole, sub stăpânire otomană. După 1878 (integrarea Dobrogei în România), Brăila a devenit un port fluvial de interior, totuși cu o importantă activitate comercială și de transport naval de mărfuri și de călători.

*

“Perioada otomană” a cetății *Silistra*, situată la sudul Dunării, unde apele fluviului se bifurcă în brațele Dunărea propriu-zisă și Borcea, cucerită pentru prima dată de otomani în 1388, apoi din nou în 1393, a stat în atenția lui Ioan Micu. Acesta a prezentat principalele momente din tulburata istorie a Silistrei (c. 1388–1878), insistând asupra numelor purtate de cetate în secolele amintite, luptelor româno-otomane și ulterior otomano-ruse pe linia Dunării și trăgând un semnal de alarmă în legătură cu starea precară a ruinelor fortăreței și propunând restaurarea și conservarea ei arheologică⁴⁰⁹.

Victor Gh. Papacostea a precizat conjunctura politico-religioasă în care românii ortodocși din *re'âyâ-ua Silistra* au devenit, forțat, enoriași ai “exarhatului Bulgariei”⁴¹⁰. După 1860 a început acțiunea de separare a Bisericii ortodoxe bulgare de Patriarhia din Constantinopol, sciziune sprijinită neoficial de autoritățile otomane. La 11 martie 1870 sultanul Abdülazîz, printr-un *fermân*, a aprobat înființarea unui “exarhat bulgar”, eparhie ortodoxă ce și-a întins competența religioasă și asupra românilor ortodocși din *re'âyâ-ua Silistrei*. Fiind scos, prin hotărâre sultanală, de sub jurisdicția patriarhiei ecumenice constantinopolitane, aceasta a refuzat recunoașterea oficială a noului și insolitului “exarhat”, între bisericile constantinopolitană și bulgară producându-se o “ruptură” ce a durat și în perioada interbelică.

⁴⁰⁸ Idem, *Istoria școlilor din orașul și județul Brăila, 1832–1864*, București, 1941, 221 p.

⁴⁰⁹ Ioan Micu, *Silistra sub otomani*, în “Universul”, an LVI, nr. 277/1939, București, p. 6. Vezi și nota bibliografică semnată de Ioan M. Neda în “R.I.R.”. IX, 1939. București, p. 494.

⁴¹⁰ Victor Gh. Papacostea, *Trecerea românilor din raiaua Silistrei sub exarhatul Bulgariei*, în revista “Graiul Românesc”, anul II, nr. 8/1928, București.

Ilie Corfus a tradus și comentat jurnalul de campanie inedit al unui medic polon anonim, referitor la asediul cetății Silistra de către ruși în vara anului 1854⁴¹¹. Manuscrisul inedit, intitulat *Scenographia-Memory ezyli Pamiętnik (Scenografie-Memorii sau jurnal)*, a fost descoperit de istoricul român în *Biblioteka Publiczna* din Varșovia, cota 4220. Autorul anonim, ofițer-medec varșovian în armata imperială rusă de operații, a descris campania militară rusă în Principatele Române (iunie 1853–iulie 1854), un loc important ocupându-l operațiunile militare la care a participat direct: cele din Dobrogea și asediul Silistrei (16 mai -- 22 iunie 1854), povestit cu lux de amănunte.

*

Istoria *Banatului otoman* (1522–1718) a constituit subiectul *preocupărilor de turcologie* ale unor istorici bănățeni.

Astfel, G. Postelnicu a analizat succint cauzele, desfășurarea și urmările politico-militare ale asediului și cuceririi Timișoarei de către otomani în 1552⁴¹².

Traian Birăescu a elaborat o primă sinteză despre istoria *Banatului otoman*⁴¹³, folosind și interpretând documente austriece din arhiva secretă a Curții Imperiale din Viena, izvoare cronistice și documentare otomane traduse în germană, preluate din lucrările orientalistului-turcolog Joseph von Hammer-Purgstall despre istoria și organizarea statală otomană și sursele istorice referitoare la Banat și Timișoara editate în limba maghiară de Academia Maghiară în 1886 (diferite *defter-e* și alte acte oficiale în legătură cu administrația *pâșâlık*-urilor). Autorul a prezentat caracteristicile generale ale organizării Timișoarei și Banatului în epoca otomană: introducerea organizării politico-militare, social-agrară, administrativ-vamale, sistemul vamal și monetar (cu echivalențele financiare în diferite perioade), regimul juridic al pământului, fiefurile militare și categoriile lor, arendările sau donațiile unor suprafețe de pământ sau surse de venituri. Un rol important în consolidarea stăpânirii otomane l-a avut armata sultanală cantonată în *beylerbeylik*-ul *Temeșvar*-ului. T. Birăescu a descris structura ei organizatorică, categoriile de arme și amplasarea în teritoriul cetăților, recrutarea de tineri creștini bănățeni etc. Organizarea judecătorească și viața religioasă otomane au fost alte forme de manifestare a stăpânirii Semilunii. Locuitorilor creștini li s-a asigurat libertatea cultului religios; pentru musulmani au fost ridicate moschei în diferite localități. Pe baza analizei unor *defter-e* cu impozitele

⁴¹¹ Ilie Corfus, *Asediul Silistrei din anul 1854. După un manuscris polon contemporan*, în "R.I.R.". XIV, 1944, fasc. I, București, pp. 57–78.

⁴¹² G. Postelnicu, *Asediul Timișoarei în 1551–1552 și cucerirea ei de către turci*, în "Banatul", anul II, nr. 12/1927, Timișoara, pp. 26–31.

⁴¹³ Traian Birăescu, *Banatul sub turci*, Editura "Vreerea", Timișoara, 1934, 52 p. + XI (note) p.

plătite de locuitorii nemusulmani, autorul a explicat caracteristicile generale ale statutului juridico-social al țăranilor creștini, în comparație cu cel al agricultorilor otomani. De asemenea, a urmărit evoluția structurii etnice a provinciei în perioada otomană.

În concluzie, T. Birăescu a afirmat că stăpânirea otomană în Banat de peste un secol și jumătate nu a schimbat aproape cu nimic structura etnică a provinciei. Ocupația Semilunii s-a întins peste o regiune românească, ce tot românească a rămas și după "perioada otomană" din istoria ei.

Același autor a reluat studiul problemei provinciilor românești de la vest de lanțul munților Carpați ocupate de otomani în evul mediu, însă într-un cadru geografico-politic mult mai larg, cel al relațiilor otomano-maghiare în perioada sfârșitul secolului XIV --- începutul secolului XVII⁴¹⁴. Această contribuție a fost de fapt o sistematizare a informațiilor istorice referitoare la acest subiect existente în anii '30 în istoriografia românească și maghiară. După ce a descris modul de organizare a armatelor ungară și otomană, a trecut în revistă relațiile sinuoase politico-diplomatico-militare începând cu domnia regelui Sigismund de Luxemburg și terminând cu primele decenii ale secolului al XVIII-lea. Habsburgii au revendicat moștenirca dinastică ungară și au înaintat către Ungaria și Transilvania. În condițiile penetrării otomanilor în Ungaria s-a produs ocuparea Banatului (1552) de către armata sultanului; înaintarea habsburgică către Buda și Transilvania a impus printre alte măsuri și întărirea *päşalik*-ului Oradei (1660). Regimul ocupației otomane în Ungaria a fost prezentat, comparativ cu cel din Banat, pe baza interpretării unor documente, cronici și *defter*-e otomane publicate de Academia Maghiară la sfârșitul secolului al XIX-lea. Influențele culturale reciproce ungaro-otomane (sec. XVI-XVIII) au completat tabloul complex al relațiilor multiple dintre cele două entități etno-politico-culturale în evul mediu. T. Birăescu a conchis că toate aceste adevăruri istorice incontestabile contraveneau sloganelor tendențioase ale propagandei și istoriografiei oficiale maghiare, conform cărora în evul mediu Transilvania ar fi fost pământ unguresc, Regatul maghiar ar fi devenit campionul luptei antiotomane a țărilor dunărene din Europa Centrală, "națiunea maghiară" își avea originea în evul mediu etc.

O schiță a stăpânirii otomane în Banat a întocmit și Ion Stoia-Udrea⁴¹⁵, pe baza bibliografiei existente și a izvoarelor istorice editate. Acest articol nu conține nimic nou în comparație cu lucrările lui Traian Birăescu. Nicolae Iliescu, în monografia

⁴¹⁴ Idem, *Cultura apuseană. Turcii și maghiarii (Turcii în centrul Europei)*, ediția a II-a. Timișoara, 1935, 85 p.

⁴¹⁵ Ion Stoia-Udrea, *Epoca turcească în Banat*, în "Studii și documente bănățene de istorie, artă și etnografie", vol. I, 1943, Timișoara, fasc. II, pp. 85-97. Vezi și nota bibliografică semnată de I. D. Suciu în "R. I.R.", XVI, 1946, București, fasc. III, pp. 315-316.

consecrată Timișoarei⁴¹⁶, a rezervat capitolul al III-lea perioadei în care orașul și cetatea de pe Bega, cu întreaga provincie limitrofă, s-au aflat sub stăpânire otomană.

*

Referitor la *re'āyā*-ua Hotinului (1713–1812), Mihail Popescu a studiat repartizarea populației pe teritoriul acesteia, numărul și mărimea localităților și sursele de venituri la sfârșitul secolului al XVIII-lea, după datele recensământului populației și așezărilor și hărții provinciei realizate de autoritățile austriece în 1789–1790⁴¹⁷. La începutul articolului autorul a prezentat principalele repere cronologice referitoare la *re'āyā*-ua Hotinului: a fost înființată de otomani, între Prutul superior și Nistrul superior, în 1713–1715; între octombrie 1788–august 1791 s-a aflat sub ocupația austriacă, iar între 1806–1812 sub cea turcească. Prin tratatul de pace (*sulhnāme*) otomano–rus de la București (mai 1812) teritoriul românesc dintre Prut–Nistru–Dunărea inferioară–Marea Neagră a intrat în componența Imperiului țarist. Astfel au luat sfârșit cele nouă decenii de stăpânire otomană în regiunea Hotinului.

Autoritățile austriece, în timpul scurtei lor stăpâniri asupra *re'āyā*-lei, au efectuat un recensământ al populației și așezărilor și o hartă cu caracter administrativ–militar (1789–1790). Regiunea Hotinului a fost împărțită în două unități administrativ–teritoriale: existau: un oraș (Hotin), trei târguri, 153 de sate, 22 de locuri de slobozie, au fost înregistrate 7.080 de familii, cu peste 35.000 de locuitori. În orașul Hotin locuiau 322 de familii, cu peste 1.600 de membri. Toți locuitorii musulmani plăteau comandamentului cetății următoarele dări: haraciul, teșcherul și medzilul; toate acestea, împreună cu venitul vămilelor, erau trimise la Istanbul, cu documentele financiare însoțitoare.

În ceea ce privește așezările fostei *re'āyā*-le, în regiunea “de sus” existau: un oraș (Hotin), 53 de sate și 2.744 de familii, cu peste 13.700 de locuitori. În regiunea “de jos” se aflau 3 târguri, 100 de sate și 4.336 de familii, cu aproximativ 21.700 de membri. Harta austriacă a *re'āyā*-lei, în limba germană, a întregit această primă contribuție la istoria Hotinului otoman.

T. Bulat, interpretând din punct de vedere administrativ–teritorial informațiile hărții austriece din 1789–1790, și coroborându-le cu anumite relatări din alte surse istorice, a trasat hotarele între care se întindea teritoriul *re'āyā*-lei Hotinului: la nord,

⁴¹⁶ Nicolae Iliescu, *Timișoara, monografie istorică*, vol. I, Timișoara, 1943, 446 p. (cap. III, pp. 51–72). Vezi și nota bibliografică semnată de I. D. Suciuc în “R.I.R.”, XIV, 1944, București, fasc. IV, pp. 433–434.

⁴¹⁷ Mihail Popescu, *Veniturile Raialei Hotinului în timpul stăpânirii turcești*, în “R.A.”, II, nr. 4–5/1927–1929, București, pp. 394–402 + 1 h., și extras, București, 1930, 10 p. + 1 h.

Nistrul superior; la est, pârâul Ciuhur; la sud, Prutul superior; la vest, pârâul Răchitna⁴¹⁸.

Dr. Simeon Reli a studiat viața religioasă și organizarea bisericească a populației *re'ayā*-lei Hotinului, cu referire specială la perioada ocupației austriece (1788–1792)⁴¹⁹. După 1713, *pāșā* din Hotin i-a subordonat pe supușii moldoveni creștini conducerii religioase a mitropolitului Brăilei (Proilaviei). Datorită distanței mari între Hotin și reședința mitropolitană, s-a înființat în *re'ayā*-ua pruto-nistreană o eparhie proprie, o episcopie, la o dată încă necunoscută; la mijlocul secolului al XVIII-lea episcop de Hotin era Antim (din 1759); în 1766 a fost menționat în izvoarele istorice Neofit; apoi au păstorit Amfilofie (1768–1780) și Chiril (1783–1788). Astfel, sub stăpânirea otomană, episcopia creștină a Hotinului a fost păstorită de mitropoliții Proilaviei (Brăilei), care numeau, de cele mai multe ori, un episcop în cetatea de pe Nistru. De câte ori otomanii erau izgoniți din Hotin, eparhia aceasta trecea sub ocârmuirea episcopului de Rădăuți.

În perioada octombrie 1788–februarie 1792 *re'ayā*-ua Hotinului s-a aflat sub ocupație militară austriacă, cu importante urări și asupra vieții și organizării religioase a creștinilor de aici. Împăratul Iosif al II-lea a introdus în noul teritoriu ocupat administrația militară, ulterior cea civilă. A ordonat efectuarea unui recensământ al populației și așezărilor, întocmirea hărții provinciei, transformarea vechii școli bisericești moldave în școală împărătească laică, în scopul germanizării populației locale. Catedrala episcopiei ortodoxe a fost transformată în catedrală romano-catolică, iar eparhia ortodoxă a fost subordonată episcopului Bucovinei. După retragerea austrieșilor s-a revenit la vechea organizare bisericească ortodoxă.

Între 1806–1812 *re'ayā*-ua Hotin s-a aflat sub ocupație rusească. Eparhia ortodoxă de aici a fost păstorită de mitropolitul Gavriil Bănulescu de la Iași. Începând cu mai 1812, în urma tratatului de pace otomano-rus de la București, Basarabia moldavă, *re'ayā*-lele Bender (Tighina) și Hotin au intrat *de jure* în componența Imperiului țarist. În 1813 eparhia Hotinului a fost înglobată în arhiepiscopia Chișinăului și Hotinului, organizată de ocupații ruși și păstorită de același mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni.

Alte informații de ordin religios-cultural despre episcopia Hotinului și enoriașii săi ortodocși au oferit în studiile lor și Ștefan Berechet⁴²⁰, Veniamin Pocitan

⁴¹⁸ T. Bulat, *Teritoriile raialelor Hotinului și Brăilei*, în "Analele Basarabiei", an IV, nr. 4/1927 și an V, nr. 1/1928, Chișinău.

⁴¹⁹ Dr. Simeon Reli, *Raiata Hotinului în timpul ocupației austriece și legăturile ei bisericești cu Episcopia Bucovinei, 1788-1792 (Contribuție la istoria Episcopiei Hotinului)*, în "Candela", anul XXI, nr. 1-3/1930. Cernăuți, extras, 32 p.

⁴²⁰ Ștefan Berechet, *Episcopia Hotinului*, în "B O R.", anul XLII, nr. 12/1924, Bucurcești, pp. 709-717 și nr. 1/1925, pp. 35-42.

Ploeșteanul⁴²¹, Tit Simedrea⁴²² sau Al. Papadopol–Calimachi⁴²³. Dar acești autori nu s-au referit în mod expres și la *re'āyā*-ua Hotinului (evenimente politico–militare, organizare administrativ–teritorială, evoluții demografice etc.).

*

Despre *re'āyā*-lele Giurgiu (c. 1418–1829), Bender/Tighina (1538–1812) și Oradea (1660–1688/1699) cercetătorii români nu au elaborat, în perioada 1918–1948/1950, contribuții istorice care să fi fost rezultatul unor preocupări constante sau ocazionale de *turcologie*.

*

Mihail Popescu a realizat o privire de ansamblu istorico–militaro–arhitectonică asupra cetăților “otomane” de la frontierele Moldovei și Țării Românești în secolele XV–XIX (primele trei decenii)⁴²⁴. Autorul a oferit succinte informații istorico–militare și geografico–arhitectonice despre următoarele 13 cetăți “otomane”: Hotin, Bender, Chilia, Ismail, Brăila, Hârșova, Silistra, Rusciuk, Giurgiu, Nicopole, Lom, Vidin și Orșova. 24 de reproduceri alb–negru, cu o grafică excelentă, însoțeau și completau expunerea lui M. Popescu. În concluzie, autorul a afirmat că aceste cetăți reprezentau “inelele lanțului stăpânirii turcești, ce a încătușat Principatele Române, de la un capăt la altul, timp mai bine de patru secole”⁴²⁵. Autorul nu s-a oprit însă și asupra cetăților “otomane” din regiunea Banat–Crișana, cele mai importante fiind Timișoara (1552–1718) și Oradea (1660–1688/1699). Cu toate aceste lipsuri, contribuția lui M. Popescu, un minialbum istoric, a fost singura lucrare de acest gen din istoriografia românească în perioada interbelică.

Autorii români ai contribuțiilor referitoare la *re'āyā*-lele (*kazā*-lele) otomane pe pământ românesc nu au putut folosi, cu o singură și lăudabilă excepție, turcologul Aurel Decei, izvoarele istorice otomane despre acest interesant și incitant subiect. Și

⁴²¹ Veniamin Pocitan Ploeșteanul, *Vechea Episcopie a Hotinului*, în “B.O.R.”, anul L, nr. 1–4, 6, 9, 11/1932, pp. 14–22; 106–118; 198–208; 295–299; 401–408; 577–585; 712–720; anul LI, nr. 1–2/1933, pp. 31–42 (și extras), București.

⁴²² Tit Simedrea, *Vechea Episcopie a Hotinului. Contribuții*, în “B.O.R.”, anul LXI, nr. 1–3/1943, București, pp. 11–32 (și extras)

⁴²³ Al. Papadopol–Calimachi, *Amfiholie Hotinul*, în “R.I.A.F.”, anul III, vol. V, fasc. II/1885, București, pp. 319–330.

⁴²⁴ Mihail Popescu, *Cetățile turcești din prejurul Principatelor Române*, în “B.C.M.I.”, anul XX, fasc. 52/Aprilie–Iunie 1927, București, pp. 76–87.

⁴²⁵ *Ibidem*, p. 87.

aceasta din două motive: nu aveau cunoștințele elementare de limbă și paleografie turco-osmană; uriașele arhive, biblioteci și muzee otomane nu erau organizate pe criterii moderne, iar consultarea fondului de documente sau manuscrise se făcea foarte greu, după depășirea unor piedici de ordin subiectiv sau obiectiv. Din aceste cauze, acești autori au folosit și interpretat în cercetările lor *doar* izvoarele istorice “creștine” românești, central și vest-europene. Puținele izvoare otomane cercetate fuseseră anterior traduse în diferite limbi europene. În această situație viziunea istorică a fost unilaterală, românească-central europeană, fără a se cunoaște și exprima și “opinia celuilalt”, a “turcului cuceritor”. S-a impus și s-a autoimpus astfel o limitare a bazei informaționale ce a afectat caracterul și veridicitatea concluziilor formulate, realitate pe care autorii au subliniat-o, dar nu au putut-o depăși.

3. Preocupări de orientalistică– turcologie cu finalități didactice–de cercetare în acest domeniu

Mai multe motive au impus necesitatea stringentă a înființării și dezvoltării în România a unei suprastructuri didactico-formative și științifice-de cercetare în domeniul *orientalisticii turcologiei* în primii ani ai perioadei interbelice

Istoria relațiilor complexe româno-otomane de peste o jumătate de mileniu (1369–1878) se cerea abordată și de pe poziția “celuilalt partener de dialog”, a centrului de putere de la Istanbul. După 1878 relațiile României independente cu fostul suzeran-protector, acum egali din punct de vedere al dreptului internațional al statelor, au fost pașnice, cordiale, chiar de cooperare în anumite probleme și perioade. Se cereau continuate și amplificate *cercetările de orientalistică-turcologie*, constante sau ocazionale, începute în perioada dintre Independență (1878) și Marea Unire (1918). Ele au demonstrat, indirect, cât de puțin se cunoștea în acest domeniu istoric și cât mai era de investigat pentru conturarea unei imagini de ansamblu veridice asupra interferențelor româno-otomane în perioada anterior amintită. Și, mai ales, realitatea că o istorie a relațiilor româno-otomane nu se mai putea concepe și scrie fără folosirea izvoarelor istorice orientalo-otomane și bibliografiei otomano-turcești.

Noul avânt și marea deschidere către domenii de cercetare istorică puțin sau deloc explorate până atunci, manifestate în istoriografia românească după 1918, nu puteau să nu cuprindă și *orientalistica turcologia*. Nivelul ridicat didactico-formativ și științific-de cercetare atins de *orientalistica turcologia* mondială în perioada interbelică determina concertarea eforturilor materiale și didactico-științifice ale statului și istoricilor români pentru reducerea enormului decalaj existent între școlile europene de orientalistică-turcologie și preocupările românești în domeniu. O aliniere a preocupărilor, cercetărilor și realizărilor turcologice românești la standardele europene în domeniu era mai necesară și mai imperativă ca oricând.

Mai ales după 1918 (când s-a desăvârșit formarea statului unitar național român), unitatea și identitatea etnico-politică a românilor în sud-estul Europei trebuiau dovedite, afirmate și impuse și prin raportarea trecutului istoric românesc la evoluția istorică a unuia din cele mai mari și mai importante imperii tricontinentale pe care le-a cunoscut omenirea, Imperiul otoman. Acesta nu a transformat niciodată teritoriul locuit de români în *pāşālik*-uri otomane (cu excepția a 8 *re'āyā*-le de graniță), cum s-a întâmplat, de exemplu, cu Bulgaria, Grecia, Serbia, Albania, Bosnia, Ungaria centrală și de sud etc. Această *individualitate sui-generis* a românilor *vis-à-vis* de colosul otoman trebuia studiată de orientaliștii-turcologi români, istorici și/sau filologi.

Am amintit într-o altă contribuție cum **nu** s-a materializat proiectul de înființare a unei catedre de limbi orientale: turco-osmană, arabă, persană la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București, deși în bugetul ministerului tutelar pe anul financiar 1906–1907 fuseseră prevăzute fondurile necesare pentru salarizarea unui post de conferențiar⁴²⁶. Cel mai potrivit titular pentru această “conferință” s-a dovedit a fi *atunci* Gh. Popescu-Ciocănel, cu specializare în: ramura orientalisticii la Paris (1902–1906) și cu câteva contribuții filologico-istorice în domeniu. Se bucura chiar, neoficial, de sprijinul unor oficialități din conducerea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice⁴²⁷. Dar ... *n-a fost să fie!*

Peste două decenii, la 30 octombrie 1926, profesorul Ioan Bianu, conștient de necesitatea specializării în România a viitorilor noștri filologi și istorici orientaliști, a propus Consiliului Facultății de Litere și Filosofie din București înființarea unei *catedre de limbi orientale*, în special limbile: *turcă, arabă, tătară, persană și armeană*. “Propunerea a fost considerată de Consiliu ca foarte îndreptățită, dar realizarea ei a fost amânată până se va ivi omul pregătit”⁴²⁸. Într-adevăr, nu exista atunci, în 1926, un orientalist român, filolog sau istoric, care să onoreze, cu finalități concrete, această catedră *in spe*. Dintre orientaliștii români antebelici, Lazăr Șăineanu plecase încă din 1901 în Franța, unde pregătirea sa de specialitate era apreciată la justa ei valoare științifică; fratele său mai mic, Constantin, din motive obiective, nu desfășurase o activitate orientalistă demnă de amintit (1895–1926), fiind în acei ani un obscur profesor de limbă franceză în învățământul liceal. Orientalistul arabist Silvestru Octavian Isopescu a murit încă din 1922. Gh. Popescu-Ciocănel se afla la sfârșitul unei modeste cariere de profesor de liceu în provincie (va muri în 1928 la

⁴²⁶ Dan Prodan, *Preocupări de orientalistică-turcologie în România între Independență și Marea Unire (1878-1918)*, în „A.M.S.”, I, 1999, Botoșani, pp. 129-130.

⁴²⁷ Vezi “C.L.”, anul XLI, nr. 10/Octombrie 1907, București, p. 1036; Th Iordănescu, *O carte rară*, în “C.L.”, anul XLI, nr. 4/Aprilie 1907, p. 434; Marin Popescu-Spineni, *Contribuțiuni la istoria învățământului superior. Facultatea de Filosofie și Litere din București*, Tipografia “Cultura Națională”, București, 1928, p. 44.

⁴²⁸ M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 41.

Ploiești). Un candidat teoretic mai putea fi Gheorghe Iogu, "interpret la Ministerul de Externe", cu temeinice cunoștințe de paleografie și diplomatică turco-osmană, care tradusese chiar în același an, 1926, pentru bizantinistul M. Bănescu, "opt scrisori turcești ale lui Mihnea al II-lea Turcitul". Dar varianta Gh. Iogu, care era filolog, nu a fost luată în considerație. Dr. Andrei Antalffy era profesor de liceu la Târgu Mureș și nu debutase încă în istoriografia românească turcologică. H. Dj. Siruni abia venise în România (în 1922), fiind încă un necunoscut în domeniul turcologiei. Nu a fost agreată nici posibilitatea invitării cu contract a unui orientalist-turcolog, filolog sau istoric, din Republica Turcia sau din țările europene cu vechi și bogate tradiții și realizări în domeniu.

La 28 octombrie 1933, necunoscând sau uitând de proiectul susținut de I. Bianu încă din octombrie 1926, C. C. Giurescu a reiterat, în cadrul unor conferințe publice cu tematică istorică, propunerea înființării unei catedre de orientalistică la una din universitățile românești⁴²⁹. Noua propunere a întrunit azeziunea unor istorici bucureșteni. Dintre aceștia amintesc pe D. Bodin, care dorea în același an "sosirea cât mai curând a sorocului înființării unei catedre de turcologie (subl. D. P.) la una din Universitățile românești"⁴³⁰.

Peste 3 ani, la 31 martie 1936, în paginile ziarului "Universul", Nicolae Batzaria, cunoscut traducător din limba turcă și autor al unor nuvele și romane cu tematică turco-orientală, a susținut necesitatea stringentă a înființării unei catedre de "studii turcești", filologico-istorice, întârzierea finalizării acestei inițiative fiind regretabilă și păgubitoare pentru pregătirea specialiștilor români în specialitatea orientalistică-turcologie. După formarea acestora în țară, se recomanda trimiterea lor în Turcia, unde să cerceteze arhivele, bibliotecile și muzeele ce conțineau izvoare istorice otomane referitoare la români în evul mediu și în epoca modernă⁴³¹.

Un apel la pregătirea specialiștilor români în turcologie a făcut și D. Hrisicos, negustor român de origine greacă. Acesta a locuit mai mulți ani la Istanbul și a avut posibilitatea și curiozitatea să afle și să înțeleagă că arhivele, bibliotecile și muzeele din fosta capitală a imperiului conțineau un foarte mare număr de izvoare istorice otomane, multe dintre ele cu referire directă la relațiile româno-otomane. Astfel, viitorii cercetători turcologi români puteau găsi aici răspunsurile la numeroasele întrebări referitoare la trecutul comun româno-otoman⁴³².

În 1947, Constantin Șăineanu a apreciat, subiectiv și exagerat, că studiile de turcologie au devenit în România o "necesitate națională", o "utilitate urgentă și imperioasă", prin intermediul cărora să se formeze specialiștii români în acest

⁴²⁹ Apud Constantin Șăineanu, *Amintiri*, Tipografia "Universul" S.A., București, 1947, p. 66.

⁴³⁰ D. Bodin, în "R.I.R.", III, 1933, București, p. 326

⁴³¹ "Universul" din 31 martie 1936, București; vezi și C. Șăineanu, *op. cit.*, p. 66.

⁴³² C. Șăineanu, *op. cit.*, p. 67.

domeniu istoric și să se realizeze accesul științific la izvoarele istorice turco-orientale⁴³³. Când afirma aceasta, nerealizatul orientalist român pe plan didactico-științific avusese în vedere rezultatele parțiale obținute de istoricii români în domeniul cercetării orientalistico-turcologice și inițiativele didactice de la București și Iași (1935–1943), onorate de Franz Babinger. C. Șăineanu nu ignora nici existența și activitatea Institutului de Turcologie de la Iași (1940–1945) Mai aproape de adevăr a fost realitatea că la sfârșitul anilor '40 activitatea didactico-științifică în domeniul orientalistico-turcologiei devenise o prioritate a învățământului superior și a cercetării istorice românești, aceste imperative fiind însă înțelese și promovate de foarte puțini oameni de cultură români.

Dar după un deceniu de la propunerea lui I. Bianu (1926), reiterată ulterior de C.C. Giurescu și de alți istorici (1933), nu s-a realizat nimic concret în acest sens. Se părea că Statul Român, prin Ministerul Instrucțiunii Publice (sau al Educației Naționale) nu putea sau nu existau destulă înțelegere, inițiativă sau fonduri bănești pentru a face primii pași pe calea înființării unei suprastructuri universitare orientalistico-turcologice. Atunci inițiativa și curajul înnoirii au trecut de la forurile statale decizionale la personalități istorice. N. Iorga, orientalistul *sui-generis* ale cărui studii de orientalistico-turcologie le-am analizat în diverse contribuții⁴³⁴, și-a asumat răspunderea morală de a transpune în practică acest deziderat. Însă a înțeles foarte bine că avea nevoie de *sprijinul material* al Statului Român. La urma urmei, dezvoltarea orientalistico-turcologiei românești se dovedea a fi o *cerință națională*, și marele istoric a înțeles că era necesar să cointereneze *material și moral* și Statul Român. Și a mai înțeles N. Iorga că în România acelor ani (1930–1935) nu exista nici un istoric sau filolog orientalist-turcolog care să onoreze o catedră de specialitate ce eventual ar fi înființată la o universitate românească, de preferință la București. Atunci a agreat ideea și posibilitatea colaborării cu un orientalist-turcolog european de notorietate internațională.

Trebuie să deschid aici o mică paranteză și să reamintesc faptul că în cadrul Institutului pentru studiul Europei Est–Orientale (denumit ulterior, din 1924, Institutul pentru studiul Europei Sud–Estice), a existat încă de la înființare (1913–1914) inițiativa didactică a organizării unor *cursuri de limbă turcă*. Însă, în lipsa unui profesor calificat, cu un anumit renume în lumea științifică românească și/sau europeană, ea nu s-a materializat până în 1920. În acest an, la 7 noiembrie⁴³⁵, s-au redeschis cursurile în cadrul acestui institut. Printre aceștia, s-a reluat și cel de *limbă*

⁴³³ *Ibidem*.

⁴³⁴ Dan Prodan, *Preocupări de orientalistico-turcologie în opera lui Nicolae Iorga*, în „A.I.I.X.I.”, XXXVIII, 2001, Iași, pp. 215–228; idem, *Contribuția lui Nicolae Iorga la dezvoltarea orientalistico-turcologiei*, în „A.M.S.”, II, 2002, Botoșani, pp. 72–133.

⁴³⁵ Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga (1871–1940)*². I, E.Ș.E.–E.M., București, 1976, p. 77.

turcă, predat însă de persoane care nu erau, prin formația lor universitară, profesori de această disciplină filologică. Într-un *Prospect de cursuri pe anul 1926-1927* al acestei instituții, datat: București, 8 noiembrie 1926, s-a precizat că "Institutul S.E.S.E., al cărui scop este cunoașterea serioasă a țărilor și popoarelor vecine cu noi, sub toate raporturile (istoric, geografic, etnografic, economic și limbă), (...) redeschide cursurile de limbi sud-estice care au funcționat și înainte de război, în localul institutului, cu profesori specialiști, care vor predă gratuit cunoștințe practice de scris, citit și conversație pentru limbile: greacă, nouă și veche, rusă, polonă, cehă, maghiară, sârbă, bulgară și *turcă*. Profesorii care vor predă aceste cursuri sunt: (...) H. Tatarescu, dragoman la Legația turcă: *limba turcă*. Cursurile sunt gratuite, câte două lecții săptămânale de fiecare și se vor începe după 8 noiembrie, îndată ce se va întruni un număr de circa 10 auditori de a urma un curs (subl. D. P.)"⁴³⁶. A fost posibil ca H. Tatarescu să fi predat aceste cursuri și în anii universitari anteriori și posteriori celui amintit în *Prospect*. Probabil că și alți cunoscători de limbă turcă din România, precum: H. Dj. Siruni, Gh. Iogu, dr. Andrei Antalfy, S. Abdurrahman sau V. Magiori, au predat aceste cursuri în cadrul Institutului, după cum a afirmat M. Guboglu⁴³⁷ sau cum ne permite să presupunem corespondența dintre N. Iorga și Andrei Antalfy⁴³⁸. Trecând însă peste "exagerările publicitare" ale acestui *Prospect*, trebuie să reținem dorința lui N. Iorga de a asigura continuitatea *cursului de limba turcă* în cadrul acestei instituții, iar pe de altă parte greutățile pe care le întâmpina în găsirea unei soluții viabile: colaborarea de durată cu un specialist *orientalist-turcolog* din Turcia sau Europa, în lipsa unuia român.

În februarie 1941, după înăbușirea rebeliunii legionare și calmarea spiritelor, în cadrul acestui institut condus, după asasinarea lui Nicolae Iorga, din decembrie 1940 de bizantinistul Nicolae Bănescu⁴³⁹, au reînceput cursurile gratuite de *limbă turcă*, armeană, rusă, polonă, cehă, sârbă, bulgară și neogreacă, în clădirea Ligii Culturale din București, strada Schitu Măgureanu, nr.1, etaj I⁴⁴⁰. Este foarte probabil ca

⁴³⁶ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond 6559, d. 183, f. 125, apud Gh. Nicolescu, I. Burlacu, V. F. Dobrinescu, *Documente despre Nicolae Iorga în Arhivele militare românești*, în vol. *Nicolae Iorga. Omul și opera*, vol. II, coordonatori Gh. Buzatu și C. Gh. Marinescu, Editura "Plumb", Bacău, 1994, pp. 216-217.

⁴³⁷ Mihail Guboglu, *Nicolae Iorga istoric al Imperiului otoman și al relațiilor româno otomane*, în "A.U.B.I.", anul XXII, nr. 2/1973, București, p. 26

⁴³⁸ Dan Prodan, *L'orientaliste transylvain dr. Andrei Antalfy*, în "T.R.", volume V, nr. 1, Spring 1996, Cluj-Napoca, p. 99.

⁴³⁹ Andrei Pippidi, *Reformă sau declin. A doua perioadă a studiilor sud-est europene în România*, în "R.I.", s.n., t. II, nr. 11-12/1991, București (pp. 641-649), p. 641

⁴⁴⁰ Ioana Ursu, Ioan Lăcustă, *În București, acum 50 de ani (februarie 1941)*, în "M.I.", s.n., anul XXV, nr. 2 (287)/februarie 1991, București, p. 42.

turcologul–armenist H. Dj. Siruni să fi predat cursurile de *limbă turcă* și armeană. (Activitatea științifică–didactică, editorială, de colaborare cu instituții similare din Europa etc. în cadrul Institutului pentru studiul Europei Est–Orientale/Sud–Estice [1913–1948], în sfera mai largă a celei de-a “doua perioade a studiilor sud–estice europene în România” a fost analizată de istoricul Andrei Pippidi⁴⁴¹.)

Opțiunea lui N. Iorga, poate sugerată de orientalistul englez sir E. Denison Ross în aprilie 1935, s-a îndreptat către turcologul german Franz Babinger (n. 1891 la Weiden–Würzburg, Bavaria de Nord), cu un sfert de secol de activitate științifico–didactică în domeniu și cu un important număr de contribuții la istoria politică, militară, instituțională, culturalo–ideologică–religioasă etc. a Imperiului otoman și a sud–estului european “otoman”. Temeinicul său catalog bio–bibliografic *G.O.W.* (1927), pe atunci lucrare fundamentală, este folosit încă și astăzi, la opt decenii de la apariție.

N. Iorga îl cunoștea pe tânărul orientalist–turcolog Franz Babinger încă din anul 1920, de când datează prima scrisoare, dintr-o serie de 18 epistole inedite păstrate în fondul *Correspondență Nicolae Iorga* (431 vol.), aflat la Biblioteca Academiei Române din București⁴⁴². Pe baza parcurgerii și analizei acestei corespondențe, se pot elucidă aspectele generale ale colaborării științifice și prieteniei personale ce i-au legat pe cei doi istorici în perioada 1920–1938 (reamintesc că ultima scrisoare din acest uriaș fond de *Correspondență* datează din 1938).

Correspondența dintre anii 1920–1934 inclusiv scoate în evidență caracterul cercetărilor istorice turcologice ale lui Franz Babinger, predilecția sa pentru Peninsula Balcanică, inclusiv Dobrogea, foste “otomane”, cât și continuarea preocupărilor istorice ale lui N. Iorga pentru istoria otomană și a popoarelor balcanice cucerite de către sultani, pentru evoluțiile complexe româno–otomane între secolele XV–XIX. De asemenea, schimbul periodic de studii și articole istorice personale între cei doi savanți a contribuit la întărirea prieteniei dintre ei și la crearea premiselor favorabile unei eventuale colaborări științifico–didactice directe în România.

După discuții semi–oficiale ce au durat mai multe luni (mai–august 1935), Franz Babinger a acceptat invitația de a veni în România, la București, încheindu-se astfel un contract de colaborare științifico–didactică între Franz Babinger și Nicolae Iorga, în calitate de director al Institutului pentru studiul Europei Sud–Estice din capitala României. Contractul, semnat de turcologul german la 18 august la Berlin, iar de istoricul român la 25–26 august la Vălenii de Munte, stipula: Franz Babinger devenea

⁴⁴¹ Andrei Pippidi, *op. cit., loc cit.*, pp. 641–649.

⁴⁴² Dan Prodan, *Franz Babinger și Nicolae Iorga. Correspondență*, în “A.I.I.X.I.”, XXXIII, 1999, Iași, pp. 171–202; idem, *Franz Babinger în izvoare epistolare (1920–1991)* în „A.M.S.”, III, 2004, Botoșani, pp. 59–63; idem, *Franz Babinger en Roumanie (1935–1943). Etude et sources historiques*, Editions Isis, Istanbul, 2003, pp. 83–93.

de la 1 octombrie 1935 colaboratorul plătit al amintitului institut, pe durata unui an calendaristic. Sfera și temele de cercetare ale turcologului german circumscriau "epoca turcească în Balcani". Remunerația lunară pentru Franz Babinger s-a fixat la 15.000 de lei, acestuia acordându-i-se și un permis de călătorie pe C.F.R., pentru călătoriile sale de studii în Dobrogea și în alte provincii românești locuite de populații musulmane. Durata contractului se va prelungi cu încă un an calendaristic, dacă nici una dintre părți nu-l va denunța până la 1 iulie 1936⁴⁴³

Turcologul german și-a început oficial activitatea științifică în cadrul institutului la 1 noiembrie 1935, susținând conferința (sau prelegerea) de deschidere cu titlul în franceză: *Quelques problèmes d'études islamiques dans le Sud-Est européen*, publicată ulterior⁴⁴⁴.

Franz Babinger a predat cursuri de istorie otomană, limbă și paleografic turco-osmană în Amfiteatrul "Alexandru Odobescu" al Facultății de Litere și Filosofie din București (str. Edgar Quinet), pentru că la Institutului pentru studiul Europei Sud-Estice nu exista o sală pentru prelegeri sau conferințe⁴⁴⁵. Însuși Nicolae Iorga își expunea prelegerile în acest amfiteatru. La aceste cursuri, desfășurate în anii universitari 1935–1936 și 1936–1937, au participat puțini studenți (4–5 în fiecare serie)

Colaborarea științifico-didactică dintre cei doi savanți istorici a încetat *de jure* la 30 septembrie 1937, Franz Babinger fiind ulterior invitat, în urma demersurilor istoricului medievist universalist Gh. I. Brătianu, să-și continue activitatea didactico-științifică la Facultatea de Litere și Filosofie din Iași⁴⁴⁶. La 12 noiembrie 1937⁴⁴⁷ și la 1 iulie 1938⁴⁴⁸ s-au încheiat contracte oficiale de colaborare între Franz Babinger și Facultatea de Litere și Filosofie din Iași (Institutul de Istorie Generală) și, respectiv, Ministerul Educației Naționale (Facultatea de Litere și Filosofie din Iași), prin care acte juridice turcologului german i s-a încredințat susținerea în limba română a unor cursuri de istorie a Imperiului otoman și a relațiilor româno-otomane, de limbă și paleografie turco-osmană. Remunerația lunară era de 15.000 lei. Lui Franz Babinger i se acorda un permis de călătorie pe C.F.R., pentru călătoriile sale de studii turcologice

⁴⁴³ *A.N.R.D.A.I.C.B., fond M.F.N.*, d. 729/1938, f. 10 (redactat în limba germană, cu semnăturile autografe ale lui Nicolae Iorga și Franz Babinger); Dan Prodan, *Fr. Babinger și N. Iorga*

⁴⁴⁴ În "L'Europe Orientale", VIIe année, 1937, no. 34, Paris, pp. 95–110 (și extras, 16 p.). Vezi *F. B. S.*, p. 30, anul 1937 (nr. 5)

⁴⁴⁵ Conform relatării doamnei Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, în scrisoarea din 4 decembrie 1990, adresată mie și păstrată în *Arhivă personală Dan Prodan*.

⁴⁴⁶ *A.N.R.D.A.I.C.B., fond M.F.N.*, d. 729/1938, f. 9.

⁴⁴⁷ *Ibidem*, f. 12.

⁴⁴⁸ *Ibidem*, ff. 3–3v., 4–4v., 5–5v.; *A.N.R.D.J.I., fond U.I., F.I.F.*; d. 8/1939, ff. 57–57 v. Dan Prodan, *Din tradițiile*, pp. 174–175.

în România. În ultimul contract, cu durată de trei ani “financiari” (1 aprilie 1938–31 martie 1941), s-a prevăzut obligativitatea M.E.N. de a introduce în schema de încadrare a Facultății de Litere și Filosofie din Iași cursurile și seminariile de istorie, limbă și paleografie turco-otomane predate de Franz Babinger, cu salarizarea aferentă, clauză ce s-a materializat începând cu anul universitar 1938–1939.

Acestea au fost coordonatele juridico–didactico–metodologice ce au jalonat *activitatea turcologică-formativă* a lui Franz Babinger la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Iași în perioada anterior precizată. De la 1 aprilie 1940 (deci începând cu anul financiar 1940–1941!) la Iași a început să funcționeze, în cadrul Facultății de Litere și Filosofie, Institutul de Turcologie, cu Nicolae Iorga – director general onorific, Franz Babinger – director de studii și Mihail Guboglu – secretar științific (ulterior asistent) și bibliotecar⁴⁴⁹. Astfel, *activitatea științifică turcologică* a lui Franz Babinger se va desfășura într-un cadru organizatoric instituționalizat, patronat și sponsorizat de Statul Român, cu urmări benefice pentru viitoarele preocupări istoriografice româniști de turcologie.

În anul financiar 1941–1942 activitatea didactico–științifică a turcologului german la Iași nu s-a desfășurat pe baza unui contract oficial, pentru că anteriorul expirase la 31 martie 1941 iar altul nou nu se încheiase încă. Abia la 1 aprilie 1942 s-a încheiat un nou contract oficial între ministerul de resort și Franz Babinger, prin care prima parte contractantă i-a încredințat turcologului german Catedra de Turcologie din cadrul Institutului cu același nume. Savantul german s-a angajat să predea cursurile, să conducă lucrările de seminar și să susțină examenele de sfârșit de an universitar în limba română, toate aceste activități didactice aflându-se sub incidența Legii învățământului superior. Durata contractului era de 5 ani “financiari” (1 aprilie 1942–31 martie 1947 !), Franz Babinger fiind plătit conform gradului didactic de profesor universitar titular cu 4 gradații. El va conduce și Institutul de Turcologie din Iași. Ministerul titular s-a obligat să includă în bugetele sale anuale sumele necesare pentru asigurarea salarizării lui Franz Babinger⁴⁵⁰.

Acesta a fost cel mai substanțial și mai generos, din punct de vedere al duratei, contract pe care Franz Babinger l-a încheiat cu ministerul de resort în întreaga perioadă “românească” a activității sale didactico–științifice (1935–1943). Dar nu a putut, din motive politico–militare obiective, să se bucure de el decât în ultimele trei luni ale anului universitar 1941–1942 și în cel următor, 1942–1943. În luna iunie 1943, după încheierea cursurilor și a sesiunii de vară a examenelor, turcologul german a fost iarăși mobilizat în armata hitleristă⁴⁵¹. Nu a mai revenit, după iunie 1943, în România

⁴⁴⁹ Dan Prodan, *op. cit.*, pp. 180–191; idem, *Franz Babinger en Roumanie*, pp. 175–176.

⁴⁵⁰ *A.N.R.D.J.I., fond U.I., F.I.F.*, d. 5/1942, f. 379; Dan Prodan, *op. cit.*, p. 187.

⁴⁵¹ *Ibidem*, d. 2/1944, f. 11; *fond U.I., R.*, d. 2343/1945, f. 187; Dan Prodan, *op. cit.*, pp. 187–188.

în scopuri didactico-științifice legate de Facultatea de Litere și Filosofie și de Institutul de Turcologie din Iași⁴⁵².

Acestea au fost, succint prezentate, coordonatele esențiale ale activității didactice a lui Franz Babinger în România, la București și Iași, între anii 1935–1943.

*

După detașarea asistentului și bibliotecarului Mihail Guboglu de la Institutul de Turcologie din Iași la Institutul de Studii și Cercetări Balcanice din București (de la 1 august 1945)⁴⁵³, viitorul Institutului ieșean a devenit incert. În aceste condiții nefavorabile, urmărind să asigure existența Institutului de Turcologie și continuitatea activității didactice de specialitate în cadrul acestuia, Consiliul profesoral al Facultății de Litere și Filosofie din Iași a hotărât, în ședința sa din 22 iunie 1945, să intervină la Ministerul Educației Naționale pentru ca acesta, cu sprijinul ferm al Ministerului de Externe, să angajeze cu contract un nou profesor de limbă turcă din străinătate, fie din Republica Turcia, fie din altă țară, pentru a se asigura un succesor al lui Franz Babinger⁴⁵⁴. Deoarece nici după aproape patru luni nu s-a realizat nimic concret în această direcție, Institutul de Turcologie și-a încetat activitatea (octombrie 1945) iar biblioteca sa de specialitate a fost împărțită altor instituții de cercetare științifică în domeniul istoriei⁴⁵⁵.

În aceste condiții vitrege s-a încetat activitatea didactică la Catedra de Turcologie a Institutului omonim din Iași, cea mai reprezentativă unitate de învățământ superior și de cercetare științifică în domeniu, înființată, patronată și finanțată de Statul Român, prin Ministerul Educației Naționale (1940–1945).

Activitatea didactico-științifică în cadrul Institutului de Turcologie de la Iași și modul de organizare și funcționare a bibliotecii de specialitate a acestuia le-am prezentat în monografia consacrată lui Franz Babinger⁴⁵⁶.

*

La a III-a Conferință balcanică, desfășurată la București între 22–28 octombrie 1932⁴⁵⁷, delegația românească a prezentat (în contextul adoptării proiectului unui “Pact balcanic” cu finalitate politică) proiectul de statut al Comisiei de apropiere

⁴⁵² A.N.R.I.D.J.I., fond U.I., F.I..F., d. 13/1943, f. 61; Dan Prodan, *op. cit.*, p. 188

⁴⁵³ *Ibidem*, f. 61; Dan Prodan, *op. cit.*, p. 190.

⁴⁵⁴ *Ibidem*, ff. 61; 80.

⁴⁵⁵ *Ibidem*, f. 87.

⁴⁵⁶ Dan Prodan, *Franz Babingere n Roumanie*, 2003, pp. 167-212

⁴⁵⁷ *Politica externă a României*, p. 200.

intelectuală pentru înființarea unui Institut Balcanic de Cercetări Istorice, cu sediul la Istanbul. Proiectul, întocmit de istoricul și profesorul C.C. Giurescu⁴⁵⁸, a fost aprobat de amintita Comisie și însușit de Conferință. În textul rezoluției votate în plenul adunării s-a precizat: “*Institutul de Cercetări Istorice*. S-a hotărât ca acest institut să-și aibă sediul la Istanbul. El va fi administrat de un comitet de șase membri aleși de consiliu și va avea ca scop: a) să publice texte și documente referitoare la relațiile istorice între țările balcanice; b) să întreprindă săpături sau să ia parte la misiuni științifice; c) să editeze o revistă în limba franceză; d) să deaceamă premii referitoare la cercetări istorice balcanice”⁴⁵⁹. Dar acest institut internațional, în cadrul căruia cercetările de bizantinologie și *turcologie* ar fi fost primordiale, nu a mai fost înființat, deși necesitatea organizării sale a fost subliniată și înființarea solicitată încă de la a doua Conferință balcanică de la Istanbul (20–26 octombrie 1931). Dar imposibilitatea armonizării diferitelor interese “naționale” și a aplanării unor antagonisme seculare între țările balcanice au cauzat eșecul acestei inițiative științifice, ce ar fi contribuit nu numai la apropierea culturală între popoarele sud-est europene (predecesora colaborării politico-diplomatico-militare), dar și la sublinierea aspectelor particulare și caracteristicilor generale ale istoriei acestora în epoca bizantină și, mai ales, *otomană*.

Mai realist și mai practic, Gh.I. Brătianu, profesor de istorie medie universală la Facultatea de Litere și Filosofie din Iași, a propus înființarea unui *Institut Românesc de Cercetări Istorice și Arheologice la Istanbul*⁴⁶⁰. ”Dacă este vorba să organizăm mai temeinic cercetarea trecutului național și a *legăturilor atât de strânse ce le-au avut țările noastre cu Răsăritul apropiat*, e un *centru* care se impune de la sine atențiunii cercetătorilor, atât prin *situația sa geografică* cât și prin *rolul său în istoria medievală și modernă a Europei orientale*: am numit *Constantinopolul* (subl. D.P.)”, a argumentat Gh.I. Brătianu⁴⁶¹. În acest centru geo-politic și istoric se găseau mari arhive și biblioteci publice și/sau private, ce conțineau un număr impresionant de izvoare istorice turco-otomane și orientale referitoare la relațiile complexe româno-otomane în secolele XIV–XX (primele două decenii). Descoperirea, traducerea, editarea și valorificarea acestor inegalabile și inestimabile surse de informații istorice reprezintă un important act de “recuperare istorică”, ce nu mai poate întârzia. Se mai adaugă, apoi, monumentele și muzeele istorice din Istanbul și Anatolia, cu numeroase izvoare istorice epigrafice, arheologice sau numismatice referitoare la trecutul româno-otoman.

⁴⁵⁸ C.C. Giurescu, *Amintiri*, vol. I, pp. 280–282 (textul proiectului de statut, cu 27 de articole).

⁴⁵⁹ *Apud ibidem*, p. 282 (textul rezoluției); publicat anterior în “R.I.R.”, II, 1932, București, pp. 444–448.

⁴⁶⁰ Gh.I. Brătianu, *Pentru un Institut Românesc de Cercetări Istorice și Arheologice la Constantinopol*, în “R.I.R.”, III, 1933, București, pp. 317–323.

⁴⁶¹ *Ibidem*, p. 318.

La Istanbul existau deja institute al unor țări cu o bogată tradiție a cercetărilor bizantinologice și “orientale”: Institutul rusesc pentru studii bizantine, Institutul asumptioniștilor de la Kādıköy (director Vitalien Laurent), Institutul arheologic german (director adjunct Paul Wittek, marele orientalist-turcolog), Institutul francez de arheologie (director A. Gabriel). La toate acestea se adăuga *Institutul de Turcologie (Türkiyât Enstitüsü, înființat în 1925) al Universității din Istanbul* (director Mehmed Fuad Köprülü). “Din toate aceste puncte de vedere, a insistat Brătianu, *înființarea unui institut românesc de cercetări la Constantinopol se impune ca o necesitate a dezvoltării și progresului științei noastre istorice*”, deoarece “*istoria Imperiului otoman constituie (...) un domeniu de cel mai mare interes pentru toți istoricii perioadei moderne și contemporane* [subl. D.P.]”⁴⁶²

Istoricul român era convins de faptul că “*înființarea unui Institut românesc* [subl. Gh.I.B.] ar fi foarte bine primită atât de organele științifice internaționale care lucrează acolo [în Istanbul - compl. D.P.] , cât și de autoritățile turcești”. În aceste condiții favorabile, “*necesitatea imperioasă a unui centru [românesc - compl. D.P.] de studii orientale*” se putea materializa mai ușor, acordându-i-se “*institutului [românesc - compl. D.P.] de la Constantinopol un rol mai activ în această privință*”⁴⁶³. Gh.I. Brătianu a subliniat cu claritate “*scopurile*” și “*finalitățile*” didactico-științifice, culturale, diplomatice și economico-comerciale ale acestei proiectate instituții: “*Trimiterea câtorva tineri, care să învețe bine limbile și scrierile orientale, ar împlini cea mai gravă lacună a disciplinelor istorice și filologice în România și ar avea rezultate incalculabile pentru progresul lor. S-ar forma în acest fel și elemente cu o pregătire serioasă care ar putea aduce cel mai mare folos serviciului nostru diplomatic în Răsăritul apropiat: Siria, Egipt, Irak, Persia (...) Am putea căuta în Răsărit piețele de desfăcere (...) a produselor noastre. Și în această privință, o ofensivă culturală poate deschide alte drumuri de o importanță cel puțin egală și crea un teren foarte prielnic de înțelegere și de apropiere [între România și statele din Orientul Apropiat și Mijlociu - compl. și subl. D.P.]*”⁴⁶⁴.

Constatănd că materializarea inițiativei înființării unui *Institut Balcanic de Cercetări Istorice la Istanbul* “*întâmpină însă greutăți considerabile*” și știind că lipseau fondurile bugetare, în 1933, an de criză economică, pentru înființarea și organizarea proiectatului institut românesc, Gh. I. Brătianu a propus a se proceda “pe etape”. În prima etapă, trimiterea câtorva bursieri români la Istanbul, care să fie cazați la casa de oaspeți a Institutului francez (propunerea lui A. Gabriel). În a doua etapă, “*înființarea unui așezământ cultural cu local propriu (...) la legațiunea României din Constantinopol, care posedă la Pera un imobil foarte frumos*”. În a treia etapă, se

⁴⁶² *Ibidem*, pp. 320–321

⁴⁶³ *Ibidem*, p. 322.

⁴⁶⁴ *Ibidem*.

impunea “organizarea unei biblioteci proprii” de specialitate, în paralel cu frecventarea, de către bursierii români, și a bibliotecilor celorlalte institute similare din Istanbul⁴⁶⁵.

Dar acest interesant, incitant și încă actual (atât în 1938⁴⁶⁶ cât și în prezent) proiect didactico-științific, nu s-a materializat, cauze obiective și subiective împiedicând înființarea și funcționarea unei “școli românești la Istanbul”, ce ar fi răspuns unei “nevoi esențiale a dezvoltării studiilor istorice” (de orientalistică-turcologie, așa completa eu) și orientării relațiilor internaționale ale României (politice, economice și culturale) și către Orientul Apropiat asiatic. În aceste circumstanțe, înțelegem mai ușor inițiativa și demersurile lui Gh. I. Brătianu de a-l invita și sprijini material și moral pe Franz Babinger să-și desfășoare activitatea didactico-științifică turcologică la Universitatea din Iași (din octombrie 1937).

În cadrul întâlnirii și tratativelor dintre miniștrii de Externe ai României și Turciei, Grigore Gafencu și Şükrü Saraçoğlu, desfășurate între 11-14 iunie 1939 la Ankara, s-a rediscutat, printre altele, și inițiativa înființării unui Institut de Studii și Cercetări Balcanice, cu sediul la Istanbul. S-a hotărât, de comun acord, materializarea acestei inițiative, veche de un deceniu, prin înființarea unei astfel de instituții în orașul de pe Bosfor, cu finalități atât științifico - didactice (studierea istoriei ficcărui popor balcanic în particular, a întregii zone balcanice în general și a intereselor comune — economice, politice, diplomatice, militare etc. — ale țărilor din zona carpato-ponto-mediterano-adriatică), cât și politico-culturale (consolidarea alianței dintre membrii Înțelegerii Balcanice)⁴⁶⁷. Însă, în împrejurările politico-diplomatice tensionate și, ulterior, dramatice, din vara și toamna anului 1939, acest Institut nu a mai fost înființat. A eșuat și inițiativa din mai 1944 a lui C.C. Giurescu de a înființa doritul și necesarul Institut Românesc de Cercetări Istorice și Arheologice la Istanbul⁴⁶⁸.

Cursuri de limbă și paleografie turco-osmană și cercetări turcologice s-au organizat și desfășurat și la Institutul de Studii și Cercetări Balcanice (de Balcanologie) de la București, înființat prin decretul-lege nr. 50/2 februarie 1943 și condus de istoricul Victor Papacostea. “Scopurile” acestei instituții, persoană juridică de drept public, au fost precizate în actul oficial de înființare: a încuraja și sprijini cercetările științifice și studiile comparatiste referitoare la istoria, cultura și civilizația popoarelor balcanice; a stabili punți de cooperare intelectuală între instituțiile de

⁴⁶⁵ *Ibidem*, pp. 322–323.

⁴⁶⁶ *Idem*, *De la nécessité d'un Institut roumain d'histoire et d'archéologie à Constantinople*, în *idem*, *Études byzantines d'histoire économique et sociale*, Paris, 1938, pp. 275–279.

⁴⁶⁷ Mehmed Ali Ekrem, *Relațiile româno-turce între cele două războaie mondiale (1918–1944)*, Editura Științifică, București, 1993, pp. 92–93, *Politica externă a României*, p. 229.

⁴⁶⁸ Dr. Ion Calafeteanu, *Aurel Decei nu crede în promisiuni*, în „M.I.”, XXXIV, s.n., nr. 7 (400) - iulie 2000, București, p. 14.

cultură și de cercetări similare din țările balcanice⁴⁶⁹. Evident, nu puteau fi ignorate sau ocolite *cercetările turcologice* referitoare la Peninsula Balcanică, știind că această regiune s-a aflat sub protecția sau ocupația directă otomană aproape jumătate de mileniu, aici stabilindu-se sau fiind colonizați de către autoritățile otomane mari grupuri de turco-osmani, începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

Victor Papacostea a precizat într-un articol cu caracter de "program de activitate" al noului institut⁴⁷⁰, că nu se poate studia separat viața și istoria unui singur popor balcanic, ci în strânsă conexiune cu a celorlalte, vecine sau mai îndepărtate. Istoria popoarelor balcanice, în toate domeniile de manifestare, se prezintă ca un ansamblu de cercuri neconcentrice ce se întretaie, având astfel arcuri de cerc și suprafețe circulare comune. Studiarea acestui trecut se realizează prin metoda comparatistă, ceea ce presupune o largă cooperare intelectuală, pentru a duce la bun sfârșit investigarea istoriei Balcanilor, descoperirea, prelucrarea și editarea izvoarelor istorice referitoare la această zonă și elaborarea sintezei istorice balcanice. Această nouă disciplină istorică se numește *balcanologie*. O atenție deosebită trebuie acordată studierii condițiilor istorice în care s-a instalat și s-a manifestat pe diferite planuri *stăpânirea otomană în Peninsula Balcanică*, care i-au fost urmările etc. Aceste ultime cercetări se pot realiza prin metode comparatiste, abordarea istorică realizându-se dintr-o perspectivă interdisciplinară, *balcanologie-turcologie*.

Orientalistul-turcolog H.Dj. Siruni a predat cursuri de limbă și paleografie turco-osmană la "Școala de Limbi balcanice" a acestui institut, în perioada februarie 1943-aprilie 1945. (Din ianuarie 1943 până în aprilie 1945 H. Dj. Siruni a predat un "curs liber de limba și literatura turcă" și de paleografie turco-osmană și la Școala Superioară de Arhivistică din București, director: istoricul și profesorul Aurelian Sacerdoțeanu⁴⁷¹. Tot în 1943 acest turcolog a publicat și un prim instrument de lucru util în cercetarea paleografico-diplomatică a documentelor otomane⁴⁷².)

În jurul datei de 1 mai 1945 a fost arestat de agenții sovietici și deportat în Siberia. Cunoscând acest abuz al "aliașilor de la răsărit" și urmările sale pe plan didactic, directorul Victor Papacostea a solicitat decanului F.L.F. din Iași aprobarea detașării asistentului Mihail Guboglu de la Institutul de Turcologie la cel de Studii și

⁴⁶⁹ Republicat în revista acestui institut, "Balcania", VI, 1943, București, pp. 581-583.

⁴⁷⁰ Victor Papacostea, *La Peninsule Balkanique et le problème des études comparées*, în "B." VI, 1943, București, pp. III-XXI. Autorul a detaliat în această contribuție ideile și concepția istorică expuse în *Cuvântul-înainte* la primul număr al revistei istorice "Balcania", 1938, București, pp. III-VI, ce a devenit publicația de specialitate a acestui Institut.

⁴⁷¹ În "H.", III, 1943, București, pp. 151-152, Mihail Guboglu, *H.Dj. Siruni la 80 de ani*, în "R.A.", anul XLVII, vol XXXII, nr. 2/1970, București, p. 654

⁴⁷² H.Dj. Siruni, *Culegere de facsimile pentru Școala de Arhivistică*. Seria turcă, Fasc. I (nr. 1-28), București, 1943.

Cercetări Balcanice din București. Victor Papacostea a argumentat cererea sa prin faptul că “o întrerupere a studiilor [de limbă și paleografie turco-osmană] ar fi dăunătoare progreselor ce au realizat aceși elevi până în prezent [aprilie 1945 - compl. D.P.]”⁴⁷³.

Consiliul Profesorat al F.L.F. Iași din 22 iunie 1945, “avizează favorabil, numai dacă Mihail Guboglu acceptă această detașare”⁴⁷⁴. Evident, Mihail Guboglu a fost de acord, astfel că Ministerul Educației Naționale a confirmat, în jurul datei de 20 iulie 1945, această detașare, “pe timp de un an de zile, cu începere de la 1 august 1945”⁴⁷⁵. La 25 iulie același an, Victor Papacostea l-a anunțat pe decanul facultății ieșene că Ministerul Educației Naționale a aprobat detașarea solicitată și, ca urmare a acesteia, Mihail Guboglu “de la 1 August [1945] va fi trecut în statele de salarii ale acestui Institut”⁴⁷⁶.

Mihail Guboglu a predat cursuri de limbă și paleografie turco-osmană la Institutul bucureștean în perioada 1 august 1945–decembrie 1948, când Institutul amintit a fost inclus în cadrul recent înființatei Academii a Republicii Populare Române iar angajarea turcologului a încetat. Turcologul și-a continuat activitatea didactico-formativă în cadrul Institutului de Istorie unde, din octombrie 1950, a predat cursuri și aplicații practice de limbă, paleografie și diplomatică turco-osmană și turcă modernă în cadrul Școlii de limbi slave și orientale⁴⁷⁷.

În paralel cu activitatea didactică desfășurată de noul lector de limbă turco-osmană în cadrul Institutului, Victor Papacostea a încercat o nouă formă de specializare și perfecționare a tinerilor istorici membri ai instituției în domeniul *balcanologiei-turcologiei*, prin trimiterea lor la studii de specialitate la Istanbul. Astfel, în perioada octombrie 1946–octombrie 1948, Nicolae Beldiceanu și Ioan Matei au urmat cursuri de limbi orientale în cadrul Facultății de Litere a Universității din Istanbul, prin mijlocirea ambasadorului român în Republica Turcia, prof. Grigore C. Moisil.

*

O altă modalitate de inițiere și perfecționare în *turcologie* a tinerilor istorici sau filologi români, atunci când în România nu exista o astfel de pregătire didactică sau își desfășura activitatea cu rezultate încă modeste, inerente oricărui început, a fost trimiterea unor bursieri români, deja licențiați, la cursuri de specializare în domeniu în marile centre turcologice ale Europei.

⁴⁷³ A.N.R.D.J.I.: fond U.I., F.L.F., d. 5/1945, f. 110.

⁴⁷⁴ *Ibidem*, d. 13/1943, f. 61.

⁴⁷⁵ *Idem*, fond U.I., R., d. 3/1945, f. 463.

⁴⁷⁶ *Idem*, fond U.I., F.L.F.; d. 7/1945, f. 221. Vezi și Dan Prodan, *Din tradițiile*, pp. 189; 190.

⁴⁷⁷ Vezi „M.I.”, XXXIV, s.n., nr. 10 (403) - octombrie 2000, București, p. 93.

Reamintesc eșecul materializării unei astfel de interesante și necesare inițiative din iunie 1901: orientalistul Constantin Șăineanu, cu pregătire de specialitate la Paris, a fost respins de la acordarea unei meritate burse pentru studiul limbii turco-otomane la Istanbul, din fondul "Adamachi" al Academiei Române, special constituit în acest scop⁴⁷⁸

Nu s-a finalizat nici propunerea lui Iorga, un deceniu mai târziu, de a se înființa burse pentru studiul limbilor orientale, fie prin subvenții de stat, fie prin folosirea sumelor de bani ale unor mecenaji culturali, desemnate prin testament în acest scop (de ex. "averea de un milion [de lei - compl. D.P.] a răposatului Grigore Buiuclu"⁴⁷⁹).

Peste alte două decenii, în 1932, Fundația universitară "C. Vasiliu-Bolnavu" a inițiat două burse pentru studii turcologice în Turcia: prima, acordată pentru cercetarea izvoarelor istorice turco-otomane în legătură cu istoria românilor. A doua, pentru inițiere și specializare în domeniul "filologiei orientale" Durata lor era de doi ani, bursierii fiind obligați să prezinte rapoarte semestriale de activitate și să elaboreze o lucrare științifică în domeniul de specializare al fiecăruia la sfârșitul stagiului. În anul universitar 1932-1933 bursierii au fost: Ioan Năstase (cercetarea izvoarelor istorice otomane) și Felician Brânzeu ("filologie orientală"), ambii licențiați ai Facultății de Litere și Filosofie din București⁴⁸⁰. Cel puțin în anii universitari 1945-1946, 1946-1947 și 1947-1948 în regăsim pe F. Brânzeu în calitate de lector de limbă română la Universitatea din Istanbul, dovadă sigură că acesta a folosit din plin facilitățile acordate prin bursă și s-a specializat în studiul limbilor orientale: turcă, arabă etc. Se inițiasse și în "tainele" alfabetului arab, putând descifra izvoarele istorice otomane, consulta și folosi bibliografia otomano-turcă scrise în acest alfabet⁴⁸¹.

Tot în 1932 Aurel Decei a beneficiat de o bursă pentru studii turcologice la Istanbul, acordată pentru un an de zile de către Universitatea din Cluj. În fosta capitală otomană bursierul Aurel Decei a învățat la "fața locului" limba turcă, a cercetat fondurile de manuscrise din bibliotecile și muzeele turcești, a studiat în bibliotecile institutelor europene de istorie și arheologie (în special la cel german, în 1932, unde director-adjunct era turcologul Paul Wittek⁴⁸²); a vizitat muzeele și monumentele istorice din Istanbul și din împrejurimi. În Turcia viitorul mare orientalist-turcolog român s-a convins de marea importanță a studiilor de turcologie pentru istoria

⁴⁷⁸ Constantin Șăineanu, *op. cit.*, pp. 63-65

⁴⁷⁹ Nicolae Iorga, *Armenii și românii: o paralelă istorică*, în "A.A.R.M.S.I.", s. II, t. XXXVI, 1913, București, extras, p. 37. Vezi și Dan Prodan, *În tradițiile*, p. 165.

⁴⁸⁰ Nota lui D. Bodin în "R.I.R.", II, 1932, București, p. 448; C. Șăineanu, *op. cit.*, p. 66.

⁴⁸¹ Vezi "R.I.R.", XVI, 1946, fasc. I, București, pp. 68; 71; dr. Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Nicoară Beldiceanu - ses études à Istanbul. La correspondance adressée au Prof. Victor Papacostea (14 oct. 1946-28 sept. 1948)*, în "Romano-Turcica", vol. I, 2003, Editions Isis, Istanbul, pp. 235-248.

⁴⁸² Gh.I. Brătianu, *op. cit.*, loc. cit., p. 322, nota nr. 1.

românilor și a relațiile româno-orientale, de numărul uriaș de izvoare istorice orientale ce se aflau la Istanbul și, mai ales, de necesitatea indispensabilă a cunoașterii și folosirii limbilor turco-osmană, arabă și persană⁴⁸³.

În anul următor, în 1933, Aurel Decei a obținut prin concurs o nouă bursă pentru doi ani (1933–1935) acordată de Academia Română pentru studiul “limbilor orientale” (turca, araba, persana), în marile centre orientalistice europene Paris și Berlin. Istoricul D. Bodin a salutat și apreciat această inițiativă a Academiei Române, caracterizând-o ca un început de drum în domeniul formării didactico-științifice a viitorilor turcologi români⁴⁸⁴. La Paris a urmat cursurile prestigioasei *École Nationale des Langues Orientales Vivantes*, devenind, după susținerea examenelor, diplomat al acesteia în 1935. A avut ca profesori orientaliști celebri: Jean Deny (limba turco-osmană), Gaudefroy-Demombynes (limba arabă), Henry Massé (limba persană). În paralel a urmat cursurile de specializare în istoria și instituțiile statului și civilizației islamice, susținute de Vladimir Minorsky și Gaston Wiet. La Berlin a audiat cursurile și seminariile de “filologie orientală” ale lui Oskar Jaschke (limba turco-osmană), Walter Björkmann (limba arabă) și Sebastian Beck (limba persană). La această *activitate didactică* s-a adăugat și cea *științifică*: cercetări și studii în marile arhive, biblioteci și muzee franceze și germane privitoare la izvoarele istorice și la bibliografia turco-otomano-orientală⁴⁸⁵. Reîntors în țară în 1935 cu bogate și temeinice cunoștințe de “filologie orientală” și de istorie otomano-islamică și cu un bogat “bagaj bibliografic”, Aurel Decei și-a susținut, doi ani mai târziu, probabil în lipsa unui orientalist-turcolog român care să-i coordoneze o teză în domeniul turcologiei, doctoratul în istoria feudalismului timpuriu românesc⁴⁸⁶, la Facultatea de Litere și Filosofie din Cluj, cu prof. Ioan Lupaș. Nu știu în ce măsură Aurel Decei a avut posibilitatea să-l întâlnească la Berlin și să dialogheze pe teme de turcologie cu savantul german Franz Babinger.

⁴⁸³ Virgil Ciocâltan, *Cuvânt înainte* la Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, E.S.E., București, 1978, p. 8; Mihai Maxim, *L'heritage scientifique d'un grand orientaliste roumain (Aurel Decei)*, în “R.R.H.”, XIXe année, no. 1/1980, Bucarest, pp. 61–62.

⁴⁸⁴ În “R.I.R.”, III, 1933, București, p. 326: “De aici [influența otomano-orientală asupra românilor - compl. D.P.] și datorită din ce în ce mai simțită de a cunoaște cât mai îndată și izvoarele turcești privitoare la trecutul românesc, care pot fi o mină de nesecate surprize și, în același timp, urmele românești în limba și viața turcească. Gestul Academiei Române de a trimite un bursier [pe Aurel Decei - compl. D.P.] pentru studiul limbii turcești la Berlin și Paris – deși ar fi trebuit, credem, mai nimerit la Istanbul – înseamnă un început în această privință (...)”.

⁴⁸⁵ Virgil Ciocâltan, *op. cit.*, *loc. cit.*, p. 8; Mihai Maxim, *op. cit.*

⁴⁸⁶ Aurel Decei, *Românii din veacul al IX-lea până în al XIII-lea în lumina izvoarelor armenesti*, în “A.I.I.N.C.” VII, 1936–1938, Cluj, 1939; în volum separat în “Biblioteca Institutului de Istorie Națională”, Cluj, vol. V, 1939.

Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, în continuarea *inițierii în turcologie* sub conducerea lui Franz Babinger la București (1935–1937), s-a specializat în filologie orientală (limbile turco-osmană, arabă, persană) la *École des Langues Orientales Vivantes* din Paris (1937–1938)⁴⁸⁷.

Demersuri pentru crearea unei “burse pentru studiul limbii turce” ce urma să fie acordată unui licențiat ieșean, au fost întreprinse în 1938 de către Decanatul Facultății de Litere și Filosofie din Iași pe lângă forurile conducătoare ale ministerului tutelar și ale Academiei Române. După cum am mai amintit anterior, din noiembrie 1937 turcologul german Franz Babinger și-a desfășurat activitatea didactico-științifică la Universitatea din Iași, ca invitat cu contract al F.L.F. din acest oraș. El a predat cursuri de limbă și paleografie turco-osmană și de istorie a Imperiului otoman și a relațiilor româno-otomane. Printre studenții secției istorice a Facultății, Franz Babinger a întâlnit și tineri basarabeni sau găgăuzi din sudul Basarabiei, care cunoșteau deja din familie limba turcă–dialectul găgăuz. Turcolog celebru, pasionat cercetător al arhivelor, bibliotecilor și muzeelor din Turcia și din țările ce au avut diverse legături cu otomanii în secolele XIV–XIX, Franz Babinger a înțeles importanța descoperirii, traducerii, studierii și introducerii în circuitul istoriografic a numeroaselor izvoare istorice otomane, scrise cu alfabet arab, referitoare la relațiile complexe româno-otomane în evul mediu. Dar pentru realizarea acestui deziderat era nevoie de tineri istorici sau filologi, bine pregătiți teoretic, care să cunoască și să vorbească *deja* limba turcă, dormici să cerceteze arhivele, bibliotecile și muzeele bogate în izvoare istorice din Turcia sau din alte țări.

La Iași puteau fi îndeplinite unele condiții impuse de această cerință. O puternică *catodă* ieșeană de medievistică românească și universală ilustrată de cunoscuții istorici Ilie Minea, Gh.I. Brătianu, Andrei Oțetea, Ion Hudiță forma pe viitorii cercetători ai relațiilor româno-otomane. Cursurile și seminariile de turcologie ale lui Franz Babinger copletau inițierea în acest domeniu. Tinerii studenți sau licențiați basarabeni ori găgăuzi din sudul Basarabiei vorbitori ai dialectului găgăuz erau cei mai favorizați de acest nou “climat turcologic ieșean”.

Luând în considerare aceste condiții favorabile, este posibil ca Franz Babinger să fi propus înființarea unei burse acordată de forurile tutelare unui licențiat ieșean pentru “studiul limbii turce” și cercetării în bibliotecile, arhivele și muzeele din Turcia. Dacă inițiativa a aparținut lui Franz Babinger (nu am descoperit *încă* nici un izvor istoric ce să menționeze direct sau indirect această posibilitate, dar toate “piesele documentare” din “dosarul bursei” conduc la această ipoteză), el trebuie să se fi consultat în prealabil cu Gh.I. Brătianu și/sau A. Oțetea, care i-au înțeles demersul și i-au promis sprijinul lor.

⁴⁸⁷ Florin Constantiniu, *Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru*, în *F.I.R.*, 1978, p. 32.

O cerere oficială în acest sens a fost înaintată decanului Facultății de Litere și Filosofie din Iași, Iorgu Iordan. Acesta a introdus-o pe ordinea de zi⁴⁸⁸ a Consiliului Profesorat al facultății, din 9 iunie 1938. Astfel, “ în chestiunea creării unei burse pentru studiul limbii turce, Consiliul decide să se ceară Ministerului crearea unei astfel de burse, care este foarte utilă pentru Facultatea noastră⁴⁸⁹”. Gh.I. Brătianu, convocat, nu a participat la discuții. Era la București.

În ziua următoare, 10 iunie 1938, decanul Iorgu Iordan a înaintat ministerului de resort adresa nr. 417, prin care comunica hotărârea Consiliului Profesorat din ziua precedentă în ceea ce privește bursa amintită, precizându-i finalitatea (“să studieze la Istanbul izvoarele turcești ale istoriei românilor”) și amintind că la Iași existau deja unele condiții pentru cercetări turcologice: cursurile și seminariile lui Franz Babinger și studenții găgăuzi originari din sudul Basarabiei⁴⁹⁰.

După vacanța universitară de vară, Consiliul Profesorat al Facultății de Litere și Filosofie din Iași, sprijinind ideea înființării unei noi catedre universitare de specialitate (și Catedra de Turcologie onorată de Franz Babinger a fost rezultatul pozitiv al unei inițiative de acest gen !), a propus la 27 octombrie 1938 trimiterea unui licențiat ieșean în Litere la specializarea în străinătate, în domeniul Lingvisticii indoeuropene. S-a rediscutat și inițiativa înființării unei burse pentru cercetarea arhivelor turcești privitoare la istoria românilor. Subliniind legătura dintre cele două inițiative, prof. Iorgu Iordan a rugat Senatul Universitar să-și însușească respectivele propuneri și să avizeze asupra mijloacelor financiar-administrative de realizare⁴⁹¹. Rectoratul a intervenit pe lângă Ministerul Educației Naționale și, la 28 noiembrie 1938, a comunicat răspunsul primit de la București decanului Iorgu Iordan: se vor avea în vedere cele două burse în străinătate, în limita disponibilităților financiare, la alcătuirea bugetului pe anul financiar 1939-1940⁴⁹².

Pe plan local, Senatul Universitar ieșean, în ședința din 24 noiembrie 1938, “(...) a hotărât că la viitorul buget intern al Universității noastre [pentru 1939 - n. D. P.] să se caute posibilitatea de a prevedea un fond pentru crearea unei burse care să fie atribuită unui licențiat al Facultății de Litere, pentru studierea limbii turce⁴⁹³”.

Peste alte trei săptămâni, la 12 decembrie 1938, Rectoratul a comunicat Decanatului F.L.F. Iași că Academia Română putea acorda doar o singură bursă în străinătate, în valoare de 80.000 de lei anual, pe timp de doi ani, și solicita să se

⁴⁸⁸ A.N.R.D.J.J., *fond U.I., F.L.F.*, d. 9/1938, f. 114.

⁴⁸⁹ *Ibidem*, d. 13/1943, f. 290 (cotă nouă: d. 473 bis/1938-1948)

⁴⁹⁰ *Ibidem*, d. 9/1938, f. 100.

⁴⁹¹ *Ibidem*, d. 11/1938, f. 19.

⁴⁹² *Ibidem*, d. 6/1938, f. 249.

⁴⁹³ *Ibidem*, f. 135.

precizeze care din cele două burse propuse anterior (pentru studii turcologice sau pentru Lingvistică indoeuropeană) să fie scoasă la concurs⁴⁹⁴.

Consiliul Profesoral al facultății, desfășurat în aceeași zi, a optat pentru “bursa pentru limba turcă”⁴⁹⁵. În scrisoarea de răspuns, din 14 decembrie 1938, a decanului Iorgu Iordan adresată președintelui Academiei Române, profesor C. Rădulescu-Moțru, s-a apreciat în “cel mai înalt grad” hotărârea înaltului for academic român, comunicându-se că la Iași “Consiliul Profesoral a decis în unanimitate ca bursa să fie acordată pentru studiul arhivelor turcești privitoare la Istoria românilor”. S-a propus ca examenul pentru acordarea bursei să se desfășoare la Facultatea ieșeană de Litere și Filosofie, iar candidații să fie *numai* licențiați ieșeni. S-au argumentat aceste cerințe cu faptul că ideea înființării bursei a fost de origine ieșeană, că Franz Babinger predă cursuri de turcologie la Iași, că aici existau tineri licențiați basarabeni sau găgăuzi, vorbitori ai dialectului găgăuz⁴⁹⁶. În spatele acestei hotărâri “în unanimitate” trebuie să vedem și demersurile ori influența lui Franz Babinger sau Gh.I. Brătianu, posibili artizani ai acestei benefice inițiative.

În aceeași zi și în același sens, decanul Iorgu Iordan a insistat și pe lângă rectorul Universității ieșene⁴⁹⁷, care, prin adresa nr. 4.312/17 decembrie 1938, înaintată Academiei Române, a reconfirmat opțiunea Consiliului Profesoral al F.L.F. din 12 decembrie 1938.

Ca urmare a acestor ultime intervenții ale forurilor universitare ieșene, președintele Academiei Române a comunicat noi precizări în legătură cu această bursă: ea s-a acordat din veniturile Fondului Jacques M. Elias “(...) unui licențiat în litere al Facultății de Litere din Iași, pentru a se specializa în străinătate în studiul arhivelor turcești privitoare la Istoria Românilor”. Valoarea bursei va fi de 80.000 de lei anual, acordată timp de doi ani. Concursul pentru ocuparea ei se va organiza la *Iași*, candidații vor fi *numai* licențiați ieșeni. Decanatul va publica condițiile pentru înscriere, va numi comisia de examinare, va organiza concursul și va comunica academiei numele candidatului admis⁴⁹⁸. În ședința Consiliului Profesoral al Facultății din 26 ianuarie 1939, decanul Iorgu Iordan a comunicat conținutul adreselor oficiale ale Academiei Române către Decanat și Rectorat, s-a desemnat comisia de examen în următoarea componență: președinte, decanul Iorgu Iordan; membri, Ilie Minea, Paul Nicorescu, Andrei Oțetea și Franz Babinger, condițiile și data concursului urmând a se afixa ulterior⁴⁹⁹.

⁴⁹⁴ *Ibidem*, f. 107.

⁴⁹⁵ *Ibidem*.

⁴⁹⁶ *Ibidem*, d. 12/1938, f. 128.

⁴⁹⁷ *Ibidem*, f. 129.

⁴⁹⁸ *Ibidem*, d. 1/1939, ff. 181; 182; 186

⁴⁹⁹ *Ibidem*, d. 13/1943, f. 471.

Cunoscând destinația bursei, profesorul Andrei Oțetea a urmărit, în străinătate, să contacteze oficialitățile turcești, în special reprezentanții Ministerului de Externe, pentru a înlesni și urgenta călătoria de studii în Turcia a viitorului bursier. În acest sens, după cum a afirmat Mihai Spânu⁵⁰⁰, candidat la bursă cu șase decenii în urmă, Andrei Oțetea a discutat cu ministrul de Externe turc, Şükrü Saraçoğlu, la sfârșitul anului 1938 la Geneva, posibilitatea trimerii la Istanbul a unui tânăr român licențiat în istorie, cunoscător al limbii turce.

La sfârșitul lunii ianuarie 1939 Facultatea de Litere și Filosofie Iași a scos la concurs bursa pentru studii și cercetări în Turcia, candidații urmând a îndeplini următoarele condiții: să fie licențiați în istorie ai Universității Mihăilene din Iași; să fie, de preferință, necăsătoriți; să se angajeze a se consacra studiului relațiilor româno-otomane și cercetării arhivelor din Turcia. S-au făcut cunoscute și probele concursului: o lucrare scrisă și un examen oral din istoria Imperiului otoman în raport cu cea a românilor; o probă la limba turco-osmană; bibliografia sumară a istoriei Imperiului otoman. Data concursului: vineri, 3 martie 1939, ora 9⁰⁰ a.m.⁵⁰¹

Datorită faptului că toate cele patru probe obligatorii ale concursului impuneau prezența lui Franz Babinger la Iași, în cadrul comisiei de examinare, examenul din 3 martie 1939 a fost amânat. Aceasta deoarece în prima jumătate a lunii martie același an turcologul german a efectuat o călătorie în Turcia, pentru a achiziționa "(...) cele mai noi și mai importante publicații din literatura turcească [de specialitate - n. D. P.]"⁵⁰² pentru Fundația Culturală "Regele Carol I" din București.

Abia la 20 martie 1939 decanul Iorgu Iordan i-a convocat pentru ziua de 24 a aceleași luni pe cei patru membri, anterior amintiți, ai comisiei de examinare, pentru a proceda la refixarea concursului pentru ocuparea bursei⁵⁰³.

La 24 martie 1939 membrii comisiei de examinare au constatat faptul că s-au înscris pentru concurs candidații: Golimas Aurel, Spânu Mihai, Stan Neculai. După examinarea temeinică a dosarelor prezentate de candidați, comisia a conchis că "(...) un examen în condiții satisfăcătoare și corespunzând intențiilor celor ce au creat bursa nu se poate face în momentul de față. De aceea am amânat ținerea lui pentru începutul lunii iunie a.c. [1939 - n. D.P.]"⁵⁰⁴.

Cine erau candidații?

Golimas Aurel, licențiat în istorie și drept al Universității Mihăilene din Iași, autor al unor articole referitoare la evul mediu românesc, doctorand al lui Ilie Minea cu o teză privind un aspect al relațiilor româno-otomane: *Capuchehăile Moldovei și*

⁵⁰⁰ În scrisoarea pe care mi-a trimis-o la 28 aprilie 1991, aflată acum în *Arhiva personală Dan Prodan*.

⁵⁰¹ *A.N.R.D.J.I., fond U.I., F.L.F.*, d. 1/1939, f. 188.

⁵⁰² *Ibidem*, ff. 468-469.

⁵⁰³ *Ibidem*, d. 8/1939, f. 82.

⁵⁰⁴ *Ibidem*, d. 1/1939, f. 187.

poruncile Porții către Moldova până în 1829, apreciat de N. Iorga⁵⁰⁵, a audiat prin 1938–1939 prelegerile de istorie otomană și de limbă turco-osmană ale lui Franz Babinger, susținute la F.L.F. din Iași. Dar a intrat în polemică științifică cu turcologul german în legătură cu sensul și semnificația “închinării” lui Petru II Aron din 1456 de la Vaslui și cu anul în care a fost plătit primul “haraci” al Moldovei sultanului Mehmed al II-lea Cuceritorul. În informațiile pe care mi le-a furnizat, Aurel Golimas a pretins că fusese recomandat pentru această bursă de N. Iorga și Gh.I. Brătianu⁵⁰⁶. Dar candidatul Aurel Golimas nu cunoștea limba turcă, după cum mi-a comunicat Mihai Spănu, alt candidat⁵⁰⁷.

Spănu Mihai, licențiat în istorie și drept al facultăților ieșene de profil, discipol al lui Andrei Oțetea, era prin 1938–1939 profesor de istorie la un liceu din Bacău. Vorbea din copilărie limba turcă, dialectul găgăuz, pentru că tatăl său era preot ortodox în satul Țadîr–Lunga din sudul Basarabiei, locuit de populație găgăuză. Din acest sat era originar și tânărul (pe atunci) Mihail Guboglu, viitorul mare turcolog român, pe care Spănu îl cunoștea personal⁵⁰⁸.

Despre al treilea candidat, *Stan Niculăi*, nu dețin informații.

Mihai Spănu mi-a relatat cum s-a pregătit pentru acest concurs: “Prof. Oțetea m-a anunțat să mă pregătesc pentru concurs și mi-a dat *Istoria Imperiului Otoman* în limba franceză și un manual al limbii arabe, în germană. Dar concursul nu s-a mai ținut (subl. D. P.)”⁵⁰⁹. Mai exact, a fost amânat, din martie în iunie 1939, conform datelor oferite de documentele anterior citate.

Probabil că cei trei candidați nu au corespuns exigențelor cerute de un astfel de concurs. Aurel Golimas avea unele contribuții științifice, dar nu cunoștea limba turcă. Mihai Spănu vorbea dialectul găgăuz din copilărie, dar nu publicase nimic. Stan Niculăi? E de presupus că li s-au oferit candidaților încă trei luni de pregătire.

Dar nici concursul din iunie 1939 nu s-a mai ținut. Presupun că a fost iarăși amânat. Nu cunosc motivul acestei noi amânări. E posibil ca Franz Babinger să nu fi fost la Iași. Oricum, în timpul vacanței universitare de vară din 1939 nu s-a întreprins nimic. S-a așteptat începutul noului an universitar 1939–1940.

Între timp, despre bursă și concursul pentru ocuparea ei a auzit și tânărul (pe atunci) *Mihail Guboglu*, turc găgăuz din Țadîr–Lunga, în sudul Basarabiei, consătean

⁵⁰⁵ Care i-a onorat articolul *Lupta decisivă de la Tătărani și capitularea durahanilor de-așupra Tăuteștilor*, Iași, 1935, cu calificativul “excelent”, în monumentală sa operă *Istoria Românilor*, vol. V, *Iteji*, București, 1937, p. 403, n. 4.

⁵⁰⁶ În scrisoarea din 14 decembrie 1990, aflată în *Arhiva personală Dan Prodan*.

⁵⁰⁷ În cartea poștală din 28 octombrie 1991 aflată în *Arhiva personală Dan Prodan*.

⁵⁰⁸ Vezi scrisorile lui Mihai Spănu adresate mie, din octombrie 1990 și aprilie 1991, aflate în *Arhiva personală Dan Prodan*.

⁵⁰⁹ În scrisoarea din 22 octombrie 1990, aflată în *Arhiva personală Dan Prodan*.

cu Mihai Spănu, dar licențiat în istorie al Universității din Cernăuți (octombrie 1938⁵¹⁰). Știind bine că bursa nu fusese acordată până în septembrie 1939, tânărul Mihail Guboglu a înaintat o cerere decanului I.M. Marinescu, la 20 ale lunii, solicitând să i se acorde bursa, sau, cel puțin, înscrierea la concurs, cunoscut fiind faptul că aceasta nu se acorda decât unui licențiat în istorie la Iași. Și-a justificat îndrăznețul demers prin faptul că vorbea bine limba turcă populară, dialectul găgăuz, era familiarizat cu scrierea otoamnă în alfabet arab și studia singur limba turcă cultă și istoria Imperiului otoman⁵¹¹. Decanul I.M. Marinescu nu a respins *ab initio* această cerere (conform condițiilor impuse de comisie nu avea nici o șansă să fie aprobată !), ci a înaintat-o Consiliului Profesorat al facultății, din octombrie 1939⁵¹². Dar “Consiliul din 17. X. 1939 nu ia nici o hotărâre până la sosirea d-lui Babinger”, după cum s-a notat pe originalul cererii⁵¹³. Încă o dată avem dovada faptului că Franz Babinger avea rolul principal, ca turcolog de valoare internațională, în acordarea bursei.

Aceasta nu a fost acordată lui Aurel Golimas, deși a pretins că fusese recomandat pentru ea, după propria-i mărturisire. Dar Franz Babinger nu-l agreea, nu vorbea limba turcă și, în plus, în anii tulburi 1938–1939, dar mai ales după 1 septembrie 1939, ziua declanșării conflictului germano-polonez, preludiul celui de-al doilea război mondial, fusese concentrat ca ofițer în armata română, în zona Bucovinei.

În ceea ce-l privește, Mihai Spănu mi-a mărturisit: “Eu am obținut-o [bursa] din oficiu (...). În toamna [anului] 1939 eram profesor la Bacău și am fost chemat de profesorul Oțetea, care mi-a spus că voi pleca la Istanbul ca bursier al Academiei [Române], bursa “Vasile Adamachi” [corect: “Jacques M. Elias”], pentru a studia documentele turcești privitoare la istoria României. Mi-a dat o scrisoare [de recomandare] către ministrul nostru de Externe Alexandru Crețeanu [corect: Grigore Gafencu]. M-a întrebat când voi pleca. Am spus: în vara [anului] 1940, la încheierea anului școlar. Dar în 1940 germanii ocupă vestul Europei; nu se știa care va fi atitudinea Turciei. La 28 iunie [1940] este cedată [rușilor bolșevici] Basarabia. Tatăl meu, la retragere, moare. Rămâne mama cășnică, fratele meu, student în teologie și sora elevă la școala normală, de care urma să am grijă. Așa că nu m-am mai interesat, dar cred că n-a mai plecat nimeni la Istanbul atunci. Piedică pentru alții era că nu cunoșteau limba turcă [compl. și subl. D.P.]”⁵¹⁴.

⁵¹⁰ Mihail Guboglu, *Orientalistica română*, p. 331; idem, *Contributions roumaines*, p. 469.

⁵¹¹ *A.N.R.D.J.I., fond U.I., F.L.F.*, d. 5/1939, f. 79.

⁵¹² *Ibidem*.

⁵¹³ *Ibidem*.

⁵¹⁴ În scrisorile din 22 octombrie 1990 și 28 aprilie 1991, aflate în *Arhiva personală Dan Prodan*.

Deși nu există mărturii documentare în acest sens, pot afirma că bursa nu a fost acordată lui Mihail Guboglu, nici în toamna anului 1939, și nici în cel următor, pentru că la 1 aprilie 1940 acesta a fost numit secretar științific al Institutului de Turcologie de la Iași⁵¹⁵, înființat la 16 martie 1940⁵¹⁶.

Până la sfârșitul anului 1941 în cadrul Facultății de Litere și Filosofie din Iași nu s-a mai întreprins nimic oficial în legătură cu această bursă și cu modalitatea de acordare a ei. În ședința Consiliului Profesorat al acestei facultăți, din 3 decembrie 1941, s-a discutat, printre altele, și problema unui eventual transfer al Institutului de Turcologie de la Iași la București. Cu această ocazie s-a amintit că "Academia Română a înființat și o bursă, în valoare de 100.000 lei, care să se acorde unui absolvent de la Iași, pentru studiul arhivelor turcești cu privire la Istoria Românilor (subl. D. P.)"⁵¹⁷. Nu s-a precizat în mod direct sau indirect dacă până la acea dată bursa a mai fost acordată sau nu. Totuși, nu cred că a mai beneficiat cineva de ea, în caz contrar s-ar fi specificat, evident, ca o realizare demnă de menționat, acest fapt. În anii următori, până în 1946, în documentele oficiale nu s-a mai făcut nici o referire la această bursă.

Rezultat al unei inițiative didactico-științifice realiste și clarvăzătoare, această bursă și-a așteptat câțiva ani un bursier pe măsură. Poate că l-ar fi avut în persoana lui Mihai Spânu sau Mihail Guboglu, tineri istorici și vorbitori ai limbii turce-dialectul găgăuz, dacă al doilea război mondial nu ar fi fost declanșat. Greutăți materiale, obtuzitatea unor prevederi regulamentare și un climat politic internațional nefavorabil i-au împiedicat pr un tânăr bursier român, oricare ar fi fost el, să întreprindă cercetări istorico-filologice în arhivele, bibliotecile, muzeele etc. din Turcia, cu rezultate ce se doreau fructuoase.

Am amintit anterior, în treacăt, de originala și curajoasa inițiativă a directorului Institutului de Studii și Cercetări Balcanice din București, profesorul universitar Victor Papacostea, de a trimite doi tineri istorici, angajați ai acestei instituții, Nicoară (Nădejde-) Beldiceanu și Ion Matei, la Istanbul, în toamna anului 1946, pentru continuarea și completarea pregătirii lor istorico-filologice în domeniul turcologiei. Nicoară Beldiceanu a întrținut începând cu octombrie 1946, o intensă corespondență cu profesorul și mentorul său, Victor Papacostea. Recent, doamna Cornelia Papacostea-Danielopolu, fiica marelui balcanolog, a analizat această corespondență

⁵¹⁵ A.N.R.D.J.I., fond U.I., R., d. 1966/1940, f. 359; idem, fond U.I., F.I., F., d. 2/1940, ff. 133; 140; Dan Prodan, *Din tradițiile*, p. 183

⁵¹⁶ A.N.R.D.J.I., fond U.I., R., d. 1966/1940, ff. 239; 240; d. 2102/1941, f. 133; idem, fond U.I., F.I., F., d. 2/1940, ff. 84; 87; Dan Prodan, *Din tradițiile*, p. 182.

⁵¹⁷ A.N.R.D.J.I., fond U.I., F.I., F., d. 13/1943, f. 313.

(între octombrie 1946 și septembrie 1948) și a publicat fragmente din cele mai reprezentative scrisori⁵¹⁸.

În lipsa unei burse propriu-zise pentru studii istorico-filologice la Istanbul (spre deosebire de situația de la Iași, din 1938–1939, când exista o bursă dar nu a fost nominalizat oficial bursierul și nimeni nu a mai plecat în fosta capitală otomană!) s-a recurs la o formulă “financiară” de compromis, în sensul că salarizarea corespunzătoare unui post de atașat cultural la Consulatul General al României la Istanbul să fie acordată celor doi tineri istorici. În schimbul acestor modeste sume lunare, Nicoară Beldiceanu și Ion Matei efectuau anumite activități “culturale” specifice funcției pe care o ocupau: parcurgeau presa turcă și traduceau în românește articolele solicitate de consulul general, erau la curent cu ultimele apariții editoriale de pe piața turcă de carte, pe care le semnalau și fișau, iar pe cele istorico-filologice le recenzau, facilitau schimbul de cărți și periodice de istorie între Institutul de Studii și Cercetări Balcanice București și unele instituții didactico-științifico-culturale din Istanbul etc. În timpul liber, cei doi au urmat, cu regularitate și asiduitate, cursuri de limbă turcă și arabă la Facultatea de Litere din fosta capitală a sultanilor, cu prof. Helmut Ritter, titularul cursului, și cu prof. Ateș, asistentul acestuia (noiembrie 1946–iunie 1948). Cel care i-a introdus pe Matei și pe Beldiceanu la prof. H. Ritter a fost prof. Felician Brânzeu, lectorul de limba română de la Facultatea de Litere din Istanbul. De asemenea, ei au urmat și cursurile de “caligrafie arabă” (paleografie arabo-osmană) de la Academia de Arte Frumoase din Istanbul (începând din martie 1947).

Concomitent cu activitatea “profesională” și didactică, Beldiceanu și Matei au întreprins unele cercetări în arhivele, bibliotecile și muzeele din Istanbul, în măsura în care acestea erau deschise și accesibile cercetătorilor. Ei au descoperit sau identificat unele izvoare documentar-cronistice otomane referitoare la istoria relațiilor româno-otomane în evul mediu sau a Peninsulei Balcanice sub stăpânirea sultanilor. Aceste revelații documentar-cronistice otomano-orientale vor fi traduse și interpretate din punct de vedere istoric de către cei doi *bursieri sui-generis* în viitoarele lor contribuții științifice.

Spre sfârșitul anului 1948 Institutul de Studii și Cercetări Balcanice din București a fost integrat în Institutul de istorie al Academiei comuniste a Republicii Populare Române. Cei doi tineri istorici au fost rechemăți în țară. S-a reîntors doar Ion Matei. Nicoară Beldiceanu, sfătuit de mentorul său Victor Papacostea, a emigrat în

⁵¹⁸ Dr. Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Nicoară Beldiceanu*, în “Romano-Turcica”, vol. I, 2003, Editions Isis, Istanbul, pp. 235-248.

Franța, unde va continua cercetările în domeniul *turcologiei*, făcând o prestigioasă carieră științifică și didactică în această ramură a orientalisticii⁵¹⁹

Este de subliniat, în încheiere, ineditul soluției problemei finanțării activității didactico-științifice a celor doi tineri istorici la Istanbul, găsită în urma conlucrării fructuoase dintre prof. Victor Papacostea și prof. Grigore C. Moșil, ambasadorul României în Turcia în acei ani.

4. Preocupări de orientalistică-turcologie cu caracter etnografico-folclorico-istoric

Această categorie de preocupări a avut în centrul atenției studiul inter- și pluridisciplinar al populației găgăuze (turcii creștini) din sudul Basarabiei și din Dobrogea și a celei turco-tătare din provincia dintre Dunărea inferioară și Marea Neagră.

Găgăuzii din sudul Basarabiei au fost studiați atât de intelectuali care au trăit în mijlocul lor (cazul preotului ortodox Mihail Ciachir), cât și de istorici (Gh. Năstase sau Ion I. Nistor) și antropologi (Olga Necrasov) din Iași sau din București.

Preotul creștin ortodox Mihail Ciachir (Ciakir) a păstorit mai multe decenii în comuna Țadîr/Ceadîr-Lunga (sudul Basarabiei), locuită de populație găgăuză⁵²⁰. A avut astfel ocazia, în decursul anilor, să cunoască foarte bine acest grup etnic și să-i studieze istoria, obiceiurile, religiozitatea, moralitatea, cultura etc. Activitatea științifico-culturală a preotului Mihail Ciachir s-a manifestat în mai multe domenii: istorie-folcloristică, filologie și dramaturgie, toate în strânsă legătură cu trecutul și viața cotidiană a populației găgăuze.

El s-a preocupat de popularizarea *istoriei găgăuzilor* atât în cadrul societății românești cât și în rândul acestei populații de origine turcică. Autorul a precizat că găgăuzii nu aveau o istorie sau o literatură scrise, pentru că nu au avut niciodată un alfabet propriu și nici măcar unul împrumutat de la alte popoare. Din acest motiv, tot patrimoniul cultural găgăuz s-a transmis din generație în generație pe cale orală, prin viu grai. În această situație, trebuiau studiate izvoarele istorice scrise ale popoarelor cu care găgăuzii au intrat în contact în cursul istoriei lor. Mihail Ciachir a trecut în revistă principalele ipoteze formulate de istoricii, filologii sau folcloriștii români sau străini (până prin 1930) referitoare la *originea găgăuzilor*⁵²¹. El a ajuns la concluzia că

⁵¹⁹ Anca Popescu, *✠ Nicoară Beldiceanu (25 februarie 1920 - 19 decembrie 1994). Necrolog*, în „R.I.”, VI, s.n., n-le 5-6/1995, București, pp. 601-602.

⁵²⁰ Mitrofan Ignatiev, *Mihail Ciachir: 50 de ani de activitate pastorală și profesională*, Editura “Curentul”, București, 1931, 8 p.+ ilustrații

⁵²¹ Mihail Ciachir, *Originea Găgăuzilor*, I, în “V.B.”, anul II, nr. 9/septembrie 1933, Chișinău, pp. 15-24 (495-504).

existau șase puncte de vedere referitoare la subiectul studiat: găgăuzii ar fi fost “bulgari turciți prin limbă”; “greci turciți prin limbă”; urmașii turcilor seldjukizi, colonizați în sud-estul Europei în secolul al XIII-lea; urmașii cumanilor-polovților; urmașii cumanilor oguzi (guzi sau uzi); urmașii turcilor oguzi (uzi, torki sau “cușmele negre”)⁵²². În continuare, pe baza studiului lui G.D. Balascef din 1930, pe care l-am analizat în subcapitolul 2.1, Mihail Ciachir a punctat principalele momente din istoria găgăuzilor (sec. IX–c.1820)⁵²³. Mult mai valoroase sunt informațiile pe care autorul le-a oferit despre această populație din sudul Basarabiei, pe baza propriilor sale observații și cercetări: un număr mare de găgăuzi s-au așezat sau au fost colonizați în Basarabia Centrală și de Sud, la începutul secolului al XIX-lea, unde au întemeiat comune-colonii: în 1830 existau 26 de astfel de așezări, în care locuiau, în 1848, circa 5.000 de familii cu aproape 40.000 de “suflete”, numărul acestora ajungând la peste 12.500 în 1930–1934, cu aprox. 100.000 de membri. Colonia Çadır–Lunga a fost întemeiată în 1818. Mihail Ciachir a acceptat punctele de vedere ale cercetătorilor V. A. Moskov (1900) și G.D. Balascef (1930), conform cărora găgăuzii erau urmașii uzilor sau oguzilor, numiți și “torki” sau “cușmele negre”⁵²⁴.

Preotul basarabean a studiat și *religiozitatea găgăuzilor*⁵²⁵, ca o posibilitate de a înțelege mai bine și mai complet trecutul istoric al acestei populații. Găgăuzii erau creștini ortodocși până la fanatism. Ei își manifestau religiozitatea prin: frecventarea regulată a bisericii ortodoxe; pelerinaje la Ierusalim (“hadjalik creștin”–considerat a fi un “lucru sfânt”) și vizitarea locurilor sfinte ale Ortodoxiei: Athos și alte complexe monahale vestite sau a mănăstirilor în general; aducerea de jertfe; alegerea unui sfânt–protector al casei–căminului tinerilor căsătoriți și sărbătorirea zilei numelui aceluia sfânt; promisiuni religioase pentru onorarea îndatoririlor de buni creștini ortodocși; construirea de poduri sau fântâni în amintirea părinților sau rudelor decedate; dăruirea către săraci a unor animale domestice; vizitarea în fiecare sâmbătă a mormintelor părinților și rudelor decedate și arderea tămâiei; alte ceremonii religioase la naștere, botezuri, nunți, înmormântări. Cel care a efectuat pelerinajul la Ierusalim era considerat “hagiu”, “omul lui Dumnezeu”, arătându-i-se un respect deosebit. “Religiozitatea găgăuzilor, a conchis autorul, e mare, sinceră și plină de credință în Dumnezeu, Tatăl Ceresc”. Dar după primul război mondial aceasta a suferit o oarecare alterare, datorită introducerii noului stil calendaristic, a modernizării vieții cotidiene, a

⁵²² *Ibidem*, II, în “V.B.”, anul III, nr. 5/mai 1934, Chișinău, pp. 3–8 (259–264).

⁵²³ *Ibidem*, pp. 8–16 (264–272).

⁵²⁴ *Ibidem*, pp. 16–20 (272–276).

⁵²⁵ Idem, *Religiozitatea Găgăuzilor*, în “V.B.”, anul III, nr. 3/martie 1934, Chișinău, pp. 21–28 (149–156).

tentațiilor cu care-i ispita pe drept-credincioșii găgăuzi societatea capitalistă de consum etc.⁵²⁶

Noi informații despre viața spirituală a găgăuzilor a oferit Mihail Ciachir prin studiul *obiceiurilor religioase* ale acestora. *Curbanale sau sacrificiile religioase*⁵²⁷ săvârșite de găgăuzi își aveau originea în epoca religiei lor politeiste și erau un simbol al raporturilor bune dintre zei și muritori. Curbanul a fost considerat un mijloc tainic de legătură între Dumnezeu și omul muritor. La fel de importantă era și conotația psihologică a acestuia: jertfă săvârșită și închinată lui Dumnezeu, în scopul îmbunătățirii legăturilor dintre Cer și Pământ, prin sacrificii animale sau ofrande din produse agricole. Mai existau, de asemenea, și “curbanul de cerere” (pentru păstrarea sănătății, îndestularea familiei, vindecarea de “boală grea”), “curbanul comunal” (în fiecare an, în ziua hramului bisericii satului), “curbanul de milă sau caritate” (dăruit de un găgăuz unui alt găgăuz, animal viu sau mort, mascul sau femelă). Un vechi obicei religios cerea ca viitorii miri, înainte de cununia ortodoxă, să aleagă pentru noua lor casă un protector ceresc, căruia să i se roage zilnic iar în ziua sfântului respectiv să aducă curban de îndestulare a familiei.

Deosebit de interesante erau și obiceiurile religioase ale găgăuzilor la *naștere și la botez*⁵²⁸. Cam cu o săptămână înainte de naștere viitoarea mamă se împărțea cu Sf. Taine și își procura “ierburile” necesare pentru o naștere ușoară. După nașterea și spălarea copilului se organiza “Kadenia” – “sărbătoarea maternității”, cu care ocazie mama și nou-născutul primeau cuvenitele felicitări și tradiționalele daruri. Copilul era botezat în prima duminică de la naștere. Nașul sau nașa de botez vor fi și nunii de căsătorie ai respectivului adolescent. Cumătrul, odată ales, boteza toți copiii acelei familii. Calitatea de naș sau cumătru era transmisibilă urmașilor, adică după moartea tatălui obligația trecea asupra fiului, sau de la mamă la fiică. După sărbătoarea cumetriei, în a 40-a zi de la naștere, mama aducea cpopilul la biserică pentru ca să-l “bisericească”. În ceea ce privește viitorul copilului, găgăuzii credeau în fatalismul predestinat, considerând copilăria ca o ascensiune jalonată de divinitate pe drumurile spinoase ale vieții.

Alt moment important din viața unui tânăr sau a unei tinere găgăuze era *căsătoria și nunta*⁵²⁹. După împlinirea vârstei de 18 ani, părinții îi căutau tânărului găgăuz o mireasă, ținând cont de calitățile fizice și morale ale fetei, părinților și

⁵²⁶ *Ibidem*, pp. 24–25; 28 (152–153; 156)

⁵²⁷ *Idem*, *Obiceiurile religioase ale Găgăuzilor. I. Curbanale sau sacrificiile*, în “V.B.”, anul III, nr. 6/iunie 1934, Chișinău, pp. 4–8 (324–328).

⁵²⁸ *Ibidem*, II. *Obiceiurile la naștere și botez*, în “V.B.”, anul III, nr. 7–8/iulie–august 1934, Chișinău, pp. 37–40 (421–424).

⁵²⁹ *Idem*, *Obiceiurile Găgăuzilor la nunta*, în “V.B.”, anul V, nr. 3–4/martie – aprilie 1936, Chișinău, pp. 41–44 (169–172)

rudelor și apoi de starea materială a acestora. După pețirea “în ascuns” urma cererea “oficială” în căsătorie. Se cumpărau apoi hainele necesare pentru nuntă și darurile tradiționale oferite reciproc. Nunta începea la biserica satului: cununia religioasă, cu toată procesiunea de rigoare, și continua la casa mirelui și, ulterior, la casa miresei. Se organiza masa festivă cu muzică, la care participau toți invitații. Ea era completată cu o serată artistică, în care recitatori populari zugrăveau alegoric și la modul teoretic calitățile deosebite ale mirilor, familiilor acestora, rudelor etc.

Un studiu sociologic cât mai complet asupra populației găgăuze nu putea trece cu vederea *moralitatea* acestora⁵³⁰. Mai ales pe baza observațiilor personale, Mihail Ciachir a afirmat că găgăuzii erau foarte religioși, cu o moralitate destul de înaltă în viața familială și socială, evlavioși și cucernici. Dreptatea și cinstea, caritatea, iubirea de pace și ospitalitatea găgăuzilor erau binecunoscute și apreciate. Viața de familie era discretă și patriarhală, bazată pe unirea conjugală și devotamentul reciproc al soților, rolul important al capului familiei și modestia femeilor și fetelor. În “secolul rusesc al Basarabiei”, autoritățile țariste au organizat riguros coloniile găgăuze din sudul provinciei, înființând comunități comunale de conducere (preot, primar, notar, învățator, 3–5 bătrâni găgăuzi), organizând controale periodice în aceste localități (săptămânale sau lunare) și rezolvând problemele apărute între timp, stimulând viața religioasă și comportamentul social adecvat al locuitorilor găgăuzi. Pentru faptele ilegale și antisociale existau pedepse juridice, ce evoluau, în funcție de gravitatea abaterii, de la simpla arestare pentru judecată (3–5 zile), până la tragica deportare în Crimeea, Caucaz sau în Siberia. Aceste pedepse urmăreau, pe de o parte, sancționarea și îndreptarea “faptelor rele” iar pe de altă parte, prevenirea săvârșirii lor. Acest studiu al preotului basarabean a fost bine apreciat de critica de specialitate din România, M. Sânzianu afirmând că prin amintita contribuție s-au oferit “interesante date asupra vieții sociale și administrative a coloniilor de Găgăuzi sub stăpânirea rusească”⁵³¹.

Mihail Ciachir a completat studiul asupra comunității găgăuze cu o contribuție referitoare la spiritul de dreptate și la împărțirea acestuia în cadrul comunelor locuite de găgăuzi în timpul stăpânirii țariste⁵³². Din secolele anterioare găgăuzii au avut proprii lor judecători, oameni bătrâni, cinstiți, respectați, cu experiență în domeniu, care judecau felurite neînțelegeri dintre locuitorii unei comune, pronunțau și aplicau pedepsele respective. Instanța superioară de judecată era “judecătoria generală a comunității găgăuze”, care activa fără procedură scrisă, hotărârile erau luate pe cale orală și pedepsele aplicate imediat. Originea sistemului de judecată găgăuz se găsea în

⁵³⁰ Idem, *Moralitatea găgăuzilor din Basarabia*, în “V.B.”, anul IV, nr. 2/februarie 1935, Chișinău, pp. 36–42 (100–106).

⁵³¹ Notă bibliografică în “R.I.R.”, V–VI, 1935–1936, București, p. 617.

⁵³² Mihail Ciachir, *Dreptatea la Găgăuzii din Basarabia*, în “V.B.”, anul IV, nr. 10/octombrie 1935, Chișinău, pp. 11–14 (643–646).

religiozitatea, mortalitatea și credința în dreptatea și pedeapsa divină. Acesta a fost exercitat în cadrul comunității găgăuze între anii 1812–1871, cât timp au existat “comunele coloniale”. După 1871 acestea au devenit comune obișnuite, intrând sub incidența administrației și sistemului juridic țarist (până în 1917). Judecătoriile comunale ale găgăuzilor au judecat diferite categorii de litigii și infracțiuni, de la ofense verbale până la vătămări corporale și pagube materiale. Pedepsele pronunțate și aplicate au fost: munca zilnică în folosul comunei (1–6 zile); arestul în închisoarea comunală (1–7 zile); amendă până la 3 ruble; lovirea cu varga (1–20 lovituri); mutarea “disciplinară” dintr-o colonie într-alta; exilul în Crimeea, Caucaz sau Siberia (cea mai groaznică pedeapsă pentru găgăuzi⁵³³). Introducerea, după 1871, a administrației, funcționarilor și judecătorilor ruși nu au fost bine primite de găgăuzi, nu au dus la scăderea numărului cazurilor penale.

Autorul a publicat și în dialectul găgăuz contribuțiile sale referitoare la originea istorică a găgăuzilor⁵³³, contribuind astfel la întărirea conștiinței etnice și a solidarității de neam ale acestora. A oferit, de asemenea, învățătorilor din comunele găgăuze un *manual de istorie* ce putea fi folosit cu succes la lecțiile de istorie, pentru sublinierea principalelor momente din trecutul zbuciumat al găgăuzilor.

Fiind și profesor de religie la școala din Ceadăr–Lunga, preotul Mihail Ciachir a tradus în dialect găgăuz, atât pentru uz didactic, cât și în scop religios, *Cartea de rugăciuni pentru găgăuzi*⁵³⁴, *Sf. Evanghelie după Marcu*⁵³⁵, *Psaltirea în limba turco-găgăuză pentru găgăuzi și pentru turci*⁵³⁶, *Evanghelie bisericească*⁵³⁷, la care s-au adăugat *Istoria Bisericii Ortodoxe (Chilisea istorieasi)*, *Liturghia (Liturgia)*, *Ceaslovul (Ceaslov)*, *Molitvenicul (Molehin veyu Molitvennik)*, *Acatist (Akattist)*. Activitatea de *filolog–traducător* a preotului Mihail Ciachir trebuie completată și cu cea de *filolog lexicograf*, el fiind autorul primului *Dicționar găgăuz–român* (1938), contribuție pe care o voi analiza în subcapitolul următor.

O latură mai puțin importantă a activității intelectuale a lui Mihail Ciachir a fost cea de *autor de piese de teatru* (drame și comedii), cu subiecte inspirate din trecutul și

⁵³³ Idem, *Basarabieali Gagauzlarin Istorieasi (Istoria Găgăuzilor din Basarabia)*, traducere din revista “V.B.”, anul II, nr. 9/septembrie 1933 și anul III, nr. 5/mai 1934, Tipografia “Țiparul Moldovenesc”, Chișinău, 1934, 40 p. A fost o variantă îmbunătățită și augmentată a contribuțiilor în limba română, adaptată pentru cititorii găgăuzi

⁵³⁴ *Dua chitahi Gagauzlaricin*, ediția a II-a. traducere de profesor protoiereu Mihail Ciachir, Tipografia “Țiparul Moldovenesc”, Chișinău, 1935, 66 p.

⁵³⁵ *Ai (Aiozlu) Evanghelia Marcudan gagauzcea (eschi tiurceea)*, traducere de profesor protoiereu Mihail Ciachir, Tipografia “Țiparul Moldovenesc”, Chișinău, 1935, 62 p

⁵³⁶ *Psaltir Gagauzcea Tiurceea Gagauzlaricin hem Tiurccelericin (dir)*, Chișinău, 1936

⁵³⁷ *Chilisea Evangheliyasi*, Chișinău, 1937

din viața cotidiană a societății basarabene sau găgăuze de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din primele trei decenii ale celui următor⁵³⁸.

Istoricul și geograful ieșean Gh. Năstase a scris un scurt articol despre populația găgăuză din sudul Basarabiei, oferind, pe baza istoriografiei problemei, o imagine de ansamblu asupra istoriei și vieții cotidiene a acestei comunități. Autorul a precizat că în satul Tupilați (pe valea râului Elan, jud. Vaslui) locuia o astfel de populație, așezată aici la începutul secolului al XIX-lea⁵³⁹.

Profesorul universitar Ioan I. Nistor, în sinteza de istorie a provinciei dintre Prut și Nistru, a afirmat că “găgăuzii sunt un neam de obârșie pecenego-cumano-turcă, care a îmbrățișat legea creștină, dar și-a păstrat limba națională turcească, mai curată ca a turcilor și neatinsă de influența arabă”⁵⁴⁰. Locuind în masă compactă în Dobrogea și în nord-estul Bulgariei, la sfârșitul secolului al XVIII-lea unele familii găgăuze s-au așezat în sudul Basarabiei. După 1812 au fost colonizate în noua provincie rusească tot mai mulți etnici găgăuzi, astfel că în 1817, potrivit datelor statistice ale catagrafiei rusești din acest an, locuiau în sudul Basarabiei 241 de familii găgăuze cu 1.205 “suflete”, reprezentând 0,25% din întreaga populație a “oblastiei Basarabiei”⁵⁴¹.

I.I. Nistor a revenit ulterior asupra problemei așezărilor găgăuze din Basarabia de Sud⁵⁴². După ce a subliniat principalele momente din istoria milenară a acestui “neam de origine pecenego-cumano-turcă, creștinați ortodocși”, a analizat datele demografice ale recensământului populației României din 1930, specificând că în județele Tighina, Cahul, Ismail și Cetatea Albă locuiau 98.172 de găgăuzi. Cele mai importante comune găgăuze erau Ceadăr-Lunga (jud. Tighina), cu 6.022 locuitori, și Vulcănești (jud. Cahul), cu 5.263 de locuitori⁵⁴³. Drepturile și privilegiile găgăuzilor din sudul Basarabiei au fost acordate de autoritățile țariste prin “țarskaia gramota” din 1819 și reconfirmate de autoritățile românești în 1857–1858. Autorul a studiat organizarea administrativ-teritorială, judecătorească, religioasă, mișcările de populație

⁵³⁸ Până în 1927 inclusiv, Mihail Chiachir a scris 6 comedii și drame, ultima dintre ele fiind publicată chiar în acel an: *Telo jenscinii. Sovremennaja drama v 4-ih ciasiiyah (v 7 actah)*, Chișinev, Tipografia Eparhială “Cartea Românească”, 1927, 104 p. in-8’.

⁵³⁹ Gh. Năstase, *Despre Găgăuzi*, în “Revista societății de geografie «Dimitrie Cantemir»-Iași”, I, 1937, apud Mihail Guboglu, *Orientalistica română*, p. 333 și idem, *Contributions roumaines*, p. 469.

⁵⁴⁰ I.I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, București, 1923, XLVIII+455 p.+83 fotografii+2 hărți; am folosit reeditarea din 1991 realizată de Stelian Neagoe, Editura Humanitas, București, p. 201.

⁵⁴¹ *Ibidem*, pp. 201; 203.

⁵⁴² Idem, *Așezările bulgare și găgăuțe din Basarabia*, în “A.A.R.M.S.I.”, s III, t. XXVI, 1943–1944, m. 13, București, extras, 39 p.

⁵⁴³ *Ibidem*, pp. 15–19.

și evoluția demografică a locuitorilor găgăuzi între anii 1856–1878, decenii în care „județele Cahul, Ismail și Bolgrad s-au aflat sub ocârmuire românească”⁵⁴⁴.

Antropologul dr. Olga C. Necrasov a studiat populația găgăuză din sudul Basarabiei din punct de vedere antropologic⁵⁴⁵, formulând concluzii ce au contribuit la eliminarea unor semne de întrebare referitoare la originea etnică a acestora. Găgăuzii vorbeau limba turcă populară, dar erau creștini ortodocși. Ei locuiau în România în S.E. Basarabiei, în județele Ismail, Cahul, Tighina, Cetatea Albă (c. 70.000–80.000 de persoane) și în Dobrogea (20 000–25.000 de persoane). Găgăuzii din această ultimă provincie se împărțeau în două categorii: *hasâl-gagauz* (“adevărații găgăuzi”) și *găgăuzii bulgari*. Cei din Basarabia au emigrat aici plecând din Dobrogea, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale celui următor. Parcurgând istoriografia problemei originii găgăuzilor, autoarea a conchis că existau patru categorii de ipoteze referitoare la acest subiect: găgăuzii puteau fi: **1)** o populație creștină din Balcani, ce a învățat limba turcă sub ocupația otomană; **2)** turci trecuți la creștinism; **3)** un amestec de diferite grupuri etnice balcanice creștino–islamice; **4)** de origine türccico–pecenego–cumană: limba turcă vorbită de ei ar fi o dovadă în acest sens, iar religia creștin–ortodoxă a fost adoptată în urma conviețuirii seculare cu creștinii balcanici și est-europeni⁵⁴⁶.

Autoarea a întreprins o campanie antropologică în sudul Basarabiei, în 1939 și a studiat un eșantion reprezentativ de 180 de *hasâl-găgăuzi* bărbați, cărora le-a analizat și măsurat corpul și talia, craniul, fața și nasul, le-a înregistrat culoarea ochilor, părului și pielii, gradul de pigmentare a acesteia, alte particularități somatice etc.⁵⁴⁷ Concluziile formulate în urma acestor cercetări și a interpretării respectivelor date antropologice sunt deosebit de interesante: subiecții analizați aveau o statură medie–supramijlocie, taliile mijlocii și mari, craniile și fețele rotunjite (majoritatea), nasul înalt și îngust, irisuri în culori deschise, părul brun, caracteristici mongoloide persistente. În ceea ce privește structura rasială, se asemănau cu elementele anatoliano–alpino–dinarice, cu ușoare influențe din zonele geografico–etnice vecine acestora. Structura antropologică a găgăuzilor din Basarabia de Sud se apropia destul de mult de cea a turcilor, ceea ce demonstra o filiație sau o origine etnică comună. Era destul de probabil ca găgăuzii să fie urmașii pecenego–cumano–uzilor din secolele IX–XIII e.c.⁵⁴⁸

⁵⁴⁴ *Ibidem*, pp. 21–25; 36–39.

⁵⁴⁵ Dr. Olga C. Necrasov, *Le problème de l'origine des gagauz et la structure anthropologique de ce groupement ethnique*, Iași, 1940, 32 p.+3 planșe; vezi și nota bibliografică semnată de A. Decei – N. Beldiceanu, în *K.M.R.*, p. 342.

⁵⁴⁶ *Ibidem*, pp. 3–4.

⁵⁴⁷ *Ibidem*, pp. 5–17.

⁵⁴⁸ *Ibidem*, pp. 22–32.

Referitor la găgăuzii din Dobrogea, nu avem, din perioada interbelică, nici un studiu etnografico-folclorico-antropologico-istoric, cu excepția referirilor sumare din monografiile despre această provincie din revista "Analele Dobrogei" sau din contribuțiile lui T. Kovalski. Populația musulmană turco-tătară din Dobrogea a fost studiată din punct de vedere etno-folcloric de către intelectualii și cercetătorii locali. Astfel, Al.P. Arbore, prin contribuțiile sale (pe care le-am analizat deja în subcapitolul 2.3), a oferit o imagine de ansamblu asupra structurii etnice și evoluției demografice a Dobrogei în perioada: secolul al XIII-lea – c. 1930⁵⁴⁹.

Învățătorul și folcloristul Ion Dumitrescu (–Frasin) a studiat populația tătară musulmană din localitatea Pervelia (Tatlîgeac)–Moșneni, jud. Constanța. Cadru didactic încă de la începutul secolului al XX-lea în acest sat locuit de tătari, a avut ocazia de-a lungul anilor, să observe și să înțeleagă comunitatea musulmană de aici, să-i învețe limba și să se integreze în cadrul ei. Apariția revistei "Analele Dobrogei" i-a oferit ocazia să publice atât observațiile sale referitoare la acești săteni cât și cântece și poezii populare tătărești culese din această zonă.

Tătarii din Pervelia au emigrat aici la sfârșitul secolului al XVIII-lea, după ce *Hănăt*-ul Crimeii a intrat în componența Imperiului țarist rus (1783). Administrația otomană le-a acordat o suprafață de pământ pentru colonizare, au înființat noua așezare și s-au stabilit în ea. De-a lungul timpului, numărul locuitorilor a crescut, ajungând la câteva mii în perioada antebelică⁵⁵⁰. Alte informații oferite de Ion Dumitrescu (–Frasin) se refereau la viața cotidiană a sătenilor, la familia tătară și la raporturile dintre soț și soție, părinți și copii, la ocupațiile acestora etc.⁵⁵¹. În cântecele și poeziile populare tătărești culese, traduse în românește și publicate de acest folclorist⁵⁵² se exprima nostalgia față de locurile natale din Crimeea părăsită forțat, durerea despărțirii de vestigiile unui trecut glorios și de mormintele străbunilor, privațiunile materiale și presiunea psihică la care au fost supuși în timpul deplasărilor, greutatea adaptării la noile condiții și realități geografice, politice, administrative, economice etc. din Dobrogea Centrală. În alte creații populare erau descrise tradițiile și obiceiurile legate de principalele ocupații ale locuitorilor tătari: agricultura, păstoritul etc. sau aspecte ale vieții cotidiene. De asemenea, a fost publicat și un

⁵⁴⁹ Vezi *supra* notele n-le 361–366.

⁵⁵⁰ Ion Dumitrescu–Frasin, *Însemnări despre tătarii din satul Pervelia, com. Tatlîgeac, Constanța*, în "An.D.", anul I, nr. 1/1920, Constanța, pp. 154–177.

⁵⁵¹ Idem, *Note asupra tătariilor din Pervelia*, în "An.D.", anul I, nr. 3/1920, Constanța, pp. 491–494; idem, *Însemnări despre tătarii din Pervelia, loc. cit.*, anul II, nr. 1/1921, Constanța, pp. 115–128.

⁵⁵² Idem, *Folclor tătăresc din Pervelia*, în "An.D.", anul I, nr. 4/1920, Constanța, pp. 633–648; anul III, nr. 2/1922, pp. 309–320; nr. 3/1922, pp. 370–382; anul IX, nr. 1/1928, Cernăuți, pp. 171–184; idem, *Folclordobrogean*, anul II, nr. 2/1921, pp. 261–272.

cântec "patriotic" tătăresc, în care se exprima atașamentul și dăruirea sufletească față de "Dobrogea, patrie vestită", a doua patrie a acestor tătari, după Crimeea seculară.

Ion Dumitrescu (-Frasin), acest "Mihail Ciachir al tătariilor din Pervelia", a descris și sărbătorile religioase anuale la tătari⁵⁵³, insistând asupra sărbătorii *ramazanului*, a colindelor ce se cântă în această lună, a modului de desfășurare a ceremoniilor religioase etc. Aceste colinde aveau și o semnificație religioasă, unele refrene fiind versete în limba arabă preluate din *Kur'an*. Anumite colinde sunt însoțite și de mici scenete cu actori mascați sau travestiți. Nu a fost uitată, evident, sărbătoarea sosirii primăverii, cu descrierea serbărilor organizate cu ocazia "navrezului" ("anului nou"), în luna martie a fiecărui an, cu exemplificări din poeziile și colindele recitate sau cântate în aceste împrejurări. După o absență de șapte ani din localitate, autorului nu i s-a părut că ar fi intervenit schimbări majore în viața cotidiană și în mentalitățile comunității tătariilor din Pervelia (Moșneni). Caracterul patriarhal conservator al societății turco-tătare din Dobrogea a fost una din caracteristicile fundamentale ale culturii și civilizației acestei etnii dintre Dunărea inferioară și Marea Neagră⁵⁵⁴.

Felician Brânzeu a studiat reflectarea și perceperea figurii lui Vlad Țepeș în literatura turcă din epoca kemalistă⁵⁵⁵. În romanul lui Âli Riza Seifi, *Kazıklı Voyvoda (Țepeș Vodă)*, Istanbul, 1928 (una din ultimele cărți publicate în alfabet arab în Turcia, înainte de introducerea "noilor caractere turcești"), marele voievod și domn muntean apare ca o figură grotescă, un vampir însetat de sânge și mereu în căutarea nocturnă de noi victime, locuind în celebrul său castel din N. E. Transilvaniei, în zona Bistrița-Năsăud, și dorind să se instaleze la Istanbul, cu ajutorul unui turc, Nazmi-bey. Analizând acest roman, circumscris motivului popular al vampirului (strigoifului, stafiei), Felician Brânzeu a ajuns la concluzia că era o adaptare literară a unui text unguresc, în versiune germană, despre Vlad Țepeș. Din punct de vedere folcloric, romanul era o sinteză a mai multor teme literare diverse, universale (*zburătorul*, dragostea dintre un mort și o persoană vie, călătoria în sicriu, frumoasa fără corp), uneori nuanțate cele specifice lumii musulmane. Un alt "roman istoric popular" ce l-a avut ca personaj pe Vlad Țepeș a fost *Akından Akına (Din atac în atac sau Atac după atac)*, Istanbul, 1936, scris de M. Turhan-Tan.

Interconexiunile și influențele reciproce literaro-folclorice turco-românești au fost abordate din două direcții: a) *teme literaro-folclorice otomane în creația populară românească* (analizate de Anton Pann, Lazăr Șăineanu, N. Iorga sau Ion Peretz, în

⁵⁵³ Idem, *Sărbătorile la tătari*, în "An.D.", anul II, nr. 3/1921, Constanța, pp. 372-378

⁵⁵⁴ Idem, *După șapte ani. Tătarii din Moșneni (Pervelia)*, în "An.D.", anul X, nr. 1/1929, Cernăuți, pp. 156-159; în legătură cu folclorul și sărbătorile turco-tătariilor din Dobrogea, a se vedea și Mehmed Ali Ekrem, *Din istoria*, 1994, pp. 157-170.

⁵⁵⁵ Felician Brânzeu, *Vlad l'Empaleur dans la littérature turque*, în "R.I.R.", XVI, 1946, fasc. I, București, pp. 68-71.

deceniile antebelice⁵⁵⁶); *motive populare-fantastice românești în literatura turcă interbelică* (studiul lui F. Brânzeu). Ultimul vector de analiză i-a preocupat însă mai puțin pe turcologii români din perioada interbelică. Cu toate acestea, cele două abordări analitice au format un întreg, completându-se reciproc și demonstrând circulația multidirecțională a temelor și motivelor literaro-folclorice în spațiul geo-istoric de interpătrundere a civilizațiilor din Anatolia - Peninsula Balcanică - România.

5. Preocupări de orientalistică–turcologie cu caracter lingvistic–lexical–didactic

Preocupări românești de orientalistică–turcologie cu această tematică au continuat să existe și în perioada 1919–1948, fără a atinge însă nivelul și importanța științifică de specialitate a celor anterioare anului 1914.

Filologul Vasile Bogrea⁵⁵⁷ a studiat etimologiile unor “elemente orientale din limba română”: cuvinte, onomastici sau toponime, altele decât cele incluse de Lazăr Șăineanu în lucrarea sa din 1900, devenită clasică în domeniul filologiei orientale. Învățăutul clujean a recunoscut că “cercetătorul *per excellentium* al elementelor orientale la noi e d. Lazăr Șăineanu”, iar contribuția sa: *Influența orientală asupra limbii și culturii române* (3 vol., București, 1900) a devenit “biblia elementelor orientale din românește”⁵⁵⁸. Vasile Bogrea a criticat atitudinea unor filologi români de a ignora această ultimă operă filologică, comportament ce a dus fie la explicarea greșită a unor “etimologii turcești”, fie la prezentarea altora ca fiind “noi” și “inedite”. Dar lucrarea lui Lazăr Șăineanu din 1900 era perfectibilă, iar contribuția filologului clujean trebuia apreciată și considerată ca o completare a amintitei monografii. Vasile Bogrea a explicat etimologiile a 28 de termeni “orientali” pătrunși în limba română, a 34 de nume proprii de origine “turcească” și a 3 toponime “turcești” din Dobrogea. El i-a îndemnat pe filologii români să continue cercetările de specialitate referitoare la “elementele orientale” intrate în limba română, pentru a se putea realiza în timp un *corpus* al acestora și a se preciza cu mai mare claritate formele și domeniile de manifestare, intensitatea și urmările “influenței lingvistice orientale” asupra limbii române de-a lungul secolelor.

Gheorghe Iogu a explicat din punct de vedere filologico–istoric etimologiile și semnificațiile cuvintelor “turcești” *bāşhuzuk*, *hākānî* și *çavuş*, intrate și în limba

⁵⁵⁶ Dan Prodan, *Preocupări ... 1878-1918*, pp. 166-169.

⁵⁵⁷ Vasile Bogrea, *Contribuție la studiul elementelor orientale în limba română*, în “D.R.”, vol. I/1920–1921, Cluj, pp. 272–290, reeditată în idem, *Pagini istorico-filologice*, cu o prefață de acad. Constantin Daicoviciu, ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Mircea Borcilă și Ion Mării, Editura Dacia, Cluj, 1971, pp. 260–274, ediție pe care o folosesc în analiza de față.

⁵⁵⁸ *Ibidem*, loc. cit., p. 260.

română, și însemnând “șef de buzuci/trupe neregulate otomane”, “imperial, sultanal, stăpânitor”, și “ceauș, trimis sau sol sultanal”⁵⁵⁹. Trebuie să remarc faptul că acest scurt articol a fost o modestă contribuție a traducătorului Gh. Iogu la explicarea etimologiilor și semnificațiilor istorice ale unor “elemente orientale” intrate în limba română. Bun cunoscător al limbilor orientale vorbite în fostul spațiu geografico-istoric otoman, cu solide cunoștințe și o bogată experiență în domeniul paleografiei turco-osmane, traducător în limba română a “opt scrisori de la Mihnea Turcitul” (1926), translator pentru limba turcă în cadrul Ministerului român de Externe, a scris prea puțin în domeniul “filologiei orientale”, deși pregătirea și experiența sa i-ar fi permis să elaboreze contribuții importante în acest domeniu.

Generalul T. Nicolau a analizat câteva cuvinte de origine turco-osmană intrate în limbajul militar românesc, precizând și cadrul istoric în care s-au realizat aceste împrumuturi lexicale⁵⁶⁰. Totuși, unele explicații sunt discutabile iar altele eronate, datorită faptului că autorul nu era filolog de formație, nu utilizase lucrările lui Lazăr Șăineanu și Th. Löbel în domeniu și nici sintezele de istorie a românilor sau a armatei române existente în istoriografia românească.

Dr. Andrei Antalfy a stabilit etimologia corectă și a explicat din punct de vedere istoric 12 termeni turcești pătrunși în limba română și prezenți în textul *Letopisetului Țării Moldovei*, scris de Ion Neculce⁵⁶¹. Autorul a anunțat că va publica cu altă ocazie “restul identificărilor lexicale” de origine turco-orientală din opera istorică a umanistului I. Neculce, dar această “continuare” nu a mai fost publicată.

Tânărul (pe atunci) filolog clujean Vladimir Drimba a abordat problema influențelor lingvistice bilaterale româno-“orientale” de pe poziția împrumuturilor de cuvinte românești în limba turco-osmană și în dialectul turco-tătarilor din Dobrogea în sec. XVII-începutul sec. XX⁵⁶². Autorul a identificat, pe baza analizei documentelor otomane de la Arhivele Statului București, traduse și publicate de turcologul H.Dj. Siruni, și a dicționarelor limbii turco-osmane existente, următoarele cuvinte românești pătrunse în limba osmană, altele decât cele deja cunoscute: *balta*, *moșiye*, *vornik*, *logofet*, *ispatar*, *vestiyar*, *ustolnik*, *koms*. Parcurgând cântecele și poeziile populare

⁵⁵⁹ Georges Iogu, *Remarques sur l'etymologie et la signification de quelques mots turcs*, în revista “Grai și Suflet”, IV, 1929, București, extras, 7 p.

⁵⁶⁰ General T. Nicolau, *Cuvinte turcești în limbajul armatei române*, în “România Militară”, LXIX, 1932, București, extras, 17 p.; vezi și nota bibliografică semnată de C. Grecescu în “R.I.R.”, III, 1933, fasc. IV, București, pp. 441-442.

⁵⁶¹ Dr. Andrei Antalfy, *Câteva însemnări scurte, II*, în “R. I.”, anul XX, nr. 1-3/Ianuarie-Martie 1934, București, pp. 207-209 (vezi și nota bibliografică semnată de C. Grecescu în “R.I.R.”, IV, 1934, fasc. IV, București, p. 398). A se consulta și Dan Prodan, *L'orientaliste transylvain dr. Andrei Antalfy*, în “T.R.”, volume V, nr. 1/Spring 1996, Cluj-Napoca, p. 95.

⁵⁶² Vl. Drimba, *Elemente românești în limba turcă*, în “D.R.”, vol. XI, 1944-1948, Cluj, 1948, pp. 196-202.

turco-tătare culese de I. Dumitrescu (–Frasin) din zona Pervelia (jud. Constanța) și publicate în “Analele Dobrogei”, VI. Drimba a întâlnit alte împrumuturi românești în acest dialect tūrcic: *babî* (<babă), *doktor* (<doctor), *malai* (<mălai), *german* (<german), *mokan* (<mocan), *nani* (<nani), *aeroplın* (<aeroplan), *mormolok* (<mormoloc).

Autorul a studiat și evidențiat câteva analogii și paralele sintactico–frazeologice turco–române, dând și exemplele lexicale de rigoare⁵⁶³: înlocuirea persoanei I singular cu persoana I plural la modul verbal otoman optativ; înlocuirea cazului acuzativ cu cel dativ la substantiv în limba tūrcică ciuvașă; particola postpozițională locativă *da*, – *de*, atașată substantivelor, prenumelor, numeralilor etc. în limba turco-osmană. Parcurgerea documentelor otomane publicate de H.Dj. Siruni (1940–1943) și a unei noi ediții (1943) a *Poveștii vorbei* scrisă de Anton Pașan i-a permis autorului să identifice alte “analogii” și “paralele” gramaticalo–paronimice otomano–române: schema propozițională osmană: *subiect–(atribut)–complement–verb* sau *complement–(atribut)–subiect–verb*; propoziție interogativă cu particola interogativă la sfârșitul acesteia; așezarea atributului adjectival înaintea substantivului (în titlaturile oficiale). Autorul a completat acest tablou sumar al paralelismelor lingvistice turco–române cu încă 45 de “similitudini” frazeologice–paronimice, din care le amintesc pe cele mai semnificative: “se mănâncă ca câinii”, “așa i-a fost scris”, “bani albi pentru zile negre”, “a bate capul (cuiva)”, “cine sapă groapa altuia cade el într-însa”, “a face din fânțar armăsar” etc.

Continuând cercetările referitoare la influențele lingvistice turco-osmane asupra limbilor balcanice, VI. Drimba a identificat, într-o primă etapă a investigațiilor, 12 “elemente turcești” în dialectul aromân din Peninsula Balcanică⁵⁶⁴: *abdâl* (<*abdal*, “prost, nătărău, imbecil”), *âșcolsun* (<*aşk olsun!*, “să-ți fie de bine!”), *babageân* (<*baba-can*, “voinic, viteaz”), *babandân* (<*babadan babaya*, “din generație în generație”), *căliūz* (<*kılavuz* sau *kılavuz*, “îndrumător, ghid, călăuză”), *cănără*, *cănără* *ū* (<*kanara*, “abator”), *căpak'e* (<*kapak*, “acoperitoare, acoperimânt”), *endék* (<*hendek, handak*, “șanț”), *fălăcă* (*ū*) (<*falaka*, “falangă”), *hairula, air olsun* (<*hayır ola*, “noroc bun! să fie cu noroc!”), *has* (<*has*, “curat, neamestecat, nefalsificat, veritabil”), *iavâș* (<*yavaş*, “ușor, moale, slab”).

Lingvistul clujean a explicat desinențele de plural aromân *-lâr* și *-ân* ca fiind de origine turco-osmană și, respectiv, persană. Ele au fost folosite la formarea pluralului substantivelor de origine turco-osmană (*pășă–pășălar, așă–așălar, dede–dedeler, Dada Dadalar*) și persano–arabă (denumind ființe) –(*gugâ gugâñ, miulăezim miulăezimañ, nizam nizamiañ, ridif ridifiañ, satrazam satrazamañ, zăraf zărafiañ*

⁵⁶³ Idem, *Paralele sintactice și frazeologice turco române*, *idem loc. cit.*, pp. 202–212.

⁵⁶⁴ Idem, *Note de lexicologie română. Elemente turcești*, în “Studii și Cercetări Lingvistice”, anul I, fasc. II/1950, București, pp. 290–296.

etc.)⁵⁶⁵. Desinența turco-osmană *-ân* a intrat în dialectul aromân direct din limba de origine, mai întâi împreună cu termenii anterior amintiți, apoi s-a individualizat, aplicându-se și la unele substantive persano-arabe. Pluralele aromâne terminate în *-ân* sunt, în general, neregulate, neîncadrându-se în schema gramaticală "normală" de formare a acestui număr al substantivelor. Trebuie să mai amintesc și folosirea adecvată de către Vl. Drimba a termenului de *turcologie*, în contextul istorico-filologic precizat în paginile anterioare

Tangențial, și alți filologi români s-au ocupat de "influența lingvistică orientală" asupra limbii române, cât și de intrarea unor elemente lexicale românești în limbile balcanice și turco-osmană. Astfel, Gorge Pascu a studiat sufixele românești de origine turco-osmană, pluralul substantivelor românești de aceeași proveniență⁵⁶⁶, a încercat să stabilească etimologia unor "elemente orientale" intrate în limba română⁵⁶⁷ sau să întocmească o listă completă a "împrumuturilor" românești în limbile sud-dunărene și în turco-osmană⁵⁶⁸. Dar lucrările și concluziile "filologice" ale lui G. Pascu s-au caracterizat prin superficialitate "științifică", neseriozitate profesională, elaborarea unor etimologii fanteziste, ignorarea voită a bibliografiei de specialitate referitoare la problema studiată⁵⁶⁹.

Doar cu titlu de informație amintesc, în acest context al preocupărilor de turcologie, cercetările dialectologice întreprinse de filologul orientalist polon Tadeusz Kowalski în Dobrogea, în rândul populației turco-tătare musulmane și găgăuze ortodoxe, în septembrie–octombrie 1937⁵⁷⁰. Turcii s-au așezat în Dobrogea cu mai multe secole în urmă. Găgăuzii, turcii creștini, au emigrat în această provincie pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Tătarii investigați lingvistico-istoric de T. Kowalski vorbeau dialectul turco-tătar din Crimeea, stabilindu-se în noua lor patrie cu o generație în urmă, după Războiul pentru Independența de stat a României (1877–1878). Autorul a oferit și informații istorico-geografico-arhitectonice despre locurile de pelerinaj ale musulmanilor din Dobrogea. Aceste cercetări dialectologice ale

⁵⁶⁵ Idem, *Contribuții la studiul morfologiei istorice române. III. Desinența de plural aromân -ÂN*, în *idem loc. cit.*, anul IV, 1953, București, pp. 221–223.

⁵⁶⁶ Gorge Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916, pp. 58–66, *passim*.

⁵⁶⁷ Idem, *Beiträge zur Geschichte der rumänische Philologie*, Leipzig, 1920, *passim*.

⁵⁶⁸ Idem, *Rumänische Elemente in den Balkansprachen*, ed. Leo S. Olschki, Genève, 1924, *passim*.

⁵⁶⁹ Vezi și aprecierile critice, dar juste, făcute de Vasile Bogrea, *op. cit., loc. cit.*, ed. 1971, p. 260; Vladimir Drimba, *Elemente românești în limba turcă*, în "DR.", *loc. cit.*, p. 197; Mihail Guboglu, *Orientalistica română*, pp. 335–336.

⁵⁷⁰ Tadeusz Kowalski, *Compte rendu de l'excursion dialectologique en Dobroudja, faite du 10 Septembre au 10 Octobre 1937*, în "Bulletin international de l'Académie polonaise des Sciences et des Lettres, classe de Philologie", Cracovie, 1938, pp. 7–12. Vezi și nota bibliografică semnată de istoricul P.P. Panaitescu în "R.I.R.", IX, 1939, București, p. 471.

orientalistului cracovian le-au completat pe cele întreprinse anterior de acesta în Bulgaria de Nord–Est, cu caracter filologico–istoric, asupra turcilor musulmani și găgăuzilor creștini⁵⁷¹.

Este foarte probabil că turcologul Franz Babinger, care-l cunoștea personal pe T. Kovalski și cu care purta îndelungi discuții despre populația turco–tătaro–găgăuză, musulmană și ortodoxă, din Dobrogea⁵⁷², a avut un rol important în organizarea și desfășurarea în bune condiții a “excursiei dialectologice” a filologului–orientalist polon în amintita provincie românească. Nu este exclus ca Franz Babinger însuși să-l fi însoțit pe Kovalski în periplul său dobrogean.

În 1940–1941 H.Dj. Siruni lucra la o contribuție despre *Denumiri turcești în limba română*, studiu care, prin 1943, era terminat și, în manuscris, aștepta tipărirea. Conținea un catalog al antroponimelor, toponimelor și hidronimelor “turcești” pătrunse în limba română și întâlnite în documentele otomane de la Arhivele Statului din București, pe care izvoare istorice turcologul român le inventaria, cataloga și traducea. Dar această interesantă contribuție, în condițiile interne grele din anii 1943–1945, nu a mai văzut lumina tiparului⁵⁷³.

*

Pentru uz practic și didactic preotul Mihail Ciachir a întocmit un *dicționar găgăuzo român*⁵⁷⁴, destinat găgăuzilor din Basarabia. În *prefața* bilingvă, în limbile română și găgăuză, lexicograful basarabean a explicat că dicționarul trebuia să fie “ajutorul găgăuzilor de a învăța mai ușor limba română și de a vorbi bine românește”. Limba găgăuză avea mai multe dialecte, dicționarul fiind întocmit în “graiul” găgăuzilor din zona Ceadăr–Lunga, jud. Tighina. În continuare, Mihail Ciachir a prezentat datele istorico–filologice generale referitoare la trecutul și la limba găgăuzilor, estimând că în Basarabia Centrală și de Sud trăiau, prin 1937–1938, aproximativ 100.000 de “suflete” găgăuze⁵⁷⁵. În peste 100 de pagini autorul a prezentat fondul principal de cuvinte al limbii găgăuze, cu echivalentele în românește. La sfârșitul dicționarului, editorii au publicat apăsări despre opera și viața lui Mihail Ciachir (decedat între timp), accentul punându-se pe *activitatea orientalistică*–

⁵⁷¹ Idem, *Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du nord–est*, Warszawa–Krakowe, 1933, 28 p.

⁵⁷² B.A.R., *Corespondență N. Iorga*, vol. 415 (1935), f. 229; Dan Prodan, *Franz Babinger și Nicolae Iorga. Corespondență*, pp. 194–195; idem, *Franz Babinger en Roumanie*, p. 254.

⁵⁷³ H.Dj. Siruni, *O năvălire necunoscută*, p. 25 (*Bibliografie*).

⁵⁷⁴ Prof. preot Mihail Ciachir, *Dicționar găgăuzo (turco)–român*, pentru găgăuzii din Basarabia. Ajutorul găgăuzilor de a învăța mai ușor limba română și de a vorbi bine românește, Editura “Tiparul Moldovenesc”, Chișinău, 1938, 132 p.

⁵⁷⁵ *Ibidem*, pp. 2–6.

turcologică a acestuia: istoric al găgăuzilor, cercetător al modului de viață găgăuz, traducător, lexicograf, într-un cuvânt “apostol” al răspândirii scrisului și tiparului în rândul acestei comunități turcești–creștin–ortodoxe⁵⁷⁶. E posibil ca Mihail Ciachir să fi avut în vedere, la elaborarea acestui dicționar, vocabularul găgăuz al folcloristului și etnografului rus V. Moșkov, întocmit în jurul anului 1900. Dar lucrarea lexicografică a preotului basarabean a fost mai mult decât o “prelucrare” a lucrării lui V. Moșkov, după cum a afirmat turcologul Mihail Guboglu⁵⁷⁷. A fost în primul rând un *dicționar bilingv găgăuzo-român*, cu finalități bine precizate, reprezentând stadiul de evoluție și dezvoltare al dialectului găgăuz din anii ‘30 ai secolului al XX-lea. Apoi a pus în evidență graiul de la Ceadir–Lunga, fără a-l ignora pe cel din Vulcănești (jud. Ismail). În al treilea rând a fost elaborat de o persoană care s-a integrat în comunitatea găgăuză și a trăit în mijlocul ei peste patru decenii.

Filologul ieșean G. Pascu a identificat și catalogat 1192 de “elemente turcești” intrate în limba macedoneană⁵⁷⁸, completând astfel tabloul general al influențelor lingvistice otomano-orientale asupra limbilor balcanice. Dar unele etimologii propuse de autor sunt discutabile iar altele fanteziste, ceea ce reduce numărul cuvintelor macedonene de origine “turcă” la aproximativ 1.000 de unități lexicale.

Nicolae Papahagi a întocmit o gramatică a limbii turcești, în alfabet latin (“noile caractere turcești”), pentru elevii școlilor cu predare în limba turcă din Dobrogea⁵⁷⁹. Finalitatea didactică a acestui manual, întocmit conform structurii și schemelor gramaticale clasice ale limbii turcești, a făcut ca această contribuție să fie puțin cunoscută și folosită decâtre istoricii și filologii români preocupați de *turcologie*.

6. Preocupări de orientalistă–turcologie referitoare la toponimia – hidronimia türco–tătaro–otomană din România

Cercetările referitoare la numele de locuri și ape le-au continuat pe cele întreprinse în perioada 1878–1918, contribuind astfel la conturarea unei imagini de ansamblu asupra cronologiei, intensității, spațiului geografic de manifestare și persistenței toponimiei și hidronimiei de origine türco–orientală în țara noastră.

⁵⁷⁶ *Ibidem*, pp. 113–132.

⁵⁷⁷ Mihail Guboglu, *Orientalistica română*, p. 338.

⁵⁷⁸ G. Pascu, *Dictionnaire etimologique macédo-roumain*, vol. I–II (în special), Bucurest, 1925, *passim*; vezi și Mihail Guboglu, *op. cit.*, p. 338.

⁵⁷⁹ Nicolae Papahagi, *Gramatica limbii turcești*, București, 1934; vezi și Mihail Guboglu, *op. cit.*, p. 337, care a apreciat-o ca fiind “destul de slabă” din punct de vedere didactico–metodologico–științific.

Filologul ieșean Alexandru Philippide a analizat și catalogat în opera sa reprezentativă⁵⁸⁰ o serie de toponime de origine tūrcică din Moldova: Bahlui, Bârlad, Berheci, Covurlui, Fălciu, Galați, Tecuci, Tighina, Vaslui etc. Deși etimologiile de origine tūrcică ale unor toponime sunt discutabile iar altele fanteziste⁵⁸¹, totuși majoritatea dintre ele au fost corect explicate din punct de vedere filologico-istoric.

Filologul clujean Vasile Bogrea a studiat toponimia românească de origine tūrcică, ajungând la concluzia că numele localității Macsut din județul Botoșani provenea de la cel al boierului Macsut (<turc. *maksud* = “țintă, țel, scop”), ”vornic de Botoșani în 1712”⁵⁸². În ceea ce privește numele orașelului Abrud, autorul a atras atenția că trebuie luat în considerație și cuvântul tūrcico-cuman *abronđ, ebronđ*=zambilă (*hyacinus orientalis*-floare)⁵⁸³. Referitor la toponimia dobrogeană⁵⁸⁴, V. Bogrea a afirmat că numele Dobrogei derivă de la cel al lui Dobrotici, conducătorul acestei provincii românești în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Alte toponime erau de origine otomano-orientală: Ceatal (<otom. *çatal* = “bifurcare”), Silistra (< otom. *silistere, silistre* = “flueratul, fluerătura luntrașilor), Balcic (< cum. *balçuk* = “noroi, mocirlă, argilă”), Carasu (otom. *Kara*= “negru, neagră”, *su* = “apă”, “apa neagră”), Tuzla (otom. *tuźlu* = “salină, sărărie”), Satuchioi (= tautologie lingvistică: “sat”[< lat. *fossatum*] + otom. *köy* = “sat”). La aceste etimologii s-au adăugat “notele” și contribuțiile lui V. Bogrea referitoare la onomastica românească și dobrogeană de origine otomano-orientală: Cioplan (<otom. *çoplan* = “steaua ciobanului, Venus, Luceafărul”), Balica (<cumano-otom. *balik/balik* = “pește”)⁵⁸⁵, Bogrea (< otom. *bogrili* > “gârbovit, aplecat, curbat”), Carale (< otom. *Kara Ali* = “Ali cel negru”), Catargi (< arab. *kuțār*, otom. *katar, katarcı* = “șir, serie, lanț, conducător de șir sau de convoi de cămile sau de catări”), Dindar (< otom. *Dundar* = nume propriu otoman)⁵⁸⁶. Deși V. Bogrea s-a ocupat doar tangențial de

⁵⁸⁰ Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. II, *Ce spun limbile română și albaneză*, Iași, 1927, pp. 350–379, *passim*, vezi și G. Pascu, *Lingvistică balkanică*, București, 1936, p. 13.

⁵⁸¹ A se vedea doar “Analiza istorico-filologică” a “etimologiilor orientale” propuse de Al. Philippide, făcută de N. Iorga în sinteza sa *Istoria Românilor*, vol. III, *Cititorii*, ediția a II-a, Editura Enciclopedică, București, 1993, pp. 25–27 și notele de la pp. 27–29 (în special).

⁵⁸² V. Bogrea, *Câteva considerații asupra toponimiei românești*, în “D.R.”, I, 1920–1921, Cluj, pp. 212–213 (ed. cit., 1971, pp. 300–301).

⁵⁸³ Idem, *Din toponimia românească*, în “D.R.”, II, 1921–1922, Cluj, p. 666 (ed. cit., 1971, p. 314).

⁵⁸⁴ Idem, *Note de toponimie dobrogeană*, în “An.D.”, anul II, nr. 1/1921, Constanța, pp. 33–38; 307 (ed. cit., 1971, pp. 309–313)

⁵⁸⁵ Idem, *Note de prosopografie dobrogeană*, în “An.D.”, anul II, nr. 1/1921, pp. 41–43 (ed. cit., 1971, pp. 306–308).

⁵⁸⁶ Idem, *Contribuții onomastice*, în “D.R.”, IV/2, 1924–1926, Cluj, pp. 857–861 (ed. cit., 1971, pp. 316–320).

problema toponimelor de origine türccică–otomană din România, etimologiile propuse de filologul clujean au rezistat criticii filologico–istorice din deceniile următoare explicării lor.

Preotul Mihail Ciachir a catalogat și explicat toponimele turco–găgăuzo–tătare din Moldova Centrală și de Sud, zonă locuită majoritar de către populația găgăuzo–tătară⁵⁸⁷. Aceste deunmiri aveau la origine nume de persoane, animale, plante, fenomene ale naturii etc. găgăuzo–tătare. Importanța științifico–filologico–istorică a acestei contribuții a preotului basarabean a constatat în faptul că explicațiile etimologice au fost corelate cu sublinierea caracteristicilor evoluției istorice, cu tradițiile și obiceiurile, cu viața cotidiană etc. a locuitorilor găgăuzo–tătari.

Titus Hotnog a studiat câteva toponime românești pe care le-a considerat ca fiind de origine cumană: Bahlui, Călmățui, Ciuhru (Ciuhurul), Derehlu, Geamărtălu, Tâslui, Vaslui. Pentru identificarea și explicarea rădăcinilor cuvintelor türccico–cumane, a folosit un dicționar otomano–francez cu carcatere arabe, elaborat de un armean, al cărui nume l-a uitat⁵⁸⁸. Cred că este vorba de lexicograful Diran Kélékian (*Dictionnaire turco-français*, Istanbul, 1911). Consider că era mai potrivit să fi folosit *Codex Cumanicus*, ediția Géza Kunn, vol. I-II, Budapesta, 1880–1883. În ceea ce privește toponimicul *Bender*, de pe malul drept al Nistrului, autorul a acceptat etimologia otomano–persană, “bender”, dar cu accepțiunea de “port, târg sau oraș portuar, radă portuară”, respingând-o pe cea de “poartă”. *Bender* desemna târgul Tighina ca port la Nistru în evul mediu și în epoca modernă⁵⁸⁹. T. Hotnog a identificat, în relatările de călătorie ale unui occidental care a străbătut “Tartaria” la sfârșitul secolului al XVI-lea, numele grecesc al Chiliei, în traducere otomano–tătară: *Bürüburnu Bürüburnu*, “botul lupului”⁵⁹⁰.

C.I. Karadja a lămurit originea și semnificația cuvântului “Karadja”: provenea din limba pecenegă și însemna “căprioară”, cu același înțeles întâlnindu-se și în limba turco–osmană. *Karadja* a devenit numele unei familii de demnitari din zona geografico–politică otomană, despre care familie autorul a oferit unele date istorice⁵⁹¹. *Karadja* a devenit, de asemenea, un toponimic, atestat pentru prima dată în *Alexiada* Annei Comnena, pentru sfârșitul secolului al XI-lea. Pe baza analizei unor documente

⁵⁸⁷ Mihail Ciachir, *Denumiri turco–tătărești în toponimia Moldovei de Sud*, Chișinău, 1934.

⁵⁸⁸ Titus Hotnog, *Câteva nume topice românești de origine cumană*, Iași, 1933, 10 p.

⁵⁸⁹ Idem, *Numele toponimic Bender din Basarabia*, în “R.I.R.”, VIII, 1938, București, pp. 241–242; vezi și Aurel Decei – Nicoară Beldiceanu, *K.M.R.*, p. 339

⁵⁹⁰ Idem, *Numele tătăresc al Chiliei la sfârșitul secolului al XVI-lea*, în “R.I.R.”, VIII, 1938, București, p. 242

⁵⁹¹ C.I. Karadja, *Sur l'origine des Karadja*, în “R.H.S.E.E.”, XVe année, n-os 7–9/Juillet–Septembre 1938, Bucarest, pp. 222–226+ 1 photo.

interne românești, autorul a identificat cinci toponime *Karadja*, cu diferite variante, în spațiul românesc⁵⁹².

George-Mihail Dragoș a studiat “elementele turcești” referitoare la faună și floră din toponimia Basarabiei Centrale și de Sud, zonă locuită de populația găgăuză⁵⁹³. Autorul a pornit de la premisa că pentru a explica etimologia, folosirea și încetățenirea toponimelor găgăuze trebuie lămurită întâi originea etnică a acestei populații. În consecință, a sintetizat concluziile contribuției lui A. Manoff, tradusă în românește în 1940, acceptând ipoteza originii uzo–turcești a găgăuzilor. G.–M. Dragoș a analizat 22 de toponime găgăuze cu tematică faunistică și florală din Basarabia Centrală și de Sud: Almalii, Avdorma, Baccialia, Balaccelea, Balarda, Beșalma, Cajba, Caracurt, Caragaci, Cartal, Catîrgiu, Cazaclia, Comrat, Curbagli, Devlet-Agaci, Duan, Erdec–Burno, Harman, Sarlık, Sasik, Șiicherlik–Chitai, Tabachi. În concluzie, filologul ieșean a afirmat că în zona anterior amintită existau un număr important de toponime turco–găgăuze: 56 de nume de localități, plus zeci de denumiri de dealuri, cursuri de apă, păduri etc., în total peste 80 de exemple. Localitățile cu nume “turcești” erau relativ noi, fiind întemeiate la sfârșitul secolului XVIII-lea și, mai ales, în primele decenii ale celui următor. În această ultimă perioadă noii stăpâni ai Basarabiei, rușii, i-au colonizat pe găgăuzii creștini în sudul amintitei provincii, acești locuitori dând nume de origine “turcească” regiunilor unde s-au așezat și unde au întemeiat “comune colonii”. Cu titlu de informație amintesc faptul că George-Mihail Dragoș i-a numit *turcologi* pe orientaliștii V. Thomson, N. Golubovski și V. V. Radlov, ceea ce era o dovadă în plus a realității că istoricii și filologii români preocupați de *orientalistică*, au receptat și considerat ca o evoluție firească individualizarea *turcologiei* în vastul domeniu al *orientalisticii*, la începutul secolului al XX-lea.

N. Iorga a studiat toponimia din zona Teleormanului, ajungând la concluzia că denumirile de sate din această zonă au fost date după numele sau porecelele întemeietorilor, caracterul natural (geografic și geologic) al locului, forma așezării, ocupațiile locuitorilor etc. Toponimicul *Teleorman* era de origine cumană, însemnând “pădurea nebună” și dovedind, prin el însuși, atât vechimea așezărilor din acest perimetru geografico–istoric, cât și conviețuirea româno–cumană în feudalismul

⁵⁹² Idem, *Karadja–nume peceneg în toponimia românească*, în “R.I.”, vol. XXIX, nr. 1–6/Ianuarie–Iunie 1943, București, pp. 87–92; vezi și nota bibliografică semnată de Corina Nicolescu în “R.I.R.”, XV, 1945, fasc. II, București, p. 246.

⁵⁹³ George-Mihail Dragoș, *Fauna și flora în toponimia Basarabiei. Elemente turcești*, în “Buletinul Institutului de Filologie Română «Alex. Philippide»–Iași”, vol. VII–VIII/1940–1941, Iași, pp. 198–223. Vezi și nota bibliografică semnată de Aurel Decei – Nicoară Beldiceanu în *K.M.R.*, pp. 338–339.

timpuriu⁵⁹⁴. Alte toponime turcico-cumane amintite de autor au mai fost: Bărăgan, Caracal, Călmățui, Comani, Desnățui, Năui, Tâncănau (în general cu terminție în *-ui*). Filologul Iorgu Iordan a analizat numele de localități de origine turco-orientală din țara noastră și le-a inclus în nomenclatorul toponimic general al României⁵⁹⁵.

7. Preocupări de orientalistică-turcologie în domeniul sigilografiei-numismaticii

Preocupările de orientalistică-turcologie în domeniul sigilografiei-numismaticii s-au individualizat sporadic și timid în istoriografia de specialitate din România, începând cu deceniul III al secolului XX. Mai multe cauze au determinat această întârziere: numărul mic al sigiliilor și monedelor otomano-orientale cu inscripții osmane, accesibile cercetării; accesibilitatea și studierea târzie, după 1935, a documentelor otomane financiare-monetare, din diferite depozite și arhive românești; lipsa unor repere bibliografice românești specifice și accesul dificil la cele străine.

Emil Vârtosu a studiat sigiliile românești cu legendă în limba turco-osmană⁵⁹⁶ Pe baza cercetării unui lot relativ redus de izvoare istorice românești (cronici, relatări de călătorie, documente interne și externe), autorul a descoperit trei categorii de astfel de sigilii: "sigilii domnești", "sigilii de beizadele" și "sigilii boierești". Din prima categorie⁵⁹⁷ fac parte sigiliile lui Vasile Lupu al Moldovei, din 1639, Grigore Ghica I al Țării Românești, din 1661, martie și iunie 1672 și Grigore Ghica al IV-lea al Țării Românești, din iunie 1826. Toate cele patru peceti domnești aveau legenda în limba turco-osmană, gravată în caractere arabe.

În ceea ce privește sigiliile fiilor de domni (*beyzâde*-le, beizadele), E. Vârtosu a analizat doar sigiliul inelar, cu text în limba turco-osmană și în caractere arabe, al lui Costache Ghica, fiul lui Grigore Ghica al IV-lea al Țării Românești, *kapukehâyâ* al tatălui său la Istanbul. Cu acest sigiliu a fost autentificat un *takrîr* (raport scris) al

⁵⁹⁴ N. Iorga, *Revelații toponimice pentru istoria neștiută a românilor. I. Teleormanul*, în "A. A. R. M. S. I.", s. III, t. XXIII, 1941, m. 14, București, pp. 333–350, și extras, 18 p., vezi și nota bibliografică semnată de C. Greceanu în "R. I. R.", XI–XII, 1941–1942, București, p. 457. Contribuție recenziată de Gh. Ivănescu în "Buletinul Philologic", IX, 1942, Iași, pp. 206–210 și de I. Donat în "Arhivele Olteniei", XX, nr. 113–118, 1941, Craiova, pp. 279–286.

⁵⁹⁵ Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn–Leipzig, 1924; 1926, *passim*, idem, *Numiri de localități românești în Republica Populară Română*, București, 1952, *passim*.

⁵⁹⁶ Emil Vârtosu, *Sigilii românești cu legendă în limba turcească. Veacurile XVII–XIX*, în "H.", II, 1942, București, pp. 203–216 + 1 pl. (și extras, București, 1943, 14 p. + 1 pl.).

⁵⁹⁷ *Ibidem*, pp. 203–209.

acestei *beyzade*-le înaintat administrației centrale otomane în anul 1240 H. (august 1824–iulie 1825⁵⁹⁸).

Și unii boieri sau clerici români, cu funcții înalte sau modeste, au folosit sigiliile inelare cu text în limba turco-osmană în alfabet arab, în special către sfârșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale celui următor. Autorul a analizat un document oficial, din 15 septembrie 1823, redactat de marii boieri și clerici ai Țării Românești și trimis sultanului Mahmūd al II-lea. Acest document bilingv, scris în greacă și turco-osmană, a fost autentificat cu semnăturile a 65 de demnitari, dintre care 47 însoțite de sigiliile inelare ale respectivilor semnatari. Din aceste 47 de peceti personale, 22 aveau legenda în limba turco-osmană, cu numele boierului și, în unele cazuri, cu anul emiterii sigiliului⁵⁹⁹. La aceste exemple Emil Vârtosu a adăugat “sigiliul inelar turcesc al lui Nicolae Văcărescu, al cărui original în argint ne-a fost arătat de d-ra Elena Văcărescu, în 1932, la Paris”⁶⁰⁰.

În concluzie, autorul a afirmat că “aceste sigilii au fost destinate de la început special pentru relațiile cu Înalta Poartă, deci pentru documente externe, ajungând numai în chip cu totul fortuit a fi folosite uneori și în documentele interne, fără totuși ca valabilitatea acestor din urmă documente să fie pusă vreodată în discuție”⁶⁰¹.

Constantin Moisil a oferit informații despre o licitație, din 1840, de sigilii domnești moldovenești. Printre piesele supuse vânzării figurau și câteva peceti domnești din aur sau din argint, cu “șifre turcești”, adică cu titulatura în limba turco-osmană, în alfabet arab. Ele au aparținut foștilor domni ai Moldovei, Alexandru Calimachi (1795–1799) și Scarlat Calimachi (1806; 1807–1810; 1812–1819). Autorul a mai amintit și despre trei sigilii mici, cu caracater arabe, aparținând unor membri ai familiei domnitoare Șuțu (Mihai și Alexandru), de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și din primele decenii ale celui următor. C. Moisil a conchis că aceste sigilii domnești românești au fost imprimate numai pe actele oficiale trimise de domnii români înalților demnitari otomani de la Istanbul, în perioada anterior amintită, fiind un “element tehnic” de oficializare și autentificare a respectivelor documente. Era posibil ca domnii români să fi fost obligați de către protocolul și uzanțele politico-diplomatice otomane ale epocii să-și procure și să folosească aceste sigilii personale în relațiile oficiale cu Imperiul otoman⁶⁰².

În domeniul *numismaticii otomane*, turcologul H.Dj. Siruni a elaborat un studiu monografic despre “monetele turcești”, cursul lor valutar în secolele XIV-XIX și circulația lor în Țările Române în intervalul: sfârșitul secolului al XVI-lea – primele

⁵⁹⁸ *Ibidem*, pp. 209–210.

⁵⁹⁹ *Ibidem*, pp. 210–216 + pl.

⁶⁰⁰ *Ibidem*, p. 212.

⁶⁰¹ *Ibidem*, vezi și nota bibliografică semnată de Aurel Decei – Nicoară Beldiceanu în *K.M.R.*, p. 346.

⁶⁰² C. Moisil, *Licitație de sigilii domnești*, în “R. A”, anul V, nr. 1/1942, București, pp. 209–212.

decenii ale secolului al XIX-lea⁶⁰³. Pentru întocmirea acestei contribuții autorul a folosit atât lucrările și cataloagele speciale (mai ales turcești) în domeniul numismaticii otomane cât și documente otomane *inedite* de la Arhivele Statului – București despre relațiile monetar-valutare româno-otomane din timpul primilor domni “pământeni”, Grigore Dimitrie Ghica în Țara Românească și Ioniță Sandu Sturza în Moldova.

Autorul a întocmit un tablou general aproape complet cu toate categoriile de monede otomane (aur, argint, aramă etc.) emise de sultanii otomani de la Orhan la Abdülmecid I, cu denumirile acestor piese, cu localitățile din Imperiul otoman unde au fost imprimate și cu titlurile și greutatea lor în aur, argint, aramă etc.⁶⁰⁴. Un aspect foarte important asupra căruia a insistat H.Dj. Siruni a fost “cursul monedelor turcești”, atât cel “intern”, între piesele otomane din aur, argint, aramă etc. cât și cel “extern”, în raport cu monedele europene din aur și argint ale secolelor respective⁶⁰⁵.

O formă de manifestare a suzeranității-protecției otomane asupra Țărilor Române în evul mediu și la începutul epocii moderne a fost și circulația monedelor otomane din aur, argint sau aramă în spațiul carpato-dunărean. Secolul fanariot a fost perioada maximei prezențe monetare otomane în circuitul financiar intern și extern românesc. Pe baza folosirii unor documente și cronici românești edite sau *inedite*, autorul a specificat ce monede otomane au circulat în Țările Române în perioada istorică amintită, ce greutate, ce titlu și curs valutar “intern” și “extern” aveau, cum erau privite pe piața românească etc.⁶⁰⁶.

În decembrie 1821, iunie și octombrie 1822 au avut loc în Imperiul otoman fixarea unor noi cursuri monetare “interne” și “externe”, în raport cu monedele europene. H.Dj. Siruni a urmărit modalitățile de introducere și aplicare a noilor cursuri monetare în Țara Românească, reacția claselor și categoriilor sociale ale societății românești, ecurile în rapoartele agenților diplomați ai marilor puteri europene etc.⁶⁰⁷ Interpretând informațiile cu caracter financiar-monetar oferite de documentele românești și otomane sau de rapoartele consulare austriece, franceze, prusace, rusești etc. autorul a explicat cauzele, caracterul și urmările acestor operațiuni monetare din Imperiul otoman, cu repercursiuni negative și asupra Principatelor Române⁶⁰⁸.

O *anexă* documentară cu 11 documente *inedite* otomane sau românești, din perioada august 1822–ianuarie 1828, din timpul lui Grigore Dimitrie Ghica, referitoare

⁶⁰³ H.Dj. Siruni, *Monetele turcești în Țările Române*, în “B.”, II–III, 1939–1940, București, pp. 11–82+VII pl.

⁶⁰⁴ *Ibidem*, pp. 11–17

⁶⁰⁵ *Ibidem*, pp. 18–25.

⁶⁰⁶ *Ibidem*, pp. 25–30

⁶⁰⁷ *Ibidem*, pp. 31–34.

⁶⁰⁸ *Ibidem*, pp. 34–39.

la introducerea noilor cursuri valutare și retragerea de pe piața românească a monedelor false otomane, izvoare istorice de la Arhivele Statului–București⁶⁰⁹, un *glosar*⁶¹⁰, o *bibliografie selectivă*⁶¹¹ și 7 *planșe*, cu reproducerea clară, avers–revers, a 62 monede otomane reprezentative, din argint sau din aur, de la Orhan la Abdülhamîd al II-lea⁶¹², completau această originală și interesantă introducere în istoria monedelor otomane și a circulației lor în Țările Române.

Este necesar să amintesc faptul că titlul acestei contribuții nu reflectă decât parțial conținutul ei. În titlu autorul trebuia să fi făcut o referire și la informațiile generale despre evoluția monedelor otomane, date expuse în subcapitolele I-III și în *glosar*. În unele situații, H.Dj. Siruni nu a subliniat cu claritate importanța informațiilor istorice oferite de documentele inedite sau edite analizate. În subcapitolele V și VI izvoarele scrise folosite nu au fost incluse organic în analiza istorică întreprinsă. Cu toate aceste scăderi, inițiativa abordării subiectului, concizia concluziilor formulate și documentele inedite analizate și publicate în amintitul studiu au impus această contribuție în cadrul istoriografiei turcologice–numismatice românești⁶¹³. Turcologul Mihail Guboglu a caracterizat această contribuție ca fiind “destul de slabă”⁶¹⁴ și lipsită de metodă științifico–didactică⁶¹⁵, dar aceste “concluzii” sunt exagerate și, mai ales, subiective. Studiul lui Siruni a fost, timp de câteva decenii, singura contribuție de acest gen din istoriografia turcologică românească.

Alte contribuții numismatice, însă cu caracter ocazional, de mai mică întindere și importanță istoriografică, s-au referit la “zona monetară” levantină⁶¹⁶, la monede armenesti descoperite la Cetatea Albă⁶¹⁷ sau la cele din aramă emise de califul abbasid Abu’l–Abbas Ahmad an–Nasir ibn al–Mustadi (1193 e.c.)⁶¹⁸.

⁶⁰⁹ *Ibidem*, pp. 40–55.

⁶¹⁰ *Ibidem*, pp. 56–78.

⁶¹¹ *Ibidem*, pp. 78–79.

⁶¹² *Ibidem*, pp. 81–82+VII pl.

⁶¹³ Aurel Decei–Nicoară Beldiceanu, *K.M.R.*, p. 345.

⁶¹⁴ Mihail Guboglu, *Paleografia*, p. 19.

⁶¹⁵ Idem, *Orientalistica română*, p. 326; idem, *Contributions roumaines*, p. 466.

⁶¹⁶ C. Benaru, *Cu privire la numismatica levantină*, în “B.S.N.R.”, XVIII, 1923, București, pp. 21–25; C.I. Karadja, *Un episod din istoria numismaticii levantine*, în “B.S.N.R.”, XVIII, 1923, București, pp. 48–50.

⁶¹⁷ Gr. Avakhian, *Trei monede ale regilor armeni găsite la Cetatea Albă*, în “B.S.N.R.”, XIX, 1924, București, pp. 10–14.

⁶¹⁸ Matei G. Nicolau, *Monede de aramă a Califului Ennassir Liddin (1193)*, în “B.S.N.R.”, XX, 1925, București, pp. 30–35.

8. Privire de ansamblu asupra preocupărilor românești de orientalistică-turcologie în perioada 1918-1948

Cum era firesc, preocupările românești de orientalistică-turcologie din perioada precizată le-au continuat și le-au amplificat pe cele din intervalul 1878-1918. Au apărut chiar domenii noi, cum a fost cel al preocupărilor sigilografico-numismatice.

A continuat activitatea științifică de *cercetare a arhivelor, bibliotecilor, muzeelor* etc. din România, Turcia, Egipt și alte țări european-asiatice, pentru descoperirea, traducerea și editarea izvoarelor documentare otoman-orientale referitoare la istoria Imperiului otoman și a relațiilor seculare româno-otomano/orientale. În această direcție se pot aminti numele lui N. Iorga, I.I. Nistor, A. Veress, M. Costăchescu, N. Bănescu, D. Z. Furnică, A. Antalffy, H.Dj. Siruni, M. Regleanu, F.C. Nano, gen. R.R. Rosetti, M. Guboglu, A. Decei.

La aceste izvoare documentare s-au adăugat cele *cronistice, biografii, relatări și jurnale de călătorie otomane sau orientale* despre relațiile complexe româno-otomane în evul mediu. Au descoperit, au tradus și au editat astfel de izvoare istorice C. Brătescu, N. Iorga, A. Antalffy, C. Moisil, preotul V. Radu, Gh. Zerva, N. Firu, Th. Trâpcea, A. Decei, Fr. Babinger. Cronici și jurnale de călătorie occidentale despre luptele și relațiile româno-otomane în evul mediu au tradus și au publicat N. Iorga, C.I. Karadja, Fr. Babinger.

Preocupările cu conținut istoric au avut, ca și în perioada 1878-1918, cea mai importantă pondere în cadrul orientalisticii-turcologiei românești din deceniile III-V ale secolului al XX-lea. În cadrul acestor preocupări s-au conturat trei direcții tematice: 1) istoria populațiilor tătice, a tătarilor, a găgăuzilor, a otomanilor și a Imperiului otoman; 2) istoria relațiile complexe româno-otomano/orientale în evul mediu și în epoca modernă; 3) istoria teritoriilor românești aflate sub ocupație otomană vremelnică (*ve 'âyâ-le sau kazâ-le*).

În cadrul **primei direcții tematice**, A. Decei, A. Sacerdoțeanu, T. Hotnog, I. Ferent, M.-M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, C.I. Karadja, N.P. Smochină, M. Guboglu, N. Iorga, N. Mănescu, A. Antalffy etc. au lămurit capitole importante din istoria multiseculară a turchilor, tătarilor, otomanilor și găgăuzilor. Toate aceste contribuții au constituit *o originală istorie a otomanilor și a Imperiului otoman*, elaborată de cercetătorii români. Pe de altă parte, au fost prezentate principalele evenimente și evoluții din trecutul celorlalte populații tătice-mongolestudiate.

Mai numeroase, mai bine documentate, introducând în circuitul istoriografic interpretări noi și concluzii originale, bazate și pe analiza izvoarelor istorice otomano-orientale, au fost contribuțiile turcologice românești referitoare la *relațiile complexe româno-otomano orientale* în evul mediu și epoca modernă, pe plan politic, economic, juridic, diplomatic, cultural, arhitectonic etc. Istoricii și cercetătorii C. Necșulescu, A. Decei, V. Șotropa, P.P. Panaitescu, N. Iorga, A. Antalffy, N.

Beldiceanu, H.Dj. Siruni, V. Popovici, C.C. Giurescu, M.-M. Alexandrescu–Dersca Bulgaru, Gh.I. Brătianu, Fr. Babinger, I.D. Coșdurachi, A.H. Golimas, N. Grigoraș, Georg Müller, preotul V. Radu, Dan Simionescu, Gh. Duzinchievici, V. Papacostea etc. au ilustrat, prin contribuțiile lor, această importantă direcție tematică.

Au fost continuate *cercetările*, ce au debutat promițător *ante* 1914, referitoare la *re'āyā-lele sau kazā-lele otomane pe pământ românesc*: Dobrogea, Turnu, Giurgiu, Bender–Tighina, Brăila, Banat, Oradea și Hotin. A. Decei, Al.P. Arbore, I.N. Roman, M. Popescu, R.I. Perianu, N. Iorga, Gh.T. Marinescu, I.C. Filliti, Ion Vârtosu, V. Papacostea, Ilie Corfus, Tr. Birăescu, T. Bulat etc. au studiat condițiile istorice în care s-a instaurat, s-a manifestat și s-a retras stăpânirea otomană din aceste teritorii seculare românești. Au fost scrise astfel noi pagini ale istoriei româno–otomane în secolele XV–XIX, prin prisma acestor “capuri de pod” otomane pe pământ românesc.

În perioada interbelică motive obiective au impus necesitatea stringentă a înființării și dezvoltării în România a unei *suprastructuri didactico–formative și științifice–de cercetare în domeniul orientalisticii–turcologiei*. După încercări nefinalizate de a înființa o “catedră de limbi orientale” într-unul din centrele universitare românești (începând cu 1907), abia în 1935 N. Iorga a reușit să-l angajeze cu contract pe turcologul german Fr. Babinger, la Institutul pentru studiul Europei Sud–Estice din București, pentru a preda cursuri de filologie și de istorie turco–osmană. După doi ani de activitate didactico–științifică în capitala țării (1935–1937), Fr. Babinger și-a continuat aceste preocupări formative–de cercetare la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Iași (1937–1943). În ceea ce privește activitatea științifico–didactică turcologică desfășurată în cadrul unor institute specializate, ea s-a derulat, însă cu rezultate modeste, la Institutul pentru studiul Europei Sud–Estice (după 1920) și la cel de Studii și Cercetări Balcanice din București (1943–1948), la Institutul de Turcologie din Iași (1940–1945), condus de Fr. Babinger (1940–1943). La aceste institute s-au organizat și desfășurat și cursuri și seminarii de limba turco–osmană și istorie a Imperiului otoman și a relațiile româno–otomane (Fr. Babinger, H.Dj. Siruni, M. Guboglu). În perioada 1932–1948 primii bursieri români (A. Decei, F. Brânzeu, I. Năstase, M.-M. Alexandrescu–Dersca, N. Beldiceanu, I. Matei) au studiat în Turcia, Germania sau Franța limbile turcă–arabă–persană, alfabetul arab și istoria Imperiului otoman.

În cadrul preocupărilor de orientalistică–turcologie cu caracter *etnografico–folclorico–istoric*, M. Ciachir, Gh. Năstase, I.I. Nistor, Olga Necrasov, M. Guboglu, I. Dumitrescu (–Frasin), Al.P. Arbore etc. au studiat populația găgăuză (turci creștini) din sudul Basarabiei și cea turco–tătară din Dobrogea. Rezultatul acestor cercetări pluri- și interdisciplinare s-au adăugat celor antebelice și au contribuit la mai buna înțelegere a particularităților evoluției istorice, a limbii, culturii și civilizației materiale și spirituale ale acestor minorități naționale din România interbelică.

Cercetările turcologice cu caracter *lingvistic-lexical-didactic*, deși nu au atins nivelul, importanța și consistența celor anterioare anului 1914, au fost întreprinse de V. Bogrea, Gh. Iogu, gen. T. Nicoalu, A. Antalffy, VI. Drimba, M. Ciachir, G. Pascu etc. S-a studiat în continuare influența lingvistică turco-”orientală” asupra limbii române; pe de altă parte, ca o noutate, au fost urmărite și catalogate împrumuturile lexicale românești în limba turco-osmană și în alte limbi balcanice. În felul acesta devenea tot mai clar tabloul influențelor lingvistice reciproce româno-balcano/orientale și al vecinătății lingvistice între spațiul latin românesc și cel sud-dunărean-balcanic romanico-slavo-otoman⁶¹⁹.

Terminologia toponimică și hidronimică de origine türccico-otomano-orientală din România a fost cercetată de Al. Philippide, V. Bogrea, M. Ciachir, T. Hotnog, C.I. Karadja, N. Iorga, G.-M. Dan, Iorgu Iordan. A fost astfel ”desenată” cu mai multă precizie harta istorico-geografică a influențelor de această origine în toponimia și hidronimiaromânească.

Un domeniu inedit al preocupărilor românești de turcologie a fost cel *sigilografic numismatic*. E. Vârtosu și C. Moisil au semnalat și au studiat sigiliile românești (domnești, boierești sau ale unor *beyzâde*-le) cu titulatura în limba turco-osmană cu alfabet arab. H.Dj. Siruni a realizat o introducere în numismatica otomană și a urmărit circulația monedelor otomane în Țările Române în secolele XVI (ultimele decenii) – XIX (primele decenii). Modestele realizări în acest domeniu (începând cu anul 1923) au avut drept cauze atât inexistența unor cercetări și studii anterioare referitoare la subiectele amintite, cât și faptului că documentele otomane de la Arhivele Statului din București au fost accesibile turcologului H.Dj. Siruni și altor istorici români abia după 1935. De asemenea, numărul mic de monede otomane descoperite în România până la începutul celui de-al doilea război mondial nu a încurajat cercetările în domeniul numismaticii și a circulației pieselor otomane în spațiul carpato-dunărean.

Realizările orientalistico-turcologice românești din perioada 1918–1948 nu ar fi fost posibile fără contribuțiile științifice în acest domeniu din intervalul 1878–1918 și fără climatul științific, cultural și moral creat de acestea din urmă. Studiile de turcologie din deceniile III–V au fost cele mai importante și cele mai temeinice din întreaga jumătate a secolului al XX-lea, o solidă ”bază de plecare” și un benefic

⁶¹⁹ Contribuțiile lingvistico-filologice ale autorilor citați au făcut posibile și au impulsivat noile cercetări și studii în domeniul *lingvisticii orientale* după 1950: vezi VI. Drimba, *Lingvistica orientală (armenologia, indologia, semtologia, turcologia, sinologia, caucazologia, egiptologia, africanistica)*, în *Istoria lingvisticii românești*, coordonator: acad. Iorgu Iordan, E.Ș.E., București, 1978 (277 p.), pp. 203–206 (în domeniul *lingvisticii turcologice* după 1950, autorul a amintit contribuțiile semnate de Gh.I. Constantin, VI. Drimba, Enver Mamut, Cornelia Călin, Cicerone Poghiric, I. Matei, pp. 204–205); Nadia Angheliescu, VI. Drimba, L. Theban, *Oriental Languages*, în *Currents Trends in Romanian Linguistics*, în ”Revue Roumaine de Linguistique”, XXIII-e année, nr. 1–4/1978, Bucarest, pp. 481–501.

impuls științifico-creativ pentru turcologia românească din a doua jumătate a veacului trecut. În istoriografia românească a secolelor XIX-XX există o „durată lungă” orientalistico-turcologică, unul din cele mai importante și mai reprezentative segmente temporale ale acesteia fiind, prin consistența contribuțiilor tematiche și a realizărilor instituționale, **1918 - 1948**.

Istoria istoriografiei române din perioada **1878 - 1918 - 1948 nu se poate scrie fără a nu analiza contribuțiile de orientalistică-turcologie**, fără a nu preciza rolul și locul acestora în evoluția generală a fenomenului istoriografic național. Orientalistica-turcologia a fost una din „oferțele istoriografice” pe care cercetarea istorică națională a propus-o societății civile românești în intervalul 1878 -1948. Cum, de asemenea, **nu se poate scrie o istorie obiectivă și completă a istoriografiei orientalistico-turcologice europene și mondiale, în epocile modernă și contemporană, fără a nu analiza preocupările și realizările românești în domeniu și a nu le integra organic în sfera vastă a orientalisticii**⁶²⁰.

⁶²⁰ Dan Prodan, *Considerații generale referitoare la evoluția turcologiei românești la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a celui următor*, în vol. *Turcologul Mihai Maxim la 60 de ani*, Cluj, 2003, extras, 10 p.

PREOCCUPATIONS OF ORIENTAL STUDIES– TURKOLOGY IN ROMANIA IN THE PERIOD 1918-1948 (SUMMARY)

These preoccupations represented an important part of the historiographic Romanian activity at the end of the XIXth century and the first part of the next century. The thematic preoccupations between 1918-1948 continued those from 1875-1918 and consolidated those from the second half of the XXth century. The turkologic part materialized in **two** thematic directions: **1. scientific-historiographic research activities and finalities**; **2. institutional didactic-formative universitive initiatives and accomplishments.**

The preoccupations from the first category are characterized by: **different origins and motivations**, the **increasement** of the place, the role and the identity in Romanian historiographic area of the age; their continue **personalization** in the Romanian and universal historiography; the **thematic difference** of the scientific approaches, the **qualitative variety** (the consistency of the scientific analysis realized, the historic material used, the advanced hypothesis, the conclusions etc.) and the **quantitative variety** of the historiographic productions; the **unity in diversity** and the **thematic complementarity** of the published turkologic contributions; the **variety** of the university/postuniversity formative didactic studies of the persons preoccupied of turkology. These characteristics can be characterized in a causal range: **reasons-diversity-variety-complementarity-turkologic accomplishments.**

Regarding the scientific approaches and finalities of research, the next **directions of activity** have been particularized: the discovery, the translation and the issuing of the historic sources Ottoman-Oriental; preoccupations with a historic character, researches with an ethnographic thematic also folkloric, linguistic and lexical; studies with a toponimic, hidronimic, sigilographic and numismatic content. All these contributions treated the history of Mongols, Tatars, Ottomans and of the Romanian-Ottomans relations between the XIIIth and the XIXth centuries.

The complex initiatives and approaches, with didactic-formative motivations have manifested in the first half of the XXth century, obtaining some real results and these were: the **invitation** of the German Turkologist Franz Babinger in Romania and

his hiring with a contract in Bucharest (1935-1937 by Nicolae Iorga) and then in Iași (with direct intervention of Gh.I. Brătianu) for teaching the course of the **History of the Ottoman Empire and of the Romanian-Ottoman Relations**; philological and historical **scholarships** of turkology for the young Romanian bachelors, in Turkey, France, Germany. We can add to these the didactic and scientific orientalist-turkologic-ottoman **activity in the Institutes**, such as: The Institute for the Study of the South-Oriental/Estic Europe (Bucharest, 1914-1948), The Institute of Turkology (Iași, 1940-1945), The Institute of Balkanic Studies and Researches (Bucharest, 1943-1948), The Superior School of Archives (Bucharest, 1943-1945).

The Oriental-Turkological preoccupations and contributions published between 1918-1948 **belonged to the Romanian historiography**, being one of the **“historiographic offerts”** which the national historic research suggested to the Romanian civil society of that time. These initiatives and accomplishments also **belonged to the international turkology**.

The history of the Romanian historiography would be incomplete if there weren't for the analisation and the individualisation of the Oriental-Turkologic contributions. In a history of the international turkologic historiography the Romanian preoccupations must also be **organic integrated** in the general sphere of these realisations and must be realistically and objective **personalized**.

Abrevieri

- “A.” : “Arabica”, Leiden;
“A.A.R.M.S.I.” : “Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, București;
“A.B.” : “Analele Brăilei”, Brăila;
“A.D.” : “Arhiva Dobrogei”, Constanța–București;
“A.G.A.” : “Anuar de Geografie și Antropologie”, București;
“A.G.N.T.” : “Archiv für Geschichte der Naturwissenschaften und der Technik”, Leipzig;
“A.I.É.S.E.E. Bulletin” : “Association Internationale d'Études Sud-Est Européen. Bulletin”, Bucarest;
“A.I.I.A.X.I.”, : “Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» din Iași, 1964–1989, Iași;
“A.I.I.N.C.” : “Anuarul Institutului de Istorie Națională din

- Cluj", Cluj;
- "A.I.I.X.I." : "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie
«A. D. Xenopol» din Iași, 1990..., Iași;
- "A.I.R." : "Arhiva Istorică a României", București;
- "An. D." : "Analele Dobrogei", Constanța–Cernăuți;
- A.N.R., : Arhivele Naționale ale României, Direcția
D.A.I.C.B. Arhivelor Istorice Centrale, București;
- A.N.R., D.J.I. : Arhivele Naționale ale României, Direcția
Județeană Iași;
- A.N.R., : Arhivele Naționale ale României, Direcția
D.M.B. Municipiului București;
- "A.O." : "Archiv Orientalni", Praga;
- "A.R." : "Arhiva Românească", București;
- ar. : arab;
- "A.S.Q." : "Arab Studies Quarterly", U.S.A.;
- "A.Ș.U.I.I." : "Analele Științifice ale Universității «Al. I.
Cuza» – Iași. Istorie", Iași;
- "A.U.B.I." : "Analele Universității din București. Istorie",
București;
- "A.Z.G." : "Armee–Zeitung Jildirim", Damasc;
- "B." : "Balcania", București;
- B.A.R. : Biblioteca Academiei Române, București;
- "B.C.I.R." : "Buletinul Comisiunii Istorice a României",
București;
- "B.C.M.I." : "Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice",
București;
- B.C.U.I. : Biblioteca Centrală Universitară– Iași;
- "B.I.É.E.S.O." : "Bulletin de l'Institut pour l'Étude de l'Europe
Sud-Orientale", Bucarest;
- "B.O.R." : "Biserica Ortodoxă Română", București;
- "B.S.G.R." : "Buletinul Societății Geografice Române",
București;
- "B.S.N.R." : "Buletinul Societății Numismatice Române",
București;
- "B.Z." : "Byzantinische Zeitschrift", Leipzig;

c. : circa...;
"C.E.M.O.M.T : "Cahiers des Études sur la Méditerranée
.I." Orientale et le Monde Turco-Iranien", Paris;
"C.I." : "Cercetări Istorice. Revistă de istorie
românească", Iași;
"C.L." : "Convorbiri Literare", Iași-București;
"C.L.S.O." : "Caietele Laboratorului de Studii Otomane",
București;

d. : dosar (arhivistic);
"D.A.Z." : "Deutsche Allgemeine Zeitung", Berlin;
"D.R." : "Dacoromania", Cluj;
"D.R.G." : "Deutsche Rundschau für Geographie", Wien-
Leipzig;

e.c. : era creștină;
E.I.S.L.A. : *Enciclopedia Italiana di Scienze, Lettere ed
Arte*, Roma;
E.Ș.E. : Editura Științifică și Enciclopedică, București;
E.S.S. : *Encyclopedia of the Social Sciences*, New
York;
"E." : "Die Erde", illustrierte Monatsschrift für Länder
und Volkerkunde, Weltverkehr und
Kulturpolitik, Dresden;
"Euph." : "Euphoron", Zeitschrift für Literaturgeschichte,
Wien und Leipzig;

f. : fila;
f.a. : fără an;
fasc. : fascicola/fascicolele;
f.f. : filele;
"F.F." : "Forschungen und Fortschritte", Berlin;

- F.L.F.B. : Facultatea de Litere și Filosofie din București;
 F.L.F.I. : Facultatea de Litere și Filosofie din Iași;
 "F.Z." : "Frankfurter Zeitung", Frankfurt am Main;
- "G.B." : "Glasul Bisericii", București;
- H. : Hegira (*Hicre*);
 "H." : "Hrisovul", București;
 "H.B." : "Hessische Biographien", Darmstadt;
 "H.C." : "Hamburgischer Correspondent", Hamburg;
- I.A. : *Islâm Ansiklopedisi*, Istanbul–Ankara;
 "I." : "Der Islam", Berlin;
- "J.A." : "Journal Asiatique", Paris;
 "J.A.K." : "Jahrbuch der asiatischen Kunst", Leipzig;
 "J.J.T." : "Jugoslavija. Jugoslovenski Turizam", Split, III, 1930 ...;
 "J.T." : "Jugoslovenski Turizam", Split, I-II, 1929;
- "L.F." : "Lebensläufe aus Franken", München und Leipzig;
- m./mem. : memoriul.../memoriile...
 "M." : "Morgenblatt", Zagreb;
 "M.'a." : "Al-Mustaqbal al-'arabi", Cairo;
 M.A.S. : Ministerul Afacerilor Străine (din România), București;
 "M.D.T.V." : "Mitteilungen der Deutsch-Türkischen Vereinigung", Berlin;
 M.E.N. : Ministerul Educației Naționale, București;

- "M.G.W.J." : "Monatschrift zur Geschichte und Wissenschaft der Judentums", München;
- "M.I." : "Magazin Istoric", București;
- "M.M.S." : "Mitropolia Moldovei și Sucevei", Iași;
- "M.N.N." : "Münchener Neusten Nachrichten", München;
- "M.O.G." : "Mitteilungen zur Omanischen Geschichte", Wien–Hannover;
- "Ms." : "Manuscriptum", București;
- "M.S.O.S.II.A b.W.S." : "Mitteilungen des Seminars für orientalischen Sprachen. II. Abteilungen, Westasiatischen Studien", Berlin;
- "M.S.S.I." : "Memoriile Secției de Științe Istorice" ale Academiei Române, București;
-
- n. : notă;
- "N.G.H." : "Nachrichten der Giessener Hochschulgesellschaft", Giessen;
- "N.O." : "Die Neue Orient", Berlin;
- "N.R.R." : "Noua Revistă Română", București;
-
- "O." : "Die Oberpfalz", Kallmünz;
- "O.M." : "Oriente Moderno", Roma;
- "O.R.P.R." : "Ortodoxia. Revista Patriarhiei Române", București;
-
- p. : pagina;
- "P.O." : "Przegląd Orientalistyczny", Warszawa;
- pp. : paginile;
-
- "R.A." : "Revista Arhivelor", București, s.v. și s.n. ;
- "R.dl." : "Revista de Istorie", București;
- "R.É.I." : "Revue des Études Islamiques", Paris;
- "R.É.S.E.E." : "Revue des Études Sud–Est Européen",

- Bucarest;
- "R.F.R." : "Revista Fundațiilor Regale", București;
- "R.H." : "Revue Historique", Paris;
- "R.H.S.E.E." : "Revue Historique du Sud-Est Européen",
Bucarest;
- "R.I." : "Revista Istorică", București;
- "R.I.A.F." : "Revista pentru Istorie, Arheologie și
Filologie", București;
- "R.I.R." : "Revista Istorică Romană", București;
- "R.I.T.L." : "Revista de Istorie și Teorie Literară",
București;
- rom. : român, românesc;
- "R.R.H." : "Revue Roumaine d'Histoire", Bucarest;
- "R.S.O." : "Revista degli Studi Orientali", Roma;
- s. : seria...;
- "S." : "Der Sammler", beletristische Beilage zur
"Augsburger Abendzeitung", Augsburg;
- "S.A.I." : "Studii și Articole de Istorie", București;
- "S.A.O." : "Studia et Acta Orientalia", Bucarest;
- "S.M.I.M." : "Studii și Materiale de Istorie Medie",
București;
- s.n. : serie nouă...;
- "S.O.F." : "Sudostforschungen", München;
- "S.R.dI." : "Studii. Revistă de Istorie", București;
- "S.T." : "Studii Teologice", București;
- s.v. : serie veche...;
- subl. : subliniere/sublinieri;
- t. : tomul...;
- "T." : "Der Tag", Berlin;
- tc. : turc, turcesc;
- "T.M.I.R." : "Tezauru de Monumente Istorice pentru
România", București;
- "T.R." : "Transylvanian Review", Cluj-Napoca;

U.B. : Universitatea din București;
U.B.R. : U.B.–Rectoratul;
U.I. : Universitatea din Iași;
U.I.R. : U.I.–Rectoratul;

“V.B.” : “Viața Basarabiei”, Chișinău;

“V.R.” : “Viața Românească”, Iași;

voi. : volum/volume;

“W.I.” : “Die Welt des Islams”, Berlin;

“Z.B.” : “Zentralblatt für Bibliothekswesen”, Leipzig;

“Z.D.M.G.” : “Zeitschrift der deutschen morgenländischen
Gesellschaft”, Leipzig;